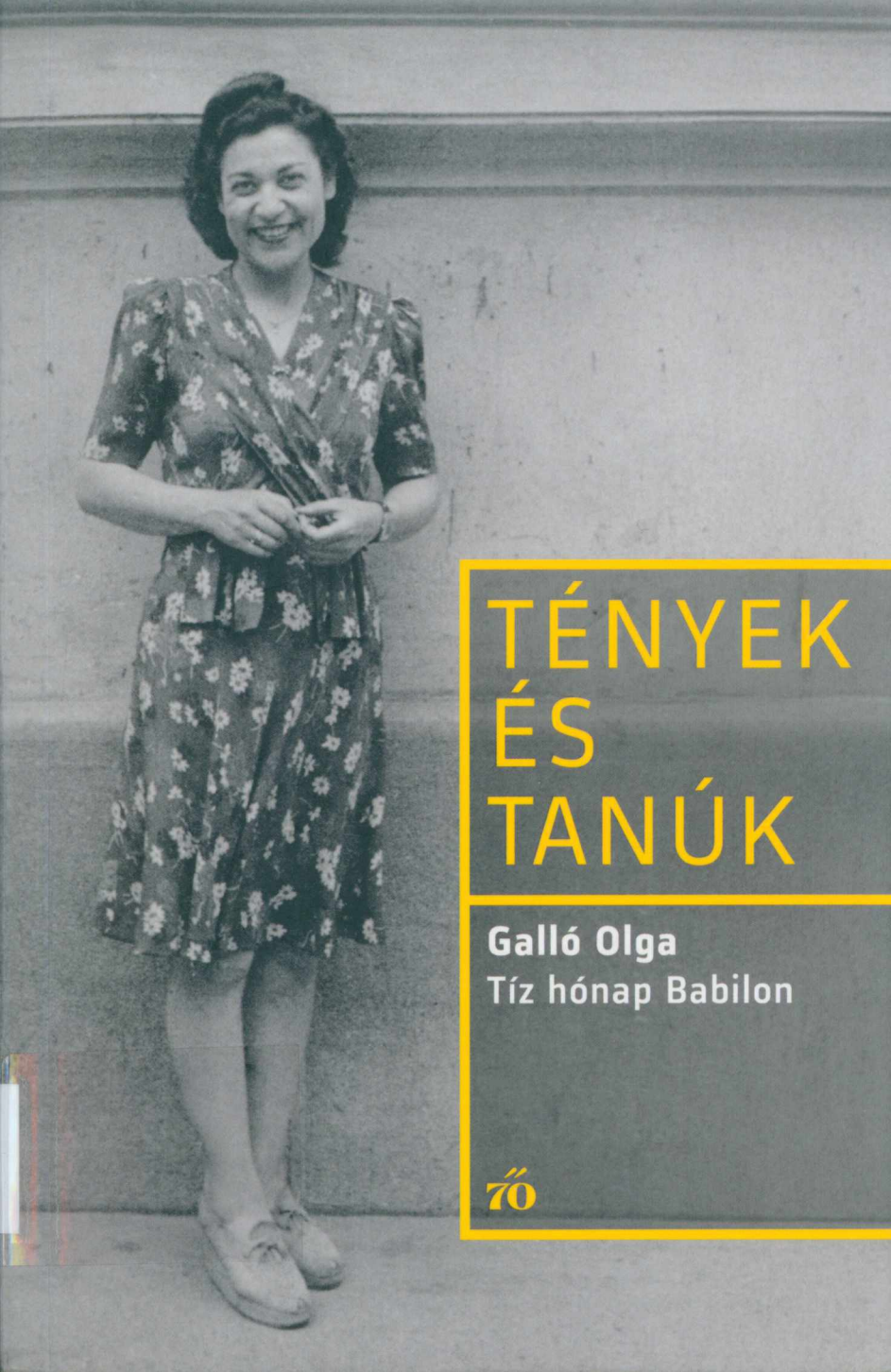

TÉNYEK ÉS TANÚK

Galló Olga

Tíz hónap Babilon

70

„A lágerélet hétköznapjai, a kis kegyetlenkedések, egymásra halmozódó kis szenvedések végtelen sora rajzolódik ki ebben az egykorú naplóban. Galló Olga a világháború éveinek egy magyarok által kevéssé ismert pokol-bugyrát is megjárta… az egykori Breslau ostromának napjairól magyar szerző tollából először olvasunk." *(Gárdos Miklós)*

Galló Olgát, a *Népszava* tárcaíróját 1944-ben deportálták. Auschwitzból egy ezerfős női transzporttal Hochweilerbe vitték, majd néhány hónap után halálmenetben továbbhajtották. Útközben Breslauban (a mai Wrocławban) külföldi kényszermunkások segítségével elrejtőzött, hogy 1945 februárja és májusa között a szovjet hadsereg által körülzárva élje át és örökítse meg írásban az ostromlott erődváros 84 napos agóniáját. Több mint két évtizeddel később, 1966-ban vette elő ceruzacsonkokkal írt lágernaplóját, amely először rövidítve, átszerkesztve jelent meg magánkiadásban 1978-ban.

Kötetünkben az eredeti napló teljes gépiratának szövegét adjuk közre Galló Olga unokája, Fullajtár Andrea ajánlásával, a kiadástörténet néhol krimibe, másutt kabaréba illő évtizedes útját feltáró előszóval, valamint eddig még nem látott fényképekkel és dokumentumokkal.

GALLÓ OLGA

Tíz hónap Babilon

MAGVETŐ KIADÓ 70

A kiadás alapjául szolgáló gépirat
(Galló Olga Tíz hónap Babilon
című könyvének eredeti naplója)
szövegét a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtár
engedélyével közöljük

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1006388
194 1881 25
SZEGED
G21
Somogyi-könyvtár, Szeged
S000839539

© Galló Olga örököse, 2025

AJÁNLÁS

Nagyanyám épp húsz éve ment el.
Sokévi küzdelem után adta fel a reményt, hogy nyomtatásban láthassa cenzúrázatlan lágernaplóját. Az 1978-ban megjelent *Tíz hónap Babilon* (amely az eredeti szövegnek egy több mint felére húzott, erősen cenzúrázott változata volt) hamar elfogyott, újranyomtatására már nem vállalkozott – mindig azt szerette volna, ha az egészet olvassák.

Ritkán adatik meg egy unokának, hogy teljesítse nagyszülője ilyen fontos kívánságát.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy húsz évvel a halála után sikerült megvalósítani.

2024. november 4.

Fullajtár Andrea

A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA

Kis alakú sárga, puha kötésű könyv, a címlapon szép fiatal nő fotójával. A belső címoldal tanúsága szerint kiadó nélkül, Budapesten jelent meg 1978-ban *Tíz hónap Babilon* címmel; a szerző (és amint a kolofonban olvassuk, egyben a felelős kiadó) Galló Olga. A fülszöveg szerint, amelyet Gárdos Miklós jegyez, a könyv műfaja „háborús élménynapló": „A lágerélet hétköznapjai, a kis kegyetlenkedések, egymásra halmozódó kis szenvedések végtelen sora rajzolódik ki ebben az egykorú naplóban. Galló Olga a világháború éveinek egy magyarok által kevéssé ismert pokol-bugyrát is megjárta: megszökött a deportáltak közül, és a leigázott Európa elhurcolt külföldi kényszermunkásai táborában élt át néhány hónapot. Az egykori Breslau, a mai Wroclaw ostromának napjairól magyar szerző tollából először olvasunk."

Galló Olga végül egykönyves szerző maradt – s hogy ez az egy könyv egyáltalán napvilágot láthatott, az csupán azért volt lehetséges, mert szerzője az államszocializmus idején több mint tízévi küzdelem árán keresztülvitte, hogy a számára legfontosabb művét saját pénzén, magánkiadásban megjelentesse. De ki volt ő, és hogyan lett ebből az egy könyvből, évtizedek múltán, kettő?

1914-ben született Salgótarjánban Gärtner Olga néven (a családban egyedül ő magyarosított, egy jó ismerőse tanácsára az Olga névvel játszva szerkesztette meg új vezetéknevét). A hagyatékban[1] fennmaradt 1982-es, kétoldalas gépelt önéletrajzából tudjuk, hogy apja, aki pék volt, meghalt az első világháborúban; édesanyja hat gyermekkel magára maradva varrásból igyekezett megélni, majd a család a jobb munkalehetőségek reményében 1928-ban a főváros közelébe, Rákosszentmihályra költözött. Galló Olga tizennégy évesen, a négy polgári iskola befejezése után cipőfelsőrész-készítőnek, majd drogistának tanult, emellett „küldönc és árubeszerző" is volt: „...naponta 15-20 kilogramm árut gyűjtöttem össze itt Budapesten és cipeltem ki Rákosszentmihályra, ahol laktam és tanultam. Napi 13 órát dolgoztam, plusz vasárnap reggel 7-től 10-ig." Súlyos tébécéje és más betegségei miatt azonban nem sokáig bírta a nehéz fizikai munkát. 1941-ben jelent meg első novellája *Az Ujság*ban, majd a szociáldemokrata párt lapja, a *Népszava* tárcaírójaként működött, igaz, a zsidótörvények miatt csak külső munkatársként. Dezső nevű fivére 1939-ben Amerikába házasodott; két testvére, Endre és Margit a háború elején már nem élt; legidősebb bátyja, Jenő a család tudomása szerint Borban halt meg munkaszolgálatosként 1944-ben, Ferenc pedig, aki Mauthausenbe került, túlélte a lágert.

1944. július elején Galló Olgát édesanyjával együtt Auschwitzba deportálták. Anyja a rámpáról azonnal a gázkamrába került. Olga a szelektálás után a kényszermunkás nők birkenaui lágerében élt október 20-ig, amikor a front közeledtével egy ezerfős női transzporttal

[1] Az előszóban idézett levelek, dokumentumok a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtár Galló Olga-gyűjteményében találhatók.

Hochweilerbe vitték, majd néhány hónap után, 1945 januárjában Breslaun (a mai Wroclawon) keresztül halálmenetben útnak indították a gross-roseni koncentrációs tábor felé. Ő azonban háromnapi keserves menetelés után, egy cukorgyári éjszakai pihenő során külföldi kényszermunkások segítségével megszökött és elrejtőzött, hogy 1945 februárja és májusa között a szovjet egységek által körülzárt Breslauban élje át és örökítse meg írásban az ostromlott erőddé vált város, „Festung Breslau" nyolcvannégy napos agóniáját. Felszabadulása után, 1945 nyarán hazatért Magyarországra, ahol, mint írja, „idegroncsként" élt, folyamatos betegségekkel és később egy súlyos villamosbaleset utóhatásaival küszködve. A *Népszava* déli lapja, a *Világosság* újságírója lett; a szociáldemokrata és a kommunista párt fúziója (1948) után más sajtószolgálati, majd egyéb munkakörökben dolgozott. Férjhez ment, egy lánya született. Korábbi szépírói ambíciói a holokausztrauma (mint egy helyen írja, a „súlyos blokk") nyomán derékba törtek: „Minden bekövetkezett, amitől féltem, otthonunkat is feldúlták, mindenünket széjjelhordták a nyilasok, mire hazajöttem, már lakott benne egy család. Tehát otthonomat is elveszítettem. És elveszítettem szépírói képességemet is, ami ugyancsak szüntelen gyötrelmet okozott."

Több mint két évtized után, 1966-ban – orvosi tanácsra – vette elő titokban, ceruzacsonkokkal írt 1944–45-ös lágernaplóját, és kezdte legépelni, megszerkeszteni a különféle cédulákra, füzetekbe rótt kusza, nehezen kibetűzhető sorokat, szövegrészleteket. „Fizikai erőm gyenge, akaraterőm változatlanul nagy" – írta 1982-ben az önéletrajzban, és ez a mondat akár az 1967-ben megindított hadjárat mottója is lehetne.

A legépelt naplóval ugyanis „házalni" kezdett, mert meggyőződése volt, hogy „az emberek kezébe kell adni, nem szabad veszni hagyni"; másutt kijelentette: „bennem él egy hit: naplómnak meg kell jelennie, meg is jelenik majd, legfeljebb posztumusz kötetként. Tudom, érzem."

Számos könyvkiadót, kiadóvezetőt, szerkesztőt, lapszerkesztőt ostromolt kitartóan, rádiós és tévés személyiségeket, politikusokat keresett fel, éveken át levelezett, kilincselt, érvelt, könyörgött, groteszk módon még fenyegetőzött is: járt többek között a Magvető, a Zrínyi, a Kossuth Kiadónál, írt a *Magyarország* című hetilapnak, a *Népszabadság* és az *Új Tükör* szerkesztőségének, a KISZ-nek, a Partizánszövetségnek és a Nácizmus Üldözöttei Bizottságának, majd amikor sehol nem járt sikerrel, egy levelében (1977-ben) leszögezte: „Ha nem kell nekik, akkor adom be a Kiadói Főigazgatósághoz felső fórumú elbírálásra, vagy annak engedélyezésére, hogy kiadón kívül jelentesse meg nyomda. Úgy értesültem róla, van ilyen lehetőség, és ebben az esetben ők jelölik meg a nyomdát. Ha ez sem megy, akkor a szereléssel együtt beadom Kádár elvtárs titkárságára. Ha ennek sem lesz eredménye, akkor – bár ez bizarr ötlet – Hofi Gézához fordulok és kérni fogom, készítsen belőle kabaréanyagot. Állítom, az egész ország nevetne rajta."

De vajon mi volt az oka a sorozatos elutasításnak? Jól kirajzolódik ez a hagyatékban fennmaradt levelezésből. A könyvkiadók magatartása tükrözi a második világháború utáni holokausztirodalom-írásban is hosszan uralkodó szemléletet, amely a túlélők beszámolóit, visszaemlékezéseit – oral history interjúkat, naplókat, memoárokat – nem tekintette hiteles forrásnak;

úgy gondolták, ezeknek a személyes vallomásoknak nincs dokumentumértékük. Ahogy Kovács Éva fogalmazott: „A túlélői tanúságtételek elemzése sok évtizeden át nem jelent meg a soá történetírásában. S ha mégis, a visszaemlékezések inkább csak illusztrálták az áldozatok személyes tapasztalatait a történetírók Nagy Elbeszéléseiben."[2] Ez a szemlélet lassanként átadta a helyét egy másfajta felfogásnak, amely azonban a tárgyalt időszakban még nem nyert polgárjogot a szocialista könyvkiadásban sem.

Galló Olga 1976-ban S. Nyírő Józsefnek, a Kossuth Kiadó osztályvezetőjének írt leveléből tudjuk, hogy 1968. január végén „a Magvető lektornője" ennyit mondott a kéziratra: „Szubjektív, és politikailag nem egységes." Hogy vajon ezen mit értettek, az kiderül egy 1977-es levélből, amelyet Galló Olga a Nácizmus Üldözöttei Bizottsága elnökének, Gáti Ödönnek írt: „Amit ott kifogásoltak, az már amúgy sincs benne, hiszen azóta kétszer tömöritettem és a feltételezett kifogásoltakat kihúztam. Ott mondták ugyanis, hogy politikailag nem egységes, amit senki nem értett azok közül, akik elolvasták. Én magam sem értettem. Röviden: volt benne két rendes német, egy keményszívű ukrán kényszermunkás, és arról is szót ejtettem, hogy a kényszermunkások vitáznak, egy részük az oroszok felszabadítását várja, másik részük jobban örülne, ha az amerikaiak szabadítanak fel bennünket. Semmi más nem volt. Én magam részéről végig az orosz felszabadítónak örültem, az ő érkezésüket vágytam és vártam. Egyértelműen.

[2] Kovács Éva: „Post-testimony". A tanúságtétel helye a soá történeti elbeszélésében, *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 8(2018)/3, lásd https://socio.hu/index.php/so/article/view/686, letöltve 2024. november 8.

A Magvető akkori lektorának másik kifogása az volt, hogy szubjektív." Ugyanebben a levélben kitér az objektivitás mai szemmel különösnek ható követelményére: „Külön kérésem az volt, hogy ha lehet, ne a Kossuth Könyvkiadóhoz [küldje a Kiadói Főigazgatóság], mert ott kívánják a hivatalos pecsétes dokumentálásokat. És ha oda kerülne, akkor Pelle János kapná kézbe, aki csak dokumentumokban tud gondolkodni és érezni. S ha nem is volna teletömítve hivatalos dokumentálásokkal, olyan száraz dokumentumanyagot csinálna belőle, ami »biztosítaná« a teljes sikertelenséget. Kivenne belőle minden színt és ízt. Az olvasóknak pedig ezek kellenek." Az S. Nyírő Józsefnek írt, már idézett 1976-os levélben, ha lehet, még határozottabban fogalmaz e kérdésről: „Túl azon, hogy élő tanúim is vannak és azon is túl, hogy eredeti, ott, akkor írt naplómban megmutattam például olyan részt, mint az ostromállapot megkezdésének napja – bizonyítottam, hogy az a dátum is hiteles –, mindezen túl aki képes értőn és érzőn olvasni, mindazok érzik is, hogy amit leírtam, oly mélyről fakadó és őszinte írások, amelyek már önmagukban is adják hitelességét. Nem kellenek hivatalos pecsétekkel ellátott ténymegállapítások, nem is a harcmenet történelmi tényeit írtam le, azokat még nem is tudhattuk. Az emberekkel szemben elkövetett bűnökre, amelyektől sínylődtek, pusztultak, nem kell hivatalos pecsét. Újra ki kell hangsúlyoznom, minden, ami eddig megjelent – még a naplóformában írtak is –, mind utólag megírt memoár. Ez pedig eredeti, ott írt napló. Sőt a Breslauban sínylődő kényszermunkások lágéréletéről egyáltalán nem jelent meg könyv, ott csak én írtam, senki más."

A Kiadói Főigazgatóság 1977 őszén végül úgy találta, hogy a naplót érdemes megjelentetni, így „ők viszik

tovább a kiadók felé. Ők nem utasíthatnak, de ráhatásukkal igyekeznek elérni megjelentetését. Ha nem sikerül, akkor megkapom a magánkiadási engedélyt." (Benjámin Lászlónak, az *Új Tükör* szerkesztőbizottsága elnökének, 1977. október 22.) A kiadók azonban, dacolva a minisztériumi „ráhatással", továbbra sem álltak kötélnek; fennmaradt például a hagyatékban a Magvető újabb, 1978. június 19-i elutasító levele:

„Tisztelt Galló Olga!

Lektoraink érdeklődéssel olvasták el *Tíz hónap Babilon* című naplójának a Kiadói Főigazgatóságról kiadónkhoz továbbított kéziratát. Úgy hisszük, véleményünk teljes egészében megegyezik az Önével abban, hogy a fasizmus rémuralma idején ártatlanul szenvedett és meggyilkolt százezrek sorsának felelevenítése már csak azért sem lehet hiábavaló, mert e borzalmak megismétlődésének rémét mind a mai napig nem sikerült végérvényesen kiküszöbölni. Azok példája pedig, akik az embertelen bánásmód, a megaláztatás közepette, a halálveszély árnyékában képesek voltak megőrizni igaz emberségüket, s ezzel hóhéraik, a hatalom akkori birtokosai fölé emelkedtek, ezáltal az emberiség örök időkre érvényes példaképei lettek. Teljes mértékben megértjük és helyeseljük tehát azt a szándékát, hogy emléket állítson azoknak, akik az Önéhez hasonló vagy még tragikusabb sorsra jutottak, köztük azoknak is, akik oly közel álltak Önhöz.

Véleményünk szerint azonban naplója nem alkalmas a fenti cél elérésére. Nem elsősorban tartalma miatt – hiszen a lágerekben elkövetett, történelmi és irodalmi

művekből is ismert gaztettek leleplezéséhez újabb »adalékokkal« járul hozzá –, hanem a napló szemlélete miatt. Magánemberként Ön semmiképpen sem hibáztatható azért, mert fiatal, kialakulatlan, kevés élettapasztalattal rendelkező, a védett családi környezetből egyenesen a földi poklokba taszított, ugyanakkor szépirodalmi terveket dédelgető lányként olyannak látta, úgy élte át a nehéz időket, ahogyan azt a naplóban megörökítette. Közüggyé azonban csak úgy változtathatja feljegyzéseit, ha megszabadítja őket – érthető, ám a mű, a cél szempontjából zavaró – emberi esetlegességeitől. Ezt vagy a jelenlegi kéziratnak a tényekre való végső leegyszerűsítésével, vagy a napló alapján megírandó, az eseményeket a ma, a történelmi távlat segítségével láttató emlékiratokban látjuk megvalósíthatónak. Fentiek alapján naplójának jelenlegi – tudjuk, fájdalmasan rövidített – formában való kiadására nem vállalkozhatunk. Köszönjük bizalmát. A kéziratot mellékelten visszaküldjük."

A Kiadói Főigazgatóság engedélyének birtokában végül Galló Olga úgy döntött, él a magánkiadás lehetőségével. 1978. július 1-jén egy barátnőjének beszámolt a legfrissebb fejleményekről: „...rendkívül nehéz, mert a nyomdát egy hónapon belül ki kell fizetni. [...] Nagyon »rázós«, de nem hátrálhatok. [...] Annyi bejön, amennyi a költség lesz, és ez a lényeg, mert nekem nincs pénzem. Hogy ne legyen belőle baj, 4000 példányszámmal indulok. Egy része a kifizetendő összegnek meglesz, ezt már tudom, hogyan kell lebonyolítani. Másik része az, ami kétséges, hogy 30 nap alatt beérkezik. [...] Már most megkezdtem az előszervezését annak,

hogy ha nem fut be időben a kifizetendő összeg, legyenek olyanok, akik majd kölcsönadják. Remélem, össze tudok majd annyit kérni, amennyivel kiegyenlíthetem. Elég szomorú, hogy erre kényszerülök és nem állami vonalon jelentetik meg. Azért szomorú, mert már 1978. évet írunk. Na mindegy!"

1978 decemberében, Héra Zoltán előszavával megjelent a könyv, amely az eredeti napló erősen átdolgozott, húzott, tömörített, a lektori véleményekhez akarva-akaratlanul is az öncenzúra eszközeivel alkalmazkodó verziója. 1977-ben Galló Olga visszatekint a folyamatra: „1966-ban kezdtem – erősen leszűkítve – könyv kéziratként legépelni. 1967-ben visszautasították, 1969-ben ismét. Múlt év szeptemberében – újabb tömörítés után – ismét benyújtottam könyvkiadói elbírálásra. Ezúttal nem utasították vissza kereken, de nemcsak teljesíthetetlen feltételt szabtak, de egyben olyant is, ami rontana értékén. [...] Még 1976 nyár elején – teljesen ismeretlenül – írtam a *Népszabadság* szépirodalmi rovatában dolgozó Héra Zoltánnak, elpanaszoltam a kétszeri visszautasítást. [...] A Héra Zoltán adta instrukciók alapján ismét tömörítettem naplómat. Jövő héten kezdek a gépeléshez. Ez elkerülhetetlen, mert már annyi húzás van benne, hogy zavaró lenne az olvasásnál." A szerző tehát a várva várt publikálás előtt, mint láttuk, éveken át szerkesztette, újra meg újra átgépelte a kézzel írt naplószövegeket; számos helyen tömörített, húzott, stilizált; bőven gyakorolt öncenzúrát; helyenként történetek, időrendek is felcserélődnek. Ez nem jelenti azt, hogy az 1978-as kötetbeli verzió nem hiteles, csak inkább tekinthető eredeti forrásokra támaszkodva, irodalmi eszközökkel megírt memoárnak, mint

egyidejűleg készült naplónak. Pontosan az történt tehát eredeti szövegével, ami ellen 1976-ban még keményen tiltakozott: az „eredeti, ott írt napló"-ból „utólag megírt memoár" lett.

Közvetlenül könyve megjelenése után Galló Olga tovább folytatta a küzdelmet: mint írta, a kötet a boltokból hamar elfogyott, megérne egy második kiadást, illetve a franciára fordíttatást is tervbe vette egy reménybeli külföldi publikáláshoz. Újult erővel levelezett, tiszteletpéldányt küldött Illés Endrének, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának, Boros Jánosnak, a Magyar Rádió vezető szerkesztőjének, a csepeli munkásfiataloknak, akikkel még a kiadás előtt összebarátkozott, és kérésükre elvitte megmutatni nekik az eredeti naplófüzeteket: „abban a kis kopott, piszkos hátizsákban, amelyet All-tól kaptam és amelyben hurcoltam magammal, takargattam, óvtam." (Héra Zoltánnak írt leveléből, 1977. április 10. – All volt az a francia hadifogoly, akivel Galló Olga Breslauban összekerült, és akivel a felszabadulásukig támogatták egymást.) Emellett magának Kádár Jánosnak is dedikált egy példányt, és 1978. december 25-én kelt kísérőlevelében nagy bizalommal arra kérte az MSZMP KB első titkárát, hogy támogassa tevőlegesen is a remélt francia kiadást: „az Önnek küldött tiszteletpéldányon kívülit – Titkársága útján – szíveskedjék elküldeni Valéry Giscard d'Estaing-nek, a Francia Köztársaság elnökének." Magyarázatképpen hozzáfűzte, hogy megmenekülését nagyrészt egy francia hadifogolynak és társainak köszönheti, naplóját pedig meggyőződése szerint „az emberek kezébe kell adni, mert háborúellenes, és egyben hitvallás a béke ügye mellett".

„És még valamit mint érdekességet – írja 1977. február 7-én Gárdos Miklósnak –, 1971-ben vagy 72-ben [...] a BM megkeresett, értesültek naplóm létezéséről. Kértek, jelöljem meg azokat az oldalakat, amelyek a breslaui lágerekben élőkről szólnak és vigyem be naplómat. Akkor ezek az oldalak egyharmadát tették ki naplómnak. Elolvasták, és azt mondták – ez olyan bő anyag, hogy sok lenne lefotózni, kérik az egész naplót háborús bűnper anyagához, és vállalom-e, hogy a bűnper tárgyalására kiutazom Lengyelországba? Akkor is igen rossz állapotban voltam, ezt nem mertem vállalni, naplómat pedig azzal a kikötéssel adtam volna át: a Szerzői Jogvédőn keresztül – erről szó sem lehetett, így elejtették a dolgot."

Galló Olga időskorában kéziratai rendezésével foglalkozott, rendszeresen lejárt szülővárosába, Salgótarjánba, ahol a Balassi Bálint Könyvtárban rendelkezésére bocsátottak egy kutatószobát. 1982-es önéletrajzából tudjuk, hogy élete végén minden ügyét el akarta rendezni, így került sor 1981-ben „életanyaga" átadására. Azóta a könyvtár Galló Olga-gyűjteményében őrzik a lágernapló eredeti példányát, a gépírásos verziókat, a magánkiadással kapcsolatos erőfeszítéseket dokumentáló iratokat, a levelezést, valamint újságírói tevékenységének dokumentumait. Galló Olga 2004-ben hunyt el – a további kiadás, a tervezett fordítás, külföldi megjelenés életében nem valósult meg. Fő műve azonban, amelynek évtizedeken keresztül csak átszerkesztett – mondhatjuk, hogy megcsonkított – verzióját lehetett megismerni, örököse, unokája, Fullajtár Andrea jóvoltából most eredeti formájában olvasható.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1006388
1881
SZEGED

A kézzel írt naplófüzetek tehát a kéziratos hagyaték nagy részével együtt ma is a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtárban vannak. Mint láttuk, a naplószövegnek az évek során létrejöttek különféle gépelt verziói; ahogyan 1977-ben kelt bemutatkozásában írta, „van egy eredeti (ott, akkor írt) lágernaplóm. A deportáltak élete [vagyis az auschwitzi eseménysor] kiindulópont, a kényszermunkások lágereiben [értsd: Breslauban] írtam. Ami még deportált-vonatkozású benne, azok visszaérzések." Az 1978-ban publikált kötet elején található auschwitzi „naplójegyzet" is ilyen „visszaérzés", vagy másként, ahogy a gépirat bevezetőjében olvassuk, „azt a naplójegyzetet utólag – pontos emlékezéssel – írtam le"; ezt 1984–1985-ben, amikor a teljes naplót ismét, immár változtatások nélkül átgépelte az eredeti kéziratból, elhagyta, s helyette egy novellatöredéket illesztett a gépirat elejére.

A jelen kötetben az eredeti napló 1984–1985-ben átgépelt teljes szövegét közöljük változtatás nélkül; ez a gépirat szintén a salgótarjáni kézirathagyaték része.

A „pontos emlékezéssel" leírt „naplójegyzetet" szögletes zárójelben a naplószöveg elejére helyeztük, hogy kiadásunkban minél teljesebb képet nyújtsunk Galló Olga auschwitzi visszaemlékezéseiről is. További auschwitzi emléktöredékek is találhatók az itt közölt szövegben szögletes zárójelben, amelyeket az 1978-as könyvből emeltünk át, mert nélkülük hiányos lenne az elbeszélés (például Komjáti Klára, az énekesnő története a gépiratból kimaradt, holott fontos szereplője volt Galló Olga 1945 utáni életének is: a felszabadulás után együtt tértek haza, és a Fővárosi Tanács kettejük számára utalt ki egy IX. kerületi lakást, ahol hosszú évtizedekig társbérlőkként éltek).

A gépiratban a szerző több helyen a főszövegben vagy lábjegyzetben jelöli, ahol az eredeti (kézzel írt) naplóból bármilyen okból valamit kihagyott; egy helyen lábjegyzetben közli, hogy két szereplő nevét az 1978-as kiadásban megváltoztatta; többen kipontozott névvel szerepelnek. Ezek között van két fontos személy, Galló Olga két egykori (budapesti, illetve rákosszentmihályi) szerelme. Őket – egyikük ismert közszereplő volt a korban – az örökösök kívánságára kiadásunkban N. N. és X. Y. jelöli.

A napló helyesírását modernizáltuk. A szövegben a számokat úgy hagytuk, ahogyan a gépiratban olvashatók; az idegen szavakat és tulajdonneveket szintén abban a – nemegyszer hibás – formában közöljük, ahogyan a szerző leírta: Kéthe, Alen, Gyuro, Nikolau, Szilvesztro, Róbert stb. (kivéve az ismert, híres emberek nevét, ezeket a mai formára javítjuk); az idegen kifejezéseket, mondatokat lábjegyzetben magyarázzuk, a gyakran előkerülő idegen szavakat a kötet végi szójegyzékben is lefordítjuk.

A szerkesztő köszönetet mond Fullajtár Andreának és Pelsőczy Rékának, akik nélkül ez a kiadás nem valósulhatott volna meg; továbbá Benedek Nórának, Fodor Zsuzsának, Huhák Helénának, N. Kósa Juditnak, Michalina Oziembłowskának, Anna Rytkónak, Solt Róbertnek, Szegő Jánosnak, Takács Klárinak és Vági Zoltánnak a szerkesztés során nyújtott segítségükért és tanácsaikért.

Schmal Alexandra

BEVEZETŐ

1944 októberében, Auschwitzban írt naplójegyzetemet nem lehetett megőrizni. Onnan indításunk[3] előtt – utolsó szelektálásnál – meztelenül, mindkét karunkat oldalt emelve, egyesével kellett elsétálni Mengele doktor előtt. Utána útra készítve fölöltöztettek bennünket. Ruhát, cipőt, kabátot kaptunk. Auschwitzból elhozni bármit kizárólag blokkovák, kápók stb. menthettek át. Őket nem kellett szelektálni. Azt a naplójegyzetet utólag – pontos emlékezéssel – írtam le.[4] Irma Greese – a hírhedt szadista – Lüneburgban zajlott bűnperének tárgyalása alkalmából megjelent a *Népszava* déli lapjának, a *Világosság*nak hasábjain olyanformán: „Egy

[3] A transzportot Gross-Rosen (ma Rogoźnica, Lengyelország) egyik altáborába, Hochweilerbe vitték (ma Wierzchowice, Lengyelország), mégpedig – és ez a naplóból nem derül ki – vasúton. Vö. a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság által az 1944 májusában a helyi gettóból deportált felsővisói dr. Salamon M.-nétól 1945. július 15-én felvett vallomást: „Hat hónapig voltunk Auschwitzban. Egy éjjel hirtelen elindítottak bennünket. Először fürdőbe mentünk, szelektáltak bennünket, felemelt kézzel kellett elfutni a Mengele előtt. Új ruhákat kaptunk, vonatra ültettek bennünket és elszállítottak Hochwailerbe [sic]. Hochwailerben egy téglagyárba kerültünk. Itt a bánásmód egészen emberi volt. Én egész idő alatt sokat sírtam, itt sokkal rosszabbul éreztem magam, mint Auschwitzban. Kint dolgoztunk a szabadban, a munkánk elég nehéz volt." DEGOB, 473. sz. jegyzőkönyv, lásd http://degob.hu/index.php?showjk=473, letöltve 2024. október 25.

[4] Kötetünkben szögletes zárójelben alább közöljük.

szemtanú mondta el". *Világosság*, 1945. IX. 28.[5] Kéziratomat nem kaptam vissza, annak idején nem éreztem olyan fontosnak, hogy visszakérjem. Jegyzetem ilyen formában megtalálható a „Megjelent írásaim" jelzésű dossziéban.

E hiánytól eltekintve – mint visszatérő emlékek – ismételten fölbukkannak naplómban auschwitzi történések.

Első naplójegyzetem helyett indításként befejezetlen elbeszélésemet adom, melyet ott, azokban a keserves napokban írtam, és amely rólam szól, de nem saját személyemben. Az élmény sokaké.

Címként: „Auschwitzi történet..."

Ami eredeti naplómban nem található, de a megjelentben[6] szerepel, mindaz való, igaz (például deportáltak kihajtása, búvóhelyemen bennem zajló gondolatok, érzések). Annak idején utólag leírva nem volt időm részletezni.

A pofon-ügy, valamint Gyuro „jogos" magatartása benn volt az első tömörítésben. Eltanácsolták: „hősöket és mártírokat nem szabad megbántani."[7] Ezért hagytam ki. Ha nincs előzmény, nem lehet következmény. Kettő együtt érthető.

Író-olvasó találkozókon többen kérdezték, miért nem írtam apámról.[8] Apám, ki pékmunkás volt, elesett az

[5] A tárgyalás 1945. szeptember 17. és november 17. között zajlott az alsószászországi Lüneburgban; Irma Gresét december 13-án felakasztották. A cikk kötetünk végén a Képek, dokumentumok között olvasható.
[6] Galló Olga: *Tíz hónap Babilon*, bevezető: Héra Zoltán, Budapest, magánkiadás, 1978. A fülszöveget Gárdos Miklós írta.
[7] Mint a gépirat végén olvasható, a Kossuth Könyvkiadó szerkesztője, S. Nyírő József „tanácsolta el".
[8] Gärtner Sámuel.

első világháborúban. Anyám[9] hat gyermekkel maradt magára (én három hónapos voltam). Nehezen éltünk szoba-konyhás lakásunkban. E kérdéshez kapcsolódó megjegyzés: jómódban élhettünk, azaz jómódú voltam. Nem! Naplómban többször írtam: csak a szépre, jóra akarok emlékezni. Elhatározásom betartása (belső tartás) és az írás lehetősége óvott a megőrüléstől. Sem egyik, sem másik végigvitele nem volt könnyű feladat. Írott szavaim ömlöttek, így ezen a vonalon a körülmények nehezítettek.

Akaraterő! Valójában ez mentett meg, s mi tagadás, szerencsés voltam. Közelmúltban valaki azt mondta: bármennyit szenvedtem, én a Sors kegyeltje vagyok. – Talán igaza van.

Eredeti naplómban írtam: a németek betörése[10] után mi mindent hagytam el, külsőmben hogyan változtam. Elsősorban ékszert nem tettem magamra. Ékszer! Annak idején egy gyűrű, egy nyaklánc, egy karkötő – a teljesen nincsteleneken, erősen kizsákmányoltakon kívül minden nőnek volt. Felszabadulás után szinte „bűn" volt bármilyen díszítés. Ma már ismét természetes, mégis nem rakom magamra. Magam sem tudom, miért, nem igénylem.

Auschwitz után Hochweilerben[11] december közepén jutottam papírhoz s egy csonkceruzához. Első kapkodó,

[9] Gärtner Sámuelné Freireich Johanna.
[10] 1944. március 19.
[11] A hochweileri női munkatáborba 1944. október 20-án este érkezett meg Auschwitz-Birkenauból az egyetlen ismert kényszermunkás transzport – ezer zsidó nő, elsősorban Magyarországról, Romániából, Csehszlovákiából, de Franciaországból, Hollandiából és Németországból is. *(Anna Rytko, a rogoźnicai Gross-Rosen Múzeumi Könyvtár munkatársa szíves közlése.)* Lásd még *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933–1945*, I, Bloomington, 2009, 749–750.

apró jegyzeteimet cetlikre írtam. Örömteli izgalomtól, hosszú hónapok kényszerhallgatásától oly nagy fokú izgalomban, hogy ijesztően kusza sorok lettek. Ezeket a jegyzeteket utólag megsemmisítettem. Szégyelltem – egy őrült agyra utaló – külalakjukat. Akkor nem gondolhattam arra, hogy valaha fontos lesz számomra.

Első – rendkívül nehezen olvasható – még mindig kusza, de összefüggő naplójegyzetemet 1945. I. 3-án írtam. Különösebb fontolgatás nélkül megsemmisített cetlijeim miatt fenti naplójegyzet csonka mondattal kezdődik.[12]

*

Hazatérésem után ily módon semmisítettem meg nyomtatásban megjelent könyvem záró sorait. Végtelenül sajnálom! Úgy érzem, nagyon szép sorok, s a teljes összeomlás megnyilvánulása. Külalakja több volt, mint ijesztő. Egy kéziratlapra, rohamomban átlósan, nagy összevisszaságban, olyan betűkkel, mintha egy őrült írta volna. Attól tartottam, hogy valakinek kezébe kerül, rám sütik a bélyeget: ŐRÜLT! Mindent kibírtam. Ennek még a gondolatát sem!

Budapest, 1984. március 18.

Galló Olga

[12] A megjelent, fent idézett kötetben az első naplójegyzet Hochweilerből való, dátuma 1944. december 31. Alább szögletes zárójelek között beillesztettük.

AUSCHWITZI TÖRTÉNET

Eredetileg ezt írtam rá:
„Élet" Auschwitzban, kórház után helykeresés.
Majd életanyagom előrendezésénél:
Befejezetlen elbeszélés
(próbálkozás)

Fenti próbálkozásomat nem Auschwitzban írtam, ez az, amelyet későbbiekben többször említettem: próbálok egy novellát írni.

Akkor már hosszú, végtelennek tűnő hetek voltak mögötte. Tér, idő kezdte elveszíteni nagy fontosságát, csak a jelen kínjai uralták idegeit. Arca sápadt volt, szemei mélyen süppedtek a kínok adta sötét keretek közé, és a táguló-szűkülő pupilla lázasan csillogott. Haja mint puha, barna moha bársonyosodott fején, itt-ott hetykén ágaskodva fölfelé, túl akarva nőni lassú társait. Karján, lábszárán ráncosra dudorosodva húzódott a bőr, mint öregember homloka. Mintha csak szemére vetné a nap izzó korongjának minden bűnét, melyet ellene elkövetett. Csúnya, melegben terhes nadrágja[13] a combtövéig föltűrve szabadon hagyta combjait, és piszkos színű, sokat mosott vászoninge alig takarta formás melleit. A rongyos ruhát kezében tartotta, aládugva kicsi evőcsészéjét.[14] Cipője mellette hevert a földön, így már a bokáján elfoghatta a fölfelé mászó hatalmas tetveket. Homlokán egyre igazgatta a nedves rongyot, és dereka egyre roggyantabb lett, húzva lefelé felsőtestét.

Később megadóan hevert le a porba.

Körülötte már sokan feküdtek. Ványadtak, csonttá aszalódott testűek, derék fiatalok, fejletlen leánygyer-

[13] Bugyi *(a szerző jegyzete)*.
[14] Bögre *(a szerző jegyzete)*.

mekek. Majdnem mindegyik csúnya volt. Rongyos ruhájuk, gondozatlan testük, hajatlanságuk elvette régi formáját fejüknek, testüknek, és az átélt fájdalmak, keserűségek letörölhetetlen ékeket rajzoltak arcukra, mint valami ősi vallás beszédes jeleit, emberi rosszaságok nyomán keletkező hieroglifákat.

Még védekezve a szenny ellen, feje alá tette kezét, védve arcát a piszoktól és szemének barnáján kívánás csillant, sóvárgón figyelve az arra haladókat, kiknek kezében vizesedény súlyosodott csábító magakeletéssel.

– Csak egy kortyot adjatok – könyörgött egyre, és cserepesre száradt szája áhítozva nyílott föl.

Hiába.

Az arra haladók legtöbben nem akarták meghallani.

Nehezen jutottak kevés vízhez; és mint félve őrzött kinccsel siettek övéik felé, boldogan nyújtva üdülést adó nektárként. Hogy adhattak volna belőle a lépten-nyomon kéregetőknek. Alig akadt valaki, kiben fölébredt a szánalom, vagy rút kapzsiság, falat kenyérért csöppentgetve korty vizeket. Az egyforma szürke[15] blokkok[16] között terpeszkedő poros térségek kiszikkasztották még jobban amúgy is kiégett lelküket. Anyák, gyermekek, férjek sóhajai fodrosodtak körülöttük a levegőben lassan hulló, könnyen szertemálló fátyolként lelküket beburkolva, oly szorosan, áthatolhatatlanul zárva el idegen kínokat, hogy azok, mint a vértről, vissza is pattantak.

Ő csak feküdt mozdulatlanul. Fiatal teste, amely régebben, mint gyönyöröket adó élő kagyló, mámorosan

[15] Fakózöld *(a szerző jegyzete)*.
[16] Barakkok *(a szerző jegyzete)*.

ingerlő érzéseket adott, fájdalomtól meg-megrándulva hevert, szinte feledve régi érzéseket, melyek remegtették. Már nem is kérte a vizet. Újra föltápászkodott, és derékban meghajolva vonszolni kezdte fekélyes testét újabb blokk felé, helyet keresve a tömegben, hol éjszaka lepihenhet. Irigykedve gondolva azokra, akik maradhattak a kórház valamivel védettebb deszkafalai mögött.

Hiába keresett helyet, nem talált. Az övét elfoglalták, idegenek bizalmatlanul fogadták, barátait már nem találta. Végre megkönyörültek rajta, és egyik priccs alsó, fal felé eső része felé bökve mogorván adtak szűkös helyet. Pokróc már nem jutott sem alá, sem fölé. Egyik fiatal nő még könyörületesen nyújtotta felé kínálón a forró, keserű feketével teli, gőzölgő kis bögrét, de a többiek kíméletlenül nyomták testéhez kinyújtott lábukat.

Remegve húzódott össze.

Perzselő nappal után ostoros suhintással rohangászó szél őszi hideget hozott, és vijjogó füttyel kergette a blokk felé, süvöltve nyomva befelé. Kaján kíméletlenséggel kergetve a priccs alá, szisszenve szalajtatni föl a réseken, vékony kis ruhán át a testéhez, mezítelen, cipőtlen lábához, karjához. Félálomban nem is nagyon tudta, amit érez. Lidércnyomás delíriumában feküdt sajgó testtel a kemény, gyalulatlan deszkákon. Öntudatlanul meg-megremegett, amint félálomban hallotta a szél vadul nyargalászó tombolását.

Még éjszaka volt, amikor elkínzott testét húzva, cipelve – mintha nem is övé volna – vonszolni kezdte kifelé. A mosdóhelyiség felé tartott frissülést keresve.

Mint csúszó-mászó aprónyi férge a létnek, csendben, szánandón ingó léptekkel haladt előre. Tekintete mereven, közönyösen figyelte a sötét égre fölrajzolódó,

füstölgő, szikrákat szóró vörös oszlopot kicsapódó lángnyelveivel.

Nem voltak benne kérdések, találgatások, csak figyelte a szemlélő hideg közönyével, majd továbbhaladt célja felé.

És ő, aki azt hitte, mi sem oldhatja a szív kérgét, hirtelen nagyot jajdult, és dermedő lélekkel, kitáguló szemmel meredt előre pár lépésnyire a drót felé.

Szikrák pattantak az árammal telített drótból, sercenve pattogtak, lövellve apró, ijesztő fényüket, húzva maguk felé halált ígérően a földön vergődő nőt, noha szokatlanul hatalmas teste volt, nagy, kamaszosan esetlen kezekkel, lábakkal. Hosszúkás kreol arcában két hervadó sziromként pihentek el szemhéjai. Szája megadóan lehelte:

– Te tudod, legyen meg a Te akaratod –

Füléből, melyet magához kaparintott a veszedelmes drót, vér csurrant, lezuhant testét kíméletlenül dobálta, és amikor [– –],[17] a láb nagyot rándulva odaütődött a drótnak.

*

Befejezetlen elbeszélésemet – eredeti naplómban – novellának minősítettem. A helykeresés saját élményem. Ami nem igaz: akkor még nem volt fekélyem. Említett „kórház" az a nevezetes gyógybarakk volt, amelybe kizárólag olyanok merészkedtek befeküdni, akik képtelenek voltak órákon át Appellt állni, tehát nem volt választási lehetőségük.

[17] Kipontozott hiányzó résznél két szót lehetetlen elolvasni *(a szerző jegyzete)*.

Én békásmegyeri gyűjtőhelyünkön,[18] annak keserves, lehetetlen körülmények közötti három napja alatt, vesemedence-gyulladást kaptam. Állapotomat tovább rontotta a leplombált vagonban töltött három nap, mely idő alatt nyugalmi helyzet helyett állandóan rázkódott testem. Auschwitzba érkezve véreztem. Egyre erősebben gyötörtek a hasi görcsök, tehát kénytelen voltam befeküdni olyanformán: ha elgázosítanak: hát legyen, ha krematóriumba kerülök, be lesz fejezve, és kész. Hiába ijesztgettek társaim: onnan senki nem jut ki élve.

Abban a „kórházban" volt módom megfigyelni dr. Mengele napi vizitjei során történő „selejtezését". Akire könnyedén lendített pálcájával rámutatott, pár órán belül elvitték, elgázosították. Összeaszalódott menthetetlenek voltak. Erre a sorsra jutottak az őrülten sikoltozók is. Módszerén kívül külső megjelenésében is megfigyelhettem. Külsejét az auschwitzi (megjelent) naplójegyzetben leírtam, nem akarok ismételni. Tíz-tizenkét napot tölthettem ott, szervezetem legyőzte a gyulladást, de nagyon rossz állapotban küldtek ki. Elbeszélésem vége nem látott élményen alapul. Tudtuk, sokan úgy keresik halálukat, hogy nekirohannak az árammal telített drótkerítésnek. Képzelt alakom modellje a naplómban szereplő Gizike, az őskeresztény, aki férjét követve

[18] A békásmegyeri téglagyár, amely Budakalász és Békásmegyer között helyezkedett el, és közigazgatásilag Békásmegyerhez tartozott, 1944-ben tranzittáborként működött. 1944. június 30-án érkeztek ide a rákosszentmihályi zsidók, köztük Galló Olga és édesanyja; vonatuk július 9-én haladt át Kassán 1924 fő deportálttal. Ugyanaznap Budakalászról is feljegyeztek egy 3072 főt szállító szerelvényt (lásd Randolph L. Braham: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon*, Budapest, Park, 2015, 1657). E vonatok július 6–8-a között indultak, miután Horthy Miklós kormányzó július 6-án felfüggesztette a deportálást.

került a deportáltak közé. Ő mondta, ha már nem bírja a szenvedéseket, valamilyen módon öngyilkos lesz.

Mindig hangoztattam: jól írni saját élményeim alapján tudok. Ez a tény itt világosan megmutatkozik. Másként van írva saját, és másként képzelt élményem. Az árammal történő halál, azt hiszem, nem így zajlik le. Ezt éreztem, ezért nem fejeztem be.

Befejezetlen történetemet 1984 áprilisában gépeltem le.

GALLÓ OLGA TÍZ HÓNAP BABILON CÍMŰ KÖNYVÉNEK EREDETI NAPLÓJA

I. RÉSZ

[Auschwitz, 1944 októbere]

[Csodálatos napom van, de azt, hogy október hányadik napja, nem tudom. Elfelejtettem megkérdezni a lengyel doktornőtől. Délelőtt az ambulancián voltam, és amikor pár percre egyedül maradtunk, könyörögve kértem, adjon papírt meg ceruzát. Adott három darab papírt meg egy ceruzacsonkot. Vadul dobogó szívvel villámgyorsan összehajtottam és bedugtam ruhámba, a derekamra csavart pokrócdarab alá.

Most fönt hasalok, hátrabújva a kólyán, ezen az emeletes, nagy fapriccsféle tákolmányon, amelyen úgy szoktunk aludni oldalt fordulva, oly szorosan zsúfolva, hogy egyszerre, együtt fordulhatunk másik oldalunkra. De most nappal van, legtöbben kint állnak a blokk körül.

C láger, 32. számú blokk. Negyedik hónapja ez a „lakhelyem". Izgalomtól nyilallik a fejem, sok a gondolat, kevés a papír. Mit írjak le hirtelenjében? Mit a sok szörnyűség közül? Tudom már! Irma Greeséről írok, erről a szörnyetegről, aki elől ma is futni kényszerültem.

Irma Greese huszonöt év körüli, filmszínésznő szépségű, embertelen nő. Némber! Itt, Auschwitzban is „működik". Ha csak a nevét halljuk, remegtet bennünket a félelem. És nagyon sokan remegünk, hiszen csak a C lágerben harminckétezer magyar nő van összezsúfolva.

Ha megjelenik a blokkok között frissen, illatosan, elegáns egyenruhájában, akkor mi, a kopaszra nyírt, rongyokba burkolt nők – akiknek legtöbbje félőrülten, éhségtől szédelegve vánszorog – minden erőnket összeszedjük és rémülten menekülünk.

Hófehér ingblúza messziről vakít. Mindig fehér kesztyűt visel, nehogy rátapadjon kezére abból a szennyből, amelybe rendelkezéseik löktek minket, szerencsétleneket. De arra is jó a fehér kesztyű, fel ne törje finom bőrét a korbács, amelyet sokat és nagy erővel használ. Aki előtt – fekete lakkcsizmáját ütögetve – megáll, halálsápadtan várja a végítéletet. Majdnem mindig kerékpáron érkezik.

– Greese jön – adjuk ilyenkor szájról szájra, és fakó színű ajkunk megvonaglik a félelemtől. Amerre elhalad, jajveszékelés hangzik nyomában.

Amikor dr. Mengele, a hozzátartozók széjjelválasztásának rettegett legfőbb fóruma – a bonviván megjelenésű orvos – munkába indul, rendszerint Greese is vele megy. Csillogó szemmel nézi Mengelét, aki kezének hanyag, unott mozdulataival embertömegeket küld a gázkamrába. Ilyenkor Greese fő szórakozása az, hogy véresre korbácsolja az egymástól elszakított, meztelenre vetkőztetett nőket, fiatal serdülő gyermekeket csak azért, mert sírni mernek.

De a legbestiálisabbnak akkor láttam, amikor az ambulancia előtt fájdalomtól gyötrődő fekélyes sebűeket korbácsolt félholtra. Október van, nagyon fázunk vékony, rongyos ruhánkban. Rájöttünk, hogy védi testünket, ha pokrócból lehasított csíkokat csavarunk mellünkre, derekunkra, de ez tilos. Kár a pokrócért, mondják, és a „vétkeseket" szigorúan megbüntetik. Ott az ambulancia előtt ilyen pokróccsíkokkal testüket védő betegeket

korbácsolt meg. Repültek a rongyfoszlányok, papírgézdarabok, testükön folyt a genny. Arca meg sem rándult, de szája szitkokat szórt, és nem volt menekülés, mert bekerített bennünket pár SS-legény. Majd rosszul lettem az ijedségtől, pedig szerencsémre akkor éppen nem volt pokróccsík a ruhám alatt. Bár nagyon félek, ma mégis magamra csavartam, már nem bírom elviselni a hideget.

De már nem sokáig kegyetlenkedhetnek! Azért van csodálatos napom, mert négy hónap után végre cerúzát foghatok kezemben, és olyan hírt hallottunk, amelynek gondolatára majd kiugrik helyéből a szívem, olyan erősen ver.

Közeledik a front! Jönnek az oroszok! Négy hónapon keresztül sóvárogtuk ezt a hírt, és találgattuk, mi lesz, ha ideérnek? Elpusztítanak-e valamennyiünket a németek, vagy elmenekülnek az oroszok elől, és bennünket azonnal felszabadíthatnak. Most már tudjuk, másképpen lesz. Az oroszok nagyon közel vannak, de minket sajnos továbbvisznek. Egy beijedt kápótól szivárgott ki a hír: most fogják elvégezni az utolsó – legnagyobb – szelektálást. A legyengülteket, elfekélyesedett testűeket, rüheseket viszik a gázkamrába! Akik szerencsésen átjutnak a selejtezésen, azok cipőt, ruhát, kabátot kapnak, és elszállítják őket munkára.

Megkezdődik Auschwitz kiürítése!

Hová fogok kerülni? Mindegy, hová, csak el innét, ebből a pokolból! Félek, átkerülök-e a selejtezésen? Lelkem legmélyén úgy érzem, hogy átengednek. Nem lett belőlem csontváz, testem nem lett rühes, fiatal vagyok. Hiszem, megmenekülök. Utoljára állok meztelenül, majd kezemben tartott ruhával, oldalt kinyújtott karral elsétálok a szelektálók előtt. Utoljára látom dr. Mengelét!

És nem szívom többé Auschwitz ijesztően furcsa, émelyítően bűzös levegőjét. Ezt a különös, meghatározhatatlan szagot, amelyet a folyton füstölgő krematórium magas kéménye áraszt, miközben lövelli, szórja a sziklaesőt.

Anyut is elégették? Csitt, szívem, csönd, szívem. Nem szabad erre gondolni. Nem akarom, hogy megbomoljon agyam. Haza akarok kerülni. Élni akarok!

Hochweiler, 1944. december 31.

Éjfél felé közeledik az idő. Mint annyiszor, most szilveszter éjszakáján is sokat gondolok szerelmesemre. Tavasz óta – amikor utoljára találkoztunk – minden megváltozott. Ha felfigyelek a papírról, nem hallom a zenélő óra tiktakolását. Itt más hangokat hallok. Jaj, nem szabad sírni. Drágák a könnyek, nem szabad pazarolni, az erő – életet jelent. Ezt minden bizonnyal ő is érzi ott, ahol él, szenved, mert ha nem is így, de éppen elég szenvedés sújthatja.

Percekig ültem tétlenül, gondolataim minduntalan visszaszállnak a múltba, amikor valóban voltam, mert most nem vagyok. Nem érzékelhetek igazi létezést.

Nagyon nehezen megy az írás, minduntalan másfelé kell figyelnem. Most is valaki rosszul van, hány.

A Revierben ülök, szállásunk csöppnyi kórházában. Egy szobányi helyiség ez a hochweileri téglagyárban. Auschwitzból vonattal szállították ide ezerfőnyi csoportunkat. Föntalszunk az emeleten, a téglagyár szárítóhelyiségében.

Erdőt kell irtani, de nem járok ki a csoporttal, bent dolgozom a téglagyár hosszú kemencéjében, amelyet

mosdóhelyiségnek rendeztek be. Németül Waschraum a neve. Amikor este tíz óra tájban befejezem munkámat, mindig bejövök a Revierbe melegedni. Meghúzódok a betegek között, néha egy-két órán át beszélgetek velük. Nem zavarom őket, nem álmosak, napközben is alhatnak. Jó itt átmelegedni, és van itt valaki, aki nagyon idehúz. Komjáti Klára, az énekesnő.

Ő súlyos beteg, nem bír a lábára állni. Elgennyesedett a sípcsontja, ráadásul orbáncos lett. Kicsi, törékeny, barna hajú, babarcú nő. Csodálatosan szép hangja van. Tiszta, csengő koloratúr hang. Ha kérem, mindig énekel. Amikor Gounod *Ave Mariá*ját énekli, belül zokogok. Olyan érzés ezt a kulturált hangot hallani, mintha percekre visszajönne a múlt. Behunyom szemem, és hangversenyterembe képzelem magamat. Azután, ha valaki elkezd nyögni, vége a varázsnak. Kinyitom szememet, nézem a Revier omladozó falát. Nedvesség, párás levegő, savanyú szag. Gyalulatlan emeletes fapriccsek, dohos pokrócok, keményre tömött fejpárnák. Nyomorúság, szomorúság. Igen, végtelenül szomorú minden.

Hogy Klára még él, azt hangjának köszönheti. Háromszorosan. Először Auschwitzban mentette meg a legyengüléstől. Egy alkalommal a Blockälteste – a rangidős – megkérdezte, ki tud énekelni. És Klára énekelt. Gyönyörű hangja ott is megtette hatását, néha egy-egy kenyérszelet hullott elé, sőt néha az ételosztásnál kissé nagyobb adag kenyeret kapott.

Amikor ide kerültünk Hochweilerbe, első napon Klára is kivonult a csoporttal erdőirtásra. A már akkor is beteg lába nem bírta a menetelést, annyira megdagadt, hogy valósággal kifolyt a cipőjéből. Visszafelé már úgy tette meg a tíz kilométeres utat, hogy társai a földön

húzták. Mire ideértek, Klára ájult volt, halottként hevert. Egyik őr letépte nyakáról a zsinóron függő számát, behúzta egy kis pinceféle helyiségbe, beljebb dobta, ott hagyta. Klára magához térve, a vaksötétben úgy érezte, mindennek vége. Leszámolt sorsával, de a halál nem jön könnyen. Sokáig feküdt étlen-szomjan, majd lázálomba merült. Abban a lázdelíriumos állapotban énekelni kezdett. Lágyan szálltak ki a hangok, és megállították az éppen arra haladó csehszlovák orvosnőt, Erikát. Bement a pincébe, zseblámpájával Klára arcába világított. Vizsgálni kezdte, erre magához tért, szaggatottan elmondta, miért került oda.

– Te hülye! – kiáltott dühösen a doktornő –, minek vonultál ki? Most itt fogsz megdögleni!

Ezeket kiáltotta, de utána azonnal cselekedett. Először enni-, innivalót küldött, majd megjelentek a lágermunkások. Boriska villanyt vezetett be a kis pincébe, Frici, a göndör hajú felvidéki lány fapriccset ácsolt. Ez a – Klára részére készített – fapriccs lett a Revier megalapozása.

Klára fertőzött, gennyes, orbáncos lábát meg kellett volna operálni. Csak így menekülhet meg a biztos haláltól. De hogyan végezzenek ilyen súlyos műtétet altatás nélkül? Gyógyszerük nem volt. Az orvosi rendelő, egy gyér világítású kis pinceszoba, minden felszerelés nélküli. Csak a legelkerülhetetlenebb műszerek és gyógyszerek álltak az orvosok rendelkezésére. Három doktornő van itt. A szőke, molett csehszlovák Erika, a magas, fekete, markáns arcú – ugyancsak csehszlovák – doktornő, Ilus, és egy német orvosnő.[19] Valahányszor

[19] A szállítási jegyzékhez csatolt, Mengele által aláírt kísérőlevél szerint (lásd kötetünk végén) a foglyok közt négy ápolónő volt, és három orvosnő: a csehszlovák (prágai születésű) Erika Schüssler, Elli Joelsohn

Klára sebét tisztították, minden esetben elhangzott a német orvosnő parancsa:

– Singen! Singen! – Énekelni! Énekelni!

Fájdalomtól elgyengülten úgy énekelt, mint egy beteg madár, de hangja még olyankor is gyönyörködtető volt.

A közeli SS-Revierből egy felcser jár át ide a téglagyárba. Hordja a papír kötszereket meg a legszükségesebb gyógyszerutánpótlást. Alacsony, de erős testalkatú, halvány arcú, halk hangú férfi. Ha olyankor érkezett, amikor Klára kezelés közben énekelt, tisztelettudóan megállt az orvosnők mellett, és áhítattal hallgatta.

Erika doktornőnek mentő ötlete támadt. Egy alkalommal a felcser távozása után Erika is sietve távozott, és beérve a felcsert kérte: szerezzen valami altatószert az SS-Revierből. Az énekesnőt feltétlenül meg kell operálni. Ha másképpen nem sikerül, lopjon. Jó ötlet volt. Következő napon a felcser Evipant adott át Erikának. Kezdhetik a műtétet.

Sípcsontját valósággal „lehámozták", de attól kezdve gyógyulni kezdett. Így mentette meg a hangja harmadszor is.

*

A beteg, aki hányt, még mindig rosszul van. Csak fekete löttyöt ivott szegény, de azt sem bírja a gyomra. Hoffmann Ica, aki a betegeket fáradhatatlanul gondozza, éppen gyámolítgatja, próbál enyhíteni rosszullétén.

(a német orvosnő) és Helene Adler – az utóbbi lehetett Ilus, a dokumentum szerint azonban nem csehszlovák, hanem magyar zsidó. Vö. *Encyclopedia of Camps and Ghettos 1933–1945*, I, id. kiad., 750.

Éjfél elmúlt, le-lecsuklik a fejem. Otthon ilyenkor voltam legfrissebb, de itt hajnali ötkor kell felugranom, akkor hangzik el az ébresztést jelző gong hangja. Valóban ugranom kell, hogy mire az első csoport lejön a mosdóhelyiségbe, készenlétben álljak. Kemény a szalmazsák, mégis nehéz otthagyni. Akármilyen korán kell kelnem, nem hagyom abba az írást. Szédülök az örömtől: ismét van ceruzám! Itt könnyebben tudtam papírt szerezni, de nem volt ceruzám. Azt a csonkot, amit Auschwitzban kaptam, az utolsó lemeztelenítésnél elveszítettem, és csak mai napon jutottam újabb darabkához. Klára két ebédjét adta oda érte! Nagyon beteg, nincs étvágya – ez tény –, de vehetett volna mást is két ebédjéért, mert mindennek „árfolyama" van. Szappan, tű, cérna és még több minden kapható. A fizetési „eszköz" étel!

Kicsi, kopott, gömbölyű, citromsárga. Nézem. Öt centinyi a hossza. Kezemmel, szememmel simogatom. Végtelen hálás vagyok e nagy kincsért!

Miközben írok, fél füllel hallgatom a kis Ligetiné siránkozását. A szelíd arcú, húszéves Ilikét siratja. Holnap újra mehetnek temetni. Már sokan vagyunk a Revier meleg kályhája körül. Mind bejöttek a mosdóhelyiség dolgozói. Aludtak pár órát, de tovatűnt álmuk, hideg a szárító, egy pokróc alatt nem melegedhet át a test. Mellettem ül Ligetiné, az alkalmi sírásó, Vera, aki olyan, mint egy fekete kis mackó, fájó ízületei miatt döcögve jár. Manci, a bősz vitarendező. És Gizike, az őskeresztény! Ő azért került közénk, mert nem akart elszakadni férjétől, így vele együtt deportálták. Hiábavaló áldozat volt! Auschwitzban a vasúti kirakodón – a rámpán – őket is széjjelválasztották. Velünk szenvedi ezt a gyötrelmes életet.

A mosdóhelyiség nagyon hosszú. Hat nyitott bejáratába téglákat raktak, de nem vakolták be. A lazán rakott téglákból minduntalan kiesik egy-egy darab és az így képződött nyílásokon keresztül beömlik a hideg levegő. A tisztálkodásra berendezett kemence teteje homorú, és rajta három sorban – körülbelül egyméternyi távolságban – nagy lyukak vannak. Ezek felvezetnek a szárítóba, ahol alszunk. Nagy szerencsém van, mert a lyukakon keresztül vitaminhoz jutok.

Az erdőirtásra kivonulók répát és karalábét szednek ki a földekből, visszafelé jövet is ki-kihúznak egyet, elrejtik. A blokkban bedugják szalmazsákjuk alá. A szárítólyukak nyílásai viszont a szalmazsákok alatt vannak, így gyakran legurul répa meg karalábé. Ha szerencsés napom van, öt darab is jut belőle.

Nagy gömbölyű vaskályha van a mosdóhelyiségben, de huzatos helyen alig ad meleget. Elölről valamicskét, hátulról dermed a test.]

[...] a mosdóhelyiség priccsén.[20] Ő – Gizike – az én külön kályhám. Ha egyedül aludnék ebben a nedves pincesikátorban, biztosan megfagynék. Hosszú ez a mosdóhelyiség nagyon. Mosdóhelyiség? Nevetnem kell. A hochweileri téglagyár kemencéje. Most az asztalnál ülök. Hosszú, gyalult asztalok kecskelábakon, mosdótálaknak helyezték ide. Tíz darabot, s én egyet kineveztem asztalomnak. Érted? Asztalomnak! Négy hónapig asztal mellett sem ültem. Pirított kenyeret ropogtatok.

[20] Ez az 1984–1985-ös gépirat első mondata. A szöveg eleje hiányzik a gépiratból; lásd a Bevezetőt: „Különösebb fontolgatás nélkül megsemmisített cetlijeim miatt fenti naplójegyzet csonka mondattal kezdődik."

Gizike küldte ide, parázson pirította. Most kiabálja felém, hogy ma este nincs több, a többit reggel adja oda. A többit ő teszi el, mert ismernek, ha nálam van, este megeszem az utolsó falatig. Hiába, mindig nagyon éhes vagyok.

Lásd, hirtelen elmerült minden, a mosdótálak nem lehelik nedvességüket, nem látom az elhasznált, piszkos vizeket s a fehér fahéncsot úszkálni a szürke lében. Mosdókesztyű helyett csutakolják vele testüket. Nem is hiszed, milyen hősök. Huzatos, hideg a mosdóhelyiség, jeges a víz, és ők kiéhezett, testüket vonszoló roncsok.

Hiába, megint itt vagyok, pedig jó visszajárni a múltba.

Tekintetem rávetődik a mosdóhelyiség vakolatlan falára, de lassan, és ismét látom, ami volt. Én ébren álmodom, szüntelenül dobálódom múlt és jelen között. Még lavórmosás közben is rímek zenélnek bennem.

Hochweiler, 1945. I. 4.

[Este tizenegy óra lehet. Ma ismét egyre a múltban kalandozom. Még a piszkos lavórok és vödrök mosogatása közben is. Nagyon kimerült vagyok, mégsem tudok lefeküdni. Nem bírok felmászni az emeletre és hajnalban lerohanni a gongütésre. Holnap megkérem az orvosnőket, fektessenek be a Revierbe. Nem bírom az állandó járkálást, mint két cölöp, olyan a lábam. Pedig most jó itt a csönd. Ilyenkor nem zavar senki, ha felém jön a múlt. Egyetlen szép és jó az, hogy tudok a múltra gondolni. Amit magam körül látok, az kínzóan szomorú. És én magam is milyen vagyok!] Öten ülnek az asztal körül. Tetűről beszélnek. Ma újra én is átnéztem

ruhám! Ezt is megmondtad előre. Auschwitzban naponta kétszer tetvészkedtem. Mindent tudtál. Hogyan is mondtad?

„Ha nagyon fázol, gondolj testem melegére, ha ütnek, érezd simogatásom, ha..."

Te! Fölzsongott bennem az Énekek énekéből:

„Eljárom a tereket és az utcákat, keresem az én párom."

Merre vagy?!

Gizike, az őskeresztény, aki olyan nagy mamlasz, mint tíz kamasz együttvéve (persze esetlen kamasz), megpirította az esti kenyerünket. Ideküldte, közben megemlítette, hogy nincs több, elteszi, és csak reggel adja oda. Ismernek, megeszem az utolsó falatig, pedig másnap hosszú a délelőtt. Már mondtam, hajnali négykor kezdődik. Kéthe, az iroda gépírónője beszél most németül, ez jobban zavar. Kicsi Mamám, hogy félt bejönni a szobámba, hányszor voltam nyers hozzá, mert zavart. Nem bírtam a hangokat, ha írtam. Igaz, alkotni most is csak a legnagyobb csendben tudnék. De akkor még a gondolataimat nem engedtem zavarni. Körülbástyáztam magamat a legjobb jók egyikével, a Csenddel.

Hirtelen elmerült minden. A mosdótálak nem lehelik a nedvességet, nem látom az elhasznált, piszkos vizeket, a fahéncsot úszkálni a szürkés lében. Mosdókesztyű helyett azzal csutakolják testüket. Nem is hinnéd, milyen hősök, a mosdóhelyiség hideg, a víz jeges. Lásd, megint csak itt vagyok, pedig az előbb már újra ott voltam a kis birodalomban. Meleg, puha, szép kis fészek. Érzem-e még valaha melegét? Hiába, mégiscsak zavar.[21]

[21] Hiányzó oldalak. Életanyagom átadása [1981 – *a szerk.*] előtt, az előrendezésnél megsemmisítettem. Voltak olyan részek, melyeket nem bírtam kiadni kezeimből. Úgy éreztem, az exhibicionizmus (2. pontja)

És én? Képzeld, a zajtól elmélyedni nem tudok. Csak nem idegesít annyira, mint azelőtt, mert tudom, változtatni nem lehet. Ismersz. Vasakarattal keresztülvinni, ami keresztülvihető, de egy cseppnyi energiát nem pazarolni arra, ami megváltoztathatatlan.

De jó lenne elmerülni puhán a múltban. Mint egy kristálytó csillámló vizében a kezet, úgy merítgetni a lelket az elfolyt napokban.

Ma már órák óta zenél bennem, amikor először éreztük magunk körül együtt a csendet. Tudod, az akkor volt, amikor rosszul éreztem magamat, sírtam, és Te vigasztaltál. Te... Te... És azután írtad nekem: „Emlékszik, Olga? Lassan kúszott felénk a homály, és átvilágított rajta a maga különös, dióbarna szeme."

Maga a hangulat megszokott volt, mondhatnám úgy is, sablonos. Pattogó kályha, kicsi villany gyullad föl, a csillár árnya lomha állatként kúszik a szőnyegen. A test puhábban omlik el, zajok szűrődnek be az utcáról, mintha a függöny redői sűrűbbek lennének, hogy ott sem jöhessen be kintről semmi. Kerámia hamutál; kombinált, szobában szokatlanul nagy vitrin. A rekamié megduplázódva terpeszkedik a tükörben. Mintha sokszorosítani akarná áhítatos szelídségű, máskor vad forróságú órák felejthetetlen perceit. Mondjuk ez sablon, de a rekamién ott ül két játékbabám. Lonci baba szőkén, copfosan, pufók, piros arccal, kék szemekkel nevetőn, és a lába meg a karja gödrös. Ági karjába fektettem, és ő oldalt fordított fejjel, komolykodón nézi. Piros a nyelvecskéje, frissen villannak fogai, körülötte hullámzanak fekete loknijai. Mellette a mappám hever, egy blokk feljegyzéseknek, egy lap (újság) kinyitva, éppen

hatását keltenék: titkos vágyak, kizárólag sajátom, másokra nem tartozók. *(A szerző jegyzete.)*

ott meghúzódik nevem. Az asztalon levél. Mondjuk hiúság. Délelőtt érkezett, már eltehettem volna, de még mindig hat rám, még nem megszokott olvasni: „írónőnek". Idős tisztelőm, száraz paragrafusok őre írta, egy 75 éves ügyvéd. Alatta Benamy levelének kék széle vidámkodik, újra a szálloda papírján írt. Ő újságíró. Ma Ruzicskay is írt, képzeld, a „lusta", aki csak ecseteket bír fogni, hogy színeket rakjon a vászonra (vagy ceruzát grafikáihoz), négy oldalon felelt kérdéseimre. Így meglett az alap második előadásomhoz. Nem is kell nekem más mester a művészetre vonatkozó felvilágosításokra. Csak nehéz. Kevés az ideje, azt akarja, járjak a műtermébe, én meg azt akarom, jöjjön ki, még ha messze is lakom. Lassan megértik, ha még ismeretlen vagyok, nevem nem számít, értékemet nézzék. És íme... a levél végén bejelenti, hogy holnap meglátogat, persze abban a reményben, hogy a vizitet visszaadom. A hiúság hosszan tartóan nagy bennem. Haragszom magamra, talán huszadszor veszem kézbe a képviselőnő[22] levelét, amelyben biztat, hogy ne veszítsem kedvemet az ankéton történt apróka incidensért, és biztosít, hogy mindnyájan tudják, bennem a nagy lap[23] nem politikai értéket nyert. De hagyjuk ezt.

Ruzicskay nem látogatott meg, a Fészekben[24] találkoztunk, utána én látogattam meg műtermében.

Szemem továbbkúszik. Lesimítom az írógépemre rátelepedett port, N. N. egyik versét gépelem, nekem írta

[22] Kéthly Anna. A Szociáldemokrata Párt az 1939-es parlamenti választáson öt mandátumot szerzett, a Képviselőházba Kabók Lajos, Kéthly Anna, Malasits Géza, Peyer Károly és Szeder Ferenc került be.
[23] A *Népszava*.
[24] Az 1901-ben alapított Fészek Művészklub a VII., Kertész utca–Dob utca sarkon.

levelében.[25] Tekintetem rávetődik a mosdóhelyiség vakolatlan téglafalára, szellőzőlyukaira. Téglagyár szárítókemencéje békében. Lassan újra mosódik minden, és a szerkesztőséget látom, egy szobát. Bársonybarna szem világítja be jóságosan, szigorúan. Egyre nyílik az ajtó, ő soha nem ér rá. A nagy ember. De nekem zenél a neve. Mint a kis garnitúra asztalán álló hamutálból fölszálló cigaretta füstje, úgy szállnak felém állandóan verssorok. Habzsolom.

Megbolondítanak a rímek. Szédítenek. Minden szó egy-egy illat. Micsoda tobzódás!

Musset halk zenéje, Géraldy bűbájos hangulatképei, Babits komolykodó, sokszor nagyképűsködő bölcselkedése, József Attila kínlódásai, Villon vad mindenre és mindenkire fütyülése, Ovidius tréfás mesélése, Ady parázsként világító izzása, föllobogásai. Ha a verseket mondogatom magamban, minden könnyebb. Látom könyveimet. Platón: *A lakoma*. Legszebb, amelyben Arisztotelész (vagy Szókratész) Diotimával vitázott Erószról, a szerelem és Aphroditéről, a szépség istenéről. Látom Babits világirodalom-történetét is.[26]

Hw., 1945. I. 5.

Azokat a perceket szeretem legjobban, amikor suhanva settenkedik felém a Csönd. Már érzem simogató lebbenését, és ilyenkor rohamosan válik le rólam mindaz, ami napközben szennyesen rám tapadt.

[25] A gépiratban öt ponttal jelzett név Galló Olga egyik nagy szerelmét fedi. A könnyebb olvashatóság és a szerző szándéka szerinti anonimizálás megtartása érdekében a szövegben N. N.-ként utalunk rá.
[26] *Az európai irodalom története (a szerző jegyzete).*

Ilyenkor újra „Én" vagyok. Magabízón, magabiztosan, magasan járó. Szó sincs arról, hogy minduntalan utaljak arra, milyen voltam. Egyszer sem kellett volna, de mit tegyek, ha állandóan sarkamban lépeget a Múlt. Úgy húzódik utánam, mint egy slepp, egy álomuszály.

Egyre képek villannak elém. Túlságosan elkényeztetett akkoriban a Sors, és hirtelen haladtam fölfelé. Túl nagy volt a zuhanás.

Amikor Auschwitzban nagyot lökött rajtam a blokk kapusa, mosolyogtam, a szerkesztőség portását láttam, aki már tudta, hogy én bármikor fölmehetek. Ha a megvadult WC-kápó bottal kergetett ki, és én a többiekkel együtt dobbanó szívvel szaladtam, útközben húzogatva rongyos bugyimat, olyankor is mosolyogtam. Ilyen alkalommal „láttam", hogyan áll meg az ajtóban .....,[27] szinte követelve, hogy N. N. mutasson be. És láttam a képviselőt, hogyan figyel, amikor türelmetlenül, ideges ujjakkal csalogattam lefelé a liftet (mert már azt is megtehettem, hogy egyedül használjam, mint a belső munkatársak).

Ha majd egyszer átolvasod ezeket a jegyzeteket, érezni fogod-e, hogy csak a múlt idézése őriz a megőrüléstől. Megérted-e, hogy például amikor órákig mezítelenül álltam, dideregve a fertőtlenítés után, és szemeimet belülről marta a könny, akkor „hallottam", amint a kiadóban a pénztárosnő biztatott, miért nem lettem színésznő. Mozgásom, arcmimikám nagyszerű, szemjátékom kifejező. Októberben az utolsó fertőtlenítésnél ott álltam „új" ruhámban, rázott, vacogtatott a hideg, szememet marta a könny, tudod, mire gondoltam?

[27] Nyolcbetűs név, talán Malasits (Malasics) Géza szociáldemokrata képviselőre vagy a *Népszava* szerkesztőségének valamely tagjára utal.

Hogy ez nem igaz, nem én állok ott, megint Hozzád menekültem, szavaidat idéztem:

„Az orgánumod nagyszerű, beszéded magával ragadó, megjelenésed, föllépésed, a belőled áradó erő mindmind feljogosít, hogy szónok legyél", mondta X. Y.[28]

És jött az első kis ünnepi beszéd. Tíz férfi között egyetlen nő, és a legsikerültebb.

Miért szedem elő egyre a múltat? Minél kegyetlenebb perceket élek át, annál szebb, jobb dolgokra gondolok.

(A feljegyzés itt megszakadt.)

Ismételten elhatároztam, hogy bármi van, én csak a szépre gondolok. Bármilyen szörnyű a jelen, én a múltban élek. És amikor a többiek jajgatnak, átkozódnak, én versekre gondolok. De nemcsak úgy erőszakolva, hanem érezve, átélve. Hol Ady, hol Géraldy, a versek zsonganak bennem. Mind, mind, amelyeket szerettem. És minden vers egy hangulatot, képet hoz felém. Hogyan tudom ezt csinálni? Csak így birtam ki azt a poklot, és a mostani keserves napokat is.

Bármi van, bennem mindig ott él a múlt, és a sok volt szép elviselhetővé teszi a szörnyű jelent!

Könnyelmű vagyok. Kevés a papír, és ahelyett, hogy lerögzíteném benyomásaimat, elkalandozok vissza. De ez az egyetlen szép és jó napjaimban. Mi van itt?

Kezdem a kezeimmel, hisz az fogja a ceruzát. Már tegnap akartam szólni róla. Tudod, nagyon szép volt,

[28] Galló Olga szerelme, a napló gépiratában nevét négy ponttal jelezte. A könnyebb olvashatóság és a szerző szándéka szerinti anonimizálás megtartása érdekében a szövegben X. Y.-ként utalunk rá. Egy, a hagyatékban fellelhető 1975-ös nyilatkozat alapján a neve vélhetően Havas László.

de rendkívül érzékeny, nem dolgoztam fizikai munkát, mégis egyre ápolni kellett. És most nincs mivel. Először kaptam olyan olajat, amely rüh ellen van, más olaj nincs, de már nem adnak, kell a rüheseknek. Napok óta nem eszem margarint, mert pici adagomat kezemre kenem.

A kezem. Az ujjhegyek (begyek) berepedeztek, nedvesen csillan a hús, teli van az egész fekete mélyedésekkel, a szappan nagyon rossz, homok az egész. Auschwitzban jobb volt a szappan, de itt egy darab auschwitzi szappanért két adag ételt kérnek. Mégis vennem kell, hozza ki a piszkot. Most már dupla adagot kapok mint Waschraum-vezető.

Kezemen bibircsókok vannak és kis, kisebzett fagyások. Állandóan mosom a piszkos (sokszor sz...) vödröket, lavórokat. Ha nem mosogatok, napok óta kesztyűben járkálok, talán rendbe jön.

Vezetője vagyok a Waschraumnak, amióta itt vagyunk, mindig, de most már elismerten, hivatalosan. Irányítom a piszkos vizek kihordását, a tiszta vizek behordását. Én mosogatok, takarítok, és hallgatom az asszonyok átkozódását, mert nekik ki kell vonulni árkot ásni, erdőt irtani, én meg itt bent vagyok. Pedig én is sokat dolgozom. Hajnali négykor kelek, és amikor ők már lefeküdtek, mosogatom a vödröket, lavórokat, hogy tiszták legyenek reggelre. Én súrolom fehérre az asztalokat, melyeken a lavórok állnak. Azután teljes csend van. Lágerviszonylatban jó dolgom van, fedél alatt vagyok.

Fanyar mosoly van az arcomon. Ura vagyok a teli vécévödröknek meg lavóroknak, mert azokba is... Kilopják a legravaszabb cselekkel. Részben meg is értem. Fáradtak, nem esik jól lemászni az emeletről

(a téglagyár szárítója), és elmenni a latrináig. De ha én korlátlanul hagynám, ahogyan nekik könnyebb, ha nem harcolnék többekkel, és nem mosogatnám sebesre a kezemet, akkor itt már járvány lenne. De én ezt hiába magyarázom. Vannak, akik nagyon elgyötörtek, már nem bírnak gondolkodni. És vannak, akik érzik, a mocsok morzsolja életüket, hősiesen viselkednek, a körülményekhez viszonyítva tiszták. Nagyon nehéz az én munkám. Nézni, hogyan szenvednek a kijárók, és húzni a magam igáját is. Hajnali négytől este tízig.

[Sikerült a tervem, bent fekszem a Revierben. Veráék meglátogattak, azt mondták, teljes zűrzavar volt a munkában. Ugyanis nem csupán mosogatom a lavórokat és vödröket, hanem összetartom, irányítom a munka menetét. Beosztom, mikor mit kell elvégezni, kinek mi a feladata. Így rendben megy minden, és nappal – miközben kint dolgozik a csoport – ragyogóan tiszta a Waschraum. Olyankor jön ellenőrzésre a Lagerführer. Ma nagy volt a rendetlenség, és kiabált – miért nem vagyok a helyemen.

Hochweiler, 1945. január 7.

Félelmem beigazolódott, ismét dolgozom, de azért van némi változás. A Lagerführer elrendelte, hogy dolgoznom kell, de már itt alhatok. A kályhához közeli sarokba csináltatott egy fapriccset, kaptam két pokrócot. Nem kell le-föl mászkálni az emeletre. Még így is nagyon nehezemre esik a munka, de ha egyszer ez a parancs, mit tehetnék? Viszont van egy nagy plusz. Ezentúl ebédosztásnál két adagot mérnek tálkámba. A „kinevezett" vezetőnek ez „hivatalosan" kijár.

Hát itt vagyok újra, még öten ülnek az asztal körül. Társaimon kívül itt van Hirschl Boriska is. Magas, erős testalkatú, de csontig lefogyott a szerencsétlen. Csendes, halk szavú, szerény. Alig van jártányi ereje, még azt a keveset sem bírja megenni, amennyit itt adnak. Valami baj van a gyomrával. Gyakran ad nekünk adagjából. Nagyon rossz érzés megenni azt, amire az ő szervezetének szüksége lenne, de ha nem esszük meg mi, másoknak adná, és ki tudna visszautasítani ételt, amikor gyötrően éhes. Állandóan gyötör az éhségérzet.

Szeretném, ha Boriska befeküdne a Revierbe, de nincs számára hely. Sokszor bújtatom őt a nagy vaskályha mögött, menekítem az erdőirtási munkától. Képtelenség! Hogyan is bírná szegény. Akadnak, akik ezért haragszanak rám. Kivételezek. Mit tehetek? Egy kályha mögött csak egy embert bújtathatok. Sokan vannak, akik reggeli mosakodás után szeretnének itt benn maradni, nem akarnak kimenni a munkába indulók közé. Ha bent hagynám őket, nem végezhetném tovább ezt a munkát, engem is kihajtanának. Mindennap ellenőrzés van az indulás előtt, és minden helyiséget megnéznek. A Lagerführer is bejön minden délelőtt. Nem értik meg, hogy nem teljesíthetem kívánságukat. Jaj, de nehéz! Egyre nehezebb. És minél nehezebb, annál kevesebbet bírok a múltra gondolni, s ez így nem lesz jó. Lelkierőmet tartanom kell.

*

Kábán nézek körül, arcom sápadt. Nagy ég! Hol vagyok? Meddig tart még ez a lidércnyomás?

Felnyögtem. Nem lidércnyomás, ez a valóság, mostani életem. Álom és valóság. Lassan körülnézek. Látom

a vakolatlan téglafalakat, a szellőzőnyílásokat. Lábam alatt döngölt föld, mögöttem asztalok hosszú sora. Barna zománcvödrök és lavórok, doh, nedvesség. Milyen szörnyű! Szörnyű? Nem, nem is olyan szörnyű. Auschwitz után valóságos paradicsom. Paradicsom? Nékem az, de azoknak a szerencsétleneknek, akiknek naponta húsz kilométert kell gyalogolniuk sárban, hóban, szakadt cipőben, azoknak a hochweileri élet is pokol. Éppen ma mondták, hogy ezentúl futóárkot kell ásniuk, közelednek az oroszok! Ez a tudat csodálatosan jó, de nem reménykedhetünk, hogy itt hagynak bennünket, felszabadíthatnak az oroszok. Valószínűleg innen is továbbvisznek bennünket, hiába várjuk sóvárogva a napot, az órát, a percet.

Hochweiler, 1945. január 9.

Gyengülünk – hallom Vera szavát. Mélyen száll a hang. Kedves kis mackó. Otthon egy bank íróasztala mellett ült, itt cipeli a vizesvödröket. Frici, az egyik asztalos-lány kifelé rohan, futtában kiáltja: – A diaré egyre nagyobb zavarokat okoz – Gizike kilenc szem krumplit szerzett valahonnan.

Hochweiler, 1945. január 10.

Nagyon fáj a lábam és egyre dagadtabb, a bal térdem alatti lyuk mind jobban gennyezik. Hogy csontról jön-e a genny, nem tudhatom. Nagyon kínos!

Gizike mellém áll, simogatja hajamat. A belső dolgozók mind szeretnek, a kijárók egyre kevésbé, pedig

ők már fekszenek, amikor én még mindig dolgozom. Reggeli mosakodásukhoz tisztítom a lavórokat. Ez sem könnyű, mégis végzem, fedél alatt vagyok. Ha kijárnék futóárkot ásni, Klára sorsára jutnék, leesnék lábamról, tbc-betegségem is kiújulna. Hajnali öttől este tízig dolgozom. Ez is több a soknál.

Lili a deportáltak közül kiválasztott Blockälteste. Nem durva, csak akkor ordít, ha elkerülhetetlen. Magas, fekete hajú, kék szemű, szép arcú lány. Szeretem őt. Megértő a betegekkel szemben. Az egészségesektől megköveteli, hogy a körülményekhez viszonyítva tartsák rendben magukat és holmijukat. Ma kiharcolta a szakácstól, adjon meleg vizet mosakodáshoz. Nagy öröm, nevezetes nap mindnyájunknak! Remek ötlet. Holnap bemegyek a szakácshoz, megkérem, mindennap adjon meleg vizet. Talán megszán bennünket. Neki is érdeke, mert ha kiüt a járvány, ő is megkaphatja.]

(Innen 13 oldal megsemmisítve. Így maradt ki Klára, az énekesnő. Azon oldalak végén kezdtem írni Krausz Liliről, a zsidók közül kiválasztott ezres csoport vezetőjéről, a Lagererste [sic] vele folytatódik.)

Én [Lilit] már barátaim közé vettem. Ember a javából. Kemény, ha kell, erős a parancs, és alatta rejtve érzékeny lélek, mindenre reagál. Sírás, nevetés buggyan belőle olyankor, ha más észre sem veszi, hogy volna rá ok. Kiabál az emberekkel. Ezer fegyelmezetlen nőt rendben tartani. Mennyi mérget ad a Waschraum rendben tartása, hát mennyivel jár egy egész lágeré. Mekkora felelősség.

Ma este belátogattam újra a Revierbe. Csak akkor szóljatok – jegyeztem meg tréfásan –, ha kész a vacsora. Ugyanis Olga, a druszám, egyik éjjeles nővér, ha megfől a kályhára tett krumpli, egy szemet ad belőle.

Egy szem...

Egy szem, és milyen jóleső, mennyire számít minden falat.

Tiszta, csak erre a célra használt lavórban fől, másikkal letakarva. Hallom, ahogyan forr a víz, a fölszálló gőz lecsapódó cseppjei szusszanva pattannak szerte a tetején. Soha nem hittem volna, hogy krumpli ilyen finom étel! Héjában főzve vagy meghámozva.

Ebédekben is a krumplisat szeretjük legjobban. Nem is igen van más. Auschwitzban eleinte képtelen voltam megenni a zupát, szárított zöldfélék voltak gerslivel keverve. A zöld, mi úgy éreztük, csalán – ropogott, kis fadarabok úszkáltak benne. És betetőzve a rosszasága melletti csúnyaságát, ötnek kellett egy fazékból ennie. Természetesen Appellnál igyekeztünk jó ismerősökkel állni, hogy ha jön a nagy vaskübli, a kiosztott edényt ismerős szája után vigyük a szánkhoz. Mert nekünk kanalunk sem volt. Úgy éltünk, mint az őseink. Vadon, de nem szabadon. Később eljutottunk a fakorszakba, mert fadarabból kanalat faragtunk, és a margarint is azzal mázoltuk el a kenyéren. Később az ügyesek kést is szereztek, és apró kincseiket kis – anyagból varrott – zsákocskákban tartották.

Nekem soha semmim nem volt, mert kényelmetlennek tartottam az örökös rettegést. Először is a „bojtlikat" sokszor elszedték, másodszor a fertőtlenítésnél volt örökös probléma, harmadszor – és ez volt a legnagyobb – ellopták. A lopások egyre fokozódtak, és itt Hochweilerben tetőpontot értek el. Már alig palástolják, mintha a legtermészetesebb volna.

„Organizáltam", mondják, mert finoman így nevezik. Pár nappal ezelőtt szinte a szemem előtt lopták el a törülközőmet. Most újra törülközhetek egy szál kombinéban, mint négy hónapon keresztül Auschwitzban. Egyik nap bugyimat, másik nap ingemet mostam át. Persze csak úgy hideg vízzel, csap alatt. Négy hónapon keresztül, két tusolás kivételével, nem élvezhettem a meleg víz jóságát. Hajnalonként ébresztő előtt, amikor még szikrázva ragyogtak fönt a csillagok, és a krematórium kéménye vörös színű csillagocskákat szórt fölfelé, hatalmas rőt lángnyelvekkel nyaldosta az éjszakát – olyankor két óra lehetett –, mind a hárman felkeltünk (Havas néni, Ilus[29] meg én), mentünk a Waschraumba lemosakodni. Olyankor szólították a naposokat, induljanak a keserű feketéért vagy teáért. Mikor mi volt.

Amikor onnan eljöttünk, már október vége volt,[30] és még mindig meztelenül, tetőtől talpig mosakodtunk, rongydarabokkal dörzsölve testünket. Ezek a rongydarabkák voltak a zsebkendőink, és elrontott volt a napunk, ha elveszett. Nehéz volt pótolni, amúgy is széjjelfoszlottak gyakran, az örökös nátha miatt naponta többször mostam. Három hónapig, amíg megszoktam az erős magaslati levegőt, állandóan rekedt és náthás voltam. És akik féltek a hideg víztől, azokon hatalmas kelések keletkeztek, vérkeringési zavarokat okoztak, de erről majd később. Most erősen izgat a krumpli, már érzem ízét a számban. Valahányszor leírom ezt a szót,

[29] Barátnőm volt Rákosszentmihályon *(a szerző jegyzete)*.

[30] Auschwitzból 1944. október 20-án érkezett transzportjuk Hochweilerbe.

mindig eszembe jut Rákosszentmihályon Samu bácsi, akinek, amikor látogatóba jött, krumpli volt az ebéd, uzsonna vagy vacsora, mindig kellett krumplit készíteni. Egyszer sütve, máskor kifőzve. Most boldogan enném. Akkor, ha két krumplit megettem vajjal, nagyon sok volt. Most megennék egy tállal vaj nélkül. Éppen a napokban gondoltam rá, milyen is a békebeli friss kenyér jóízű vajjal megkenve. Ha nem volt a vaj egészen friss, meg sem ettem volna. Eszembe sem jutott, hogy frissességét dzsemmel, mézzel vagy szardellapasztával vegyem el.

Ma...

Soha nem szántam ennyi betűt az evésre. Otthon mellékes valami volt, csak ettem, mert enni kellett. Pici Mamám de sokat mérgelődött.

– Ha nem készíteném el, és nem nógatnálak, soha nem ennél – panaszolta egyre szemrehányóan.

Bezzeg ma nem kellene biztatni. 20-25 dkg lehet a kenyér, 3-4 dkg a wurst,[31] lekvár (marmelád), túró, esetleg sajt. Mindez újszerű, de csak egy falat. A margarinadag 2-3 dkg lehet. Este kapjuk, és azonnal megeszem. Délben 1 liter főzeléket, de a főzelék olyan híg, mint a... Gyakran megkapom a konyhán a külön pluszt. Akik nem kapnak pluszt, nappal szédelegnek, velem is megtörtént gyakran. Ilyenkor fordult elő, hogy elmentem egy lágerismerősömhöz, aki tudott adni, volt egy ismerőse a konyhán. Akkor jobbak voltak az ebédek. Friss káposzta, néha rizs, amit mi gerslinek hívtunk.

Emlékszem, mindig sokáig kellett várni, és egyszer (talán nyolcszor kaptam mindössze) sokáig váratott. Egy óra lehetett, a fából készült blokk oldalát

[31] Kolbász (német).

felforrósította az „otthoni" napsugár, mert a napsugár pontosan olyan volt, ha felnéztem a magasba. (Olga, a druszám keveri a krumplit, ügyesen forgatja a kanalat. Arca komoly, rajta van a tudat, milyen fontos a munkája. Tudja, milyen türelmetlenül várják a betegek.)

Boriska, akit közben behoztunk a Revierbe, olyan nagyon kívánja, hogy nem is tud aludni. Olga egyre kever, éles, gondterhelt vonás húzódik meg szája szegletében. Magában számolgatja, hánynak kell belőle adnia. Fekete szemöldökét összehúzza, sötét szeme jóságosan csillan. Előre érzi, milyen jó lesz nézni a mosolyt az elkínzott arcokon.

Hanna, a lábadozó biccenve lép lábsebe miatt. Nemrég pokrócban cipelték az ambulanciára. Kerülgeti a padot, szedi lábam mellől a hasított fát. Nagy vigyázva, nehogy megérintse. Olga erősen ráparancsolt, hogy ne zavarjon, írok. Hanna szőke haján puhán siklik le a fény. Még túl rövid a haja, Auschwitzban büntetésből újra levágták, mert fertőtlenítésnél meg akarta menteni ingét.

[Auschwitz! Ott a Revierben állandóan azt ordították: Dögölj meg! – Olyan súlyos beteget vertek meg – mert jajgatni mert –, aki reggelre már halott volt. A hochweileri Revier – ahhoz képest – szanatórium. Ica druszámmal együtt ugrik, ha WC-tálat kérnek, hideg lábakhoz téglát melegítenek, kenyeret pirítanak, kávélöttyöt melegítenek, szemük csillog, ha valaki jóízűen eszik. Gondosan mosdatják a mozgásképteleneket. Fáradhatatlanok. A Revier dolgozói szintén deportáltak.

Szeretetteljes tevékenykedésüket figyelve minden alkalommal eszembe jut dr. Mengele is. Naponta tartott vizitet a C láger Revierjében. Aki nem ismerte a bonviván megjelenésű orvos tevékenykedését, el sem képzelhette, hogy kezének hanyag, unott mozdulataival

tömegeket küld halálba. Állandóan friss volt és elegáns. Minden alkalommal úgy lépett be a Revier ajtaján, mintha szalonba lépne, azután derűs arccal, fölényes magabiztossággal „indította" a szerencsétlen, csonttá-bőrré aszalódott betegeket.

A Revier körülbelül 25 méter hosszúságú fabarakk volt. Egymással szemben lécekből ácsolt háromszintes kólyák[32] álltak, végig a barakk hosszában. Rajtuk sűrűn egymás mellett – beslichtolva – betegek. Középrészén hosszú, fehér asztal állt. Ezen az asztalon vizsgálta Mengele azokat a betegeket, akiken meg akarta figyelni a lassú meghalás kínzó folyamatát. Több őrült is volt a fekvőbetegek között, őket szintén tanulmányozta. A szerencsétlenek afeletti fájdalmukban őrültek meg, mert elszakították hozzátartozóiktól. Anyák gyermekeik, fiatal lányok édesanyjuk elvesztése miatti fájdalmukba őrültek bele. Súlyosbította állapotukat az emberhez nem méltó életmód is, amelybe belekényszerítettek bennünket.

Azok a betegek, akik Mengele szempontjából nem voltak „érdekes" esetek, csak feküdtek magukra hagyottan és ápolás nélkül, amíg szervezetük legyőzte a kórt, vagy meghaltak. Haláleset ugyan ritkán fordult elő, Mengele doktor nem szerette a természetes meghalást. Szokása szerint mindennap megállt a kólyák előtt, „gondosan" szemlélte a betegeket.

A mesében a gonosz boszorkány boldogan figyeli, hogyan hízik Jancsi és Juliska, mikor lesznek olyan kövérek, hogy érdemes legyen megenni őket. Mengelénél ez fordítva volt. Arca annál jobban ragyogott, minél gyorsabban fogytak, aszalódtak és indíthatta őket

[32] Eredetileg 'szekér, kocsi' (szláv eredetű szó); a lágernyelvben többemeletes priccseket jelöl.

a gázkamra felé. Akire rámutatott pálcájával, azokat még aznap elszállították. Bal kezét csípőjére helyezte, jobb kezében tartotta a pálcát, amellyel – karmesterként dirigálva – könnyed intéssel jelölte meg azokat, akik meghalás előtti stádiumban voltak.

Egy pálcalendítés egyenlő volt egy kihunyó élettel!

Mengele miatt félelmetes híre volt a Reviernek. Csak azok mertek befeküdni, akik annyira szenvedtek, hogy már minden mindegy volt, vagy akiknek állapota annyira leromlott, hogy képtelenek voltak – a naponta többször ismétlődő, hosszú órákon át tartó – Appelt végigállni. Magam is ezért kényszerültem befekvésre. Tény, hogy onnan kevesen kerültek vissza az egészségesek közé.

Mostani helyzetünk – vitathatatlanul – elviselhetőbb. Mindenki kapott külön tálkát, kanalat, bögrét, egy törülközőt is. Meleg ruhát, fabakancsot, amelynek felső része posztó. Sajnos a kijárók egy részének bakancsa tönkrement, rongyokba burkolják lábukat. Ezért szaporodik vészesen a felfázott betegek száma. A Lagerführer állítólag kért bakancsutánpótlást, de nem kapott.

Kevés férőhely van a Revierben, ott tartunk, hogy fönn a blokkban mind több beteg fekszik. Róluk egyáltalán nem gondoskodnak, még WC-vödröket sem adtak számukra, le kell vánszorogniuk a latrinákhoz. Erre is azt mondja a Lagerführer – nem tehetnek róla, nem kaptak vödröket.]

Olga már nem kavar, most egyre látom a krumplikat. Nagy, kiadós krumplik. A forrás fehér habot paskol a szürke lé tetején. Vidéki délelőttök jutnak eszembe, amikor dézsákban kavarták, hűtötték a disznóknak készített moslékot. A szag pontosan az, és egyre izgatóbb.

*

Két napja fekszem. Jól bírom ezt az életet, szinte bámulatos, hogy én, az örökké gyenge, hogyan bírom. Arcom telt, színe jó, testem sovány, de voltam ennél soványabb is, amikor múlt évben a szanatóriumba kívánkoztam türelmetlenül.

Eleinte sokat dolgoztam itt, és a lábam csúnyán megdagadt, de magát a munkát jól bírtam. Most másodszor rendetlenkedik a gerincem. Auschwitzban többet fájt, mert sokat feküdtem. Egész napokat hevertem a többiekkel a kemény, gyalulatlan faágyakon.

Ágyak. Lécekből téglalap alakú építmények hármas beosztással. Alsó, középső, felső. Hogy és mint, fekrész takarók nélkül, erről majd más alkalommal, most csak annyit, hogy a legalsók jártak legrosszabbul, minden rájuk hullott. Itt szalmazsákon fekszünk, de erről is később. Gerincemről kezdtem beszélni. Mindig elfelejtem, hogy beteg, és pár nappal ezelőtt fát cipeltem be ládában. Azóta fáj (ötládányi lehetett, és nem egyedül), ezért két napja fekszem, és, mint otthon, ilyenkor még jobban fáj. Gondoltam, este kelek, és élvezem a kályha melletti egyedüllétet, de Vera, a kis fekete, döcögő mackó hagyta kialudni a tüzet. A nedves fa nehezen ég, meg fáradt volt már nagyon. Újra nehezebben jár, elvették a fabakancsát (facipő), kell a cipőtlen kivonulóknak. Elvették a belső munkásoktól. Ismét fel kell húzni a félcipőt és csoszogni a fatalpú papucsszerűben, amelyet fahánccsal tömtünk ki, hogy kisebb és melegebb legyen.

Bár örültem, mégis rossz érzés volt, amikor Berta bejött szólni (Lili üzente), hogy Olgán kívül mindenki adja le a facipőt. Biztosan fájt nekik az ismételt kivételezés, és Vera sírt, a lába így újra jobban dagad.

Egy falat sült krumplit nyújtottak felém, parázson sütötte Hanna, és elosztották.

Tizenhét éves tüdőbetegtől most vették el az ágytálat. Egykedvűen mondja – már vége.

Újra Auschwitzot látom. A kólyákat (faágyak), és arra gondolok, ha egyszer ezekről az időkről megíródik a könyvem, Ruzicskay majd ceruzarajzokat készít. Van pár kép bennem, olyanok is, melyek minden szomorúság mellett mosolyra késztetők. Legélénkebb bennem három ilyen.

Egyik: Téglafal szellőzőlyukakkal, alatta fapad, rajta sorban kirakott lavórok. Előtte egy fiatal nő áll, egyik lába felemelve, benne a lavórban, és a lábát mossa, egyik kezével tartva ruháját, hogy térdénél ne csúszszon lejjebb. Télikabát van rajta, fején kapucni, mellette egy tányér, benne kanál, egy pokróc és kesztyű.

Másik kép: Udvarrészlet, a kép sötét, satírozással érzékeltetni rajta a hajnalt. Egy melegen öltözött nő szétvetett lábakkal félig guggoló helyzetben áll, egyik kezében tányér, látni a mozgástól gyűrűző vizet. A tényér oldalt billentve, még cseppen széléről az előzőleg kiöntött víz. Másik kéz tenyere kagylóvá formálva, az ujjak között csöpög a víz, alsóteste felé indul mosakodó mozdulattal.

(Kicsi baj, nagy ijedség. Egyik ágyrészben ketten fekszenek lábtól, és egyik kislány véletlenül lelökte a másikat. Szerencsére nem esett nagyot, negyven centi lehet a földtől.)

Harmadik kép: Nagy szoba, deszkafal, mennyezet. Egy kályha, melyet jobbról-balról didergő lány ölel, a harmadik előtte guggol, a parazsat fújja. Az ajtó nyílik, és látogató feje kukkant be, arcán megrökönyödés és derű villan. Pontosan az ajtóval szemben egy jó húsban

lévő popsi látszik, lehajló derék, hátranyúló kéz, alatta vödör.

Persze lesznek szomorú képek, egész, sőt dupla oldalt betöltők:

Ezres tömegek oszlopos csoportokban, ötös sorokban térdelnek a sárban. Fejük lehajlik, válluk előreesik, derékban megroggyannak, rongyos ruháik előtt nagy könnycseppek hullnak a földre apró buborékként ringatózva az esőtócsákban.

Egy másikon: Zuhog az eső, és kihízott, jól öltözött nő áll fölöttük, bottal rásuhint az egyik felemelkedő alakra. Távolból katona közeledik, másik oldalról egyenruhás bicikliző nő közeledik. A drót másik felén barakkok oldalához húzódva férfiak állnak és néznek át. Némelyik egészen fiatal, mások beesett arcúak.

Újabb kép: Fölkelő nap, gomolygós, ködös levegő, az ötös sorok állnak egymáshoz simulva melegítő mozdulattal. Rövidujjú, rongyos ruhák, rázkódó meg didergő vállak, topogó lábak.

Pergő filmként írhatnám le a képeket, amelyek már önmaguk is mesélnek. Itt úgy érezzük, már emberszámba vesznek. Tányért kaptunk, és kanalat. Mindenki külön. Öten egy kést. Törülközőt is kaptunk. Meleg ruhát is, karácsonyra egy zsebkendőt a kapca mellé. Fogkefe ugyan még most is csak álom, de mondjuk a szemüvegemet már letehetem éjjelre.

Öt hónapig szemüveggel aludtam. Féltem, hogy eltörik, kis batyucskámba nem mertem tenni, féltem, hogy a kenyérrel együtt azt is ellopják. (Olykor nem ettem meg az egészet egyszerre.) Itt ez pótolhatatlan. Már otthon is alig kaptunk üveget. Feliz (egyik munkás segítségem) hogyan kínlódik fél szemüveggel. Lassan elveszíti szegény a látását, a szemidegek általános legyengülése.

– Vitaminhiány – hallom egyre.

Az organizálás egyre folyik nyers zöldfélék után. Répa, káposzta, retek, cékla. Krumpli és hagyma a legnagyobb érték. Mindennek napi ára van. Folyik az ételcserélés és az adásvétel. Egy adag sajtnak pl. 2 szelet kenyér az ára. Auschwitzban még az imakönyvhasználatért is kenyeret kértek egyesek. Varrótű, csipesz, olló órákra bérbe vehető. Még olyan aljasok is vannak, akik vödröt loptak, eldugták, és éjjelenként ennivaló-fizetségért engedik a blokkban fekvő betegeket vécézni. Mi azután kereshetjük (és én moshatom).

Kezdek álmosodni, már késő éjjel lehet egy óra körül. Olga (a druszám) most jelentette be, megfőtt a krumpli. Jó nagyot keres. Mielőtt Ica lefeküdt, Olga megkérdezte, kivehet-e belőle. Ma is tiltakozom még éhség árán is mindentől, ami ferde úton jár. (Apropó, a húsevésből nem lett semmi, nem főtt meg, fél éjszakát kellett volna rá áldoznom, és annyit nem ér meg. Feliz különben is elvette tőle a kedvem, annyira félt, hogy észreveszik. Ő még talán bolondabb, mint én.)

Most félbehagyom, és megeszem a krumplit. Olga felajánlotta, hogy vegyek ki belőle még egyet, és mindig szeretettel vesz körül. Megható, melegszik általa a szívem.

Naaaaa... megettem, nagyon jólesett, ízlett, igazán jó étel a krumpli. Éppen akkor jött be Joli, az egyik éjjeliőr. Középkorú nő, dülöngve lépked, nagyon gyenge szegény. Mondja, kicsit melegszik a kályhánál. Letörtem egy darabka krumplit, de Olga lefogta kezemet, azt akarta, egyem meg egyedül. Helyette fél szelet kenyeret nyomott Joli kezébe, másik felének felét ő ette meg, a többit ideadta a krumplihoz, de én inkább odatettem megpirítani a kályhára. Joli csak bólongatott, fekete kendős feje előrebukott. Lánya után sóhajtozott

fehér arccal. Mire én hozzáfogtam az íráshoz, ő már indult kifelé. Ha jól hallottam, egy vécévödröt vitt kiönteni. Valószínűleg a melegért kedveskedett szegény.

A betegek jajgatása, nyögdécselése elhalkult, nagyokat szuszognak. Ilyenkor alszanak legmélyebben. Ica felé nézek. Mélyen alhat, feje elnehezedve fekszik. Formás szája a szeglet felé mosolyos sugarú. Biztosan kicsi fiával „beszélget".

Olga kötőtűi zörrenve koccannak össze. Valahogyan közelebb került hozzám, mert annyira vigyáz körülöttem a csöndre.

– Ha otthon leszünk, majd eljössz hozzám – mondta még az este.

Ha otthon leszünk.

De sok meghívás. Két hónapig utazgathatnék egyik helyről a másikra. Vajon merre kerülhettek az új ismerősök? És hová kerültek a régiek? Havas néni, Ilus, és mind, mind. Hová sodródtak? Ide is került három rákosszentmihályi.

Most átolvasom, amit három nappal ezelőtt olyan hirtelen hagytam abba. Délután kezdtem írni, és hirtelen, mint a vadak, berontottak húszan a hámozóból.

– Vödröket! – kiabálták –, forró vizet kapunk a szakácstól!

Átolvastam. Bolondul keserű, csüggedt nap volt. Túl sok jajgatás vett körül. Egy halott, aki velem dolgozott. Boriska beszéde, Feliz homályosodó szeme. Gizike is beteg volt akkor már nagyon. Két lába térdig dagadva, mintha botokon lépdelt volna, majd felbukott. Tegnap nem tudott lábra állni, behoztuk ide a Revierbe. Terhemre volt, sokat idegesített, most mégis hiányzik.

Lehet vagy fél három. Mindjárt üt a gong, nem baj, most alhatok napközben. Végre valamennyit kiírtam

kikívánkozó mondanivalóimból. A novella bennem van, azt szeretném megírni, de ahhoz teljes egyedüllét kell.

Már erősen küzdök az álommal, lelkiismeret-furdalásom is van. Eddig nem gondoltam rá. Manci alszik ma velem, egynek kevés a pokróc. Ő is hozzá van szokva az ágyastárshoz. Sietek, hogy még gongütés előtt felmelegedjem.

Hw., 1945. I. 12.

Már késő este lehet, lopakodik zsarnokom, az álom, e drága, sokat érő zsarnok, az íráson kívüli egyetlen jó.

Most újra (?) kell emlékeznem. Már ahogyan nekikészültem, valahogyan vonatkozásba hoztam az otthonival. Gondolat gondolat után tolakodott. Az ördög vinné el! Csöpög fejemre a gusztustalan lé. Valaki megkért, szárítsam ki nedves bakancsát, kapcáját, lábszárvédő fásliját. Föltettem a cserépkályhára, s ahogyan odabújok, csepeg fejemről a gusztustalan lé. Magam sem tudom, hogyan jutott eszembe Belgráder. De nem, mégis tudom. Gusztustalanról a gusztusos, arról a cukrászsütemény, mivel utoljára az ő társaságában ettem süteményt.

Őt hozta felém. Már látom is a magas alakot. Széles vállon feszülő zakó. Hízásnak induló. Pirospozsgás, megnyerő arc, mosolygós száj, fekete keretes szemüveg. Mély hangja nekiütődik a kávéház márványasztalának. (N. N., hol kondul a Te hangod csendülő-zendülő harangja?)

– Ezért telefonált ide ilyen sürgősen? Annyira már ismerem, hogy nem kell a tanácsom, úgyis a maga feje után megy.

Könyököm keresztbe tett lábamon nyugodott, sápadt ujjaim államat támasztották. A csipkegallér ábráival bújócskát játszott a hajam. Egy sötét fürt előrehullt és árnyékot vetett a gallért összefogó dísztűre. Másik kezemben szemüvegemet tartottam, ujjaim automatikusan nyitogatták a szárát, az erek kéken vibráltak a vékony bőr alatt. Kicsit elnéztem, azután felé fordultam. Válla előbbre mozdult, a levegőben áramok cikáztak.

– Valóban nem – fölvontam vállamat –, tudja, haragudtam, egy évig még életjelt sem adtam, most sok kín van bennem, valakinek beszélni kellett, és tudja, akkor mégiscsak maga jut eszembe. Olyan megértően tud hallgatni, ha beszél, hangja megnyugtat. Mikor még csak egy betege voltam a sok-sok közül, már akkor is így volt. Türelmetlenül vártam az órát, hogy megérkezzen a másik szanatóriumból. A pendliző főorvos három szanatóriumban boldogítja jöttével a betegeket.

Hogy az ördög vinné el! Vagy tíz percig kínlódtam a tűzzel, míg lángra gyúlt. Mindig lealszik. Nem csoda, naponta vágják a kijárók, és havasan hozzák. A hosszú úton csetlenek-botlanak amúgy is. Ráadásul mindegyik kezében egy karó. Másnap a fűrészelők munkába veszik, és szállítják az irodába, a konyhára, a blokkba, a hámozóba, ambulanciára. Revierbe, és ide a Waschraumba. Több kályha nincs. Pardon! Legnagyobb örömünkre Lili is kapott kályhát. Na, végre ég. Fontos. Mielőtt lefekszem, át kell melegednem, a cserépnek is (lábhoz) melegnek kell lennie. A fene enné meg, fújni kell, nincs puhafám. A fűrész kézről kézre jár, a baltát elvitte valaki. Egyetlen mellékeszközöm a tüzeléshez a lapát. Féltem is az elorganizálástól, nehogy úgy járjak, mint a külön, részemre készített seprővel. Úgy dugdostam, mint utóbbi időben otthon a dollárt dugdosták.

Haha! Jó messzire mentem a kávéház már kopásnak induló pamlagától. De már újra szánkózik Belgráder szemüvegén a csillár prizmáinak játékos fénye. Cigarettafüst persze vastagon kúszik köröttünk, és az erős illatú, lebegő, szürke fátyol közelebbre von minket egymáshoz. Sárgán villan kezemen az aranygyűrű. Ő almát hámoz, és nyújtja felém. Közben csak úgy könnyedén dobja a szót.

– Négy évvel ezelőtt volt a betegem, és még mindig nem tudom elfelejteni. Bolondul vonz, boldog lennék, ha más körülmények között ismerem meg.

Játszottunk a szavakkal. Egyikünknek sem fontos ez, mégis hívásomra egy óra múlva velem szemben kevergette a feketét. Egyik kezében kanál, másik kezében az órát nézi. Várják a betegek.

Akkor ettem a mignonokat. Talán öt nap múlva jöttek be a németek. Azután nem mentem többé sehová. Abban az órában elhalt bennem egy fontos, éltető ér. Betiltották a lapot,[33] egy egész éjszakán át égettem. N. N. eltűnt. Miből is állt utána minden nap? Sápadt szívvel érdeklődni, rettegni, N. N.[-t] félteni, és rámolni, menteni. Mindennap újabb izgalom, egyre sápadtabb bőr, lassú változás. Először a körömlakkot hagytam el, utána a rúzst, majd elsimítottam a hajamat, és jöttek a szerény kis ruhák. Díszek, ékszerek sehol.

Már a betűk sem boldogíthattak, írógépem Koltainak adtam (szomszéd), ceruzám sem futhatott kedvemre, íztelenné vált az egész. Alkotni attól a naptól nem tudtam (vajon tudok-e még valaha?), csak nagy ritkán írtam gondolataimat. Veszélyes volt. Mikor X. Y. bevonult

[33] A *Népszavát*.

munkaszolgálatra, neki írtam képletesen leveleket. Enynyi volt a betű.

Kénytelen vagyok abbahagyni, lealudt. Utóbbi napokban fáj a csigolyám, egyedül kell aludnom, takaróm kevés. (Gizi a sajátját bevitte a Revierbe.) Főleg kabátok melegítenek. A jó mosakodás (Revierben) is elmarad, pedig de jó! És mennyi elmondatlan gondolat. Napok óta gyűlik bennem, ma formában voltam nagyon.

Kár...

Talán a szél nem engedi égni. Bolondul fúj. Ha... Mint egy mesebeli óriás sóhajokkal telített lihegése, hol gyengülőn, hol erősödve száll... száll... vágtázik a kályhacsőn át.

Halljátok? Morajló zenével zúg. Hu... Huuuu... Hujujuuu... Hu... Hu... Hju...u...u...

Felétek is jajdul most tán? A Ti gondolatotok merre jár... száll? Átzúgnak felém a szívjajok. Vagyok. Halljátok?! Még vagyok!! Élek... és érzem, Felétek ér a szó... Viszi a szél... és hull lelketekbe a hangom, mint magasból lefelé libbenő hó. Puhán, fehéren, mint az együtt töltött idők szelíd és mégis vad percei... boldog, és mégis ezer kínnal teli órái. Szűzen száll a gondolat át... sírósan, remegőn... vadul, követelőn ostorozva az éjszakát. Át... átvágva hegyen, erdőn... réteken, táncol felétek a lelkem részegen a vágytól, megkérdezve hó alatt didergő vékonyka fűszáltól, tavasszal kibújó, most magként lapuló virágtól, mint vakond bebújva a föld alá is, ha kell. Kutatni... keresni... keresni... keresni...

A szívem egyre ezt zúgja... zenéli... suttogja... üvölti:

Keresni... Keresni... Keresni.

Keresni...

Ke... res... ni... i...

Talán 15. Nehéz egyedül maradni. Igaz, otthon sem igen volt nyugtom, állandóan zavartak. No de ami itt van! Igaz, még így is boldog lehetek, hogy egyáltalán kezembe vehetem a papírt és ceruzát. Még mindig itt vannak négyen. Hiába kérem őket, hogy hallgassanak, egyre suttognak, kuncognak. Hiába... nők. Egyik most ment el, a léctorlasz, mellyel az összetákolt faajtót támasztottam be, nagyot zuhant. Ligetiné morogva állt fel, hogy becsukja. Már régen mehetne lefeküdni, de nem bírja itt hagyni a kályhát. Ilyenkor, ha minden elcsendesedik, jól átmelegedhet. Jól... Amennyire itt át lehet melegedni.

A Waschraum nagyon hosszú, hat ajtaját az asztalosok betéglázták, de a levegő meglehetősen szabadon jár ki-be. Gömbölyű tetején három sorban cca. 1 méteres távolságokra 25×30 cm átmérőjű szellőzőlyukak vannak, amelyek fölvezetnek a blokkba. A blokk a téglagyár volt szárítóhelyisége. Az ajtón meg ömlik befelé a hideg. Legtöbbször tárva, mert nem tudják megoldani a duplazárat. Csak kívülről vagy belülről csukható. Egész nap nem állhat mellette egy ember, aki nyitogatja, csukogatja. Így azután a két kályha csak elölről melegít, hátulról átfázik, dermed a test.

Julia, a tisztaság, tehát a tetű fő őre (otthon gyógyszerész volt), óvatosan igazítja a tüzet. Parazsat húz előre, hogy kenyeret tudjon piritani. Most eszi meg vacsoráját (kenyér, margarin).

Fáj a lábam. Talán két és fél hónapja kis pattanásból kelés lett bal sípcsontomon a térd alatt. Nem gyógyult be, egyre gennyezett, fájt. Megmondtam, és nem

mentem az ambulanciára ichtiolos[34] tapaszért. Kötszer amúgy is ritkán volt, margarint a betegeknek kellett vinni, magam kezdtem margarinozni. Hiába minden. Borsónyi a lyuk, mélyen bele a húsba lefelé. Hogy csontról jön-e, nem tudom, de nem hiszem, akkor jobban fájna. Pár napja melegre tartom, azóta erősen indult a gennyezés. Félek, nem árt-e az erőszakos érlelés, majd Juliával megkérdeztetem az ambulancián.

Nagyon kínos, hogy nem tudok németül. Szégyellem. Megkérdezték többen, hogyan lehet ez.

Hogyan lehet... Pici Mamámnak éppen elege volt annak idején, nem is gondolt erre. Később a fejlődő leányt lefoglalta a munka és a szórakozás, a drogistaiskola sok-sok tanulnivalója. Miután jöttek az első beteg-évek, egyre rosszabb idegrendszer. Mire eszméltem és tudtam: tanulnom kellene, elvette időmet az írás, olvasás, tanulás (nem nyelv). Természetesen azért lehetett volna, de nem volt türelmem. Ideges ember, rossz memória, egyre rosszabb. Nem sikerült. Nagy felbuzdulások után gyors lanyhulás. Így szavakat tudok, értem is úgyahogyan, de beszélni keveset. Egyenlő a semmivel.

A napokban majd leültem. Konyhára mentünk meleg víz miatt, blokkmosakodáshoz. Szakács, a konyha egyeduralkodója Verával beszélt, akit tolmácsnak vittem. A mondókánk után felém fordult.

– Egy újságírónak igazán kellene tudni németül.

Milyen igaz. Megvan a véleményem saját magamról. Igaz, mindig azt mondtam, majd külföldre megyek háború után, itt is, ott is élek egy ideig, és tanulom a nyelvet. Föltétlen szándékomban volt. Hat hónap ugyan már eltelt, és alig tudok többet, de ez nem csoda. Az

[34] Ichtiol („gyógyászati kátrány"): hámképző, fertőtlenítő, érösszehúzó, nyugtató hatású alapanyag.

a pár szó, amit németül szólnak hozzám, nem számít, mindig magyarul beszélek. Memóriám, ha lehet, még rosszabb, mint volt. Éppen ma mondtam, beszélgessenek velem németül. Valóban ez lesz a legjobb.

Németországi (külföldi) utamat most bonyolítom le. Német nyelvtudásért ugyan nagy az ár, de én már csak ilyen gavallér vagyok. De ha arra gondolok, mi lehet otthon, akkor... talán jobb, hogy így vagyok. Ki tudja, mi van az otthon maradottakkal. Pesten (stb.) utcai harcok vannak.

Juj! idegesít ez a Ligetiné. Krumpli melletti főmenünk valami furcsa zöldféle apró levelekkel, hosszúkás, húsos száron. Azt eszegeti nyersen. Ropogtatja. Ez még normális körülmények között is idegesít, hát még ilyenkor. Valahol a szemétben szedte. Egyesek mindig a hámozóból kikerült szemétdomb körül ólálkodnak, akárhány meg sem mossa, amit a szemétből fölszedett. Krumpli héjától kezdve rothadt sárgarépáig.

Amíg írok, a sorok közül X. Y. figyelmeztető szavát hallom. Soha ne írjak riportszerűen. Ne mondjak el semmit szürke szavakkal úgy, ahogyan azt bárki más elmondaná.

Tudom, nem szabadna, de itt valami egészen másról van szó. Legnagyobb energia kell ahhoz, hogy lerögzítsem a bennem kavargó gondolatokat. Ma ugyan feküdtem pár órát, egyet talán aludtam, de mi az? Hajnali öttől este kilencig talpon lenni, beszélni, vitázni, rendet tartani, vigyázni, hogy a körülményekhez képest simán menjen minden. Hiába van bennem színek tobzódása, szavak zenéje, ha a munka kiszívja minden erőmet. Különösen egyes napokon.

Tegnap szabadnapunk volt, egész nap blokkmosakodás meleg vízben. Napok óta szorgalmasan adják a

meleg vizet, félnek a flekktífusztól. A tetű egyre terjed. Tegnap egyik asztal alól felvettem egy ledobott pulóvert (mit sem sejtve), azt mintha kívül-belül homokkal szórták volna be. Amíg az asztalra emeltem, kesztyűmre (kétujjas) vagy negyven tetű tapadt. Könnyezni kezdtem az elkeseredett dühtől, amiért tűz helyett oda dobták. Kesztyűmet beletartottam a lángokba, el is égett. Lehetetlen elkerülni, hogy föl ne szedjük magunkra, pedig erre a részre, ahol alszom, nem engedek senkit, de takarítás közben. A körülmények teremtették ezt a helyzetet, de ilyen stádiumba mégsem kellett volna jutni. Egyesek elmondhatatlanul piszkosak. Van, akit erőszakkal kell idecipelni, mert fekete a teste, és bűzlik. Külön fejezet lenne ez.

Valamelyik nap olyan jóízűen mosakodtam, hogy otthoni érzések remegtek át rajtam. Olgának köszönhetem, bent voltam a Revierben. Jó tüzet rakott, sütött a kályha, nem kellett sietni, kedvemre csutakolhattam magamat lavór vízben állva. Utána testemet szabadon melengettem. Közben (már a lábam áztattam) megkínált egy szelet pirítóssal. Egy fásládán ültem a kis vaskályha mellett. A Revier olyan, mint a Waschraum, de meszelt (én is szeretném, de nincs mész). Gizike, akinek a lába nemigen javul, megjegyezte, hogy ezek a helyiségek filmekre emlékeztetik, amelyekben sötét lelkű rablók tanácskozásokat tartanak az elkövetendő bűntettről. Homályos helyiség, egerek, vakolatlan fal, földes, nedves.

De maradok a jónál, alig akadnak jó percek.

Ott ültem, és ragyogott rajtam a kedvemre való tisztálkodás öröme, csillogott a szemem. Olga megjegyezte: milyen szép vagy. – Szemüveg nem volt rajtam, hajam még nagyon rövid, de már frizura. Testem, csodálatos, mintha teltebb lenne. Talán pár napi fekvéstől.

Meg itt is úgy van, mint otthon: bármennyit ettem, csak akkor híztam, ha feküdtem.

Olga nagyon kedvembe jár, szeret, örül, ha velem lehet, észrevettem, igyekszik pár falattal enyhíteni állandó éhségemet. Tegnap otthoni ízű krumplilevessel kínált meg.

*

Azt az órát Katóval nem felejtem el. (M. unokatestvére.) Még Auschwitzban volt. (Tőle is az utolsó napokban választottak el.) Kenyérosztásnál az ötös sornak egy adaggal többet adtak véletlenül. Tudtuk, nem fog hiányozni egy embernek sem, mert mindig el voltak látva bőven a vezetők. Legfeljebb egy darabbal kevesebb lesz nekik. Kató tanácstalanul nézett rám, én intettem, dugja el. Mikor lefeküdtünk, csendesen elmajszoltuk. Bűnünk abból állt, hogy nem adtunk a másik háromnak (ötös sor), de túlságosan éhesek voltunk, éhesebbek a többinél. Ezt onnan tudtuk, hogy ebédnél (néha csak fél litert kaptunk) elfogadtuk a maradékot ismerősöktől (beteg gyomrúak). Sőt, Kató arra is rávetemedett, hogy idegenektől kért maradékot. Erről nagyon gyorsan leszoktattam. Ő volt a legéhesebb.

A tűz kezd lealudni, nem is bánom, így kénytelen leszek lefeküdni. Tegnap is fél háromkor jöttem be a Revierből, meg a reggelre eltett egy szelet kenyerem is veszélyben van. Tudom, hová tette Vera, így erő kell hozzá, hogy ott hagyjam. Pedig nem vagyok kimondottan éhes, mégis egyre jobban kívánom az ennivalót.

Ma újabb érzéssel ismerkedtem meg. Amikor arra gondoltam, bemegyek este a Revierbe, belém szökött a gondolat: talán újra megkínál Olga valamivel.

Ma büntetésből nem megyek. Nem szabad hagyni elhatalmasodni magamban ezt az érzést. Igaz, nem azért megyek, de akkor is! Le kell küzdeni, hogy egyáltalán gondoljak rá.

Most elnevettem magam, olyan bolond hasonlat jutott eszembe. Egy másik Gizike, akit még Auschwitzból ismerek, segít itt, meg a konyhára hord vizet. A vízhordásért ennivalót kap. Ma megkínált egy szelet pirítóssal, de a legerélyesebben visszautasítottam. Rettenetes nehéz munkával, kínlódva jut az ételtöbblethez, egy ilyentől elfogadni akár csak egy falatot, jellemtelenség volna. Igen ám, de milyen nehéz a gyomornak. Visszautasítani egy ingerlő pirítóst. És akkor eszembe jutott, ha egy asszony férfi ostromát utasítja vissza eréllyel, határozottan, de oly nehéz, van benne nagy kívánás, vágyódás közben. Gondolataim egyre vadabb tempóban tolakodnak. Közben valami eszembe jutott. Mindenáron tanulni akarok németül, de hiába mondják, mi mit jelent, öt perc múlva elfelejtem. Egy perccel ezelőtt jutott eszembe: Ó, én bolond! Itt a papír meg a ceruza. Kimondottan tanulni fogom. Ha már nem juthatok itt szótárhoz, legalább felírom, úgy tanulom. Nagyon komolyan fogom venni a tanulást. Majd arra gondolok, ezért élek itt. Nagyon nagy ár a tudásért, de most már fene bánja. Igaz, a bőröm is itt hagyhatom, de az otthon is megtörténhetett volna. Akkor hát rajta! Külföldre jöttem, utam célja nyelvtanulás! Nyomorgok, kínlódok, de hogyan is élhetne háborúban külföldön egy szegénylegény? Ha túlélem, nyertem. Egy nyelv tudása már enyém, mehetek nyugodtan Franciaországba, mert a németet mindenütt használhatom.

Nehéz évek, de hogyan mondta N. N.: „Az új világba a belépti díjat mindenkinek meg kell fizetni."

Hát megfizetem én is. Még egy kis öröm is van bennem. Hogyan maradtam volna én adós, amikor majdnem mindenki fizetett!

Hw. 1945. I. 17.

Napok, dátumok. Gondolatok a hozzátartozókról. A jajgatók. Az agglegény. Köménymagleves. Viták a vezetéssel kapcsolatban. Némettanulás. Az éjszaka embere. Illat. Mintha cikkek, novellák címei lennének a fönti mondatok, pedig semmi más, mint gondolataim, amelyekről írni akarok.

Napok, dátumok...

Eleinte pontosan számoltam a napokat, heteket. Ma már csak hónapokat számolok. Azelőtt számontartottam, hányadika van, ma már csak véletlenül gondolok rá olyan percekben, amikor a dátumot leírom. Napok. Nem is érdekelnek már. Hétfő vagy péntek? Teljesen egál. Egyik olyan, mint a másik. Gongütés, pár percre rá megérkeznek az éjjeliőrök vécévödrei. Szállingózni kezdenek a mosakodók, de főleg a melegedni akarók. Ez a Juci is egyéniség. Külön lapot szentelek majd rá, ha életre keltek pár alakot. Úgy hallottam, nagyvilági nő volt, milliomosok. Most a vécévödröket hordja éjjelenként.

Ingerült lettem. Hiába minden, képtelen vagyok kedvemre írni! Ha a Waschraumban írok, akkor állandóan a tűzzel kell bajlódnom. Ha itt a Revierben (mint most), akkor állandóan kizökkentenek. Ica éppen ma reklamálta a novellát. Képtelenség! Ahhoz teljes kikapcsolódás kellene. Még az is elvonja gondolataimat, amint a víz forr. (Olga levest főz.) Így mindig csak riportszerű semmit tudok írni, amely lelkileg nem hoz kielégülést.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1006388
1881
SZEGED

Apropó? Kielégülés. Ma... érthetetlen apró vibrálások futkároztak bennem, emlékeztetve „nő" mivoltomra. Talán a m[enstruációval] függ össze? Auschwitzban majdnem mindenkinek teljesen elmaradt az ételbe kevert szertől, mely nem tudom, mi volt. Itt visszakaptam fél év után. Valószínűleg megvan az összefüggés.

Illat. Kabátom kihajtójából árad felém. Egy vers jut eszembe, N. N. írta, mikor pár évvel ezelőtt két napra bezárták.[35]

„Annám. E név parázslik cellám penészes falán. Talán a nő kié e név volt, rég holt..." stb.[36] Megvallom, nem tudom tovább. Ki tudja, mi lett a sorsa e kabát tulajdonosának. Ízlése jó volt. A kabát anyaga, szabása, az illat erről beszél. Valami kompozíció.

Képtelen vagyok írni! Már nem is riport, de „helyszíni közvetítés" ízű műfaj lesz belőle. A betegek sírnak, nyögnek, vécélavórt kérnek. Olga egyik beteggel a hálóingét tetveszteti, és felszabadult testét, mely teli lett apró, piros pontokkal, vadul vakarja, majd kisercen a vér. A leves forr, a kicsapódó gőz pufog. A kabátból

[35] 1942 május–júniusában számos illegális kommunista lebukott, aminek kapcsán szociáldemokratákat is letartóztattak, köztük a *Népszava* főszerkesztőjét is; a kommunisták azonban tagadták a vele való kapcsolatot, így hamarosan szabadlábra helyezték (lásd *Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához*, szerk. Nyírő András és mások, Budapest, Interart Stúdió, [1989,] 313 skk.).

[36] A Szakácsi Áron aláírással megjelent vers címe *Női név a börtön falán*. „Annám! / E név virágzik cellám / penészes falán. / Talán / a nő, kié e név volt / már rég holt, / vagy virágzik még valahol / s ékes, miként a pávatoll? / Vagy egyszerű, sápadt, szegény. / Regény / az élete: / kedvese ítélete. / Vagy felejtett mindent s újra él, / énekel, tréfál és beszél, / szeret és hogyha csókra lel: / régi sóhajra nem felel. / Annám! / Cellám falán / e név ragyog. / Egyedül vagyok... / Vajjon hol lehet / ki e nevet / álmában is csak ezt kiabálta / és körmével a kemény falba vájta? / Ezt az örök üzenetet, / mert nagyon szeretett, szeretett..." *Népszava*, 1942. június 14., 17.

áradó illat bélsár szagával keveredik, és minden felém tolakodó gondolatot kíméletlenül lebunkóz a Revier szomorú éjszakai élete.

Tekintetem rávetődik Olga kötésére. Középkék színű nyaksálat köt, a monogram piros lesz. A nőkből itt sem veszett ki a hiúság. Vannak egészen elhanyagoltak, energia nélküliek, akik még ruhájukat sem varrogatják meg (ezek azt állítják, otthon nagyon hiúk voltak), de vannak, akik divatrevüt rendeznének, ha módjuk lenne rá.

Jelenleg két beteg marakodik, egyáltalán nincsenek tekintettel a többiekre. Nappal mindig foglalt a kályha, éjjel akarnak főzni, de a hely rendszerint akkor is betelt.

A beteltről pesti utcai WC képe villan felém, amikor a szűk folyosócskán kell várakozni valamelyik fülke felszabadulására. Ezek az utcai vécék mindig Auschwitzot fogják eszembe juttatni, mert a blokkok zöldes színükkel külsőleg ezeket a vécéket juttatták eszembe. Persze sokkal nagyobb a mérete.

Ismét elkalandoztam, nézzük, mi a következő: Gondolatok hozzátartozókról.

Megállt a ceruzám, elzsibbadt a kezem. Szemem befelé fordult, és elindultam vissza a múltba. Nem volt bennem összefüggő kép. Még most sincs. Csak apró villanások.

„Bambinó...", hallom Jenő bátyám ellágyuló hangját, mert a 39 éves agglegény bátyusnak csak akkor csillant mélyen a szeme, ha rólam beszélt nagy büszkén. Nekem adta volna a világot, ha adhatta vón'. Érzem, amint ujjai tréfásan (mintha gyerekkel játszana) elindulnak a karomon, és futnak föl vállamon az arcom felé.

Kezdek nagyon ingerült lenni. Mindjárt összecsapom a mappát, és megyek lefeküdni. Karola, a másik

éjjeliőr jött, és... uram bocsá', rettenetes sokat beszél. Ez a hibája. Hiába szimpatikus valaki, ha sokat beszél, nem bírom. Pusztán azért. Legyen benne ezer más, ami vonzó.

*

Ma rettenetes dolog történt velem. Pofon ütöttem valakit. Nagyon rosszul érzem magamat. Úgy történt, hogy az esti mosakodásnál kiabálásra figyeltem föl. Odamentem, és látom, hogy a kivilágított mosdóhelyiség kellős közepén, ott a tisztálkodók között egy asszony a vödör fölött guggol, és bűzt árasztva belepiszkít. Hirtelen valami olyan rettenetes indulat öntött el, hogy úgy hátulról pofon ütöttem. Megfordult, rám nézett. Hallgatott. Egy idősebb asszony volt. Úgy éreztem, rögtön rosszul leszek. Zúgott, szédült a fejem. Odavánszorogtam az asztalunkhoz, ráborultam, és elkezdtem zokogni.

Nem bírom tovább csinálni ezt a munkát. Egészen el fogok durvulni. Ma reggel is ordítanom kellett, hogy menjenek már ki a mosdóhelyiségből, mert indulni kell munkára, és ha itt maradnak, nekem lesz bajom. Rekedtre kellett ordítani magam. Most ez a pofon mindent betetőzött. Vagy abbahagyom, vagy eldurvulok. És én nem akarok eldurvulni!! Jöjjön, bármi jöjjön, csak el ne durvuljak. Hiába vigasztaltak többen is, hogy igazam volt. Hogy megengedhetetlen dolog, amit ez az asszony tett. Nekem beszélhettek, én csak sírtam és sírtam. Én itt nem bírom tovább így a munkát. Ezt a pofont, amelyet én adtam, soha nem fogom elfelejteni. Amíg élek, szégyenleni fogom.

És minderről a németek tehetnek. Ők teremtették meg ezt a szörnyű helyzetet is. Őmiattuk van, hogy egyik deportált ki akarja uzsorázni a másikat, hogy lopnak, hogy ez az asszony már szégyellni sem bírja magát, hogy én pofon ütöttem az idős nőt. Miattuk vannak a tetvek, szenny. Minden... minden rossz miattuk van, mert ők kényszerítettek minket e szörnyű helyzetbe. Békésen éltünk otthonainkban, tiszták voltunk. És idehurcoltak minket a lágerekbe. Mert ez is láger. Ha kicsi is, ha még nincs is kegyetlenkedés, akkor is láger. Szennyel, tetvekkel, kínlódással, emberroncsokkal teli láger.

S ha nem volna bennünk remény, hogy hamarosan felszabadítanak bennünket a közeledő oroszok, akkor legtöbbünk már megőrült volna.

Ez a szörnyű eset teljesen felkavart, valami megpattant bennem. Valami befejeződött, ami még jó volt a keservek között. Úgy érzem, ezek után már nem tudok majd minduntalan a múltban élni. Eddig úgy éreztem, nem vagyok, csak voltam. És gondolataimban a múlt életemet éltem. De ez a szörnyű jelenet valamit lezárt bennem. Hogyan zsonghatnának bennem továbbra is a versek, amikor ilyen durvaságot követtem el?! Most már tudomásul kell vennem szörnyű valóságában a jelen életemet.

Nem tudom, mit tegyek. Próbáljam kérni, hogy fektessenek be a Revierbe, vagy kérjem magam külső munkára? De hiszen ez őrültség. Igaz, hogy a 12 éven át tartó tbc betegségem az auschwitzi levegő meggyógyította, de én nem vagyok munkabíró. És az ödémás lábam, a fekélyeim. Ha már eddig megmenekültem, nem akarom most elpusztítani magam!

Gondolkodom pár napig, majd elválik, mi lesz erősebb bennem.

Meg kell próbálni kiharcolni, hogy befekhessek a Revierbe. És ha ez nem megy, maradni a helyemen. Nem fogom elpusztítani magam, most, mikor már rövid időn belül felszabadítanak az oroszok.

Hochweilerből indításunkat, a halálmenetet, szökést, menekülést állandó sodródásom miatt nem volt módomban leírni. Belekezdtem, és nem jutottam előre.
Naplójegyzeteimből a későbbiek során ez világosan kiderül. Teljességében 1945. március 17-én rögzítettem papírra. Bár ez jóval későbbi dátum, kénytelen vagyok itt közbeiktatni. Ha nem tenném, érthetetlen volna minden további történés. Ilyen hosszú és bő történésű „hézagot" nem lehet, nem szabad „elkövetni", eredeti naplóm vallaná kárát, törés keletkezne, zavarossá válna, sőt érthetetlenné. Ez kényszerít a később teljességében leírt történés idehelyezésére.
E rész befejezése után folytatódik naplóm – ahogyan valójában volt, 1945. január 27-én.

Breslau,[37] 1945. III. 17.

Ma valahogyan nagyon bennem van végre leírni azt a három napot, melyet szökésem előtt a havas országúton töltöttem. Reggel nyolc óra van. Hétkor fölkeltem, és gyors rendcsinálás után visszafeküdtem. Később mosakodok rendesen. Most csak az van bennem ideges türelmetlenséggel: írni... írni... Egyszer már hozzákezdtem, de nem tudom, hol tartottam. Rövid mondatokban meg egyszer leírom az elejét is. Röviden, gyorsan, rettenetes türelmetlen és ideges vagyok. Mennyire vágyom írógépem mellett ülni, és repülő ujjakkal lerögzíteni azt a szörnyű emlékű pár napot.

Este még semmit nem sejtettünk, és hajnalban már zsongott az egész láger – menni fogunk. A gong nem szólalt meg, a németek egész éjjel sütöttek-főztek. Lázban égett mindenki.

– Itt vannak az oroszok egész közel, és menni kell. – De hogy hová, és mennyit? Hogyan bírjuk majd! Holmink nincs sok, de a pokrócokat vinni kell. Magunkra szedtük teljes „garderobunkat". Olyanok lettünk, mint a kitömött malacok. Egy pokrócot a derekunkra csavartunk, másikat a vállunkra kendő gyanánt. Egyesek rolnikba csavarva a nyakukba akasztották. Én egy

[37] Ma Wroclaw, Lengyelország.

strózsák[38] párnából kis hátizsákot csináltam gyorsan, a pántja spárga volt.

Friss voltam, már hajnalban bementem a Revierbe lemosakodni, hajat mosni. Arra gondoltam, nem tudhatom, mikor lesz alkalom újra mosakodni, és akkor már három nap mosdatlansága volt mögöttem.

A Revierben még a szokottnál is nyomottabb volt a hangulat.

A betegek kétségbeesettek: mit tegyenek. Amelyik csak kicsit bírt, készülődött az útra. Nem mertek maradni. Az egészségesek is töprengtek: ne maradjanak-e betegként. Nem mertek. Magam is gondolkodtam rajta, de nem tudhattuk, hogy a visszamaradt betegeket nem küldik-e a másvilágra.

Ennivaló nemigen volt senkinek. A konyhán gyors főzés folyt, hogy az útra indulás előtt egy tál meleg ételt kapjunk. De nekünk már nem jutott. Hozzáfogtak újabb üst főzéséhez, de jött a parancs: percnyi késlekedés nélkül indulni!

Nyüzsgött a tömeg, levegőt hasítva szálltak a kiáltások, amint testvérek, barátnők szólítgatták egymást. Még beszaladtam a Revierbe. Klári és Boriska megadóan feküdtek. Nem búcsúztam, úgy csináltam, mintha elhinném, hogy ők biztosan velünk jönnek kocsin. Ibi, a vakbélműtétes meg Zseni, az egyetlen másállapotos útra készen állt mereven. (Zseni az utolsó napokban volt.) Nem akartak Icától elválni. Ica egy kenyeret osztott széjjel, nekem is adott kétszeletnyit. Utolsó percekben határoztam el, hogy az új napok felé az ő társaságában indulok. Mancit utáltam (örökös súrlódás volt közöttünk), egyszer majd ezt is leírom, ha lesz időm,

[38] Szalmazsák, vö. Stroh 'szalma' (német).

ezért nem tartottam velük, bár Verát nagyon szerettem. Gondoltam, ez a legjobb alkalom Manci tudtára adni: felmondom az együttest. Fricivel (becenév, „asztalos" volt) szerettem volna maradni, de ott meg a társait nem bírtam, a „gajdoló" hadarással beszélő négy máramarosiakat. (Frici is az, de őt egyedül bírtam.) Hívtam, jöjjön velünk, de nem akarta otthagyni a máramarosiakat. A kenyeret (kétszeletnyi) kettétörtem, a felét neki adtam.

Mielőtt blokkok (százasával) szerint felállítva készenlétben álltunk volna, az udvarra nagy teherautó zöldféle futott be. Hátraarcot fordítva azt még kiosztották gyorsan, ütlegeket is osztva mellé a bárdolatlanul tülekedő tömegnek. Nekem három nagy kerekrépa (marharépa) jutott, lehetett úgy másfél kiló. Azután nekiindultunk a naptól szikrázó, havas országútnak. Szerencsénkre enyhe téli nap volt, délutáni órákban még a kapucnit is levettük.

Az országúton nem haladtunk ötösével, a rend felbomlott. Legtöbben összekapaszkodva mentek, nagyon csúszott. Én teljesen egyedül, ha belém karolt valaki, nehezebben mentem, döcögve. Így haladtam végig a három napon át. Mikor már vonszolni is alig bírtam magamat, akkor sem kapaszkodtam senkibe. Azt tartottam: mindenkinek elég saját magát cipelni. De nem akarok a dolgok elé vágni.

Az első órák aránylag könnyen múltak, de mire alkonyodott, nagyon nehezen léptünk. A fabakancs nehéz volt, de áldás. Meleg zoknival benne semmi hideget nem érzett a lábam. Nagy szó volt ez, a három nap alatt egy cseppet sem fáztam. Két meleg szoknya, blúz (egy selyemruha hálóing), szvetter, meleg kiskabát, a hosszú munkakabát és legfelül az átmeneti kabát. Meleg bugyi,

és hosszú szövetnadrág. Két pár harisnya. Mondanom sem kell, hogy nagyon nehezítette a mozgást, és mindegyikünket a hideg rázott, ha arra gondoltunk: vécézni kell. Hogyan hámozzuk ki magunkat?

Az országút feketéllett a menekülő lakosoktól. A németek úgy hagyták ott lakásukat, mint ahogyan minket ráncigáltak ki belőle. Csak ők több csomaggal indultak. Kocsikon gyerekek, betegek, öregek, szánalmasan. Edények csörögtek rudakra kötve. Férfiak négy-öt bőröndöt vittek rudakra fűzve. Szánkókon négy-öt bőrönd. Férfiak, nők, lihegve húzták. De ők tudták: vasúthoz igyekeznek, és azon mennek tovább. Mi mentünk vakon, mint a birkák.

Szeletnyi kenyeret meg két kerekrépát már elfogyasztottam, úgy menet közben hámozva meg a sáros zöldséget, félpiszkosan ettem. Ica még egy szeletnyi kenyeret adott.

A legyengült (főleg idősebb) nők egyre estek a csúszós földön, nem győztük egymást segíteni. Este már nagyon lassan mentünk. Járatlan erdei utakon magas volt a hó, és nem léphettünk simán, emelgetni kellett lábunkat. Azok között voltam, akik végképp nem bírták már este nyolc felé, és elmaradtak a csoporttól. Lemaradva vonszoltuk magunkat. Ismerős baráti arcok meredtek egymásra hidegtől vörösre mart arccal, de a bőr alatt sápadozón, könnyes szemekkel, úgy érezve, nem bírják tovább, ott maradnak az országúton.

Amikor egy falut elhagytunk, gondoltam, lemaradok. Az elöl haladó csoport és a leghátul jövő őr között nagy volt az űr, a teljes sötétben csak le kellett volna térni az országútról, és egy fa mögé húzódva bevárni, míg elhaladnak. Nem mertem. A hajam rövid, a kabát alól még egy kék csíkos formaruha (rabruha) kilógott,

írásom (irat) egy darab sincs, németül nem tudok. Délután egyre ez forgott fejemben. Az országúton valósággal összekeveredtünk a menekülő németekkel, és ha jól tudok beszélni, ruhát ledobva, egyszerűen közéjük állva haladni tovább. Hajamat turbán takarta. De nem bírtam a szót.

Este kilenckor már nem segítettük egymást. Ha valamelyik leesett, a tömeg lehajtott fejjel, testüket vonszolva, lassú ütemben haladt tovább. Ahhoz is alig volt erejük, hogy vállukról lecsúszni akaró pokrócot visszahúzzák. Volt, aki leesett, és nem tudott feltápászkodni. Ilyenkor mérgesen ráncigáltuk föl, négyen-öten segítve.

Pár szánkó nekünk is volt. A blokkovák, a Schreiberinek pakkjai voltak rárakva, ők húzták. Két kiskocsin az őrök bőröndjeit húzták fölváltva. Egy nagy kocsit is húztak a Lagerführer stb. holmijaival.

Percekre megálltunk pihenni, olyankor a Lagerführer kedves apai mosollyal, biciklin ülve lassan ment el mellettünk, biztatva, erősítve. Az idősebb Lagerführerin konyakot itatott Zsenivel, a másállapotossal.

Fél tíz lehetett, mikor már végképpen nem bírtam, és leghátulra maradtam. Hátizsákom már régen a kezemben vittem, a vállam nem bírta. Nyolc felé kidobtam belőle majdnem mindent. Egy pár félcipőm volt, azt odaadtam, akinek kilógott a lába a rongyos félcipőből. Soknak rongy volt csak a lábán. Egyik pokrócom is odaajándékoztam, és hátizsákom a földre dobva vonszoltam. Az őrök kiabáltak, kényszerítettek gyorsabb menésre. Mint mindig, ha valóban nem bírtam valamit, oly elkeseredett düh, elszántság volt bennem, hogy ha golyót ígértek volna, akkor sem engedelmeskedem. Ez még mindig bevált.

Könnyek csorogtak arcomon, és fogam összecsikordult. Nem akartam az országúton elhullani, mert megvolt az eshetőség, hogy nem hagynak egy zsidót ott, hátha magához tér. Hordágyon nem fogják cipelni. Legkönnyebb: néha lövés pukkant az estében.

Egyik őr, egy idősebb, megszánt, pár percre elvette hátizsákomat, ő hozta, és puskája csövét hátamhoz nyomva tolt maga előtt, amíg beértük a csoportot. Általában az őrök, és mind, emberségesen viselkedtek.

Este tizenegy lehetett, mikor Kraschowitzba[39] értünk. Akik elöl haladtak, már elhelyezkedtek a kisváros kiürített iskolájában, szállodájában. Icától itt elszakadtam, mert őt meg az orvosnőt még beengedték a legjobb helyre, de minket Olgával már nem. Lili elég csúnyán viselkedett, mert szoríthatott volna még helyet, de egészen meg volt vadulva. Én ugyan nem is kértem, ha ő nem tette magától. Nem akartam kitenni magamat az esetleges visszautasításnak. Olgával és nővérével maradtam.

Egy pajtába tértünk be, ahol már sokan feküdtek szalmán. Teljes volt a sötét, lábakon, kezeken lépegetve tapogatóztunk csipetnyi hely után. Sikoltások hangzottak, néha ordítás, ha valakinek a fejére léptünk. Végre elhelyezkedtünk. Derekam alatt két combot éreztem, fejemet dühösen rugdosta valaki, de akkor már minden mindegy volt. Pokrócom a fejemre húztam, és sajgó testtel szédültem álomba. Néha fölriadtam, amikor keresztülmászva (vécézni) kezemre vagy lábamra léptek. Hajnalfelé arra ébredtem, hogy egész testem megdermedt. A félig nyitott ajtón ömlött be a téli éjszaka hidege, mi majdnem az ajtónál feküdtünk. Olgával együtt

[39] Helyesen Kraschnitz, ma Krośnice (powiat ['járás'] Milicz), Lengyelország.

bementünk az épületbe (egy vendéglő), ahol még a lépcsőn is aludtak. Valahogyan bepréselődve a tömegbe leültünk a földre.

Amikor világosodott, kizavartak mindenkit az udvarra. Nagy ütlegelések voltak, mert a házigazdának öt pár cipője eltűnt. Gondolom, aki ellopta, cipő híján volt, de loptak mást is a díszesek.

Egy tál ételt osztottak, nekem újra nem jutott. Olga adott egy szelet kenyeret (pici szelet). Egyszerre csak látom, hogy többen kimennek az utcára, és átellenben betérnek egy házba. Megyek én is, hát egy fűszerüzlettel egybekötött lakásba tértek be. A lakásban széjjeldobálva minden (szép lakás), és az üzletből hordják a cukrot, almát, lekvárt. Három mérőkanál tejet ittam, egy evőkanál cukrot és egy kanál lekvárt ettem. Nem sikerült semmit hátizsákomba tenni, mert egyik őr észrevette, utánunk jött, korbáccsal ütlegelve zavarta ki az éhes nőket. Az udvaron másik állt, és puskát szegezve nem akart kiengedni az udvarról. A puska csak ijesztgetés volt, félreszorítottuk, és már újra a vendéglő udvarán voltunk. Újabb motozás következett, az ügyesek elbújtak, akiknek teli volt a hátizsákuk.

Égő aggyal szántam-bántam, hogy nem forgott gyorsan az eszem, nem bújtam el a kedves kis házban, hogy ott várjam be az oroszokat. Teljesen felszerelt háztartás, ágy, ruha és élelem, akár fél évig.

De későn, már nem volt menekülés. Fájó szívvel, kissé megpihent, sajgó testtel indulni kellett tovább. Olgával és testvérével maradtam, de útközben hol Icával, hol Verusékkal vagy Fricivel mentem egy-egy kicsit. Egyre lemaradtam, nem bírtam a menetelést. Páran betegek, visszamaradtak a faluban, hogy mi lett a sorsuk, nem tudom. Nem hiszem, hogy zsidót csak úgy

szabadon hagytak. Azt beszélték, ezeket agyonlövik. Igaz-e? Nem tudom.

Második napon sehogyan sem bírtam. Mire újra este lett, már egyáltalán nem segítettünk egymásnak. Ha valaki elesett, hiába nyújtotta kezét, összeszorított szájjal haladtunk el mellette. Nem volt hozzá erőnk, karunk alig bírtuk emelni. Ezen a napon Olga adott még egy kis szelet kenyeret.

Én magam egyre többet estem, és egyre nehezebben tápászkodtam föl. Irma (Ligetiné) mellettem vonszolta magát, segíteni akart, de nem engedtem. Én nem tudtam volna neki segíteni.

Este nyolc lehetett, amikor pihenés közben egészen a csoport elejéig mentem, nem találtam Icát meg Olgát. (Lemaradtam vécézni.) Fricihez csatlakoztam, és kis hátizsákom a szánkóra téve (a konyhaszemélyzet szánkóját húzták), velük haladtam, kényszerítve magamat gyorsabb menésre. Nagyon éhes voltam, és azok, akik állítólag szerettek, és a faluban jól felpakolták magukat élelemmel, nem adtak egy falatot. Kérni nem bírtam, csak Fricitől, de ő azt mondta, nincs kenyere. Egyszer rosszul lettem, a dobhártyámon keresztülszűrődött Frici sivítása:

– És nekem nincs egy falat kenyerem!

Lili, Maya konyakot itatott velem, de enni nem adtak.

Két órával később a szánkóról leesett egy csomag. Azért mentem a szánkó mögött, hogy vigyázzak, de egy pillanatra elmentem. Pubi üvöltve sírta: – Két kenyér volt benne, egyik Fricié!!!

Lelkembe hasított a szó, és Frici egyszerre egy másik bolygón keringett. Nem bírtam ránézni. Magam előtt láttam a kis szelet kenyeret, amit Ica adott, és amit megosztottam Fricivel. Csak annyit mondtam

csendesen, részvétlenül, kis kárörömmel: – Igen, az nagyon rossz, ha az embernek nincs kenyere. – Pár perc múlva elváltam tőlük, egyedül haladtam tovább az éjszakában, belevegyülve a tömegbe. Új erőre kaptam.

Egy kétségbeejtő óra, amikor beérve egy városba nem álltunk meg, hanem indultunk tovább, neki az országútnak, az erdőknek pihenés nélkül, neki a hideg téli éjszakának.

Pokrócunk fejünkre húzva, csak orrunk és szemünk volt kinn, a pokróc nagy körzetben deres lett, hófehér a lélegzetünktől.

Az éjszaka első felében felvillanyozódva haladtunk. Visszavonuló német katonák húztak el mellettünk. Konyhával, teljes harci felszereléssel, futólépésben. Hatalmas katonai teherautók vakító reflektorokkal. Egyre mentek, mentek. Egy biciklizö katona szembejött, azt mondta egyik őrnek: – Kár menni, teljesen be vagyunk kerítve, Breslaunál tovább úgysem mehettek. Talán nem bírtok addig sem menni.

És egyre haladtunk a falvak mellett, nem volt megállás.

Éjjel három felé már sokan elhulltak közülünk. Ólomlábakon vonszoltuk magunkat, pokrócokba bugyolálva, szemünk félig lehunyva vakon, görnyedt háttal, leesett vállal, előrebukott fejjel mentünk... mentünk. Lábam csípőforgóban erősen nyilallt, lábsebem szúrón, hasítón fájt, és feszült a bőr a megduzzadt lábon.

Nem láttam tájat, nem voltak színek és formák, csak félholtan a fáradtságtól, elgyengülve az éhségtől, úsztam egy valószerűtlen szürke masszában, mintha nem is élnék, félálomban, esett lélekkel. Csak olyankor tértem teljesen öntudatra, amikor lábam a síkos földön kiszaladt alólam, és hanyatt vágódva, felrázódott aggyal

néztem a mellettem, fölöttem elhúzódó rongyos cipőket, dagadt lábakat. Mikor percek múlva sikerült feltápászkodni, újra esett fejjel, derékban meggörnyedve húztam magam az ugyanúgy haladó tömegben, nem látva mást, csak azt a kis darab földet, melyre lépnem kellett, meg az előttem haladó lábát.

Legkínzóbb óra volt, amikor kissé fölfelé haladva, már közel Breslauhoz, valami betonúton haladhattunk, lábam minduntalan megcsúszott, és kétszer úgy elvágódtam, hogy valóban azt hittem, ott maradok.

Világosodott, amikor összetalálkoztam Olgával meg nővérével. A betegkocsit húzták, tolták. Csomagok voltak a szekéren, meg pár beteg. Zseni közöttük volt. A tizenhét éves vakbélműtétes Ibi beleveszett az éjszakába.

A kocsit vonszolni nagyon nehéz volt (lehettek vagy negyvenen), mégis némelyik szívesen ment mellette, mert egyúttal kapaszkodási lehetőség is volt, nem estek folyton. Olga sárga volt, epegörcs kínozta, és valóban vonszolta magát. Egy darabig segítettem neki, de képtelen voltam tovább. Valósággal megszöktem mellőle, és sikoltani tudtam volna, amikor hívó kiáltozását hallottam.

Hiába kiáltott. Úgy éreztem már, nem is élek, csak egy gép vonszol, rángat előre.

Délelőtt tíz lehetett, amikor beértünk Breslau egyik külvárosába, Rosenthalba. (Ó! Gyönyörű rosenthali porcelánok!) Teljes huszonnégy órát mentünk egyfolytában.

A gyorsabban haladók már elhelyezkedtek, nekünk alig jutott hely a cukorgyár[40] piszkos földjén. A gyár működött, meleg volt, nagy gépek zakatoltak, és

[40] A Breslau melletti Rosenthalban (ma Różanka néven Wroclaw egyik kerülete) 1835 óta működött cukorrépát feldolgozó cukorgyár.

nyüzsgött a sok elgyötört nő. Sokan nagybetegen hevertek, mások teljesen legyengülve, egyik sarokban halott feküdt. Mintha csak aludt volna. Amikor negyedszer haladtam arra, mintha ott sem lenne. (De régen volt, amikor erőszakkal néztem meg Ilus halott urát, mert úgy éreztem, nem bírok halottat nézni.)

Mentem.

Majdnem csúsztam. A sok nehéz ruhát részben levettem, egy órát pihentem, és amikor kénytelen voltam vécére menni, csak legnagyobb erőfeszítéssel sikerült. Két lábam nem akart engedelmeskedni, és keresztül-kasul hasogatott egész testem. Égett, szúrt, nyilallt. Éreztem, ha következő nap nekiindulok, ottmaradok az országúton.

Enni ott sem kaptunk. Hajnalban adott Olga egy szelet kenyeret. Akkor már harmadnapja nem ettünk. A cukorgyár igazgatója kis csomagokban cukrot akart osztani, de a fegyelmezetlen tömeg megrohanta, erre abbahagyta. Rózsi, a Maya húga a Lagerführernél szobalányoskodott; szólt, hogy tud juttatni egy tányér meleg levest, álljak a hátsó kijárathoz, és várjak ott. Piros egyentányéromat kézben tartva odaálltam, vártam. De jött egy katona, az őrünk, és rám kiáltott, hogy menjek be. És mert nem siettem elég gyorsan befelé, sáros, csizmás lábával belém rúgott hátulról.

Nem ettünk semmit. Elnéztem, mit szedtek össze az ügyesek. Téglákon főztek, még tyúk is főtt egyik fazékban. Sehol egy falat. Egyedül Feliz (munkatársam, a rossz szemű) adott egy pici levest. Nagyon jólesett, hogy adta. Ica bejelentette: ne haragudjak, hogy nem kínál, de nagyon sokan vannak. Nem haragudtam.

Az udvaron nagy hordókban állt a maláta, vagy mi. Barna, folyékony, édes, a cukorgyártás melléktermék.

Annak estek neki, de olyan fegyelmezetlenül, hogy nyakig mentek bele, egymást és saját magukat tetőtől talpig összekenve a ragadós masszával. Végül odaálltam egyik hordóhoz, és azzal az eréllyel, mely az elsők közé tett Hochweilerben, rendet teremtettem. Amíg egyik szedte, a többit sakkban tartottam. Amikor elmentem, újra nekirohantak. Szerencsém volt, hogy sokáig voltam ott, csak kóstolva az édességet, mert mire visszamentem, már sokan rosszul voltak, hasmenést kaptak, hánytak. Így megúsztam egy kis marssal és kis hányingerrel.

Közben esteledett, ennivaló sehol, csak a hír, hogy reggel továbbmegyünk.

Csupa magába roskadt alak, nyögő, nehéz mellek, dagadt lábak, sírástól meg a hidegtől bedagadt szemek és kétségbeesett szívek. És egyakaratúan kimondva: nem tovább, nem bírják. De mersze egyiknek sem volt. Próbáltam Lilivel meg az értelmesebbekkel beszélni, hogy egyöntetűen jelentsük be: – Nem bírunk tovább! – Egy ezres tömeget mégsem pufogtathatnak le, csak találnak valami megoldást. De nem mertek. Gyávák voltak. A szökésre is gondoltak, de ezt is, azt is másnapra halasztották. Legyintettem. Mikor indulni kell, késő. Ma kell cselekedni.

Akkor már teljes volt bennem az elhatározás: Nem megyek tovább! Nem bírok, és nem akarok. Nem akarok az országúton elhullni kutyaként, és nem akarok az oroszok elől futni. Én feléjük szeretnék menni. Legnagyobb őrültség volna, mikor már itt vannak, olyan helyre menni, ahová esetleg három hónappal később jutnak el. Ha megyek, elhullhatok az országúton sok kín után. Ha maradok és észreveszik, főbe lőnek. Írásaim (irataim) nincsenek, beszélni nem tudom a német nyelvet,

ha később fognak el, ugyancsak egy pukkanásnak vagyok kitéve.

Ezt választottam. A meghalásra kb. egy volt az eshetőség, de itt a szabadulás csalogatott. És ha mindenáron meg kell halni, akkor is ez utóbbit választottam. Inkább az oroszok felé fordulva egy golyótól meghalni, mint baromként hajtva elnyúlni az országúton.

Percek alatt született meg bennem a terv: talán lehet. Voltak, akik elhatározták, hogy szöknek. Olga és nővére kimondottan hármasban akartak velem, de mind tőlem várta a tervet. Agyam lázasan dolgozott. Azonnal tudtam: őrültség volna többen indulni. Igaz, ők nagyszerűen beszélnek németül, de túlságosan feltűnő lenne. Három, csomag és írás nélküli, rövid hajú nő. Egyedül kell nekivágnom. De hogyan. Hogyan bújhatok itt el. Kazánházban vagy hasonló búvóhelyen észrevesznek a munkások, kapun ki nem juthattam (amíg ott voltunk, katona őrizte). Tehát valamelyik munkás segítsége kell. Tudtam, hiányozni nem fogok, a rend teljesen felbomlott, már nem számoltak folyton, nem is tudták, mennyien hulltak el az országúton.

Egyik munkás segítsége. De hogyan, nem tudok németül, ha meg kellene szólalnom, még az a kevés szó sem jutna eszembe, amennyit tudok. De most az életemről volt szó. Úgy éreztem: ha nekiindulok a még három napig tartó útnak, egész biztosan elhullok, ha maradok, megvan az eshetősége, hogy sikerül. Azon az estén kell cselekednem. És az este már ott volt.

Gyorsan készülődtem. A csíkos ruhát[41] levetettem, nyakamból a számot letéptem és eldobtam. Hátizsákomból, amit egészen fontosnak találtam, nadrág- meg kabátzsebeimbe tömködtem. Tányérom gombomra akasztottam, hogy vízért megyek, és a rongyot, melybe kezemet akartam törülni, hónom alá. A kapucnit meg a nagy kesztyűt hónom alá, mert kint hideg van, és mielőtt kimegyek, körül akarok nézni, mit lehetne tenni. Olyan voltam, mint egy kitömött duda, de arcom az izgalomtól pirosra gyúlt, korallszínű turbán, sál és kesztyű (melyeket indulás előtti napon varrtam egy rossz szvetterből gyorsan, mintha éreztem volna, hogy szükségem lesz rá) nagyszerűen illett a szép átmeneti kabáthoz, és egészen elfogadható volt külsőm. A tömeghez arányítva elegáns. Egész megjelenésem elütött tőlük, mert legnagyobb kínjaim között sem hanyagoltam el magamat. Arcom friss volt, hajam ápoltan kandikált ki a turbán alól. – Én voltam, teljes formámban, az én menésemmel léptem el közülük. Nem köszöntem el, mert úgy éreztem, tervem csak akkor sikerül, ha valóban nem tud róla senki sem. Nekiindultam, és úgy éreztem, vonzó és szép vagyok az izgalom, a nagy akarás, a nagy elhatározás lázában.

Előzetes töprengés nélkül álltam meg egyik munkás előtt. Tudtam, már akkor ott a kockázat, hiszen nem kertelhetek, kereken, nyíltan kell beszélnem, és ha rosszakaratú, azonnal beárulhat.

Nem haboztam.

[41] Ez a korábban említett „kék csíkos formaruha (rabruha)"; a később említett „vékonyabb kabátot", amelynek – mint később írja – a háta közepén végigfutó piros olajfestékcsík szolgált Auschwitzban a zsidó foglyok megjelölésére, rejtve viseli, takarónak használja, majd eldobja.

Egy nagydarab szerb férfi volt, fiatal, erős. Ő is rabja a németeknek, kereszténylágerben élő munkás, de ezeket emberszámba veszik, járkálhatnak a városban, saját holmijuk van, együtt maradhatnak a családjukkal, csak éppen hazájukat kellett otthagyni, hogy dolgozzanak a németeknek.

Pár szóval megmondtam: nem bírok és nem akarok továbbmenni, segítsen, hogy itt megbújva maradhassak.

Nem merte a segítséget vállalni, azt mondta, nincs rá mód. Közben egy másik is odajött, az már töprengett, és szájjal, szemmel kértem. Magyaráztam, hogy nem akarok meghalni, és a szökés talán sikerül. Hosszas gondolkodás után megszólalt:

– Várjon, van itt egy szerb, aki tud magyarul.

Mintha a menny nyílt volna meg előttem. Nemsokára megérkezett a magyarul tudó Gyuro. Típusa a jóravaló gyári munkásnak. Neki már többet tudtam mondani, mondhatnám úgy is: „magyarul beszéltem" vele.

Közben meghallották a magyarul beszélőt, kettő odajött, de én határozottan kisajátítottam magamnak, mondván, engedjék meg, de most én beszélek. Verus is odajött, meg még kettő.

– Később beszélgetünk, most el vagyok foglalva.

Olyan erély volt bennem, hogy még a szemük rebbenése sem mondott ellent.

És én égtem. Arcom lángolt, szemem villogott, és közel hajolva mondtam:

– Nem akarok továbbmenni. Segítenie kell. Kérem... bármi érte az ár. Érti? Bármi. Az életemet akarom megtartani.

Azonnal igent mondott. Várjak, most kimegy, beszél egy másik munkással, de azonnal visszajön.

A villanyok égtek, meleg volt, és megtört, megöregedett félőrültek ültek, feküdtek a piszokban szerteszét. Én ott álltam tisztán, ragyogóan, frissen. Lili jött, elé álltam.

– Nem megyek tovább. Megszököm.

Hosszan nézett rám, fásult, mégis szép arcán szeretet suhant át.

– És mit eszel?

Felnevettem, hangom kissé érdes volt.

– És itt mit eszem?

Nem tudott felelni, én már meg is fordultam. Nemsokára visszajött Gyuro.

– Én most kimegyek, maga jöjjön pár perc múlva. Az udvaron egy munkás havat söpör, menjen oda hozzá.

Már el is lépett mellőlem.

Pár percet vártam, azután elindultam. Mintha halálból indultam volna az élet felé. Zúgott a fejem, kissé ködös és távoli volt minden, ami körülöttem zajlott. Mintha a távolból Lili hangját hallottam volna nevemet kiáltani. Kissé báván néztem körül, majd szédelegve indultam az ajtó felé.

Kint megcsapott a friss levegő, magamhoz térített. Azonnal megláttam a havat söprő munkást, odaléptem. Egyik kezével tovább söpörte a havat, másikkal egy lefelé vezető lépcsőre mutatott valamivel arrébb.

Gyorsan mentem arrafelé, az udvaron éppen nem volt senki. Leérve a lépcsőkön, vasajtó várt, és én már benn is voltam a gyár salakgyűjtőjében. Sötét volt, és kő, kő, kő. Cement. Gyuro ott állt. Egy másik szerb dolgozik itt, az is tud keveset magyarul (Székelyföldön éltek), az segít... hallgatni.

Nem messze a bejárattól volt egy méteres sötét bemélyedés, oda állított. – Itt kell töltenem az egész éjszakát, azután majd meglátjuk.

Sehol egy fadarab, ahová leülhetnék. Azt akarta, menjek vissza a pokrócomért, de hallani sem akartam róla. Örültem, hogy sikerült bejönnöm. Különben is feltűnő lenne, ha a pokrócomat kihoznám, a többiek előtt meg éppen nem tarthatnám titokban. Kezem is piszkos maradt, de minden mindegy volt. Szívesen viselném a piszkot és hideget egy napig, csak megmeneküljek.

Egész éjjel mégsem állhattam, lábam erősen megdagadt. Tányérom ott volt nálam, meg egy nagyobb kéztörlő, melyet a szerb adott, akivel előbb beszéltem. Leteritettem a földre, rátettem tányérom, ráültem, hátam falnak vetve, a hátam és fal közé kapucnim téve, hogy meg ne fázzon. Gyuro azt mondta, éjjel három felé visszajön.

Nem sokkal ezután három nő jött be, és arra jöttek, ahol kuksoltam. Közülünk való konyhaslányok voltak, alvóhelyet kerestek. Egyik meglátott, megérintette vállamat. Szívem a torkomban dobogott. Ha megismernek, vége titkomnak, vége a szabadulásnak. Nem bízhatom magamat fecsegő női szájakra. Összeszorított térdemhez nyomtam fejemet, hogy arcomat ne lássa, és sziszegtem:

– Hagyj... menj tovább.

Megértett, gyorsan visszalépett. A többiek kérdésére azt felelte:

– Ott is alszik valaki.

Elmentek, és én elaludtam. Egyszerre felriadtam. Nikolau, a Krisztus-képű körszakállas szerb állt mellettem, Gyuro barátja. Látva, hogy szemem nehezen nyílik, végigsimított fejemen.

– Aludjon tovább.

És már bele is veszett a sötétbe.

Reggel hat lehetett, amikor Gyuro megérkezett egy liter meleg, édes feketével és két szelet margarinos

kenyérrel. Még ott volt, amikor Nikolau is hozott kávét meg kenyeret. Jóllaktam, azután elmentek.

Kifelejtettem, hogy este, miután Gyuro elhelyezett, ölelni, csókolni akart. Nehéz helyzetben voltam, hiszen kitettem magamat, hogy ha ellent állok, nem segít tovább. Viszont borzasztott a gondolata. Úgy az egész. A pince... és... és... minden.

Minden tehetségem összeszedtem. Hangom lágyan simogató, szám meleget lehelő, de tiltakozó.

– Majd. Most nem, legyen esze, gondolkozzon. Szebb órát kap, ha most hagy. Ez az egész környezet, fáradtságom, idegességem. – Talán egy fél órát beszéltem szédítően, szépet ígérően, amíg sikerült meggyőznöm.

Nappal, amikor jött, magához vont, megcsókolt. Nem esett terhemre, forróság áradt szívemben, a hála forrósága, szívesen adtam neki arcom érintését.

Délfelé megtudtam, hogy azon a napon nem indulnak, nagy hóesés van.

Továbbra is ott kellett maradnom.

Újra este volt. Ahányszor nyílt az ajtó, átremegett rajtam a félelem, nem látnak-e meg, hiszen olyan nyílt az én búvóhelyem.

Azután vécéznem kellett. Egy pillanatig nem gondolhattam még arra sem, hogy arrább menjek, éppen jöhet valaki. Talán öt lépést tettem, hogy fedett maradjak, és ott vécéztem, én, a tiszta, a finnyás. Azután még egy teljes napot kellett töltenem saját piszkom társaságában. Összesen teljes negyvennyolc órát kuksoltam a sötétben. Talán tíz óra hosszan át már ülni nem tudtam, mert az olvadt hó becsurgott, és nagy tócsa úszott körülöttem.

A második nap délelőttjén nagy lármát hallottam úgy két óra hosszán keresztül. Kiabálás, sírás keveredett

pattogó, hajtó vezényszavakkal. Elindították a gyászos menetet, amely sehogyan sem akart elindulni. Összeborzadtam még a gondolatától is, hiszen még nehezebb lett az út. Magasabb a hó. Magamban elismételgettem neveiket, megsimogattam őket. Olgára bocsánatkéréssel gondoltam, mert anyailag jó volt hozzám, és én el sem búcsúztam tőle. De nem tehettem. Mindenáron menekülni akartam. Mikor végre kiindult a menet (enni nem kaptak), utána még magyar szavakat hallottam. Mindjárt gondoltam, hogy a nagybetegek maradtak hátra.

Mielőtt a menet kiindult, bejöttek a salakgyűjtőbe is körülnézni. Nehéz csizma csikordult, és szívem majd kiszakadt a félelemtől, hogy észrevesznek, és vége a megálmodott szabadságnak.

Egész közel jöttek a lépések, talán egy méterre állt meg a búvóhelytől, azután visszaindult. Még jó darabig lapultam a fal mellett, arccal a fal felé, hogy bőröm ne világítson.

Gyuro újra hozott egy kis ennivalót, és bejelentette, hogy este értem jön, mert a betegek itt maradtak, és a katona továbbra is a kapuban áll.

Délután borzalommal eltöltve hallgattam a szívet szorító sikoltásokat. Még most is borzongok. A járni nem tudók itt maradtak, mert nem bírnak menni, és fél nappal a csoport indulása után őket is indítják. Hiszen nem bírnak menni! Azt hiszem, nem kellett sokáig menniök... Nem tudom, hányan lehettek, de a lárma nagy volt. Vagy két óra hosszát tartott, amíg sikerült őket kihajtani. Üvöltve hasította a levegőt a „Los! Los!" A fiatal német nő volt a hajcsár. Nőttek a sikoltások, valószínűleg ütötték őket. Azután lassan elhalkultak a kétségbeesett hangok. A gyárral szemben országút

húzódott közeli erdővel. És nem sokkal később puskák ropogása hallatszott. Sok, sok!

Nem számoltam, fejem két kezem közé szorítva álltam a pocsolya közepén.

Azután minden hang elhalt. Zsibbadó lélekkel vártam szabadítóm.

Alig sötétedett, megérkezett. Mielőtt útnak indultunk, simogatott, csókolt. Félálomban úszva hagytam, ha most visszagondolok, azt hiszem, nem is voltam egészen magamnál. Akkor már öt nap hidege szaladgált csontjaimban, öt nap éhezése gyengített, öt nap nem alvása tette bizonytalanná mozdulataimat. És mindent bevonón, átfogón a tudat: még pár perc, és az utcán leszek, lábam alatt aszfalt, és szabad emberek mennek el mellettem, a szabad ember mellett. Zokogott bennem a lélek, és kezem közé szorítva Gyuro fejét, mélyről jövő csókot adtam arcára, megsimogattam.

És valóban... ott mentünk az utcán a világos téli estében. Világított a hó, és Nikolau szakálla sötétlett, amint ott állt a havas tájban. Átvett Gyurótól szótlanul, és vitt tovább. Úgy beszéltük meg, hogy véletlenül talált rám, Gyurót nem ismerem.

Nem sokat mentünk a cukorgyár munkásainak lakásáig. Egy kis ház emeletén két hatalmas szoba 120 férfivel. A lécekből gyártott ágyak hármasak voltak (fölfelé), a legfelső sor majdnem a mennyezetnél. Nagy bádogkályha, hatalmas meleget adó tűzzel. Nagy asztalok és lócák. És persze sok szemét. Szerbek, románok voltak, csupa partizán. 120 férfi... és én ültem ott a lócán nyugodtan, mint gyermek az anya ölében.

Akkor annak is éreztem. Sokhavi szenvedés, pár napi borzalom után emberi szeretet vett körül. Jöttek a fiatal meg idősebb férfiak, és megcsodáltak. Torzonborz

arcok meg ápoltabbak vettek körül. A szemek kereszttüzében levetettem sok ruhám, csak az egy selyem maradt. Szívből nevettek rajtam, mert a dudából csak egy kis, sovány nő maradt.

Egyik kávét hozott, Nikolau kenyeret adott, harmadik megpirította, negyedik leguggolt elém, és a cipőt húzta le bedagadt lábamról (öt napig volt rajtam egyfolytában), ötödik új spárgát húzott bele. Azután megágyaztak egyik asztalon, és lefeküdtem. (Előbb elkerített helyen megmosakodtam.)

Egy kép libbent felém: Tizennyolc éves voltam, és a tüdőszanatóriumból jöttem haza. Első ízben voltam sokáig távol. Első este az egész család engem fektetett. Anyu még egy takarót hozott, Jenő a lámpát tartotta, Dezső nézte, hogy jól be vagyok-e takarva.

Pontosan így volt. Nikolau még a télikabátját is rám tette. Gyuro a cipőt igazította el az asztal előtt, a másik forró, égetett, olvasztott cukorral kínált. És amikor elhelyeztek, egy gyermekképű, kedves fiú támaszkodott a gyalulatlan asztalhoz, mandolinját pengetve énekelt.

Félálomban úsztam, filmek cikáztak előttem, sötét búvóhelyekről szólók, ahol férfiak hajolnak össze torzonborz fejjel, forradalmat forralva, és csak jelszóval lehet bejutni oda. Meg Hófehérke a hét törpével, amint mindegyik őt szolgálja.[42]

Olyan valószerűtlen volt az egész és annyira jó, hogy úgy éreztem, nem tarthat soká.

Hamarabb lett vége, mint gondoltam.

Másnap még aludtunk, amikor jött a commandó: fölkelés, készenlét, pár óra múlva indulás.

[42] Az első egész estés rajzfilmet, Walt Disney *Hófehérke és a hét törpé*-jét 1938 októberében mutatták be Magyarországon.

Tanakodtunk. Legszívesebben megszöktem volna hármasban, elindulni az oroszok felé, egy kis faluban bevárni őket, de nem bírtam járni, erősen sántítottam. Azután úgy határoztunk, hogy velük megyek. Nadrág volt rajtam, bakancs, kabátom férfifazonú, rövid hajam fiúsapka alá szorítottam. Gyuro kis csomagot csinált kapucnimból, és 25 márkát adott, meg egy fésűt.

Végül mégis maradni akartam, de későn bújtam el, és észrevettek. A hajcsár meglátta, amikor Gyuro búcsúcsókot nyomott az arcomra. Jól megnézve azonnal látta, hogy nő vagyok. Magához intett, és odaszólt a másik hajcsárnak. Előbb megkérdezte, milyen nemzetiségű vagyok. Odaszólt:

– Átadni a Gestapónak.

Na – gondoltam magamban –, befellegzett. Most jön a golyó. Nem bántam meg semmit, szívesebben haltam meg így. Nagyon sajnáltam önmagamat, úgy éreztem, buta dolog pont most meghalni, és kár értem. De gondolataimat nagy részben lekötötte a félelem: annak a két embernek ne legyen semmi baja, akik segítettek szabadulni. Titokban visszacsúsztattam Gyuro kezébe a pénzt. Gondoltam, nem lesz rá szükségem. Meg a cédulát, amire címük volt írva. Nem akartam, hogy esetleg megtalálják nálam. Kértem őket, ne is nézzenek rám. Mintha nem ismernének.

Először a Wehrmacht egyik őrszobájába vittek. Onnan egy civil ruhás detektív a Gestapóhoz kísért. Ott azonban nem értek rá velem foglalkozni.

Az egész előszoba tele volt bőröndökkel, mindegyik rendőrtiszt hozzátartozója utazott, nagy volt az izgalom.

Egyik helyről a másikra kísért, és szinte úgy éreztem, az egész ügy terhükre van az izgalom közepette. Mert

Breslau kiürítése nagyban folyt.[43] Nem kérdezték, mi a vallásom, én meg természetesen nem jelentettem be. Végre megértettem, ezek álmukban sem gondolnak arra, hogy zsidó vagyok. Most rengeteg az átutazó, egyik lágerből a másikba szállítandó munkáscsoport. Azt hiszik, ezek közé tartozom, és bűnöm mindössze annyi, hogy nem mentem tovább csoportommal, itt akartam maradni. Írásaimat kérték, közönyös arccal mondtam: elveszett. Bővebben kérdeztek, de én még annyit sem tudtam akkor németül, amennyit tudok. Ez volt a legjobb megoldás: kicsit butusan nézni, és udvarias mosoly kíséretében jelenteni minduntalan:

– Nichts verstechen.[44]

Egyik helyről a másikra nem gyalog mentünk, hanem villamoson.

Villamoson...

Hö... Villamoson. Mint a többi szabad ember. Végül egy idő múlva megunta a sétálást, és visszavitt oda, ahonnan elindultunk, a Wehrmacht-őrszobára. Ott székkel kínáltak. Bizony, bizony. A rendőrtiszt azt mondta: – Foglaljon helyet, kérem.

Egy másik bejelentette, hogy a most induló csoporttal megyek tovább.

Könyörögve néztem rá, lábamra mutatva: nagyon fáj, nem tudok menni, fáradt vagyok.

Intett, hogy maradjak.

[43] A várost Hitler 1944 augusztusában erőddé (Festung Breslau) nyilvánította, és Szilézia Gauleiterét, Karl Hankét nevezte ki *Kampfkommandant*nak (hadműveleti parancsnok). 1945. január 19-én megindult a civil lakosság evakuálása; a hadsereg, a Volkssturm és a kényszermunkások ezután a várost katonai erődítménnyé alakították. A 84 napos ostrom február 13-tól május 6-áig tartott, és a németek kapitulációjával ért véget.

[44] Semmi nem értek (német, hibás helyesírással).

Boldogan, otthonosan húztam közelebb a széket a nagy, meleget sugárzó cserépkályhához. A rendőrtiszt egy darab margarinos kenyeret adott, és este, amikor nagy kübliben hozták a zupát, megkérdezte, akarok-e belőle. Háromszor ürítettem ki a csajkát a kiéhezett farkas étvágyával, szégyelltem magamat, de nem tudtam ellent állni. Utána az előszobában elmostam a csajkát, meg az ő tányérját is, ami ott állt az asztalon.

Már egészen otthonosan mozogtam. Megcsináltam lábamon a kötést, megmosakodtam, amennyire tudtam, a csapnál. Este tíz felé, amikor lecsuklott fáradt fejem, intett, hogy feküdjek le, ott a kályha mellett jó meleg van. Kis csomagom kibontottam, a papírt leterítettem a földre, rátettem munkakabátom, a másikkal takaróztam. Félálomban hallottam, hogy jönnek-mennek, és ledűltek pár percre. Félálomban hallottam, hogy kérdezték, ki vagyok, és a rendőrtiszt felelte:

– Eine ungarische Dame.[45]

Még ma is átbizsereg rajtam a nevetésinger, hogy nekem, akinek igazán bujkálni kellett, minden kedvességet, udvariasságot megadtak ott a rendőrségen, és én szinte kéjelegtem ebben, a szemtelenségig bátran.

Másnap, amikor eljöttem onnét, egy cédulára felírták nevem, életévem, és hogy lemaradtam a csoporttól. A Magazin-Strasséra[46] küldtek egy gyűjtőlágerbe. Amikor bemondtam nevemet, a rendőrtiszt rám nézett mosolyogva. – Olga... Schöne Olga...[47]

Ez volt nyolc hónap után az első jele, hogy valóban megmaradtam vonzó külsejű nőnek. Azután mindent megköszönve nekiindultam az utcának.

[45] Egy magyar hölgy (német).
[46] Ma ul. Składowa.
[47] Szép Olga (német).

Egyedül!!!!!

Teljesen szabadon!!

Első gondolatom az volt, meg kellene nézni, hol van ez a Wehrmacht, jól megjegyezni, hátha még szükségem lesz rá, de úgy lekötött a szabadság mámora, hogy következő pillanatban már nem volt eszemben.

Mentem mámoros szívvel, táguló mellkassal, nagyokat szippantva a levegőbe. Megálltam a kirakatok előtt, kérdezgettem, merre kell menni.

Jaj! Nagyon gyönyörű volt! Soha el nem felejtem.

De friss levegőn megszédültem az éhségtől. Hiába ettem előző nap három csajka rizsfélét. Öt nap éhezése volt mögöttem. Nagyon sokáig álltam tétován egy fűszerüzlet kirakata előtt, amíg elhatároztam, bemegyek. Égő arccal kértem valami ennivalót. Egy zsemlyefélét adtak. Nagyon jó volt, nagyokat harapva ettem, és új erőre kapva haladtam a Magazin-Strasse felé.

Az ottani Lager külsőre nagyon rendes volt, de ágyak egyáltalán [nem voltak]. Főleg jövő-menő csoportok szállóhelye pár napi pauzára. Asztalokon és ágyakon aludtak (mégis voltak ágyak), úgy tisztaság volt, angol WC, egy terem mosdócsapokkal. Első ízben voltam együtt így, együtt férfiakkal (zusammen), és olyan különös volt, ahogyan a nyakamat mostam, amíg mellettem egy férfi mosakodott.

Előterme olyan volt, mint egy szálloda tálalója soksok gusztusos porcelántállal, bádoggal fedett asztalokkal.

Egy darab lekváros kenyeret adtak, és délben egy tál zupát. Gusztusos, tiszta volt, nem olyan, mint Hochweilerben a zsidólágerben. Utána az asz...

(Itt megszakad a szöveg. Valószínűleg szóltak hozzám, vagy valami dolog adódott, nem folytattam. Úgy emlékszem, így folytatódott volna a mondat: „...az asztalra borulva elaludtam.")

Breslau, 1945. jan. 27.

Mint a bénult, nem mozog a kezem, csak fogom... fogom a ceruzát. A breslaui Hauptbahnhof[48] egyik várótermében ülök, és vigyázok jövendőbeli gazdám (remélem, megtart, ha nem is tudok főzni) bőröndjére, szánkójára és Boby nevű kutyájára. Boby gyönyörű példánya a dán dognak, Herr Scholz pedig egy nagyon szimpatikus, 63 éves vasúti alkalmazott (egyenruhájából erre következtetek), akinek felesége négy évvel ezelőtt meghalt, és ő egyedül él.

Hol fogjam meg gondolataim szertelengő, szédítően hullámzó fonalát? Hogyan adjam vissza röviden, de híven az elmúlt hét szörnyű, és mégis csodálatosan jó napjait. Nehezen írok, a fejem nagyon fáj. Nyolc napja nem aludtam át egy éjszakát, és amit aludtam is? Pajtában szalmán, keresztben idegen testeken, váróterem kemény padján, menetelés közben végtelennek tűnő hideg, hóval borított országúton, cukorgyár mocskos padlóján, partizántanyán egy barakkban 120 férfi között, munkásotthonban asztal tetején, férfi szomszédságában.

Ó... Gyuro, Nikolau, Ludvig, Frank, Fritz, akik pár órára körülvettetek szeretettel, szemetekkel simogatva tudtotok nélkül mostatok le az elmúlt nyolc hónap

[48] Breslau Hauptbahnhof, ma Wroclaw Glówny.

szörnyűségeiből, ó... ti német férfiak, nők, katonák, akikkel percekig beszéltem, és magától értődő természetességgel segítettetek, hogyan is bírtátok el a sok mocskot, amit fajotok velünk művelt. Hiszen ti jók vagytok, benneteket szeretni kell. Igaz, nem tudjátok... Én most újraszülettem. (Hányszor születek még új életre? Legszebb a hazatérés lesz. Már nincs nagyon messze.)

Suhanó gondolatok simítják zsongítón agyamat. És biztatnak: – Menj... menj oda vissza, a Waschraumba, ahol pontosan három hónapot töltöttél, menj vissza a rabságba, azután lassan térj ide, és minden betűvel, melyet kiírsz magadból, múljon el tőled, enyhüljön a kín.

Szédülten, ámult kábulatban botorkálok vissza, és egyszerre csak ismét ott vagyok a Waschraum nedvességet árasztó falai között. A piszkos vízzel telített lavórok körvonalai mintha máris halványabbak lennének. Homály van.

Éjszakára az ágyamhoz közeli villanykörtét mindig kicsavarom. Így zavartalanabb az álom. Későn feküdtem le azon az éjszakán, írtam. A novellába kezdtem bele, de elálmosodtam. Még este megígértem Olgának (vajon merre, hová lett?), hogy éjszaka átmegyek, és ott mosakodom, de másképpen alakult. Az álom húzott erősen, döcögve botorkáltam ágyam felé. Még kezet sem mostam a fáradtságtól. Egy óra lehetett. Talán két órát alhattam, mikor Iboly, az egyik éjjeliőr óvatosan benyomta a reteszt, és ágyához settenkedve leült, arcát arcomhoz szorítva fülembe súgta:

– Holnap indulunk, hogy hová, azt nem tudom. Este jött a parancs. A németek egész éjjel sütöttek-főztek. A gong sem fog megszólalni ma hajnalban.

Forró lett az agyam, sistergett bennem minden elmondott szó, hang rezgése. – Pontosan úgy kezdődik – mondtam –, ahogyan mindig elképzeltem. Akkor lesz vége, úgy lesz vége, amikor egy nap váratlanul, soron kívül elmarad a számoló sorakozó. Semmi más oka nem lehet, mint az, hogy nyakunkon a front, és futniok kell, ez már számunkra örömteli vég kezdete.

Amint Iboly elment, azonnal felkeltem, szóltam Fricinek, és készülni kezdtem. Kevés ringy-rongyból kiválasztottam, ami okvetlenül szükséges. A zsákból készült zacskónak minél könnyebbnek kell lennie, mert gyalog indulunk neki. Előre féltem az úttól. Az én lábammal gyalog! Átfutott rajtam, hogy el kellene bújni, maradni, de komolyan nem alakult ki bennem egy terv. Hajnali öt lehetett, amikor átmentem a Revierbe mosakodni, fejet mosni. Már aktuális volt, mert több dolog miatt elmaradt harmadik napja. Meg arra is gondoltam, ki tudja, mikor mosakodhatok újra.

Amint keresztülhaladtam a bűzt árasztó tunelen,[49] hallottam, hogy fönt a blokkban zsonganak az emberek. Az elmaradt gongütés izgatta fantáziájukat, és pár bennfentes célozgatása tudtukra adta a közeledő eseményt. A Revierben is izgatottan mozgolódtak a betegek. Akik csak tehették, készültek az útra, pedig némelyik alig állt a lábán. Pokrócuk hajtogatása közben meg-megkapaszkodtak az ágy lécoldalába.

Alig bírom a szemem nyitva tartani. Délelőtt tizenegy óra lehet, Herr Scholz cca. tizenkettőkor jön vissza. Alig várom, hogy ott legyek majd nála. Vajon ágyban fogok feküdni? Egy háztartás, ahol van pohár és minden. Jaj... mint a pokol, úgy ég a gyomrom. A kenyeret

[49] Alagútszerű átjáró, vö. az 1978-as kötet 27. oldalán: „Utoljára haladtam át a Waschraumot és a Reviert összekötő kis tunelen."

vastagon kentem meg a zsíros kenőhússal. Mohón ettem a sonkaízű felvágottat is. Az ördög vinné el! Ha tudnék főzni, kedvemre valóan készíthetnék ételt. Gondolom, valami egyszerű, régimódi lakása lehet. Ragyogóan kitakarítom majd. Biztosan lesz valami holmija az elhalt asszonynak, varrhatok magamnak kombinét, nadrágot (bugyit).

(Jönnek... jönnek az emberek, majd megszakadnak a cipeléstől. Egy-egy nagyobb ágyúdörrenésnél összerezzennek. Már csak 10 km-re vannak innét. Egy-két nap, és itt lesznek. Nagyokat lélegzem. Álom... valóság... elborít minden, ami új, mindig megtartom vad merszem a jövőben is.)

Lüktet, duzzadozik a lábam, a seb ismét erősen genynyezik mind. Alsókaromon is keletkezett két-két furunkulus. Térdem minden mozdulatnál nyilall, magasra kellene tenni. (Boby rángatja a szíjat. Máris szeretem, csak ne árasztana átlag tízpercenként erős bűzt.)

Izgat a cukor. Tegnap adta Fritz, eszem belőle egy kicsit. Ó... das ist fein![50] Ez nem rendes cukor, hanem krumplicukor! Direkt csemege. Lehet vagy 25 dkg. Drága, jó Fritz. Vajon szervezetem hogyan szívja magába a régen nélkülözött, fontos táperőket? Gondolom, lesz egy-két erős gyomorrontás. Erre jött egyik kiszolgálónő. Rám mosolygott. Itt mindenki barátságos és szolgálatkész.

Na, gyerünk vissza. Hiába, nem tudok. Itt kell maradnom. Annyira jellemző az itteniekre: Egyik kiszolgáló minden kérés nélkül hozott egy pléhtartóban vizet Bobynak. Boby nekiesett, és nagy, piros nyelvével fölszedte az egészet, most megelégedetten néz körül, lapos,

[50] Ez finom! (német)

nyomott a feje, orra szimatol. Szeretném kérni, ne legyen olyan büdös, de hiába, ezt már csak tűrni kell. De a szeme csodálatosan szép. Óriási, fényes, sötétbarna.

Katonák cirkálnak a váróteremben. Tekintetem minden eddiginél biztonságosabb. Csomagok vannak mellettem, kezemben egy szíj (Boby szíja), és Boby bizalmat keltő fajkutya. Látni, hogy van pedigréje. Saját pedigrémet ugyan nem tudom igazolni (hm...), tekintve, hogy nincs egy papírom sem, de ez most nem nagy baj. Komolyabb dolgok izgatják a hivatalos közegeket. Az idecsöppent magyarka inkább csak terhükre van, mert sok a dolguk, és nem tudnak vele mit kezdeni. Nekem meg az a fontos, hogy hagyjanak békében.

Még hoznak vizet Bobynak. Engem egy kis levessel kínálhatnának. Biztosra veszem, ha kérnék, a legnagyobb készséggel adnának. Mondom! Bobynak most nem vizet, hanem levest hoztak, de ő nem akarja megenni. Csörrennek az evőeszközök, éttermi légkör. Nagyot sóhajtottam...

Ahogy járom az utcákat, mintha Bpestet látnám. Rákóczi út, Múzeum körút, mennyi nap még? Kiket találok majd meg? A megmaradt többiek mikor érnek majd haza? Vajon, különösen a nők közül, hánynak volt enyémhez hasonló bátorsága? Nem tudom, miért mondták mindig, hogy itt már nincs semmi? Csupa jól öltözött ember, és ennivaló is van. Vagy éppen azért, mert állandóan harácsoltak? De már nem harácsolhatnak, és mégis.

Újra az írásaim jutnak eszembe. Egy írásom volt, de persze eldobtam. A nyakamba akasztott kerek kis szám. Közel járt a százezerhez. Esetleg az a piros vonal, amely a vékonyabb kabátom hátulján húzódik végig... jelként. De azt takarom, meg ők nem is tudják.

Hajam rövidsége sem gyanús, elfogadják a súlyos betegséget: Nagy izgalmak stb. ...fejtífusz!

Kezd érthetetlen lenni a Boby iránti nagy készség. Szinte azt kell hinnem, a liebe Frau[51] miatt áll meg itt olyan sokszor. Herr Scholzot itt ismerik, és valószínűleg izgatja fantáziájukat ez a szokatlan szituáció.

Idősebb házaspár ült az asztalhoz ebédelni. Nem ízlett a zupa (valami karalábéfőzelék). Még egy férfi ül itt, már régen figyelem, mert magában beszélget. Mind a két adag zupa elfogyasztását vállalja. Borotválatlan álla gyorsan mozog. Nem irigylem, mert most nem vagyok éhes.

Kínzóan fáradt vagyok. A lábam, karom is gyötör. Két napig egyfolytában kellene feküdnöm. Vajon menynyire elhanyagolt lakása van Scholznak? Gondolom, hogy egyszoba-konyhás. Fürdőszobáról nem merek álmodni. Csak meg tudnék állapodni egy időre. Fárasztó ez a vad sodródás. De ámultan figyelem magam. Hol van az az ideges teremtés, akit a legcsekélyebb apróság halálosan izgatott. Mint már számtalanszor gondoltam, az elmúlt hónapok egészebbé tettek. Sok minden lemállott rólam, ami fölösleges volt.

Herr Szakállas éhes, jóllakottan szundikál. Álla a kopott, kockás sálján nyugszik. Sokat aludtam én is az utóbbi napokban.

Scholz sokáig jön, a papír veszedelmesen fogy. Hazafelé, ha volna alkalom, megkérném, hogy vegyen egy füzetet.

Tyű! Jó, hogy eszembe jutott. Ha levetkezek, jó lesz megnézni, nem tévedt-e belém egy kóborló természetű tetű. Igazán szimpatikus bácsi Scholz, nem érdemelné

[51] Kedves asszony (német).

meg, hogy ne egyedül érkezzek. Mindjárt elalszom, pedig most nem lehet, vigyáznom kell a holmira. Bár, amint tapasztaltam, ha egy napig itt feküdne őrizetlenül, akkor sem bántanák. Csuklóm elfáradt a szíj tartásától, most hozzágomboltam kabátomhoz. Úgy látszik, mégsem nekem szólt az érdeklődés. Közben érkezett egy gyönyörű farkaskutya, és most annak is hoznak inni a lapos pléhtálban.

Az éhes bácsi felébredt, már nemcsak beszélget magában, de írogat ujjaival az asztalra, közben még ő is rám mosolyog, legelső egy Wehrmacht-katona volt, aki azt mondta: schöne Olga.

Scholz már visszajött, de újra elment. Kezdem unni a dolgot. Délután öt lehet, és én nagyon fáradt és álmos vagyok. Folyton mondta, hogy hollen, de én nem tudom, mi az a hollen. Essen hollen[52] – felelt kérdésemre. Gondolom, vásárolni. Kicsit [– –] a lakásától, biztosan nagyon elhanyagolt és avult, no de egy szót sem! Auschwitz után minden csak szép és jó lehet.

Kérdezte, ennék-e valamit. Egy darab húst szeretnék, szégyelltem mindjárt az első nap rendelni, mert a zupát, amit kínált, nem fogadtam el.

Amíg vártam [– –], jött egy középkorú katona. Persze mindjárt kérdezgetni kezdett. Meg lehetek elégedve. Ez a nyolc hónap nem hagyott nyomot. Egy jó toalett, kis schmink, és lehet, hogy még csinosabb leszek. Nadrágom már piszkos, lötyögős, púder semmi, mégis egyre hallom: schön, schön.

A középkorú egy órán át ostromolt. Azt akarta, hozzá menjek. Lesz finom enni-, innivaló, ad száz márkát, hogy legyen valami pénzem, és szép ruhát.

[52] Vö. holen, 'szerez, hoz' (német); essen hollen: 'enni hozni' (német, hibás helyesírással).

Hm... Kecsegtető, de nekem nem ez kell. Először, ezek után a hónapok után nem akarok, a kezdet legnehezebb napjaiban sem, a prostitúció vágányára lépni. Másodszor, nekem nagy szükségem van egy állandó lakásra, ahol meghúzódhatok, amíg... kell. Nem szabad vakmerően játszani a tűzzel, ha nem szükséges okvetlenül. Azután majd meglátjuk. Ismét egy vaskalapos. Állandóan jönnek, és feltűnés nélkül figyelik a népet. A nyugalom látszólag teljes, csak vonatnál ölik egymást, menekülve a közeledőktől. Pár nap, és itt a front.

Herr Éhes már nem lehet éhes, minden maradékot megevett. Összesen vagy hat tányérral. A többiek szánakozva nézik, és nekem eszembe jut Auschwitz, amikor Kató elkéregette a maradékokat, és mi mohón ettük a rossz zupát.

Nagyon szeretném tudni, mi itt a pénz vásárlóértéke. Egy márka annyi lehet, mint egy pengő, mert a WC 10 pf[ennig]. De nem! Több lehet valamivel. 20 márkám van, szeretnék venni egy kis púdert, szőlőzsírt, kézkrémet, körömlakkot, cérnát, füzetet, egy szemöldökcsipeszt. Félek, sokba fog kerülni. Ma már gazdag nő vagyok. Napról napra szaporodott vagyonom. Első nap rongyba csavarva zsebembe raktam kis vackaimat. Második nap Gyuro papírt és spárgát adott, meg egy foghíjas fésűt. Harmadik nap Ludvig egy kenyeret és felvágottat, egy tükröt, Frank mosóport, szappant. Negyedik nap szereztem egy csészét, Frank pedig egész kincstárat adott. Ja! Második nap Gyurótól kaptam 25 márkát, de bolond fejjel gyorsan visszaadtam, amikor azt hittem, hogy főbe lőnek. Gondoltam, nekem már úgysem kell.

Mit adott Fritz? Egy asztalra állítható tükröt, régimódi kedves, biedermeieres diófa kerettel, egy remek

manikűrollót, békebeli fáslit (kötszernek használják), egy tégely vaselint, schampont, szájvizet, fogkefét!!, kölnit, egy kés-villa-kanál üvegtartóval együtt, vajat, patentüvegben zöldbabkonzervet, rendes üvegben tea, cukor, egy szép, fehér törülköző! Egy nagy kartondoboz, egy kissé rossz bőrszatyor, és egy pár sarok nélküli, remek fehér vászoncipő, teljesen új. Magyarországban vette, és visszaadta nekem, a magyarnak.

Vajon kikkel sodor még össze így pár órákra a sors. Örök emlékűek, mert jók voltak nagyon. Fritz még egy fésűt is adott, meg két hajfésűt (hullámcsatot is veszek majd, lassan már kell a frizurához).

Nézelődök. Az emberek beszélgetnek egymással. Nagyon közvetlenek.

Belém hasított. Ki maradt meg közülük, és akik megmaradtak, mennyire mentek tönkre? Egyre látom a gyászos, szerencsétlen tömeget, bőröm alá fut a hideg, és hallom a lövések éles pukkanását. Mielőtt elindultunk Hochweilerből, ebédet osztottak, de 1-es, 2-es blokknak már nem lehetett. Nagyon gyorsan közeledtek, mert azonnal indulnunk kellett. Icával, Olgával, Olga testvérével indultunk, egy két hónappal azelőtt operált (vakbél) beteggel, és egy kilencedik hónapos másállapotossal. Ők nem akartak Icától elmaradni. Utolsó percig töprengtünk, elbújjunk-e (cca. másnap már odaértek). Nem mertünk, mert hivatalosan csak a betegek maradtak, és nem tudhattuk, nem intézik-e el őket. Frici hívott, hogy vele menjek, de asztalostársai, csupa zsargonban beszélő, gajdoló zsidó, nagyon távoli és idegen volt nekem. Mancit soha nem szerettem, örültem, hogy megszabadulok tőle. Vera vele tartott, ők mindig együtt voltak. Mielőtt elindultunk, Ica adott két szelet kenyeret, annak a felét Fricinek adtam, mert neki

nem maradt semmi. Fejenként három kerekrépát kaptunk, egyet mindjárt meg is ettem ebéd helyett.

Szerencsémre egész facipőm[be] az Auschwitzban kapott felemás színű meleg zoknit bele tudom húzni. Magamra szedtem összes kapott és organizált ruhámat. Egy rossz hálóing, egy csúnya kombiné és bugyi, egy selyemruha, egy szvetter, egy szövetblúz, két szoknya, a szövetnadrág, meleg spencer,[53] két tavaszi kabát.

Csodálatos, mintha éreztem volna, hogy kell az útra, előző napon gyors tempóban egy korallszínű rossz szvetterből turbánt, sálat és kesztyűt készítettem. Felsőkabátom szürke (tavasszal majd kitisztíttatom), fehér, fekete, világoskék, korallszínű pettyszerű, göbös átszövésekkel. Szép, elegáns angol kabát. A cipőn kívül nagyszerű indulásnak. Délelőtt nagyvárosban is elfogadható (felhajtásából retikült készítenek majd).

Délelőtt 11 óra lehetett, amikor nekiindultunk a havas országútnak. A nap melegen sütött, és lépéseink még könnyűek voltak.

1945. I. 30.

Gyorsan kell írnom, nem tudom, mi van velem. Valami szörnyű érzés, félelemféle remeg bennem, de nem tudom, mi az. Arra magyarázom, hogy X. Y. ezek után nem akar majd engem. De megint arra gondolok, hogy ő megérti majd: nagyon éhezem, és meg akarok maradni. Mindenáron. Mikor elváltunk, meg is adta az engedélyt, de tőlem olyan távol minden, férfi iránti vágy. Eszemben sincsen. Igaz, az ő szemében pont az nem

[53] Szűkre szabott, rövid (derékig érő), gombos kabátka.

lenne bűn. Bűn, ha érdekből. De ez más érdek. Ha élve akarok maradni, ennem kell, és már látom, nincs más út. Ha már annyi szörnyű hónapot végigkínlódtam, pont most haljak éhen, mikor már csak hetek kérdése, és vége a háborúnak.

Magyarázok magamnak, és közben úgy érzem, minden eddiginél rosszabb időszak jön.

Meddig még?!

Meddig?!!!!

Erősen fogytam, szervezetem túlságosan legyöngült, már beteg is vagyok. Érzem, magas lázam van, súlyos influenza lehet, lábam már olyan dagadt, hogy kínzó minden lépés.

Mindez való, és mégis. És mintha a Sors minden megpróbáltatást százszorozni akarna, olyan csúnya a férfi foga, hogy nem is merek odanézni. És az egyik füle (baleset érhette) fél. Gyöngéden, udvariasan forgolódik körülöttem, csillog a szeme. Első perctől, ahogy meglátott. Azt mondja, hasonlítok asszonyára, aki elhagyta.

Mióta kikerültem otthonom saját magam által túlfűtött légköréből, azóta nem is volt bennem ilyen vad viharzás. Mintha állandóan egy sűrű, undorító lében másztam volna, amit, hogy meg ne fulladjak, az emlékek tettek elviselhetővé.

És most?

Ahogy beléptem a kapun, és fölfelé indultam, eszembe jutott egy másik hotel. Életem első hotelje. Életem leggyönyörűbb napja. Mintha X. Y. hirtelen visszalökött volna, úgy tántorodtam, de a férfi már fogta is gyengéden a karomat, hogy segítsen gyengülő testemnek. Mit tudta, miért...

És én mentem idegen lábakon, az éhség szörnyű szédülete hozott. Tudom, életem második hoteljét sem

felejtem el. Jöttem, és vaserővel kellett magam tartani, hogy ne sikoltozzak hangosan. Mert belül vadul üvöltöttem. Könnyeim nem tudtam visszatartani. Bő folyóként ömlöttek mély árkokkal szegélyezett szemeimnek gödréből. Mielőtt beléptem a szobába, véletlenül egy tükörbe néztem. Nem ismertem magamra, mintha egy merev, fehér lárva lett volna az arcom helyén. És nem csendesül a vad kavargás. Gondolom, mégis utazni kellett volna? De hogyan indultam volna neki. Dagadt, sebes lábbal, magas lázzal, szédelegve az éhségtől.

Nem, most nem tudok gondolkodni, egy egész ágy áll rendelkezésemre fehér ágyneművel. Nyolc hónapja nem volt benne részem.

Nagyon beteg vagyok.

X. Y., hidd el, hogy nagyon beteg vagyok.

Úgy érzem magam, mint mikor az esküvőm napján belezuhantam az ágyba, lázas önkívületben.

X. Y.!

Ne hagyj! Segíts! Simítsad végig a szemem. Szorítsad erősebben a kezem.

X. Y.!!!! Könyörgöm...

1945. II. 3.

Nem bírom!

Nem bírom!!! Megőrjítenek a hangok. Újra esznek. Eddig szemérmetlenül odanéztem, már ahhoz sincs erőm, hiszen úgyis tudják. Tudom, nekik sincs sok, be kell osztani, de ha jók volnának, akkor, ha csak egy falatot, adna mindegyik minden étkezésnél. Vagy egyszer egyik adna egy darabot, máskor a másik.

Nevetnem kell. Csak az a különös, ha elgondolom, hogy pont a ruszki fajban, akikben a legnagyobb

mértékben kellene kifejlődve lenni a testvériségnek, pont abban nincs. A szlovák, a lengyel, a német, mind jobb volt. Igaz, nem tudom, hogyan viselkednének ebben a pokolban.

Mert ez a hely, ahol már harmadik napja vagyok, maga a pokol! Pár óra a hotelben, azután ide.

Jaj... meddig és hová. Ez már nem is ráncigálása a Sorsnak. Minden válogatott rosszat rám dob. Érzem, ha nem jön gyorsan változás, teljesen legyengülök. Vajon mennyi éhezéssel töltött nap visz el a meghaláshoz.

Nehezen megy az írás, az éhség érzete vad ingerültséggel tölt el. Az utóbbi hónapokban nem éreztem nagy indulatokat. Vagy az is számítana, hogy ott valóban tettek volna az ételbe brómot? És most már két hete nincs.

Két hét... Már ennyi ideje dobálódnék? Tudtam, ha megszököm, nehéz napok lesznek előttem, de nem gondoltam, hogy hosszan tartó. Ugyan nem bántam meg.

Lécágyam melletti asztalon kártyáznak. A levegő sűrű a füsttől. Én fölső részében fekszem az ágynak, és ahogy ülök, kilátok az ablakon.

1945. II. 3. szombat este

Ülök itt fönt az ágyon, és elnézem a forgó, hullámzó, izzadó embercsomót. Az a faj, amely most annyira kedves és mégis oly távoli, idegen, mondhatnám, hogy ellenszenves. Kár, hogy pont ezzel a réteggel kerültem össze. Teljesen kulturálatlan. Igaz, hogy otthon a magyar paraszt sokkal kedvesebb, kellemesebb. Egy másik réteg pedig, úgy érzem (a nők), a prostituáltak határán mozog. Általában a férfiak hozzá lehetnek szokva,

hogy egy nőt megkapni igen könnyű (itt). Tegnap este tánc után odajött az egyik, és beszélgetni kezdett velem. A tetszés a szemében ragyogott. Minden engedelemkérés nélkül ágyam mellé hozott egy másik ágyat, és megvetette. Alighogy eloltották a villanyt, a poloskák működésbe kezdtek. Nem felejtettem el a Nyomorék Gyermekek Otthonát,[54] a fejemre, nyakamra törülközőt terítettem, így legalább a nyakamon nem sétálhatnak, csak az arcomról kell állandóan szedegetni. Tegnap éjjel egy jól meghízott poloska az orromba akart korzózni. Alig bírtam kifújni nagy ijedten. Akkor meg éppen lélegzetet venni akaró számba igyekezett belepottyanni. Undoromban, első ijedségemben, ahogy pestiesen mondják, „se köpni, se nyelni nem tudtam".

Nézem és bámulom őket. Egész nap majd megőrülnek a zenéléssel. Felváltva a tangóharmonika és a mandolin, de van úgy, hogy mind a kettő egyszerre. De nem ugyanazt játsszák, csak úgy maguknak. Így este a legérdekesebb, hogy a tangóharmonika mindig túlharsogja a mandolint, pedig a mandolin is szót akar követelni, hogy ő is műsoron legyen.

Azért csodálom őket, hogy ilyen ragyogóan jókedvűek, mert itt, ebben a gyűjtőlágerben szörnyű nagy a piszok. Ha már itt kell lenni, hogy bírnak jókedvűek lenni. Hogy érezhetik jól magukat emberek a rongyok, bűzök között. Mikor én beléptem a szobába, valóban majd hanyatt estem az undortól. Azóta is félve lépegetek. Ezek

[54] Csontbetegségem idején egy alkalommal a mentők oda szállítottak *(a szerző jegyzete)*. [A Deák Ferenc Szabadkőműves Páholy 1903-ban hozta létre Nyomorék Gyermekek Menhelye (majd 1913-tól Nyomorék Gyermekek Országos Otthona) néven a mozgásjavító intézet elődét. Az első telep a zuglói Hungária út 20.-ban volt, 1913-ra épült fel a Mexikói út 63. szám alatti épületük, ahol ma a Mozgásjavító Iskola diákotthona működik.]

meg gázolnak a szennyben. Ilyenkor mindig arra gondolok: az otthonuk milyen lehet?

Első este meghatóan kedvesek voltak. Körbeülték a harmonikázót, és lehajtott fejjel, elmélázva hallgatták, amint lassan játszotta a gyönyörű orosz nótákat. Mert nagyon szépek.

Ahá, ott megy a tréfás táncoló. Eredeti figura. Ügyesen, boszorkányos gyorsasággal forog a szűk helyen, ha kell, félrelök egy-két párt (finoman), de senki nem tud rá haragudni, olyan kedves az egész. Ott kering tegnap esti hódolóm is.

Apropó! Alig oltották le a villanyt, és a poloskák elindultak éjjeli vizitjükre, ő is elindult felém. Először a kezem fogta meg, majd gyorsan elkezdte tapogatni az arcom, és a lábát rám pakolni. Persze, mivel nem tartozom az ijedős médik közé, nem kezdtem el sikoltozni (itt különben is megszokott lehet, ahol idegen férfiak és nők keverten feküsznek). Minden gondolkodás nélkül az egészséges lábammal enyhén belerúgtam. Gondoltam, ha az enyhe rúgás esetleg nem használ, akkor kap egy nagyobbat. De úgy látszik, jó érzésű gentleman lehet, mert azonnal visszahúzódott, és azon ürügy alatt, hogy rengeteg a poloska (valóban, ebben az ágyban tobzódik a legtöbb), egyik asztalra feküdt. Sőt, a történtek után mégis adott nekem két darab kenyeret. Egyiken szelet hús volt, másikon lekvár, vagy ahogy itt mondják: marmelade.

5-én

A ceruzám vígan és gyorsan mozog a zene ütemére. Még jó, hogy csupa foxtrottot játszik. Most jókedvem

van. Mindig a dolgok elé kell vágnom a jelen pillanatokat írni, pedig egyre több a hátralék.

Ma voltam az orvosnál itt a poklok lágerében (csak az lehet ilyen szennyes hely). És pontosan, mint a mesében, mikor már minden majdnem elveszett, megjelenik a tündér néni, úgy került elém a két lágerorvos, két magyar. Természetesen amit lehet, meg fognak tenni. Majd befekszem a betegszobába. Ott nem lesz ez a szörnyű mocsok és hangkáosz. És enni fogok kapni, a rendes zupát feljavítva.

Ugyanis közben már kaptam: pont akkor[, amikor] tegnap legjobban keseregtem, szóltak, menjek a zupáért. Hát ilyen korlátoltak. Itt vagyok három napig, és hússzor elkérdem, adnak-e itt valamit. – Semmit – felelik. Igaz, ők nem is mennek érte, mert főznek maguknak. Két adagot kértem tegnap, és adtak, sőt ma egy darab kenyeret is a kezembe nyomtak. És olyan főzeléket adott, hogy volt benne vagy húsz deka finom, puhára főtt hús. Ennyi húst még nem ettem, amióta otthonról elkerültem.

Ma igazán nem panaszkodhatok. Igaz, most már éhes vagyok, de ez nem izgat. Ebbe az éhségbe nem lehet elpusztulni. Van

(Az eredetiben nem folytatódik.)

1945. II. 6.

Mindig olyan hirtelen kell abbahagyni. Tegnap este a villany aludt el. Nem is gyulladt meg, egész éjjel légóztak. Nem is értem, miért megy ilyen nehezen. Igaz, mint hallom, lehet, hogy nem is erre jönnek, hanem

párhuzamosan egy másik városon vágnak át. Nagyon fájlalnám, hiszen ezért maradtam mindenáron. Igaz, talán jobb is így, elkerüljük a nagy csetepatét. Csak messziről halljuk állandóan.

Miért is voltam tegnap jókedvű? Legelőször is azért, mert a doktor szerint már csak pár hét van valóban. Szerinte nincs két hónap. Igaz, nem tudom elhinni. Túl csodás lenne.

A másik... Azt állítja, pár napja megindult a *Népszava*.[55] Mit éreztem? Mostanában csak akkor sírok, ha nagyon nagy az ok. Például amikor azt hittem, az éhségtől meghalok, és nem érem meg, hogy hazamehessek. Hogy nem érem meg a finálét. És most, hogy ezt hallottam, elfogott a sírás. Az én lapom! És mégis, még meddig nem vehetem kézbe. Vele kapcsolatban annyi megrohanó gondolat. Hogy szerette X. Y. is. Kik vezetik a rovatokat?

(itt két oldal hiányzik)

[55] 1945. január 26-án a 73. évfolyam 1. száma Debrecenben jelent meg négy oldalon. Az impresszum szerint a főszerkesztő Szakasits Árpád, a felelős szerkesztő Gergely István, a felelős kiadó Antalffy József volt. A 3. oldalon megjelent a hír: „Szakasits Árpád az újból megjelenő Népszava főszerkesztője, amint ő jegyezte a lapot március 19-ig is. E pillanatban [...] ismeretlen helyen tartózkodik. A Budapestről érkező hírek szerint még nem adott életjelt magáról, de biztosra veszik, hogy a náci pribékek nem érték el. Legutóbb Budán rejtőzködött a nyilasok elől és eddig valószínűen azért nem jelentkezett, mert Budán még elszigetelt harcok folynak. Reméljük és hisszük, hogy Szakasits Árpád napokon belül elvtársainak körében lesz és rövidesen átveheti a Népszava irányítását." A lap február 22-ig Debrecenben jelent meg (ebben a számban adnak hírt a 3. oldalon arról, hogy „Buda végleges felszabadulása után" Szakasits és Kéthly Anna visszatért Pestre). A február 23. pénteki szám az első, amelynek a fejlécén már budapesti cím áll.

...öregebbnek, csak van arcomon egy még komolyabb vonás. No és a hajam. Az megváltoztatott nagyon. Bár az csak újabb hónapok kérdése, míg teljesen megnől. Sokkal szebb a színe, mint volt. (Neked biztosan jobban fog tetszeni.) Fekete, mint a szemöldököm. Majd vigyázok rá, hogy ha már fodrász veszi kézbe, akkor is ilyen maradjon.

Anyu... Pár napja minden éjjel vele álmodom. Mindig bátorít valamilyen formában, nem veszekedünk, nagyon puha és jóságos a hangja. Anyu... Mama...

Soká nem tudom abbahagyni a sírást. Vágyaimban ő a legelérhetetlenebb. 72 éves. Ha nem is volt igaz, hogy minden öreget a krematóriumba, akkor is. Hogy bírta volna? Gyenge volt ő már nagyon. De ha azt mégis, a mostani zavarokat, amelyeken kivétel nélkül minden láger átesett. Ha ugyan vannak, őket biztosan nem gyalog. De józan ésszel nem. Viszont ilyen esetben hol a józanság? Eszelősen ragaszkodom hozzá, hogy miért is ne?

És nézek a holnapok elé, és félek, hogy mindenkit ott találok majd, csak éppen őt nem. Talán lelkiismeret is kínoz már előre, mert annyiszor éreztem tehernek. Engem utolért, amit már olyan soktól hallottam: „...amikor már nincs..." Valami egész új ez bennem. Újra csak kívánnám a teljes egyedüllétet, de én azt mindig úgy képzeltem, hogy ő azért legyen. Hogy ha csak pár órára, de odamehessek hozzá. Picike... vajon mi mindent kellett elviselnie? És ha van, most milyeneket.

Mindig úgy látom magam előtt, mint egy ijedt kisgyermeket. Az is volt, minden lelki nagysága mellett. Ha kiment este az utcára egyedül, nem tudott visszatalálni. Ha meg is történik a csoda, hogyan talál majd haza. Hogy lökdösik? Picinyem, hogy óvnálak.

A téglagyárban,[56] mikor még együtt voltunk, egy pillanatra sem engedtem magam mellől. Még a latrinára is elkísértem, nehogy belelökjék. Én, az erős, hogy sodródok. Hát Te?

Csak már túl lennék minden megpróbáltatáson. Tudni, kit találtam meg. Igaz, ez rosszabb lesz a temetésnél, hiszen hosszú időkön keresztül várni kell a léleknek, talán mégis...

Jenő... Tudom, neki külön fájás, amit a rám gondolás adott, hiszen annyira szeretett.

Nem... jobb lesz, ha ezt abbahagyom. Érzem, nem szabad vájkálnom a kínban.

Odahaza megindult a munka, és a lappal N. N., ha baj nem érte, a helyén áll. Jó pár hely üres. Mindjárt Friss.[57] Vajon kibírja? Ő meg én biztosan kapunk majd külön fejezetet.[58] Mert biztos vagyok benne, nem hiszik, hogy élek. Olyan gyengének képzelnek, mint valóban hittem magamat.

1945. II. 7. du.

Tegnapelőtt, amikor hirtelenül abba kellett hagyni, néztem az ablakon kifelé, és régi februárok jöttek felém. A nap hozta ragyogásával. Mikor a *Tavaszi varázs* című színesemet írtam, akkor volt ilyen tavasziasan szép a február.[59] Azután volt egy délelőtt, N. N.[-nek] írtam

[56] Lásd a 18. jegyzetet.

[57] Friss (Frisch) Árpád, a *Népszava* akkori főmunkatársa *(a szerző jegyzete)*.

[58] A *Népszava jubileumi naptára 1947* (Budapest, 1946, 43–45.) hasábjain emlékeztek meg a lap háborús halottairól.

[59] (g. o.): Tavaszi varázs..., *Népszava*, 1943. február 11., 5.

levelet: „...félek a tavasztól..." És előttem volt minden kínjával frissen tavaly február, amikor X. Y. bejelentette: „...nincs tovább..." Még ennyi kín után is, ha erre gondolok, egy árnyalattal sápadtabb lesz az arcom, pedig már így is nagyon sápadt.

Ez a két és fél hét nagyon tönkretett. Dobálódni ideoda, nem enni. Ha az, amit nyolc hónapon keresztül ettem, csak éppen a létfenntartáshoz volt elég, hogy éhen ne pusztuljak, úgy ez az evés még ahhoz is kevés. Hiába vannak napok már, amikor többet eszem valamivel. Mi az a kiéhezett testnek? De nem is eszem egyáltalán többet. Senki nem ad falatot, mindig jobban féltik saját kis ennivalójukat, nem tudják, mikor lesz nekik elkerülhetetlenül fontos. Nagyon kevesen maradtunk ezen az undorító helyen. Tovább kellett menni, úgy látszik, még erre várják. Én az orvos segítségével maradtam. A lábam sebe egyre csúnyább, most már biztos, hogy csont. Mikor az orvos megmondta, meg sem ijedtem. Már nem tudnak ilyen dolgok izgatni. Majd kitisztul. Legyen már vége, és mehessek haza, majd jönnek a napos idők, meggyógyul.

1945. II. 8. du.

Megint teli vagyok töprengéssel. [– –] az érzelmek teljesen kikapcsolódtak, csak az értelem dolgozik erősen. Mennyi vajon az az idő, amíg ezt bírni kell. Mi árt jobban legyengült szervezetemnek. Ha erélyesen mondom magamnak: most pedig érzelmek és finnyásság, félre...!, és többet eszem valamivel. Fog az annyit használni, mint amennyit ártana egy esetleges másállapotosság. Mert arra el kellene készülnöm. Még az is

megtörténhetne, hogy pár nap múlva elsodródna az illető, és maradnék újra éhesebben, és esetleg egy gyermekkel.

Sokkal több ennivalóm akkor sem volna. Mikor nem is olyan régen azt írtam, van itt ennivaló bőven, akkor az úgy történhetett, szemem hónapokon keresztül megszokta a kétdekás margarinadagok látását. És esetleg itt is van, aki jobban hozzájut, ha nincs is feketézés.[60] Tegnap maga a doktor is mondta, hogy nagyon éhes. Mert ő ugyan nem annyit eszik, mint én, de rengeteget dolgozik. Viszont egy egészséges szervezet. És én?! Éppen ma jelentette ki, amikor másodszor akart véráthangolást csinálni, és a vénából alig jött egy kis vér, nem lehetett megcsinálni:

– Nincs a vénában egy csöpp vér – és széttárta karját.

Elég magas alak, barna haj, szép piros arc. Sápadtan néztem rá, fanyar mosollyal.

– Tudom, érzem. Mitől is lenne? Napról napra sápadtabb vagyok, és mélyebbek az árkok szemem körül.

Helyeslően bólintott.

Én meg egyre többet töprengek, mit is tehetnék. Tegnap úgy volt, hogy már csak a kollégája jön, és én írtam neki. Könyörögtem, hogy szabadítson ki innét valahogyan. Félek, hogy ha vége, itt fogolyként kezelve csoportosan szállítanak, és esetleg mint egyetlen magyar belekeveredek véletlenül egy idegen nemzethez, és más gondolattól is borzadok, újra tömege kezdődne a kínoknak.

A levelet nem adhattam oda, mert német katona jött vele. Úgy látszik, ő ugyan maradhatott a városban, de felügyelet alatt. Különben sem lett volna értelme, már

[60] A „feketézés" szó meglepett, de így van eredeti naplómban, 123. oldalon *(a szerző jegyzete)*.

tudom. Most hallottam egy orosz nőtől (akik mindenáron itt maradtak, és reggel kihajtják őket dolgozni), hogy egész nap barikádot ástak. Nos, ha bent a városban barikádot ásnak, az már teljesen ki van ürítve, nincs ott élet. Ha kimennék, nekem is mennem kellene beljebb az országba. Igaz, csak beljebb, de szabadon, mint itt rabként. Vagy mit tudom én, mi lenne jobb. Elengedem magam, és egy ideig újra sodródok.

Majd meglátom. Különben sem tudok valóban dolgozni. Érzem, lázas vagyok, lábam egyre jobban fáj, kimerült vagyok. Egész napi tevékenységem napról napra rendbe hozni magam, holmim rendben tartani, elmenni az orvoshoz és a zupáért. De ha az orvosnál vagy a zupáért tovább kell állni, már alig várom, hogy leülhessek. Most igazán lenne alkalmam írni, de fáraszt. Éjjel nem tudok aludni, pedig aránylag már nincs annyi poloska. Az a helyzet, hogy a többiek jól alszanak, így csak sétálnak rajtuk, azután újra visszamennek a helyükre. Én viszont állandóan szedem, ledobom magamról, így fogy. Mert minek mászna vissza, mikor ott is jó helye van. Most már a lábam miatt sem tudok aludni, éjjel jobban fáj.

Így délelőtt rendszerint 9-½ 10-ig alszom, akkor rendbe hozom vackaimat meg magamat, megyek az orvoshoz, mire visszajövök, mehetek a zupáért. Megeszem, lehet ilyenkor már ½ 2. Persze újra nagyon fáradt vagyok, meg okosan akarom a pici táplálékot beosztani, feldolgoztatni a szervezettel, hát ilyenkor azonnal lefekszem. Rendszerint másfél órát alszom. Akkor írok vagy varrok, amit kell, és már sötét is van, lehet az esti zupáért menni. ½ 6 lehet. Az idő írással vagy varrogatással, esetleg mosással gyorsan elmegy lefekvésig. Soha nem tudom, hány órakor fekszünk le.

Az esték már csendesebbek, legnagyobb örömömre. Elment a harmonikás is. A mandolinos itt maradt, de nemigen játszik. Valahogy csendesebbek lettek. Talán mégis gondolkodnak már. Ahogy pár férfi este összeül, szavakból következtetem, hogy a hadállásról beszélgetnek. Egyre gyakrabban van légó, vagy ahogyan itt mondják, bombardier, de mindig rövid ideig tart. Viszont anélkül is gyakran hallatszanak a lövések, dörrenések, és néha megremeg az épület.

Ma nagyon jót ettem. Nevetek... Jót... Nekem most nagyon jó. Háborús, lagerkenyérből készült fokhagymás pirítóst. Nagy eset ez! Auschwitzban öt hónapon keresztül kívántam. Kenyérért ugyan vehettem volna fokhagymát, de nem volt módomban megpirítani a kenyeret. Hochweilerben piríthattam állandóan, de ott nem volt fokhagymának még hírmondója sem. Én meg állandóan kívántam. Két nappal ezelőtt egyik orosz nő az ablakdeszkára tett vagy nyolc cikket. Minden lelkiismeret-furdalás nélkül elloptam két cikket, és ugyancsak lelkiismeret-furdalás nélkül ettem egy keveset a tál, vízben kifőzött makaróniból. Tele vannak állandóan kifőtt makarónival, és nem adnának.

Naaaa... volt már fokhagymám, piríthattam kenyeret is, de nem volt margarinom. Ma azután, csodák csodája, az orvosi cédulára kapott kenyér mellé a konyhán kezembe nyomtak egy darabka vajat is. Vagy négy deka lehetett. Végre, nyolcadik hónapban, elértem a pirítóst. Múltkor meg (azóta sem) húst ehettem. Valóban lassan mennek a dolgok, de egyszer csak itt lesz minden.

Megint légó. Talán fél órája ért véget a másik. Nyugodtan esznek tovább. Körbeülik az asztalt, kínálgatják egymást. Engem nem tudnak befogadni. Igazuk van. Én nem tudok közéjük vegyülni. Érzik, hogy valahogyan

más vagyok. Csak most, vagy két hét után mernek a nevemen szólítani. Fräulein voltam (én mondtam, hogy szólítsanak a nevemen). Hiába is akarnék, nem bírok közéjük olvadni. Öt hónapon keresztül Auschwitzban, mikor a legnagyobb nehézségek árán tudtunk rongyokat szerezni, keserves tisztán tartani (állandóan náthás voltam, és ritkán mehettünk a Waschraumba), még akkor sem, egyetlenegyszer sem fújtam orrom a kezembe. Pedig ott – élnéztem – kényes, elegáns úriasszonyok és -lányok megtették. Ott képtelen lettem volna. És ezek, holott zsebükben van a zsebkendő, ujjuk között fújják ki. Pontosan úgy viselkednek, mint otthon a magyar paraszt. Kicsi koromból visszaemlékszem Tóth meg Rusznyák bácsira, milyen természetes volt a bélszeleket szabad útjára engedni. Ezek is. És nagyokat mulatnak egymás szabad viselkedésén. A legények nagyokat csapnak a lányok fenekére, és a mellük után kapkodnak. Viháncolnak állandóan. Úgy látszik, ezek a parasztság nemzetközi szokásai. Vagy talán a kulturálatlanság természetes következményei.

Még Nikolaj (nem ugyanaz, aki segített első napon) a legcsendesebb, rendesebb, jó kinézésű. Hiába, mégsem tudom megtenni. Már nem is kér. Tudomásul vette, talán meg is sértődött. Beszélgetni úgysem tudunk. Alig néz felém, csak egy-egy mozdulatából, nézéséből, érzem, meleg árad felém. Nem nagy. Nagyon csendes temperamentum lehet. Külseje sokszor Koltayt[61] juttatja eszembe. Alakja, szeme, bőre, és haja színe. Csak nem vad és durva.

A levelet, amit az orvosnak írtam, elteszem, jó lesz a följegyzések közé. Egynapi gondolatáradás.

[61] Koltay – egy ácsmester – szomszédunk volt Rákosszentmihályon *(a szerző jegyzete)*.

Megjöttek a férfiak is a munkából. Egykettőre megtelt a szoba hanggal és dohányfüsttel. Nikolaj már pucolja magának a krumplit. Előkészítette a furcsa ízű kockát is. Azt hiszem, valami rántásféle lehet. Petyka azonnal lefeküdt, és már izzad. Alexej, a tréfás, törülközőjét (tegnap mostam, és engem kért, hogy mossam ki) a fejére tette, és már forgolódik a nők körül. Éppen most csap egyikre jó nagyot. Iván összekapaszkodva verekszik egy másikkal, amelyiknek még most sem tudom a nevét. Egyik nagy, erős vágásokkal kaszabolja a léc-ágyat, meg hat szekrényt széjjelszedtek tüzelőnek. Külön mulatság nekik, ahogy az ütések nyomán ijedten másznak, szaladnak széjjel a megzavart poloskák.

Egyébként igazán szépen megvannak. Sem a nők, sem a férfiak között nincs egy komolyan hangos szó.

Most okvetlenül varrnom kell. Egyetlen pár, felemás színű harisnyám vár javításra, és nem hanyagolhatom, mert nincs más, és holnap orvoshoz kell mennem. A szoknyám (a szürkét) is fel kell varrnom, bevenni belőle, akkor a pepita blúzzal (ha megkímélem) meg is lesz tavaszra egy némileg elfogadható ruhám. De mi lesz a cipővel? Fabakancsom jägerzoknival nagyon jó, de mi lesz tavasszal? Bolondság most arra gondolni, mi lesz egy hónap múlva. Lehet, hogy én sem leszek, viszont lehet, hogy cipőm is lesz. Most nagyon jó, mert meleg, és egyelőre ez a fontos. Szívesen hazamennék benne, bármilyen otromba, csak már mehetnék. A kék kabátom már csak takarónak használom, így legalább nem kell félni, hogy egyszer mégis föltűnik valakinek a hátán végighúzódó piros festékjel.

Érdekes, hogy senki nem gyanakszik a hajam rövidsége miatt. Elfogadják, hogy nagyon beteg voltam, és kihullt. Általában nem érdeklődnek a vallás után.

Legelső nap a detektív, aki a Wehrmachthoz kísért, volt az egyetlen, aki megkérdezte: – Juda? – Nem – feleltem, és azóta nem kérdezte senki. Valami idegent azért éreznek rajtam a magyaron kívül, de nem tudják meghatározni, mivel a vallásra nem is gondolnak. Viccesen mondják, fekete hajamra mutatva, nevetve: – Cigainer.

Én magam is sokszor elfelejtem, azzal a hatalmas tömeggel együtt, akikkel voltam. Csodálatos, hogy Hochweilerben hogy kiesett belőlem Auschwitz. És itt hogy kiesik Hochweiler. És újabb szakaszában a kálváriának majd kiesik ez. Nem igaz, hogy a rosszat nem lehet elfelejteni, csak a nyoma marad meg.

Érdekes, hogy mennyire meg lehet különböztetni a különböző nemzetiségűeket. Legtöbbre rá van írva. Ma számomra örömteli dicséret ért. A várószobában álltam, és kijött egy hölgy. Nem tudom, kollégája-e a doktornak, vagy csak vöröskeresztesnő, de nagyon szimpatikus volt. Mikor meglátott a tömegben, egy pillanatra megállt, rám nézett, kedvesen kérdezte:

– Francözise?

– Nein, ungarn.

– Áh... die doktor auch ungarn.[62]

Azután soron kívül bevitt a szobába. A lényeg az, hogy franciának nézett, és ennek örülök.

Hiába, abba kell hagyni. Ja, hogy miért örülök? Úgy látszik, még ilyen körülmények között is van bennem sikk. Melyik nő nem örülne annak, hogy francia nőkből áradó, vonzó, nevezzük sex appealnek, „képviselője". A hiúság még félholtan is bennem lesz.

[62] – Francia? – Nem, magyar. – Á, a doktornő is magyar. (hibás német)

1945. II. 10. szombat de. 10

Ha igaz, jól számolom, újra szombat van. Lepergett egy hét. Még három nap, és akkor már három hete ténfergek itt. Mikor lemaradtam, azt hittem, hogy három-négy nap.[63] Borzasztó lassan haladnak. Igaz, amit elvégeznek, az príma munka, de akkor is. Ha így haladnak, nem egy hónap lesz, mert sokan azt hiszik, nem kettő, hanem fél év is. No, de ez csak nekünk, embereknek sok, a történelemben egy fél év már nem számít. És valóban, akárhány hónap múlik, bármilyen kínzóan nehéz, mégis mikor arra gondolok, hogy mondjuk egy hónap múlva valóban vége lenne, nem tudom elhinni. Hogy pár hét, és a láthatatlan, megfoghatatlan kéz letépje a mindenfelé feketedő elsötétítőpapírt.

Elmosolyodtam. Egy irtózatos nagyot csattant. Közelben eshetett a bomba. Az ablakok kivágódtak, rengett az egész épület. Némelyik összerezzent, de általában észre sem vették. Az én ceruzám meg sem állt, Nina tovább mosott, Pása a piszkos edényeket mosogatta, Petyka borotválkozott, Nikolaj krumplit hámozott.

Elmosolyodtam, mert megjelent előttem egy kép, mikor otthon megszólalt a sziréna. Micsoda riadalom, futkározás, pakolás, levonulás a pincének kinevezett lyukba. Én ugyan legszívesebben mindig fent maradtam volna, és hidegvérrel végeztem, amibe belekezdtem, de nem engedték, megbotránkoztak. Mióta otthonról elkerültem, végezhetem, amibe belekezdtem. Egyik helyen sem tessékelték a pincébe a tömegeket.

Nem tudom, milyen messze lehetnek, de gyakran hallom a gépfegyvert. Márpedig akkor nem lehet több 6-7 km[-nél]. A légvédelem majdnem állandóan működik. Már nem is igen szirénáznak. Ha nagy a lárma odafönt, akkor tudjuk, alarm van. Éjjelenként, amikor a fájdalomtól meg a poloskáktól nem tudok aludni, nagyon örülök ennek a zajnak. Szeretem hallgatni, és érezni, mikor remeg alattam az emeletes ágy. Ilyenkor arra gondolok: közelednek.

– Die bomba können – kezükkel mutatják, ahogy becsap –, und ganz kaput.[64]

Nevetek és a vállamat vonom.

– Ganz egal.[65]

És valóban eszembe jut N. N. egyik verse:

Nekünk pajtás úgyis mindegy,
Farkas esz meg, medve esz meg,
Minket így is, úgy is megesznek.[66]

Bizony, bizony, ha megmaradok, gyönyörű lesz, de félni... Azelőtt sem, nem még most, mikor állandóan mellettem volt a halál ómagassága. Ha sem a medve, sem a farkas nem esz meg, csoda lesz.

Újra nevetnem kell. Szeder[67] nagyot nézne, ha egyszer csak megjelennék. Tisztán előttem van, amikor mondtam:

[63] Tehát 1945. január 23-án, kedden „maradt le" a menettől Rosenthalban.

[64] A bomba becsaphat, és végünk (hibás német).

[65] Teljesen mindegy (német).

[66] Vö. Ady Endre: *Kurucok így beszélnek* (1915). Az első két versszak: „Nekem, pajtás, úgyis mindegy, / Farkas esz meg, ördög esz meg, / De megesznek bennünket. // Medve esz meg, az is mindegy, / Az a szomorú és régi: / Véletlen, ki esz minket."

[67] Szeder szocdem képviselő volt, 1944-ben Rákosszentmihályon lakott. Fölkerestem, kérdeztem, tud-e valamit N. N.[-ről], aki valószínűleg illegalitásba vonult *(a szerző jegyzete)*.

– Hiszem, ha el is cipelnek, ha sok szörnyűségen is megyek majd keresztül, túlélem, és visszajövök.

Rám nézett, arca tisztán mutatta a szívből jövő kételkedést, mint aki az ellenkezőjét hiszi.

– Szép, aki ilyen erősen tud hinni.

Erre már csak magasra emeltem a fejem, és dacosan mosolyogtam. Mert határozottan éreztem. És íme.

Igaz, még elvihet az ördög, lassan, éhhalállal pusztíthat el, vagy belém csaphat a bomba-mennykő, de ez valami más lesz. Ez másokkal is megtörténhet. De azt, amire akkor gondoltunk (zsidó voltom), azt megúsztam.

Szeretnék elé állni, diadalmasan elmosolyodni:

– Győztem! A többi már más lapra tartozik.

Elé állni... Mit tudom én, megvan-e ő. Egyáltalán, ha egyszer hazakerülök, kit találok meg? Az éjjel különösen sokat gondoltam mindarra, ami otthon várhat. Alakok villantak elém, és egy dátum rajzolódott a sötétben.

Március 15.

Elképzeltem, otthon milyen csodás lesz a március, az egész.

Petőfi ünnepe milyen méreteket fog ölteni. Láttam, hallottam, éreztem az elmúlt év március 15-ét. Akkor láttam N. N.[-t], hiszem, hogy nem utoljára. Ha él, vajon milyen beszédet mond az idén? Ha hallgathatnám, biztosan fölemelkednék a székkel együtt. Ha rá gondolok, olyan tisztán és élesen van bennem, mint most egy éve.[68] És pontosan olyan zavar van bennem, mivel épen nem voltunk teljesen rendben. Nem tudtam, hogy is állunk. Így vagyok ma is. De ez ma már nem tud izgatni. Az elmúlt hónapok megmutatták, hogy minden megoldódik, nincs értelme előre töprengeni. Megtanultam, mi a türelem, és szám szögletében állandóan meghúzódik egy bölcs mosoly.

„Nem érdemes", „majd meglátjuk".

Ösztönöm nem romlott, a dolgok majdnem pontosan úgy következnek, ahogy elképzeltem, csak részleteltérések vannak.

Ma délelőtt nem mentem az orvoshoz. Úgy elmegy mindig a napom, hogy alig fekszem 1-2 órát, és a lábam újra dagad, és piros. Lassan meglett a napi programom. Csak 8-kor kelek. Már úgy-ahogy rendet csinálok, rendbe hozom saját vackaimat, kiseprek, a szemetet elviszem a szemétdombra. Rendbe hozom magam, ha van mosnivalóm, kimosom, ha nincs, kozmetikázok (manikűr stb.), azután megyek az orvoshoz. Ilyenkor már csak a csinos polska[69] doktornő jön be. Csöppeket ad, valami szíverősítő. Utána vacsora: zupa. Majd fölülök ágyamra, és varrogatok. Lassan rendbe hozom kevéske holmim. A szürke szoknyát és pepita blúzt most már nem hordom állandóan, csak ha nagyon rendes akarok lenni. Két pár harisnyám van, mindkettő felemás. Egyikre ugyancsak vigyázok. Felemás jägerzoknim egyik szárát félbevágtam, és mind a kettőt egyszínűre varázsoltam. Így most nem is fest rosszul a bő hátú kabáttal, az otromba nagy facipő sportos. De majd ha meleg lesz a zokni? Már írtam, bolondság.

[68] 1944. március 12-én, vasárnap délelőtt 10 órakor tartotta a Szociáldemokrata Párt márciusi ünnepélyét a Vas- és Fémmunkások Szövetsége dísztermében (VIII. Magdolna utca 5.), az ünnepi beszéd szövegét a *Népszava* 1944. március 14-i számának élén két oldalon ismerteti. A csepeli szervezett munkásság március 18-án, szombaton este a Munkásotthon színháztermében (József utca 22.) tartott márciusi ünnepélyén szintén a *Népszava* főszerkesztője volt az ünnepi szónok. Magyarországot másnap, március 19-én megszállták a német csapatok.

[69] Lengyel.

Meglátjuk. Legrosszabb esetben a sarkatlan fehér vászoncipőt, amit Fritz adott, befestem szürkére. Utcára nem lesz sikkes, de a sikket hagyjuk, egyelőre hagyjuk. Éppen gondoltam, hogy most képtelen lennék púdert vagy rúzst föltenni. Úgy érezném, mintha egy szép ruhához rongyos cipőt vennék. A kozmetika már csak akkorára marad, mikor rendesen tudok öltözködni. Most végre alkalmam van arcbőröm pihentetni. Sőt, a hajamat nem csak pihentetem, egészen újat kaptam. És mondhatom, sokkal szebb, mint a régi. Az arcbőröm szép sima, csak hydrogén hiányzik fenemód. Naa... most így is jó. Sajnálom, hogy csipeszt nem volt alkalmam venni, így elkínlódom. A szemöldököm ugyan nem is szedném most. Nem illik bele az arcomba. Majd ha már hydrogént is használok, csak akkor.

Petyka egy fényképet hozott ide, Nikolaj „civilben". Gallér van rajta, és nyakkendő. Pontosan ilyennek képzeltem el. Jó arcú, jó alakú fiatalember. Tegnap este elnéztem. Valami könyv volt a kezében. Arca értelmes. Egyre távolabb van tőlem. Ő is, meg a többiek is.

Ma sikerült párnak itthon maradni. Ahelyett, hogy gyorsan kihasználták volna az alkalmat mosakodni, ledőltek, kártyáztak, megborotválkoztak, de csak az arcukat mosták meg. Gyanakodva nézek Nikolaj felé. Az arcáról lehúzta szőrrel együtt a piszkot, mert valahogy világosabbnak látom, mint a nyakát!

Az éjjel egészen megdermedtem a hidegtől, és nem tudok mellé feküdni. Az az érzésem, hogy csendes, jó, és nem bántana, csak éppenhogy mellette feküdnék, de nem megy. Pedig talán butaság. Feküdtem én nyolc hónapon keresztül szorosan együtt olyanokkal, akik hetekig nem mosakodtak, nem mosták holmijukat. Igen ám, de arra kényszerítve voltam. De itt meg lehet a vackom

egyedül. Egy kabát alattam van, a másikkal takaródzom. Természetesen éjjel jobban felöltözöm, mint nappal. A február gyönyörű, de most már alig tüzelnek, elfogytak a szekrények, csak akkor szednek szét valamit, ha főzni akarnak valami főzelékfélét. A szoba lassan áthűl. Éjjel didergek.

Pár nappal azelőtt, mint rendszerint, nem tudtam aludni. A hideg dermesztett, meleg után vágytam, legyen az akár egy meleg kar. Nikolaj arca jelent meg előttem, és egy csókot kívántam, egy erős kar szorítását, hogy megmozduljon a vér, és meleg áradjon el legyengült, vértelen testemben. Nikolaj már annyiszor akart mellém jönni, és hívott magához, hogy minden megaláztatás nélkül odaülhetek az ágyára. Nekem való kis kaland lett volna. A sötétben odalopakodni, egy csók, azután visszasurranni. Hirtelen nem tudta volna, ki az.

Meg is tettem, de aludt. Annyira már nem volt fontos, hogy fölköltsem. Máig sem tudja. Talán elmondanám neki, de úgysem érti.

Elnézem ezeket a ruszkikat. Már többször előfordult, mint most is, hogy bejön valamelyik egy másik szobából. Nézelődik, hallgatnak. Esetleg hellyel kínálják, de nemigen beszélgetnek. Végül megunja az illető, és elmegy. Szinte észre sem veszik. Tegnap este, ahogy énekeltek, elhallgattam nyújtott, jajgatós hangjukat. A szavak idegenek voltak, de a dallamok pontosan olyanok, mint a mi parasztjaink népdalai. Akárcsak a szokásaik.

Érzem, néha csodálkozva néznek felém. Nemigen értenek. Mindig csendes, hallgatag vagyok. Ők lent csatáznak fiatal, tavaszt érző állatkákként, én fönt ülök magamban az ágyon, higgadtan varrok, írok, vagy nézem őket.

Néha megengednek apróbb bizalmaskodást, sorban kínálgatják magukat, próbálnak mellém bújni, de érzik – bár egész csendesen védekezem –, hogy lepereg rólam minden, talán éppen a hűvös mosoly és teljes passzivitás teszi, és továbblépnek.

Persze ez sok mindent von maga után. Például ma délelőtt mindegyik evett. Én is. Tegnapról maradt egy kis zupa. Nagyon rossz volt. Ők gusztusos fehérbabfőzeléket, másik makarónit evett. Egy kanállal sem kínált meg egy sem, pedig jól tudják, hogy a zupa rossz, és nekem nincs más.

Azért milyen mások a németek meg a szlovákok. Ezek rossz-szívűek. Képtelen lennék rá, hogy vagyunk, mondjuk, hatan jó ételhez, egy ül az asztalnál, roszszat eszik, és annak az egynek a hat ne tudjon egy pici jót adni. Vagy például Alexej hányszor mutatja, milyen sok kenyere van, pedig tudja, hogy nekem nincs, de nem adna egy szeletet, ugyanakkor egy másiknak, akinek van, levág jókorát. Vagy éppen azért teszi, mert nem vagyok hajlandó cicázni? Így akarja kiforszírozni.

Hát nem! Egyik sem kell semmilyen célra!! Nem bírom őket. Ha éhen halnék, akkor sem kérnék tőlük egy falatot sem. Inkább egy idegen barakkba mennék kérni. Az, hogy jobbat esznek? Hát először is, ők nem ették az auschwitzi hámozatlan, moslékszerű krumplis vackokat, csalándarabokkal teli undorító zagyvalékot. Így nem tudhatják, ez a zupa nem is olyan rossz. Másodszor, nem tudják, mi a kiéhezett szervezet. Ami pedig engem illet? Önfegyelem dolga. Tudom, már nincs olyan sok hónap hátra, és amennyivel az ételük táplálóbb, annyival többet fogyaszt – energiát – a szervezet, mivel dolgoznak. Ami az ízeket illeti, nagyon rossz így, kívánom nagyon, de ez csak önfegyelem dolga. Össze

kell szorítani a fogat, és arra gondolni – majd eszem én ennél sokkal jobbat.

Úgy nézem az egész életet (benne magamat is), mint egy filmet. És egyre mondogatom, ha nagyon rossz: ezt az érzést is megismerem.

Most majdnem felkiáltottam a dühtől. Az idegesség szót teljesen kikapcsoltam életem szótárából, higgadt vagyok csodálatos módon, egyetlen dolog ingerel: ha lökdösik ágyamat. Ez pedig szinte állandóan megvan, ahogy elmennek mellette, ahogy nekidűlnek, verekednek mellette.

Az „udvariasság" szót egyáltalán nem ismerik. Ma reggel például még aludtam, egyik fát tört össze a lábával, és pont az én ágyam lábához támasztotta. Vagy írtam, nekitámaszkodva a másik ágynak. Valamiért azt arrább húzták, de engem nem figyelmeztettek előre. Ülök egy széken, pillanatra fölállok valamiért, mire újra le akarok ülni (fél perc), nincs a szék. Arról már nem is beszélek: ajtón előre kimegy a férfi stb. stb. Sokszor csak bámulok. Ez mind nem szándékos náluk. Természetes.

Hallom, osztják már a déli zupát. Gyerünk érte.

945. II. 10. este 8

Hiába, nem megy! Nem is tudom, mikor történt meg, hogy odavágtam volna valamit. A villany újra nem ég, a gyertyát vágtam oda. Átalakították a szobát, ideoda tologatták az ágyakat, és a duplákat széjjelszedték. Így én is lekerültem a földszintre. Először egészen a kályha mellé tették, de az ellen határozottan tiltakoztam. Nem akarom, hogy a poloskák még szívesebben

jöjjenek. Azután egészen összetolták egy másikkal. Az enyémben már kevesebb van, abban viszont biztosan tudom, hogy több. Nem akarom, hogy a sötétben átkorzózzanak. Széjjelráncigáltam. Csodálkozva néztek. Még soha nem láttak tőlem semmiféle indulatot. Nem is érthetik. Eddig magasabban voltam, és egy kicsit elkülönítve éreztem magam. Most teljesen közöttük vagyok. Csak már lenne meg az a frau krankenzimmer.[70] Férfi már van. Okvetlen oda megyek. Egész biztosan kapok helyet. Kivételesen kedvesek hozzám ott, a doktornő is, magyar vagyok, mint a doktor.

Nem bírom már közöttük. Ja! Gondolatban bocsánatot kell kérnem. Délután sorban mosakodtak. Nikolaj is. Mint egy kacsa, úgy lubickolt. De azt egyik sem tette meg, hogy félrevonul, és teljesen lemosakszik. Vagy legalább a lábukat. Pedig hányszor lelépnek a vastagon piszkos padlóra, amin én még cipővel is utálattal lépkedek.

Meddig még?!! Hogy is keveredtem ezek közé? Mennyivel jobb lenne franciák vagy olaszok között, azok kultúremberek, majdnem mind, ahogyan látom. Nélkülözöm gondolataim kicserélését. Szomjazom egy kis beszélgetésre. Auschwitzban, Hochweilerben mindig akadt valaki, akivel elbeszélgethettem szájam íze szerint. Mióta itt vagyok, nélkülözök minden kultúrát.

Azután még valamit. Igaz, hogy legyengültem, de viszont semmit nem dolgozom, és a test, ha fáradt is mindig, mégis kipihent. Igaz, nem a testem nyugtalankodik. Még mindig a régi vagyok. A szám, a karom vágyik. Már nagyon ölelne... csókolna. Kívánom azt a kis izgalmat, ami vele jár. Egyre jobban vágyódom X. Y. után.

[70] Női betegszoba (német, hibás helyesírással).

Már nem csak lelkileg. De nem szoktam szépítgetni. Ha összetalálkoznék egy kultúrlénnyel, aki szimpatikus, és csókolni akarna, nem állnék ellent. De valóban csak a csókra gondolok. A többit még csak elképzelni sem tudom egy idegennel. Sokan kérdik jelentőségét, hogy egyedül vagyok. De még egy sem volt (szobabeliek) olyan, hogy választottam volna. Direkt nézelődtem. Egyet láttam, aki külsőre kedvemre való lett volna, egy olasz típus, de amint elindult, furcsa, ugrálós volt a járása. Már el is fordultam. Még mindig válogatós vagyok. És az is maradok. Nyolc hónap alatt Frank volt az egyetlen, akinek kézcsókja megmozdította a vérem. Ittlétem harmadik napján találkoztunk össze a gyűjtőlágerben.[71] Első pillanattól tetszettem neki is, meg a barátjának, Ludvignak. Egy estén keresztül elhalmoztak szeretetükkel, még a cipőm is lehúzták. Elhatároztuk, hogy együtt megyünk tovább. Szlovákok voltak, Prága mellől. Másnap reggel már el is sodródtunk egymás mellől. A férfiaknak külön kellett menni. Én meg egészen itt maradtam. Azon az estén egy kispárnára tettük fejünket Frankkal, hogy aludjunk éjjelre. Csak úgy, az asztal mellett. Egy pici helyet Ludvignak is juttattunk, de egyszerre csak nem éreztem ott a fejét, pedig három perccel előbb még sóhajtotta, hogy nagyon nehéz a szíve, és kérdezte, szeretem-e. A másik oldalról Frank a feje alá húzta (már torkig vagyok, játszanak, mind a két villanyt eloltották – türelmesen vártam, de meggyújtani már csak egyiket gyújtották – egészen kizökkentenek). Arca alá húzta a kezem, és sorba csókolgatta az ujjaimat, szájába tette. Olyan meglepetésszerűen jött, hogy elzsibbadt a karom. Ludvig ezalatt nem pihent. Remek fekhelyet készített nekem

[71] Magazin Strasse *(a szerző jegyzete)*.

egyik asztal tetején. Bármennyire nehezemre esett Frankot otthagyni, nem mondhattam, hogy nem megyek. Ott valóban jobb volt, mint az asztal mellett görnyedni, és mindenki minket figyelt. Nagyon nehéz volt tőlük másnap elszakadni. Még most is hallom, amint Ludvig különös hangsúllyal mondja nevemet, de úgy, hogy egész lelke benne volt. Észrevettem, hogy titokban, még ha a vécére mentem, ott is őrt állt vigyázva, nem csúszok-e meg rossz lábammal (akkor rettenetesen fájt).

Azóta valahányszor eszembe jutnak, érzem, hogy így jobb. Jobb, hogy elszakadtunk, mert csak zavar lett volna belőle. A két jóbarát, és mind a kettő akart volna. Nem. Túl mindenen, én ha csak hallom az ilyen „jóbarát" szót, már rossz emlékek ébrednek bennem, X. Y. jóbarátja jut eszembe. Természetesen ez valami más lett volna, egy háborús kaland, de akkor is...

X. Y., X. Y., merre vagy? Bolondul vágyom utánad, és az a legnagyobb baj, hogy kezdek idegesen türelmetlen lenni. És egyre kérdem: meddig még?

Arra nem is gondolok soha, hogy nem vagy már. Az egyszerűen lehetetlen. Ha végigélem, egész biztosan Te is. Mindenáron akarod. Érezned kell, hogy ha nem találnálak meg, akkor úgy érezném, hiábavaló volt minden. Egyszerre íztelen, színtelen lenne az egész. Szabadság, könnyebb élet. Élet. Minek lenne nélküled? Akármire gondolok, mindennek a közepében Te vagy. Ott forogsz mindenütt, ott ragyog rám mindenütt a Te csodás szemed. Csak a Te létezéseddel tudom elképzelni az életet. Az újat is.

Olyan intenzíven gondolok Rád, hogy zokog a lelkem. Mintha megérintenéd a kezem. Túl a mindig fájáson, végigsimítod lágyan a Te kezeddel, úgy, ahogyan Te szoktad.

Felnyögtem.

Nem merem kimondani, hogy nem bírom már nélküled, mert bírni kell. Nem szabad ezt egyszer sem kimondani, mert akkor elvesztem. Belehullok a kínokba. Bírni kell. Kell!! Kell!! Akármeddig, hogy ép ésszel kerüljek újra eléd.

Most abbahagyom. Nem tudom, mi van velem. Úgy tudnék bőgni utánad, mint a gyermek az anyja után. Csak nem akarok. Nem. Nem! Minél erősebb bennem a belső zokogás, annál erősebben kell szorítanom a fogam. Csak a szemem van teli könnyel, és érzem, ha sötét lesz, kiöntenek égő medrükből.

945. II. 11. de. vasárnap

Már így fogom számontartani, jelezni a napokat, mert naptárom még mindig nincs, sőt ezeknek egyiknek sem. Most meg már nem lehet venni semmit, mert az üzletet bezárták. Breslaut teljesen kiürítették.

Az éjjel és a délelőtt csendesebb volt, távolabbról hallatszik bombázás morajszerűen. Nem értem, miért. Azt szeretném, ha óráról órára nagyobb lenne a zenebona, és a legnagyobb tűzben végre megjelennének az oroszok. Egyik ugyan megjegyezte tegnap, meg tudnák ők ezt is tenni, de kímélik a városokat meg az embereket, azért jönnek lassabban. És nekünk bármilyen sürgős, nekik igazuk van. Pár hónappal tovább inkább.

Most az jutott eszembe, hogy alig látni katonát. A városban már akkor is polgárőrök voltak, és itt is.

Vasárnap délelőtt. Egy otthoni, már háborús vasárnap délelőttöt látok egyre. Olyan békés, szép volt, mintha nem is lenne háború. Anyutól sülthús-szag áradt be,

hallani lehetett, amint serceg. Margit a nyugágyban napozott, Feri, Jenő széken ültek, megpihenve ásás közben. Valamennyi fa virágba borulva illatos csokorként, és szagos szirmok puhán szálltak a fák alá. Valahol kalapáltak, tyúkok kotyogtak gilisztát keresve a puha, porhanyós földben, és víg füttyszó hasította a levegőt. Mindez átszűrődött a csukott ajtón, amelyet behúztam, hogy nagyobb legyen a csend. N. N.[-nek] írtam. A lakás jószagún, ragyogón terpeszkedett mögöttem. Lonci baba meg Ági baba átölelve tartották egymást. (Ölelgetem-e még őket? Meglesznek? Nem történt bajuk?) És én gyorsan kopogtam a gépen, az asztal mellett a széken kinyitva a lap. Véletlenül a napra is emlékszem. Május 17. volt. (Vajon milyen csodás lesz az idei május 1. Talán éppen akkor fejeződik be teljesen.) Akkor jelent meg a *Tavaszi hangulat.*[72] Még most is érzem, mint remegett át rajtam, mikor elolvastam közvetlen N. N. Juhász Gyuláról tartott sz.-i beszéde után.[73] Micsoda büszke boldogság. Mikor fogom én újra látni betűimet nyomtatásban? Nem tudom, mi van velem pár napja. Egyre nyugtalanabb, türelmetlenebb vagyok, egyre nehezebb a szívem. Elveszítettem blazírt magatartásom, pedig az baj, mert remek vért volt.

Az éjjel jóformán semmit nem aludtam. Tudtam már az este, hogy azok a dögök meg lesznek bolygatva. Több volt belőlük, mint előző napokon. És hogyan dobják magukat. Néha érzem, amint arcomra hullnak, és

[72] Egyik megjelent írásom címe *(a szerző jegyzete)*.

[73] Elhangzott a szegedi szervezett munkások május 10-i Juhász Gyula-emlékünnepén, a szegedi szervezett munkások előtt, *Népszava*, 1942. május 17., 11–12, *Népszava Vasárnapja* melléklet; g. o.: Tavaszi hangulat, uo., 12.

egyre több bolhát is érzek. Igaz, minden inkább, mint tetű. Télen szörnyű nehéz védekezni.

Már nagyon kicsi a ceruzám, a papír is újra nagyon fogy. Egy kis tömböt kaptam a Hauptbahnhoffon a Wolksvolfart orvosától.[74] Állítólag nem lehet kapni. Ma a doktort fogom kérni.

Tegnap két tükörrel megnéztem hátul a hajamat, és kellemes meglepetéssel láttam, hogy már nem feltűnő a rövidsége. Most már nem egy kopasz fej növekedőben, hanem egy rövid haj. Elöl rendes frizura nagy, lapos, kissé magasított hullámmal a homloknál, és körbecsavart. Ha kevés is, de már gyűrűkben van körül. Így a tarkón a rövid szálak nem olyan feltűnőek.

Ágyamra néztem. Piszkos a fája nagyon. Ha tudnám, hogy még két hetet töltök itt, hát rendbe hoznám. Kiforráznám, lemosnám, de így nem találom értelmét. Persze azelőtt nem így tettem volna. Még öt napért is érdemesnek tartottam volna. De most ugyancsak takarékoskodok az energiámmal. Kell is. Ha egy órát ülök, már rettenetes fáradt vagyok. Nem csoda. Ha visszaemlékszem, mikor a nyakamon erős volt a folyamat,[75] teljesen legyengültem, pedig akkor ettem. És most?

Jaj! Nem bírom hallgatni! Undorodom. Folyton a földre fújják az orrukat, és még csak el sem tapossák. El kell innét másik szobába jutnom!

Újra egy furunkulus keletkezett a karomon. Mit kínlódok velük! Hatalmas kelések a csukló környékén, Auschwitzban két hónapon keresztül egyik a másik után, most már újra egy hónapja.

[74] Wolksvolfart: vö. Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, 'Nemzetiszocialista Népjóléti Egylet'.

[75] Nyirokmirigy-tbc *(a szerző jegyzete)*.

Fütyül a szél. Az éjjel hó esett. Kicsit visszajött a tél. Nem sok, és itt a március.

Március. Szinte nincs olyan hét, hogy ne fűződne hozzá valami dátum. Március 1-je mindég azt a levelét hozza felém X. Y.-nak, amikor a szelekkel üzente, hogy megérkezett a tavasz. De gyönyörű volt.

„A szél bekopogtat ablakomon, és harsogva követeli, hogy adjam tovább: Itt a tavasz. Most nincs helye a sápadt arcúaknak, a beesett szeműeknek, most csak nevetni szabad..." stb.

És válaszoltam én:

„De jaj! még soha nem volt a nap alatt annyi sápadt arcú, beesett szemű ember, mint most. A kezek ökölbe szorulnak..." stb.

Sok, sok csodás szépségű, régi emlék, élni lehet belőlük. És micsoda nyugtalanság volt bennem akkor! Elégedetlenség sorsommal. Bár furcsa, most az mondom, ha elgondolom, a háború valóban nemsokára véget ér, új életet kezdhetek, akkor nem kívánom, hogy bár ott folytatódna. Úgy valóban tarthatatlan volt számomra, és úgy látszik, hatalmas rengésnek kellett jönni, hogy ledobjon a puha, szép kis várból, ahol csak vergődtem. Így, akaratlanul is magamra utaltan, majd az élet, a vágyott – teljes függetlenség...

Mert bármit éreztem eddig a nyolc hónap alatt, azt egyszer sem, hogy mégis rossz egyedül, vagyis teljesen függetlenül. Ha volt valami, ami örömet, némi mámort adott ez idő alatt, úgy ez volt az, a teljes szabadságérzet.

Emlékszem, eleinte, mikor még együtt voltam[76] X. Y. mamájával és Ilussal, nagyon örültem, ragaszkodtam

[76] Auschwitzban.

hozzájuk, minden akarásommal azon voltam, hogy együtt maradjunk, vigyázhassak rá tovább is, ápolva, ha kell (beteg volt Berta néni), és együtt kerüljünk haza, hogy én adhassam oda X. Y.-nak. Ez valami nagy, diadalmas érzés lett volna. De amellett volt bennem egy lázadozásféle, hogy mégsem vagyok egyedül. Nem irányíthatom teljesen egyedül lépteimet. Úgyhogy amikor elválasztottak tőlük (őket a gyengékhez tették), a szomorúság mellett volt bennem valami megnyugvásféle is, hogy végre teljesen egyedül. Még két barátnőmnél éreztem hasonlót, de azoktól igyekeztem szándékosan elszakadni.

Valami – nőknél egészen szokatlanul nagy – szabadságvágy van bennem. Éppen ezért tragikomikus, hogy ha nem is egyének által, de újra csak nem vagyok szabad. Igaz, ez más kötöttség. Nem érzelmek adta, és tudom, hogy muszáj. Csak ne lenne körülöttem állandóan tömeg. Sokszor majd megbolondulok, ha csak hozzám ér valaki, például mostanában ha a zupáért állunk. Persze ez nem csak ez alatt a nyolc hónap alatt volt. Évek óta van ez már. Otthon a sorba állásokkal, a jegykiváltásokkal voltam így.[77]

Készülődnek a déli zupáért. Megyek én is.

II. 11. du.

Mind az ablakhoz rohan. Négy ablak van, de egymás hegyén-hátán tolonganak egynél. Alarm van, és a gépeket figyelik, olyanok, mint a gyerekek. Néha arra gondolok, hogy nincs igazam. Mikor én tizennyolc

[77] Élelmiszerjegy *(a szerző jegyzete)*.

voltam, még a betegség előtt, a mi társaságunk is egyebet nem tett, mint táncolt, szórakozott, römizett, nevetgélt, flörtölt. Csak ők másképpen csinálják. Mi halkabban, finomabban. Igaz, én utálatos szokásaikat nem bírom. Hát hiába, mások. Bele kell törődni, és próbálni segíteni.

Mindig gyakrabban veszem észre, hogy németül gondolkodom. Nagy kár, hogy nincs egy tankönyvem, de legalább egy szótáram. (Hoztam otthonról, de Auschwitzban a lemeztelenítőben persze az is odaveszett.) Csoda gyorsan tanulnék most, de így hiába. Keresem az újabb szavakat, nincs, akitől megkérdezzem, nincs, ahol megnézzem. Azért valahogy még mindenkivel elgagyogtam.

Meg tudom értetni magam. Ha akarom. Mert van úgy, hogy olyasmit kérdeznek, amire nem felelhetek. Ilyenkor legkényelmesebb kimondani: nichts verstehen. Vagy: – Ich leider nur venig deutsch schprechen, nicht können erzelen.[78]

Nemsokára valami jóízűt fogok enni. Kaptam egy kis gyümölcsízt, vagy ahogyan itt mondják, marmeládot. (Az olasz érdekesen ejti ki: mharmaladh, cshokoládh – hogy jó lenne, ha a gépek azt dobálnák le.) Menynyi nemzetség, és azért valahogy mindegyik megérti a másikat. Magyar egyetlen vagyok. Ráadásul az orvos is az, hát kész csoda. Gyakran hallom magam mögött: – Dort gehen die Ungarnka.[79] – Becézve mondják: – Ungarnka. – No de menjünk vissza a marmeládhoz. Valami eperíz, vagy málna. Pásától kértem egy kis makarónit, majd kifőzöm vízben, teszek rá egy kis

[78] Semmit nem értek. – Sajnos csak kicsit beszélek németül, nem tudom elmondani (német, hibás helyesírással).

[79] Ott megy a magyarka (hibás német).

margarint zsír helyett, rá a lekvárt, és kész a valódi lekvároš tészta. Hogy kívántam hosszú hónapok alatt egy kis tésztát is. Már napok óta töröm a fejem, hogy kellene kérni a konyhán egy kis húst. A zupában mindig van egy-két falat, meg foszlányok úszkálnak benne, úgyhogy a szervezet egy kis húst is kap, de én úgy szeretnék egy darabot.

A makarónikéréssel ellentétbe kerültem tegnapi elhatározásommal, hogy ezektől nem kérek, de ezt elfelejtettem. Ez más. Két Pása nevű lány van. (Lehet ugyan, hogy asszonyok.) Egyiknek, mint mindegyiknek, van egy legénye, a másiknak nem kell legény. Ő tudja, miért. Aránylag a legrendesebb. Lehet húsz-huszonkét éves. Molett, sima szőke hajú nő. Nagyon szimpatikus lehetek neki, mert már adott nekem egy gyűrűt. Tudom, nem szép, hogy nem hordom, de még most sem tudok ilyesmit hordani. No, de legalább néha fölveszem, most mindjárt egy kicsit. Szép, nagy, komoly pecsétgyűrű volna (férfigyűrű), modern fazon, de persze nem arany, belül észrevenni, ahogy kopik, hogy vas. Még adott nekem egy fehér grenadinblúzt is. Gondolom, tudok majd belőle valamit varrni a szebb időkre. Jó lesz a szürke szoknyámhoz. Érdekes, náluk nem szokás a csókolózás. Úgy értem, egyik nő nem csókolná meg a másikat kedveskedésképpen.

Hogy Pásának honnét volt a blúz? Azon a napon nem barikádot csináltak, hanem romeltakarítást. Hoztak egy csomó ruhát, amit úgy találtak a romok alatt. Nem is jártak rosszul. Azt hiszem, ennivalót is találtak. Hiába, kár, hogy nem tudok dolgozni. Pár napja jobb, mert ehetek egy kis margarint mindennap.

Pfuj! Sírni tudnék a dühtől. Nem azért, mert most nem eszem a makarónit, amit úgy vártam, hanem maga

az egész. Én kértem Pásától, azt mondta, jó. Mondtam, hogy később. Odatettem a vizet, most forr, kérem a makarónit, erre azt feleli, kérjem a nénitől. Nem vagyok vele tisztában, hogy az anyja-e, de valóban együtt főznek. Erre azt feleltem, szóljon ő az anyjának, de nem értette ezt meg, vagyis nem akarta megérteni. Undorító! Persze nem kérem. Nem teszem ki magam annak, hogy nemet mondjon. Nem szóltam egy szót sem, megfordultam, és idejöttem, folytatni az írást. Azt hiszem, ha nem is értjük egymás nyelvét, ezt a feleletet megértette. Mondhatom, ha ez az orosz lelke, úgy értem, bennük van az a mentalitás, akkor nagyon szomorú. A mi parasztjaink híresek a vendéglátásukról, arról, hogy a kevéskéjükből adjanak annak, akinek még annyi sincs.

Két dolgot írhatok. Valóban minden érzést megismerek, és valóban tudom már, mi a magyarok istene. Azonkívül megtanultam, hogy ha akarnak adni valamit, abban a pillanatban fogadjam el, ne halasszam.

Így vagyok az organizálással is. Mire én meg merem tenni, más elszedi az orrom elől.

Mikor hirtelen menni kellett innét a tömegnek, egyik éppen főzött. Krumplit borsóval. A főzelék itt maradt. Én spekuláltam, hogy majd elteszem, elég lesz vagy háromszorra. Amíg töprengtem, a másik már el is vette, és az orrom előtt megették. Második eset: a mosdóban maradt egy jó törölköző. Kétszer is kimentem, és még vártam. Mikor már majdnem elvettem, jön egy másik, és ott előttem nyugodtan leemeli.

Azért valamit már loptam. Egy marék sót, és az asztalon volt egy zsákocskában fehér bab. Egy főzetre valót elvettem. Akkorára tartogatom, ha nem lesz kenyerem. Még van vagy hat darabka krumplim is,

ugyancsak ilyen módon. Egyszerre az is jó lesz. Egy főzet grízem is van. Azt azok felejtették itt, akik úgy elrohantak.

Keserű mosoly van bennem. Eszembe jut, hogy mikor olyan nagyon éhes voltam, és takarítottam, elmostam a Pásáék edényeit (akinek a legény van), azért, mert így nem volt feltűnő, hogy megettem a maradék krumplifőzeléket, és kikapartam a bádogdobozt, amiben főtt. Akkor volt az, mikor a mosdóban a hosszú cementkagyló szélén egy tál zupa volt kiöntve. Előző este nagyon rossz volt, csak az ette meg, aki nagyon éhes. Van, aki soha nem eszi, nem is megy érte, állandóan főz magának. Nos, ennek sem kellett, és úgy az egészet kiöntötte. Két elég nagy darab hús is volt benne. Nem vehette észre este, mert a mosdóban sötét van, kicsavarták a körtét a bombázás miatt. Én szépen kivettem a két darab húst, jól lemostam a csap alatt, és megettem. Otthon nem ettük volna meg, amit a testvérünk meghagyott. Emlékszem, Jenő volt a csoda, mert kényes volta dacára, ha én meghagytam valamit, amit ő szeretett, akkor utánam megette. És én?

Nemhogy az evésre, de mindenre olyan kényes voltam. Mikor lefekszem koszos, gusztustalan fekhelyemre, de sokszor volt már előttem Anyu szemrehányó szeme. Nem sokkal az elhurcoltatás előtt történt. Vagyis mikor Jenő bevonult.[80] Bementem Anyuhoz aludni, mert félt egyedül. Talán öt nappal előbb húzott ágyat. Nekem nem tetszett, mert Jenő öt napig feküdt már benne. Éreztem a szagot rajta, amely nem az enyém. Anyu szemrehányóan mondta, hogy háború van, kevés a szappan, ezért nem lehet kimosni.

[80] Munkaszolgálatos *(a szerző jegyzete)*.

És tudom, érzem, amint módom lesz rá, újra olyan kényes leszek.

945. II. 12. de. hétfő

Pása, a legényes, végignyúlt vackán, és levelet olvas. Talán az otthoni legénye írta. Gyűrött már nagyon. A másik Pása (a gyűrűt ledobtam az ujjamról, egy percig sem tudom rajta tartani – sértődjön meg), tetvészkedik, közben egyre a földre fújja az orrát, és jobbról-balról a szoknyájába törli. Násztya, a temperamentumtól túltengő menyecske magában táncol. Reng alatta a padló. Nyina mosott, és most ugyanabban a lavórban a piszkos edényt mossa.

Nagyon álmos vagyok, alig mozog a ceruzám, pedig ma rákényszerítem magamra a nem alvást, talán így mégis sikerül majd átaludni az éjszakát, ha nem is első éjjel.

Tyhü!!! Az istenfáját ennek a cudar lágeréletnek!! Még csak ez hiányzott!! Ettől féltem! Ezt már itt szedtem össze. Éreztem, hogy valami mászkál bennem, azt hittem, bolha. Most éppen a vállamnál korzózott, így fektemben kiforditom a ruhát, hát egy óriási anyatetű!! Most már rendszeresen kell magam figyelni. Még csoda, hogy nyolc hónap alatt fejtetűt nem szedtem össze. De már attól igazán túlságosan félek.

Idegességem egyre nő, és főleg vágyódásom X. Y. után. A tegnapi este jelentősebb volt a többinél. Mióta X. Y.-nal nem vagyunk rendben, bár, ha lehet, még jobban szerettem, és vágyódtam utána, mégis belül volt valami gátlás, ami nem engedte teljes közvetlenséggel a magamat adást gondolatban, valahogy ott a végcélnál

mindég megálltam, mintha szorosan összezárult volna bennem valami. És tegnap este (már inkább éjszaka volt), mint egy szorosan zárt kehely, úgy nyíltam föl szinte észrevétlenül, és teljes magamatadással, zavartalanul, a régi ízűen övé voltam gondolatban.

Egyre jobban éget a kérdés, vajon mit érez ő? Az biztos, hogy már tudok majd várni türelmesen bármeddig, amíg ő fölnyílik, ha addig nem történik meg. Bár úgy lenne. Csodálatos! Eddig mindig úgy hallottam, olvastam, hogy ilyen körülmények között rendszerint halványul a kép hónapok múltával. Lassan felejt az ember. Nem értem. Én egyre bolondabbul vágyom.

Tegnap este és ma reggel már a hisztérikus kitörés határán álltam, és úgy éreztem, ma, amint belépek a doktorhoz, kitör belőlem a „nem bírom", és kérem, akárhogy is egy másik szobába mehessek. Egy betegszoba van a férfibetegeknek, egy készülőben a nőknek, de sehogyan sem tud elkészülni, pedig hogy várom. Úgy képzeltem, kérni fogom, hogy ne csak mint beteg legyek, de mint segítség (a többi betegek mellett azt Auschwitzban is csináltam). Így mintegy megszolgálom az ennivalót, nem kell, mint egy koldusnak, állni érte, és rendszeresen mehetek. Helyzetem teljesen tarthatatlan így. Most ugyan mindennap veszek egy eszkartet,[81] és ha kapok kenyeret meg egy kis margarint, vagy mást, de már csak 8 márkám van, és 1 kártya 1 márka és 50 pf, még két kártyát vehetek. Nem hagyhatom magam teljesen fillér nélkül. 5-6 pengőnek fog a maradék megfelelni, de mégis tudom, hogy van pár pfeningem.

Erre az történt, hogy nem jött a doktor. Hideg zuhany volt ez, és egyszerre lecsendesített. Éreztem,

[81] Vö. Esskarte, 'élelmiszerjegy' (német).

nem szabad így tovább, mert összeroppanok idegileg, és bolondság volna, most már különösen, hogy a kiéhezettség érzete elmúlt, és nem érzem magam annyira gyengének. Majdcsak megoldódik újra valahogy. Nincs értelme nagy tervezgetésnek, mit tudom én, mi történik holnap. És az, hogy itt közöttük rossz? Mit tudhatom, egy másik szobában mi lenne. Milyen másfajta rossz. A levegőben ugyan már van valami ellenségeskedés, de nem érdekel. Végzem kis dolgaimat, eszem, lefekszem, jóformán rájuk sem nézek. Valahogy úgy vagyok, mint az a fehér kiskacsa, amelyik véletlenül feketék közé keveredett. Nagyon idegen az ott. Ők már tisztán érzik, hogy mennyire visszahúzódok, mennyire más vagyok, mint ők, és főleg azt, hogy nem is akarok velük tartani. De nem érdekelnek, nem tehetnek nekem semmit.

Vajon miért nincs ma rendelés? Ma általános takarítás volt kötelező a lágerben. Elmosolyodtam. Csak nem az oroszokat várják már, és azért készülnek. Merthogy itt is megérződik, az biztos, pl. ahogy a nyáron a politikai helyzet változásával ambulanciát létesítettek, holott évekig nem volt, úgy igyekeznek itt is most. Eddig nem volt orvos itt, és állítólag szörnyű volt a helyzet. Nemrég létesült itt egy vöröskeresztes Revier.

Úgy érzem, a mai napokról egyelőre eleget írtam, és most erős bennem a vágy, hogy visszatérjek arra a napra, mikor nekiindultam a havas országútnak. Most mindjárt megyek az ebéd-zupáért, azután hozzáfogok. Tegnap délben és este sokat kellett várni a sorban, visszaisakartam jönni, de meggondoltam. Nem árt, ha naponta kétszer oda vagyok kényszerítve egy kicsit állni a levegőn. Csak az a baj, hogy most esik. Tegnap a hó elolvadt, nem lett belőle sár, a föld észrevétlenül szívta be, de hideg szél fújt. Az éjjel megint esett, még reggel

is, de most már kásás eső lett belőle. Nem tudom, miért várom annyira a márciust. Pedig tudom, akkor még rosszabb lesz.

X. Y., X. Y., hogy is lehet olyan nagyon mellettünk, aki valóban messze van. Csodát! Mi tudjuk, hogy Te messze vagy, de valójában közel vagy.

Közvetlenül mellettem...

1945. II. 12. este 9

Hát nem egészen úgy lett. Ebéd után sehogyan sem tudtam ellent állni egy kis alvásnak, utána pedig újra találtam egy tetűt, így azonnal vetköztem, és sorba néztem a ruháimat. Több nem volt, idejében vettem észre. Mindennap kell ezután figyelnem. Később egyúttal kimostam egyetlen kombinémat és bugyimat. Nagyon nehéz így tisztának maradni. Örökös probléma a tisztálkodás és mosdás. És még így sikerült mindig, ha nem is vagyok olyan tiszta, mint otthon.

Most este gyorsan hozzá akartam fogni, de elaludt a villany, és érdekes volt a kép. Akaratlanul is figyeltem. 8 m hosszú, és 6 m széles lehet a szoba. Fehérre meszelt fala tele van vérfoltokkal, elnyomott poloskák nyomai. A plafon azbesztlapokból készülhetett, és lécek tartják. Padlója cement, de színe nem a cementé, hanem a sár színe a piszoktól, mert csak söprik, de soha nem mossák. A lécből készült ágyak most aránylag rendesen sorakoznak. Alacsonyak, és szalmazsák van bennük, legtöbb pokróccal letakarva. Végükben vagy mellettük széken batyuk, bőröndök, furcsa alakú, magas lábú, hát nélküli, festetlen keményfából készült székek. Keskeny, egyajtós szekrények (a kórházak egyszemélyes

szekrényeire emlékeztetnek). Ajtójukon törülközők, kabátok, nadrágszíjak lógnak. Két festetlen, óriás asztal, teli mosatlan meg elmosott edényekkel. Két ágy között vastag kötélen ruha szárad. Férfialsónadrág mellett női kombiné. Az ablakon fekete papír, alul az ablakdeszkáról zsebkendő, gyöngy, kesztyű, harisnya stb. lógnak le. Általános rendetlenség. A kályhán is edények, mellettük két mécses ég. Az asztalokra is mécsesek téve, és egypár ágy szélére is. A mécsek táncoló árnyékokat vetnek az elszórtan ülők arcára. Megszaporodtunk. A városból sok embert hoztak be a lágerbe, idegen nemzetiségűeket, akik nem akartak elutazni, de a városban nem akarják őket hagyni. Ebbe a szobába is jöttek. Egyik nagyon szépen hegedül, a mandolin kíséri. Nemzeti táncokat táncolnak. Először két legény. Szembeállnak, egyik hátul összekulcsolja a kezét, másik zsebre rakja. Pattogós, ugrálós tánc, teli temperamentummal. Utána egy férfi, egy nő. Nem fogják át egymást, csak egyik kezüket magasra tartva, körbeforogva, mintha csalogatnák egymást. Két nő is táncol. Kört formálva léptükkel, apró, rezgő léptekkel. A lépések kicsit hasonlítanak a svábok keringőjéhez, a hopszaszához.

Ma este más volt a hangulat, mert egy kicsit közéjük vegyültem. Tudom én, hogy mi kellene. Viccelni, cicázni velük, és minden rendben lenne. De hiába, képtelen vagyok. Mindez érdekes, és jó lenne pár napig tanulmánynak, de nem ennyi ideig.

Ma este nagyon megörültem. Másik szobákból is jöttek páran zenét hallgatni. Többek között egy fiatalember, egy orosz, de kulturáltabb. Kievben él. Petro Myehno. Nem fogom őt sem elfelejteni. Panaszkodtam, hogy nincs papírom és ceruzám. Nem szólt egy szót sem. Egy másik barakkban lakik (mellettünk lévő), elment,

és visszajött egy füzettel és egy egész ceruzával. Ez igen. Nem kér semmit, de szimpátiáját tudtul adja.

Erről jut eszembe.

Nikolaj ma sok kenyeret hozott, szebbet, jobbat, mint a lágerkenyér. Többnek adott belőle, nekem nem. Miért is adott volna? Velem csak feküdni akart, és mivel én nem akartam, csak nem kínál meg...

Nem is kell írnom, hogy mennyire örültem a papírnak meg a ceruzának. Önkéntelenül megsimogattam az ajándékozó kezét.

Véletlen, hogy most még írok, már későn van, legtöbb lefeküdt, de nem tudnak gute nachtot[82] csinálni, mert egy másik szobabeli előadást tart. A háborúról, a frontról beszél. Sajnálom, hogy nem értem.

Az asztal mellett áll, a mécs fél arcát világítja. Kicsit szögletes az arca, kezével hevülten magyaráz, egyik kezén fásli. Biztosan a barikádásás közben sérült meg. Páran az asztalra könyökölnek, és úgy hallgatják nagy figyelemmel, csak a hátukat látom.

X. Y., beszélhetnek akármiről, csinálhatnak akármit, egyre Téged látlak. Délután mosás közben, ahogy gépiesen járt a kezem, és közben befelé néztem, valamire gondoltam, de az is lehet, hogy csak bemesélem magamnak. Visszagondoltam, és úgy éreztem, hogy a febr. 2-i dátum hozott valami változást. Bármilyen körülmények között is élek, minden lejátszódott bennem napról napra, mintha csak most történt volna. És annyi idő után, ilyen hónapok, mérhetetlen nagyságú szenvedések után teljes határozottsággal éreztem, hogy igen... igen... Te vagy a Férfim, az én Emberem, akire örökké múlhatatlanul vágyom...

[82] Jó éjszakát (német).

945. II. 13. du. kedd

Ma valahogy sikerült elkerülni az ebéd utáni alvást. Az éjjel mintha többet aludtam volna. Egyébként amikor fönn voltam, sem unatkoztam. Új szórakozás: találgatni, mi mászkálhat bennem. Kicsi poloska, tetű vagy bolha. Mindenhez érteni kell. Én már értem. A poloska nagyon gyorsan halad a testen, könnyen, puhán, szinte úszik. A tetű lomhán megy a ruhán, csak közben a testhez ér. A bolha ugyanúgy. Namármost, ha odanyúlok, és egy pillanat múlva másutt érzem, akkor bolha, mert az gyorsan továbbugrik. – Weiter![83] – kiáltja ijedten, és már ott sincs. Ha ott marad, továbbkúszva, az csak egy lusta, lomha tetű lehet. Az még ahhoz is buta, hogy meneküljön. Ha valakire nagyon lesújtót kell mondani, azt kellene: – Olyan buta, mint egy tetű, nem csak olyan lassú.

Az éjjel eszemben volt, mint már olyan sokszor, a rózsaszín álomruhám. Az a könnyű, rózsás batisztszoknya, amely olyan volt, mint a lehelet, és a madeirablúz a fehér körömcipővel. Azt elhoztam magammal, rajtam is volt még két ruhával együtt. Akkor úgy gondoltuk, hogy ha mindent elvesznek esetleg, azt, ami rajtunk van, biztosan meghagyják. Arra igazán nem gondolhattunk, hogy még a harisnyánkat is levetik, csak a cipőt hagyják meg a miénket, de ha nagyon szép volt, még azt sem.

Egyik pillanatról a másikra nem volt ruhám. Le kellett dobni a piszkos földre a többivel együtt, és pár perc múlva eltűnt a ruhatömegben. Talán különösen hangzik, de nem is bánom. Az ugyan fájt, hogy a piszokban hevert, de viszont tudom, hogy úgy nem használhatják, mert a blúz különkeveredett a szoknyától. Valahogy

[83] Tovább! (német)

szép volt nekem, az után az óra után többé nem használhatom a ruhát. Valóban, mint egy álom. Volt, nincs. Mint az az óra, a búcsú órája volt.

Azon a napon azt vettem föl. Még most is látom magam a rózsaszín-fehérben, hajam vállamra hullt, érzem a ruha lágy, leheletszerű érintését. Körülöttünk a drága, szép kis otthonban dallamosan harangozik a csend. X. Y. az ölébe vett, és a szoknya rózsás felhőként borult rá, mintha egy nagy virág terült volna el ölén. Az utolsó percekben halkan pattintotta a blúz kapocsát, és szája jött... jött a mellem felé, ahol a kis halom között melegen pihent a kicsi szív X. Y. hajával kitömve, első szöszi babahajával. És mikor végül szája rátapadt az én búcsútól dermedt, hideg, sírástól görcsösen fuldokló, vonagló számra, a ruha óriási sziromként tapadt ruhájához. Legyen az a ruha azért az óráért. Ha csak akkor egyszer használtam volna, az lenne a legszebb.

Elömlött bennem az a zokogás, ami akkor hangosan tört ki belőlem. A lemeztelenítőben. Még otthon aranyszínű gyöngyből varrtam kicsi szívet, abba tettem a hajat, hogy jobban védve legyen. A lánc is gyöngyből volt. Soha, soha nem akartam a nyakamból letenni. És ott a fertőtlenítőben leakasztották a nyakamból, hiába könyörögtem. Akkor vették el a táskával a fényképeket is. Mindent, mindent, de bennem azért üvöltött a legnagyobb fájás. Később már gondoltam, hogy addig a számba vehettem volna, de akkor hogyan is gondoltam volna, hogy elveszik. Ha hazakerülök, és meglesznek Wollemann Máriánál a könyveim, akkor a Bibliából ott az Énekek énekénél van belőle egy kicsi. Kiveszem a felét, és pici aranyszívbe téve örökké nyakamban hordom. Ha nem lehet olyant kapni, direkt csináltatunk, és ha nem divat a lánc, én akkor is hordani fogom...

Milyen jó is az a tudat, hogy a könyvekkel együtt a fényképeket, a kis „oltárt" is elküldtem W. M.-nak. Így attól eltekintve, hogy más nem használhatja, tudom, hogy megtalálom (hacsak egy bomba...), vagy ha én mégsem élném túl, X. Y.-nak: ott lesz, és ha ő sem, akkor örökké aluszik majd, Wollemann Mária nem fogja használni, legfeljebb egyszer megnézi kíváncsiságból.

II. 14.

Na, mégis elkapott egy fél órára az álom. Talán annyit alhattam. Még most is nehéz a fejem, számban van az álom íze. Nyina költött föl, mert teli torokkal kiáltott valamiért hurrá!-t. Sikerem volt, mert erre fölültem, és azt kérdeztem: – Mi az...? megyünk haza? – A „zuhause" mindegyiknél ugyanazt jelenti: a saját otthonát, országát. Mindjárt utána egy kis hideg zuhanyt kaptam. Nikolajnak szánták, de nekem is jutott belőle. Azt is tapasztaltam, hogy mégis lehet tévedni. Nyakamon egy poloska ment. Hosszas vadászás után megfogtam, nyugodtan tettem le a papírra, hogy bemutassam, erre egy nagyot ugrott, és eltűnt. Szomorúan néztem az óriási bolha után, és csak a remény vigasztalt, hogy talán nem belém ugrik újra.

Ma újra nem jött a doktor. Nem tudom, mi lehet. Mikor a tömött rendelőben vártam, jött a karcsú, törékeny kis polák orvosnő, lekezelt, és behívott a rendelőbe. Múltkor ugyanis beszélgettünk pár szót, azóta nagyon kedves.

Elgondolkodtam, és mint mindig, belül kuncogás van egészen mélyen. A Lagerführer kenyércédulát adott, és egy, egyetlenegy sem sejti zsidó voltomat. „Kígyót

melengetnek a mellükön."[84] Bár az is lehet, hogy ők nem is bánnák, legfeljebb félnének. Azért nem hagynák annyiban.

A lárma most már állandó. Szünet nélkül felváltva hallani bombahullást, ágyúdörrenést, gépfegyverpufogást. A városban még nincsenek, mert azt tudnánk, de már egész közel lehetnek. Ha vége lesz, direkt fog hiányozni ez a zenebona, a levegő állandó rezgése, a föld dobbanó remegése.

Az éjjel újra álmodtam Anyuékkal. Háromszor is. Először mindenki ott volt, örültünk egymásnak, de üres volt valahogy a szoba. Anyu nem volt sehol. Másodszor ő is ott volt. Ő meg Feri ültek, és aranygaluska-félét ettek. Én bolond fejjel azt mondtam, hogy majd később eszem. Jenő a tűzre rakott éppen, Margit olvasott. Tisztán előttem van még most is mindegyik arcán a mosoly. Még akárhányszor láttam, mindig mosolygott valamennyi. Ugyan nem. Margit komoly volt.

Mikor fölébredtem, elgondoltam, hogy majdnem minden éjjel álmodom velük. X. Y.-ra állandóan, felkeléstől elalvásig gondolok, és soha nem álmodok vele. Vágyódva gondoltam, csak már eljönne álmomban. Nemsokára újra elaludtam, és ezen az éjen harmadszor álmodtam Anyuékkal. Azt meséltem nekik, hogy milyen furcsa, velük állandóan álmodom, X. Y.-nal soha. Hogy mit feleltek, nem tudom.

Valóban elgondolkodtat. És Anyu olyan aranyos mindig. Nyugodt, mosolygós, töretlen. Picinyke. Mi van Veled?!

És egyáltalán mind! Beszélek hozzátok, és melyik hallhatja meg?! Melyikőtök hová sodródott?! Most

[84] A közmondásban: kebel *(a szerző jegyzete).*

már biztosra veszem, hogy a pesti zsidókat is elcipelték, mert még három hónappal ezelőtt is voltak ott németek, és a doktor azt mondja, szörnyű, mit műveltek a nyilasok végső rúgkapálódzásukban. Nem mertem kérdezni a pesti zsidók sorsát, mert nem akartam gyanússá válni érdeklődésemmel, pedig a kérdés nagyon égetett.

Vajon Margittal mi lett? Rá mindig sokat gondolok, hisz ő is gyenge volt, és főleg nagyon gyámoltalan egyedül.

Az előbb megzavartak. Egy másik szobabeli lány állt meg, majd leült beszélgetni. Ukrán. Most tudtam meg itt, hogy az ukrán és a ruszki nem ugyanaz. Gondolkodom. Hát persze hogy nem ugyanaz. Az ukrán lány szerint már csak két kilométerre volnának. És újra tapasztalom, hogy azért félnek, a láger is kap eleget, és kaput lesz. Én valahogy valóban nem félek. Nem tudok félni. Úgy érzem, megmaradok. És ha nem? Ki tudja, miért lenne jó? Ki tudja, az életben még mennyi szenvedés vár rám.

Sötét lett. Beszélgetnek, én lusta vagyok fölkelni villanyt gyújtani. Várok. Mindjárt lehet menni az esti zupáért. Utána már igazán hozzá akarok fogni annak a pár napnak a leírásához.

Esti zupa után

Valahogy nem megy a konyhán olyan simán a zupa kiadása, ugyanis én este is megyek, vagyis naponta kétszer veszem ki, pedig az esti tulajdonképpen azért van, hogy akik egész nap dolgoznak, azért kapják este. Sokkal több ember van most itt, az élelmezés körül bajok vannak. Igaz, ahol annyi üst étel van, ott nem számít egy ember. De azt sohasem így veszik.

Na, ma megint több poloska fog molesztálni. Egy ágyat ütnek széjjel tüzelésre, és csak úgy repül szerte a sok poloska.

Majd meglátom, mi lesz az evéssel, kár törni a fejem. Pár napon belül okvetlenül változás lesz. Vagy elhajtanak mégis egy másik lágerbe, vagy az orosz enni fog adni. A lábam ugyan valamivel jobb, természetesen pár napi munka után újra vége lenne. Most egy kicsit megnyugodott, jobban is nézek ki valamivel. Akik most mennek dolgozni újak, azok nem is kapnak már többet, csak annyi pénzt, hogy megvehessék a napi eszkartejukat. Tehát értelmetlen valami volna. Ki kell használni a pihenés lehetőségét, amíg lehet. Ki is mosom a munkanadrágom, mert ki tudja azután, mikor lesz alkalom, viszont nagyon piszkos. Veszedelmesen megy széjjel, csak legalább még egy hónapig tartson ki, március közepén talán már nem kell annyira. Mert abban alszom. Két okból. Először azért, mert alul szorosan gombolódik, és a poloska nem tud könnyen a szoknyám alá mászni. Másodszor, éjjel hideg van, és az is melegen tart.

Mondom, lesz valami. Most hoztak egy összeíró ívet. Föl kell írni a nevet és nemzetiséget.

Roboti... roboti..., egyre hallom ezt a szót. Kúszik a füst a plafon felé, a pókhálós, poloskaholttestektől piszkos, fehér falon. Itt a munkát, magát a munkába menést mondják így. Az Arbeiten szó magát a munkát jelenti, ebben benne foglaltatik minden munka, kezdve az orvos munkáján. A robot pedig a nehéz munkát, mondhatnám úgy is, a fizikai munkát jelenti. Innét ered a „robotol egész nap", „nehezen dolgozom egész nap". De kár, hogy nincs egy szótáram.

Most azután igazán visszatérek azokhoz a napokhoz. Nehéz lesz, csak riportszerűen tudom írni, mert

túlságosan zavarnak. A szoba hangszerállománya szaporodott. Már van egy szájharmonika is. Ma este még fejet is akarok mosni, ki kell használni az alkalmat.

Hiába, nem lehet velük barátkozni, olyan durvák majdnem mind. De előzménye is van. A tűz már nagyon nagy (azt hiszem, bár nem értem, mikor egymás között beszélnek; [ha] nekem [beszélnek], úgy-ahogy, egyik-másik németül), minden órában várhatók. Lehet, hogy pár nap, de lehet, hogy még ma. Sehogy sem akarnak már barikádásához menni. Szünet nélkül bombáznak, bizony nagyon veszélyes. Itthon maradni nem lehet. Reggel, gondolom, ötkor, megfújnak egy kürtöt, és azt fújva barakkról barakkra, szobáról szobára menve benyitnak, és elkiáltják: – Heraus![85] – Mindig mosolygok, ha meghallom a kürtöt, mert pont olyan hangja van, mint a sófárnak, amit őszi ünnepekkor fújnak a templomban.[86]

Nos, ma elbújtak szekrénybe, ágyak alá. A mellettem lévő ágy alatt is fekszik egy – mivel viccesen leszóltam hozzá, hát egyre földugja undorító, mocskos cipőjét, és rá akarja rakni ágyamra, kabátomra, amivel takaródzom, hiába kiáltom dühösen, hogy hagyjon békében. Tegnap este meg pár percig bolondoztunk egyikkel, úgy, hogy ő beszélt oroszul, én magyarul. Amit akartunk, azt mondtuk. Aki hallotta, annak mulatság volt. És a vége az lett, hogy vizet ivott, maradt egy kicsi az alján, és azt váratlanul, csak úgy szórakozásból a szemem közé öntötte. Még másik kettő is állt ott, láttam, ők is elítélték, rosszallólag csóválták a fejüket. Legjobb csak teljesen távol tartani őket. Akkor hidegebb

[85] Kifelé! (német)

[86] Sófár: kosszarvból készült kürt, amelyet újévkor fújnak meg a zsinagógában.

a hangulat, de viszont nem vagyok kitéve durvaságaiknak.

Tegnap este meglepődtem. A sztaroszta (Nyikolajt hívják így tréfásan, mert hivatalosan kinevezték capónak,[87] szobaparancsnoknak) evett, egyszerre csak fölál, és félszegen kezembe nyom egy darabka kenyeret, hogy egyem meg. Én is félszegen vettem el a meglepetéstől. Még csak egy kedves mosoly sem szökött az arcomra, de valóban túlságosan meglepett. Elgondolkodtam rajta. Talán nem volt igazam. Talán ő már többször megkínált volna, de nem tudta, hogyan. Bátortalan, a többiek előtt biztosan szégyenli.

A sokat beszélő szögletes arcú már itt van. Egyre gyakrabban hallom tőlük a p.[88] szót. Most nem tudom, hogy azok-e, vagy csak beszélnek róla. Majd valahogy megtudom.

Az éjjel jóformán semmit nem aludtam, majd megettek a bolhák. Egy remek irtási módot ugyan kitaláltam. Harisnyát vettem föl, a bolha belemegy, én a harisnyán keresztül ujjam közé csípem, és megölöm. Örülök, mikor hallom a véget jelentő pattanást. Vannak örömök is. Például ha reggel bolhacsípést látok magamon, nagyon örülök, mert így tudom, hogy nincs bennem tetű, az éjjeli molesztáló bolha. Ma ugyan sok volt a jóból. A bal csuklón és kézfejen 22 csípést számoltam meg. Könnyű megkülönböztetni. A bolhacsípés pici piros pont, körülötte borsónyi nagyságú körzetben halványabb piros folt. Elszórtan van, legföljebb kettő egymás mellett. A tetű csak pici piros pontot ad, de az egy cca. 5 pengő nagyságú körben képződik. Valamivel arrébb újra egy kör. A kis hamis körbe-körbejár.

[87] Vö. kápó, 'tábori fogolyfunkcionárius, munkafelügyelő' (olasz).

[88] Nem tudom, mit jelentett, úgy tudom: partizán *(a szerző jegyzete)*.

Hideg van. Csodálom a kabátom, hogy nem látszik rajta takaró mivolta. Szerencse, hogy jó szövet. Ezért áldom Lilit, ő választotta Hochweilerben, külön behívatott, nem a tömegben kaptam. Találtam egy remek ruhaakasztót az egyik szekrényben, csak nagyon koszos volt. Jól lemostam, és napközben nagy előkelően azon lóg a kabátom.

– Bumm!!!!

Ez fene nagy volt, de az éjjelihez képest semmi. Az éjjel egyszer olyan közel csapott be, hogy a kőépület valósággal megingott.

Este újra elmaradt az írás. A villany kialudt, gyertyám nagyon kevés van, azzal takarékoskodni kell (Nikolaj adta). A mécsvilágítás mellett fejet mostam, meg mostam.

Úgy elnéztem tegnap elalvás előtt a szoba képét.

A homály eltüntette a poloskanyomokat a falon, piszkosszürke szín volt minden az árnyaktól. Mi magunk is feketések. A legutolsó ágyban, az ágy szélén ülve hegedült a tulajdonosa. Halkan játszott, és jólesett hallgatni, csak az volt a kár, hogy mindig egyet cincognak, vagyis majdnem ugyanazokat. Ilyenkor már alig lehet mozogni. Egyik hat széket összetolva a szekrények előtt fekszik. Egy az asztalon. Másik két székre téve a derekát a kályha előtt. Egyik nő fesztelenül készülődött éjszakára, piros kombinéban állt. Én térdig mezítelen lábam dörzsölgettem. (Szerencsém van, csak éppen megcsípte kicsit a hideg.) Nikolaj derékig mezítelenül ült fekhelye szélén. Pása a kontyát csavargatta, Násztya már összeölelkezett Alexejjel.

Éppen tegnap gondoltam a lábammal kapcsolatban, mivel itt úgy félnek a bombáktól. Ha már valóban történne valami baj, én a bal lábam adnám inkább,

az úgyis beteg. Persze nevetségesen őrült gondolat, de van így néha az ember. El tudom képzelni úgy az életem. Az utóbbi években nagyon komoly, visszavonult életet éltem, és úgy érzem, a jövőben még komolyabb leszek. X. Y. úgy is szeretne, az biztos, és az volna fontos. Hogy valóban szeretne úgy is? Miért ne? Ha újra láthatom végre, és egy lábbal kerülne elém, talán változtatna az valamit végtelen szeretetemen? Semmit. Talán még mélyebb lenne, önkéntelenül pótolni akarva, amit a sors elvett.

Lassan föl kell kelni, és menni az orvoshoz. Készülődni kell. De azért most hozzáfogok azokhoz. Nagyon sok a pótolnivalóm, mert ha azzal készen vagyok, vissza akarok térni 8 hónappal ezelőttire, amikor a magyar csendőrök elindították a szomorú menetet Mihályon.[89]

Most kenyeret eszem. Még két szeletre való van. Ma nem kapni, és ezt el kellene tenni estére, hátha nem lesz zupa, vagy holnap reggelre, de én most eszem meg. Ezt csináltam a nyolc hónap alatt. Ha nagyon kívántam, ha nagyon jólesett, megettem, nem törődve azzal, hogy ½ vagy ¾ napig koplalok. És úgy érzem, ezért tudtam magam ilyen kondícióban tartani. Akik szeletkéztek, spóroltak, rosszabbul néztek ki, mint én.

A mindenségit!! Még a kötélre terített száradó ruhák is lengenek a légvonattól. Bolondul bombáznak, és működik a légvédelmi ágyú. A férfiak bolondoznak. Egy-egy óriás dörrenésnél au!, drr! és hasonló hangokat hallatnak tréfás rezzenéssel, és nekem újra eszembe jut egy-egy otthoni cirkusz. Hogy remegtek ilyenkor

[89] Rákosszentmihályon *(a szerző jegyzete)*. [Itt a gettóból a békásmegyeri téglagyárba történő elhurcolásukra céloz.]

egyesek, pl. Koltay, a nagy hős. Igaz, ő ezt arra magyarázta, hogy a családját félti.

Naa... készülni kell. Azt hiszem, jó késő van már, vagy csak nagyon be van borulva.

Egy óra múlva

Hát hiába. Készülni kell az orvoshoz vagy sem, én nem tudok ellent állni, hogy ne írjak. Mosolyok vannak bennem. Sok-sok mosoly. Bár az is lehet, hogy nincs igazam, és ez a pokoli nyugalom talán blazírtság, természetellenes.

Rettenetes, mi volt az előbb. Siketítő. Ahogy fölkeltem, arra lettem figyelmes, hogy a nők lázasan pakolnak, de a legények közül is páran. Megijedtek. Jelzem, még most is olyan készenlétfélében vannak. Még azok a férfiak is, akik maradni akartak, azok is nagyon megilletődöttek voltak. Minden túlzás nélkül mondhatom, hogy én voltam a legnyugodtabb, mosolygósabb, és úgy néztek rám csodálkozva, egy nő, és ilyen? (Megint kezdődik a mennykőhullás.) Mikor a mosdóban elkezdtem fütyülni, pillanatra arra gondoltam, hogy ez már igazán kísértés, de nyugodtan folytattam. Van bennem valami hetykeség, ami mindig akkor jön elő, mikor más legjobban összehúzza magát.

De hát miért is félnék. Néztem én már szembe a halállal. Mikor már készenlétben álltak, megkérdeztem, muszáj-e menni. A felelet – nem. Megnyugodtam, mert csak az nyugtalanított, hogy esetleg kényszerítenek a menésre. Mindössze annyit tettem, hogy a fogkefét visszatettem a táskámba, de rögtön elő is vettem újra. Azután fekete kiskabátom nem a kezemben keféltem

le vizes kezeimmel, hanem csak úgy magamon, és végül nem volt türelmem rendesen mosakodni, csak olyan macskamosakodást csináltam. De ezt annál nyugodtabb lélekkel tehettem, mert tegnap lemosdottam, fejet mostam, és itt az úgyis ritkaság, hogy kétszer egymás után mosakodhassak. A mosdóhelyiségbe egyébként alig tudtam bemenni, úgy bevágta a léghuzat, hogy alig bírták kinyitni. Mikor jöttek az eszkartekat eladni, egész megnyugodtam. Akkor valóban nem kell menni. És akkor, ha belém csap a mennykő, akkor is maradok. Ha már eddig nyavalyogtam itt ahelyett, hogy nyugodtabb légkörben egy kórházban feküdnék, vártam őket, pont most mennék el, amikor végre itt vannak? Vagy ha nem is egészen itt, de majdnem. Nem, azt nem teszem. Mi történhet? Még mindig azt mondom: meghalni csak egyszer lehet. Kis holmim azután igazán nem féltem. Maradtam én már egy kombiné nélkül is. Egyedül ezekhez a jegyzetekhez ragaszkodom nagyon. De ha mégis? Csak azt mondhatom újra, valami blazírtsággal: több is veszett már nekem. Még ha valóban hullna is ide bomba, nem biztos, hogy pont ez az épület nem maradna-e meg. És ha nem, még akkor is megtörténhet, hogy számtalan halott között én megmaradok. Csonkán esetleg? Arról már megírtam előbb a véleményem. Csak a kezemnek ne történjen baja, meg a szememnek. És ha mégis, még mindig tudnék segíteni. Magától a szenvedéstől nem tudok félni addig, amíg valahogy nem volna módomban másvilágra küldeni magam. Egyszóval mindennel számoltam... józanul...

Nem tudom, mi ez bennem, hogy ilyen csökönyösen várom őket. Vesztem lesz ez? Vagy a jóm?

Mindegy.

Várok rájuk. Még csak elképzelés sincs bennem, hogy lesz, mint lesz, de majd meglátjuk, várni akarok rájuk, nem elfutni.

Most azon gondolkodom, hogy menjek-e az orvoshoz. Szinte biztosra veszem, hogy nem jött. Ha viszont mégis jött, valamit megtudhatnék tőle. De olyan lusta vagyok öltözködni, és az eső. Én meg tegnap este kimostam kesztyűm, sálam, turbánom, és nem száradt meg.

Azt hiszem, mégis megyek. Nem öltözöm át, ma úgysem leszek kötözve, legfeljebb nem vetem le a kabátom. Várok, amíg kicsit csendesedik, azután indulok. De lehet, hogy át is öltözöm. Majd meglátom.

délután

Nem! Igazán tűrhetetlen velük. Iván az előbb megfogta a mellemet! Nagyot csaptam a kezére. Nem tudtam megmondani, hogy még egyszer meg ne próbálja, csak nagyon dühösen mondtam: – Lassen mich![90] – és haragomban mintegy megnőve, villogó szemmel álltam előtte, mutatva, hogy pofont is kaphat. Meghökkent. Ő nem is gondolta, hogy nálam ez ennyire nagy dolog lesz.

Ágyastársa már jobban megértette, mert rosszallólag szólt rá, hogy engem hagyjon békében.

Nem és nem bírom őket. Olyan bárdolatlanok, mint az állatok. Néha majd földöntenek, mikor elmennek mellettem. Nem néznek sem jobbra, sem balra, csak rontanak előre. Mondom, pontosan úgy, mint az állatok. Ők ezt maguk között észre sem veszik, csak én

[90] Hagyjon engem! (német)

vagyok olyan „érzékeny". Úgy érzem, eddigi minden kínjaim között valahogyan ez a legrosszabb. Ilyenekkel összezárva lenni. És az előbb a turbánom leesett. Fölvettem, és ahogy tisztogatom, egy tetű van rajta. Babka (az öregasszony, Pása anyja) és az én ágyam közé esett. Tehát ennyi van nekik. Mindenáron el akarok ebből a szobából menni, úgy undorodom. Csak már itt lenne az orosz. Igaz, ha ezekkel együtt kellene valahová indulnom, inkább agyonlövetném magam, mintsem velük legyek. Nagyon közel lehetnek. Délután 3 lehet, és kora reggel óta tart a cirkusz. Az előbb akkorát csattant, hogy némelyik ugrott, és utána a fülüket rázogatták. Én meg sem rezzentem. Furcsának tartom ezt, hiszen, ha már nem is félelem, de a váratlan nagy hangtól reflexmozdulatnak kellene lenni. Errefelé akarnak bejönni a városba, mert itt a láger végénél két katona állandóan gukkerrel néz, és gépfegyvert pufogtatnak.

Vagy 20 percet aludtam. Mi lesz megint az éjjel? Már nagyon szeretnék egyet átaludni. A kezemre néztem. Újra az én régi kezem, rendbe jött. Nem éri már a hideg levegő meg víz, van rendes (persze hadi) szappanom, az ollóval, amit Fritz adott, úgy-ahogy manikűrözöm.

Most volt itt az egyik, leült az ágy szélére (ő meg Nyikolaj a legszelídebbek), és meséli, hogy ezen a részen három kilométerre van az orosz, Breslau körül van zárva. Ma már nem is dolgoztak, akik elmentek, korán jöttek vissza, délben. Tegnap az összes német elment a papírjaikkal. Ahogy ő mutatja, cipő és zokni nélkül szaladtak. Minden órában várhatjuk, hogy itt lesznek.

Hatalmas izgalom van bennem. Képtelen vagyok azokról a napokról írni, annyira itt vagyok a mában, és annyira szeretném minden mozzanatát lerögzíteni, ahogy magam körül látom ezen a kis darabon. Lehet,

hogy ez a rettenetes feszültség ezért volt bennem. Eddig mindig úgy volt, mikor már majd szétfeszített a „ma", és valóban éreztem, hogy nem megy már így tovább, akkor rendszerint jött valami változás. Én nem mondom, hogy mindig jó. Lehet, hogy most is lesz benne valami nagyon rossz, de nem bánom. Olyankor még a rosszabb árán is akartam a változást.

Most teli vagyok izgalommal. Milyen érzés lesz az első orosz katonát látni. Mi lesz velem, hogy alakulnak a dolgok. Van mit várni! Közelebb kerül a hazamenetel valósága. Jaj... és újra csak jaj...

Nevetnem kell. Ha nagyon készülök, rendszerint utólag megjön az ok. Rendbe hoztam dolgaimat, magamat is teljesen. Csak a munkanadrág megszáradna. Ma mostam ki. A turbán már majdnem száraz. Viszont az is lehet, hogy mi egy ideig itt maradunk. Nem hinném, hogy olyan gyorsan intézkedjenek. Látom, a többiek is várakozó helyzetben vannak, jobb ruhájukat vették fel. No, én azért nem. Nem fog az olyan gyorsan menni. Ráérek akkor.

945. II. 15. délelőtt

Naaa! Ganz vertig bin ich.[91] „Maga is legyen készen", mondta a doktorkisasszony. Persze a doktor ma már természetes is, hogy nem jött. Már sokszor meg voltam elégedve ösztönömmel, de egyre jobban meggyőződhetek, hogy remek megérzéseim vannak, és örömmel állapítom meg, hogy én soha nem hagytam magam egészen ráncigálni, még a németektől sem. Nekem ugyan ordíthatta, hogy „Muss",[92] ha én úgy éreztem, hogy nem bírok valamit.

Útra készen állunk, és én elkészültem teljesen. Tiszta a sapkagarnitúrám, ruháim, nadrágom is megszáradt, sőt szaporodott a vagyonom is. Hogy is volt?

Tegnap estefelé újra odajött az a csendes fiú, és tovább beszélgettünk. A szoba zsongott, az emberek nem ültek, szünet nélkül járkáltak ide-oda. A levegőben benne volt a türelmetlenség, a feszült várakozás rendet bontó miazmája.

Egyszerre csak kicsapódik az ajtó, és a Lagerführer jobbkeze bekiabál: „Alles Lager geweiter!"[93]

Hú, egyszerre mint a bolygatott méhkas, olyan lett a szoba. Persze az arcok keservesek, hiszen mindenki arra számított, hogy nemsokára kezet foghat a ruszki katonákkal. És újra menni. Mindig tovább... tovább. Már nagyon megelégelte mindenki. És hová? Breslau körül van zárva, legfeljebb beljebb a városba, egy nagyobb épületbe vagy másik lágerbe. Értelmetlen valami. Düh volt bennem, mikor én mindenáron maradni akarok. De valóban nem is tudok menni sokat. Tegyük föl, van még egy út kifelé a városból, ha egy órát menni fogok, tovább nemigen tudok. Semmi kedvem sincs valahol egy erdőben vagy országúton lemaradni. Most már van egy kis pakkom is, nekem nagy a súlya.

De minden hiába, csomagolni kellett. Elszaladtam a konyhára az esti zupáért. Nem feledkeztem el róla. Nem tudhattam, minek nézek elébe, és egy jókora szelet kenyerem volt mindössze, meg egy pici falatnyi margarin.

[91] Teljesen elkészültem/készen állok (német, hibás helyesírással).

[92] Muszáj (német).

[93] Az egész tábor továbbmegy! (német)

Közben odamentem a Lagerführer jobbkezéhez, és mondtam, hogy én nem bírok menni. Orditott, hogy muszáj. Kérdeztem, hol a Lagerführer. – Ő már elment – volt a felelet. Belül elmosolyodtam. Na, az nagyon jó, ha olyan közel vannak, hogy a Lagerführer csapot-papot hagyva meglógott.

Gondolkodtam. Közben találkoztam a kis doktornővel, kérdeztem, mit tegyek, de ő sem tudta. A doktor ki tudja, hol van, és ha itt volna, hiába írná újra a cédulát, hogy én nem mehetek tovább. Most már fölbomlott minden. Legszívesebben egy szekrénybe bújtam volna, hogy itt maradjak, de magam sem tudom, mi tart ettől vissza. Semmi esetre sem gyávaság, mert igazán nem vagyok gyáva, csak az ösztönöm nem engedi ezt.

Nem sokat töprengtem, mint ilyenkor mindig, gyorsan fogott az agyam. Láttam, teljesen magamra vagyok utalva. Közben a díszes szobatársak nagyban falatoztak, pakolták az egész kenyereket, és egynek... eh, hagyjuk ezt! Na. Tehát csak a magam feje után mehettem, amit amúgy is a legjobban szeretek. Rendszer itt már úgy sincs, jó fellépésemmel elérhetem, ami átvillant agyamon.

Itt férfiak, nők együtt vannak: egy szobában. A férfibetegszobában ugyan eddig nem volt nő, mert igyekeztek emberségesebb terepet adni a Reviernek, de ilyenkor már semmi sem számít. Háború van, bomlik minden, és a lényeg, hogy ne kelljen mennem. Majd meglátjuk, mi van azokkal a betegekkel. Akárhogy is, hozzájuk csatlakozom. Ha többen mondják: „nem bírok menni", az jobb, mint ha egy mondja. És ha mindenáron menni kell, több betegnek inkább hoznak egy kocsit. Nyakamba csaptam a sálat, turbánom még vizes volt, magamra kaptam a kabátot, és siettem a Vöröskereszt épületébe.

Valóban jól gondoltam. A betegeknél (mindössze nyolc férfi) csend volt, kettő készülődött a bombáktól félve. A többi ugyanazt mondta, amit én. Már vagy háromszor voltam bent a szobában, mikor a doktorra vártam, és láttam, hogy az egyik, egy nagyon mozgékony, kicsit nőies, karcsú francia (biztosra vettem, hogy az, és valóban) olyan tótumfaktum-féle ott. Vele beszéltem. Elmondtam, miről van szó, hogy én hozom a pakkom, és itt várom be, mi lesz, hogy lesz. Mindegy, hol alszom, most nem lényeges, fő, hogy velük együtt legyek. Természetesen minden aggályoskodás nélkül beleegyeztek. Azonnal mentem elegáns pakkomért (már széjjelmegy a kartondoboz), és jöttem ide. Véletlenül volt egy üres ágy. Alen, a francia kinevezte az én ágyamnak, tett rá két pokrócot, bejelentve, hogy az az enyém marad (eddig a lágeré volt), és már le is dűltem pihenni. Azaz előbb még kiterítettem teljesen a vizes nadrágom a cserépkályhán, és a turbánom is odatettem.

Egyszerre, egyik pillanatról a másikra megszabadultam attól a társaságtól. Nagy-nagy nyugalom, jóleső csend volt bennem. Gondoltam, ha csak egy estét töltök így, már ez is valami, és főleg kulturált emberekkel leszek együtt, bármit hoznak a következő órák.

(Most volt itt a doktorkisasszony. Még mindig nem tudja, mi lesz. Ő mindenesetre elbúcsúzott. Édes volt. Nézett meleg-kedvesen, azután megölelt, megcsókolt. Nagyon bensőségesen csókoltam vissza, igazán szimpatikus egyéniség, szeretetre méltó.)

Tegnap este hirtelen egy másik világba kerültem, ha idegenek is voltak. A szoba tisztább, a levegő tiszta, otthonosan tiszta, és az emberek... Még egy francia, két olasz, lengyel, vagy ahogy itt mondják, polák. Alen egy ügyvédnek a fia, aki otthon mindig csak tanul,

mondta, hogy sokat olvasott, és ha nehezen értettük is meg egymást, ha nem is tudtunk beszélni a könyvekről, mégis egyszerre csak ott röpködött nekem annyi kedves, csodás órákra emlékeztető név. Musset, Géraldy, Freud, Ovidius, Molière, Shakespeare és még annyian. És egyszerre csak kezembe nyomott Alen egy Musset-kötetet. Persze eredetiben. De mindegy volt! Betű! Vers!!

Azután krumplit hámoztunk, és az egyik igazi, otthoni ízű tört krumplit készített. Persze egész természetes volt, hogy én is kaptam belőle. A konyháról gyümölcsízt (marmelade) küldtek a betegszobának, és abból is kaptam. Nagyon kedves volt, hogy nekem adták az edényt kitörülni kenyérrel. Természetesen jókora darab (vagy négyszeletnyi) kenyeret is adtak. Azután lefeküdtem. Nem kellett annyira felöltözni, mert már volt pokrócom. Nagyszerűen végigaludtam az éjszakát, jóízűen. Nem volt poloska, nem volt tetű. Két bolha valahogy bennem maradt, emlékeztetve a többi éjszakára, de egyiket hamarosan elcsíptem. Egyet meg igazán kibír az, aki sokhoz van szokva. Az, hogy egy szobában fekszem annyi férfival, egyedüli nő, egyáltalán nem izgatott, nem hatott furcsán. Szökésem után egy éjszakát százhúsz férfi között aludtam át, egyedüli nő.

Ma reggel elhangzott a csapatot indító parancsoló szó. Egyre hangzott a szobák felől:

– Heraus![94]

Legnagyobb részük el is ment. Kis kocsikra (szánkót már nem lehet húzni) pakolva többeknek a pakkját, ezek együtt fogják tolni a kocsit, biciklikre kötve, kézben,

[94] Kifelé! (német)

háton, vállon cipelve, a pokrócok rolniba csavarva, mentőöv formára kötve, nyakukba akasztva. Sokan még maradtak, de ma elmegy mindenki.

Jött a doktorkisasszony is. Először meglepődött, mikor meglátott, azután mikor elmondtam, hogy gondolom, természetesnek vette. Elment, és nemsokára visszajött. Lehet, hogy kapunk egy szanitészautót, ha nem, majd meglátjuk. Mindenesetre a többivel együtt én is legyek készenlétben. Mindegyikünknek kezünkbe nyomott egy-egy leukoplastot, mikor a gyógyszerszekrényt pakolta. És most volt itt újra.

A lényeg az, hogy most már hivatalosan vagyok itt, vagyis a doktor helyettese tud róla, beleegyezett, és ha éppen be kell mondani a létszámot, én is benne vagyok.

Papírállományom újra szaporodott egy kicsit, Alen adott egy füzetet. Igaz, amennyit írnék, ahhoz nagyon is kevés a papírom, de mit tehetek. Majdcsak sikerül egy-egy kicsit kapnom.

Tegnap este, mikor idejöttem, csak úgy feszített az az érzés, amit úgy szeretek.

Szabadnak lenni! Ezt akartam elérni. Nem függni senkitől. Nem igazítani egyetlen cselekedetem senkihez! Nem szól bele senki, hogy tegyek, mint tegyek.

Most arra gondoltam, ha újra találkozom X. Y.-nal, mégsem vagyok ennyire szabad. De az más. Kölcsönös megbecsülés egy másik, nagyon értelmes emberrel. Csak már ott tartanék.

Most kérdezték, milyen a cipőm, és kezembe nyomtak egy remek fatalpú bakancsot. Szögek vannak benne, és a bőre prima. De viszont óriási, és ezáltal még az enyémnél is nehezebb. Gondolkodtam. Az enyém túl sokáig nem fog tartani, de hiszem, hogy már nem is kell túl sokáig tartania. És ha jönnek a szép idők, úgysem

bírom hordani. Április végéig csak kitart. Azt tudnám magammal vinni, de nincs papíron [sic].

Nagyszerű érzés volt az előbb is. Alennek van egy nagy térképe. Az ágyra tettük, és ráhasalva böngésztük. Körülbelül a fele rajta volt Magyarországnak is. Egyszerre láttam a neveket. Kassa, Munkács, [– –] közel álló városok, és ott volt Salgótarján[95] is. Budapest már nem volt rajta, csak a fölső rész, a Felvidék. Tanulmányoztuk, milyen kicsi már a kör, amelyet meg kell tenni az oroszoknak. Persze viszonylag kicsi. Nekünk éppen elég. Néztem, hogy Kassától (arra jöttünk ki az országból) mennyi lehet Breslauig az út. Úgy látom, annyi, mint Breslautól Budapestig. Innét Budapestig 260 km lehet. Majd megkérdem pontosan. Két nap alatt gyorsvonaton otthon lehetnék.

– Óh... – erre csak sóhajtani lehet.

Néztem, hol van Drezda, ahová vinni akartak a másik (Magazin Strasse-i lágerrel) csoporttal. Pontosan közepére esik az útnak (térképen) Breslau és Budapest között.

Egyre nagyobb a vágy: maradni, maradni. Csak maradni... Most megnyugodva, testben kissé megerősödve, újra teli feszítő energiákkal, frissen várom a fejleményeket.

20 perc múlva

Hiába, nem bírom abbahagyni. Jaj... maradni... maradni. Veszett tűz van kint, az ablak egyre kivágódik. Már egész itt vannak. A mai napon feltétlenül beérnek a

[95] Galló Olga szülővárosa.

lágerbe. Itt gukkerezik egy katona egy barikád mögött, és a lövések már teljesen közelről hallatszanak. Az emberek lassan mennek. Csak ne lenne autó. Csak maradhatnék valahogy, ha lesz is autó.

Mikor kint járok, hallom, ahogy a lövedékek suhannak a levegőben, szinte gurulnak a felhőkben. De még így[96]

Újra eltelt egy óra, közben enni hívtak, elhozták a konyháról a zupát. Megérezni, hogy már ott is menőben, kis ciroklevesféle volt. Én ciroknak hívom azokat a magokat, amelyekről valójában nem tudom, mik. Mint az egész apró gersli, de barnás a külseje. Annyira kiesett most belőlem, hogy mit eszem, hogy direkt nevetséges most ezekben az órákban ilyesmiről írni. Nem is azért teszem, és tettem sokszor, mert annyira fontos volt, hanem csak igyekeztem lerögzíteni, hogy és mint élek. Ha az evés fontos is, most csak annyi van, hogy meg akarom érni a nehezen várt szabadságot, békét, és kell hogy testem bírja erővel.

Az előbb itt volt a főszakács. Nem is lepődött meg, hogy itt látott. Ismer már a konyháról, és tudja, hogy beteg vagyok. Még ők sem tudják, mi lesz. A konyha csak akkor mehet, ha jön értük egy nagy autó. Nem lehetetlen, hogy akkor mi is azzal az autóval mennénk. Csak ne jöjjön. Éppen az előbb néztem, hogy a sarokban az egyik ágy alatt mennyi krumpli van. Nekem van egy főzetre való babom, grizem. A legnagyobb őrültség elmenni, még ha jön is az autó. De egyedül nem merek maradni. Most már teljesen felszínre került, kihámoztam magamból, mi ez. Mi tart vissza, mitől félek. Mert most már tudatos bennem ez a félelem.

[96] A szöveg itt megszakad.

A katonáktól félek. A háborúban elvadult, kiéhezett (nőre éhes) katonáktól. Annyit olvastam hasonló esetekről, hogy borzadok.

Hát ez tart vissza. Azt nem bírnám, lelkileg-testileg tönkremennék. Van bennem ugyan egy félelem, hogy az utolsó percekben, ha mennénk ki az autóhoz, én, mint a holdkóros, maradnék megállva, rábízva a véletlenre, hogy észreveszik-e vagy sem, de ha újra a katonákra gondolok, belém szökik a félelem.

Most volt bent egy katona, és kérdezte, mi lesz. Belátta, hogy mi nem tudhatjuk, ha ő sem tudja. Mosolyogva intett, hogy maradjunk, és kiment. De úgy vettem észre, hogy azt gondolja: na, egyelőre maradjunk.

Kint egyre hangzik a kiabálás:

– Alles los! Alles los![97]

Nehezen mozdulnak az emberek. Nem akarnak menni.

Alen és egy nagyon magas francia,[98] egyik betegnek[, Ernstnek] a barátja, most öntenek ki egyik szekrénybe egy zsák krumplit. Úgy látszik, remélik, hogy maradhatunk.

Igen, ez volna gyönyörű! Többen! Így én is maradhatnék. Bár így is fönnállhat a veszély, de az más, ha férfiakkal vagyok körülvéve.

Percekre abbahagyom, azután újra csak utánanyúlok a ceruzának. Két polgárőr volt most bent, puskájuk szigorúan simult a vállukra. Mondtuk, nem tudunk menni.

– Na... gut, gut – mondták, és kivonultak.

Mikor kimentek, felültem, és valami különös nevetés buggyant föl belőlem. Gyerekesen vidám volt, és csillogó szemmel kiabáltam:

[97] Mozgás, mindenki, mozgás! (német)
[98] Alphonse Muller.

– Gut! Gut! Bleib! Juj! Gut![99]

Néztek rám megértően, és mindegyik mosolygott. Már egész nap derült-borult, de abban a pillanatban véletlenül teljes fénnyel kisütött a nap. Itt táncol a papíron.

Óh... mint egy nehéz sóhaj szakadt föl belőlem. Az előbbi katona jött bejelenteni, most már egész hivatalosan, hogy maradhatunk, és ha megjön az autó, visz bennünket.

Az az egy vigasztal, hogy nem most jön az autó (vöröskeresztes).

– Speter, speter[100] – mondta.

Hát remélem, az autó nem fog jönni. Könyörgés van benne[m], csak ne jöjjön.

Figyelem őket. A nagyon magas francia is itt maradt, mintha beteg volna. Ő és Alen is mindenáron maradni szeretnének. Az olaszok, de főleg egyik polák mindenáron menni akar. Félnek. – Ha az autó nem jön, itt halunk meg – mondja a polák.

Gyáva! Csak ne jöjjön az autó. Az biztos, ha jönne, és onnét, ahová visz, újra menni kéne, én már nem mennék. Semmi nem lenne, ami továbbengedne. Úgy lenne, mint akkor, azon a szörnyű úton. Első pihenőnél mindenáron le akartam maradni, de mégsem tettem. Másodiknál azután nem tartott vissza semmi.

Ezekben az órákban, amikor lázas akarással kívánom a betegek maradását, előttem vannak azok a betegek, a Hochweilerben maradottak. Vagy száz riadt szemű, erősen dobogó szívű, testben legyengült, lélekben részben elfásult, részben félelemmel teli.

[99] Jó, jó! Maradj! (német)
[100] Később, később (német, hibás helyesírással).

Ebben a pillanatban érkezett egy ukrán nő. A katona küldte ide. Lázas lehet, be van rekedve, és... és... igen, egyik keze hiányzik. Munka közben veszítette el.

Szaporodtunk.

Pár percre vissza akarok térni azokra, akik Hochweilerben maradtak. Vajon mi lett a sorsuk? Mert az más volt, mint ahol a legtöbb ember (az állam után) azelőtt szövetségese volt a németeknek, és legtöbb évekig dolgozott a németeknek. Akik ott maradtak, azok a gyűlölt páriák voltak, a zsidók. Akik egy kicsit mindig a krematórium fényének sötét árnyában voltak. Száz beteg zsidó nő, legtöbb kiaszott, erőtlen testtel, félhetett is. Nem intézik-e el őket az őrök, mielőtt otthagyják a lágert. Bár én ezt nem hittem és nem hiszem. Nem volt már bennük az a gyűlölet, nem volt már, aki ezt elrendelje. Legfeljebb arról lehetett szó, hogy az orosz napokig késik, és addig a legyengültek közül többen a végig gyengültek az éhségtől.

Komjáti Klári repült-e? Mindig azt mondta, az oroszok Vöröskereszt-repülőgépen viszik haza.

A fene egye meg!... nehogy jöjjön az az autó. A férfiak ügyesek. A magas francia most hozott a konyháról egy nagy, kerek, egész sajtot, kávét, makarónit, húst, lisztet, kenyeret. Most ment lekvárért.

Igen ám, de most jött be három német katona, egyik magas rangú, és ő is azt mondta, jön az autó. Kedvetlen vagyok nagyon-nagyon.

Nagy nap! Valóban itt vannak már! Tudtam, hogy nagy érzés lesz, hogy ilyen ragyogó lesz bennem az öröm, de hogy ilyen fényesen sugaras, azt azért nem gondoltam.

Nem sokkal azután, hogy a három német katona elment, nagy tánc lett. Egyik bomba a másik után.

Közben nagy evészet és osztás volt. Jó három szelet kenyeret ettem meg, hozzá kávét. A kávé édes volt a cukortól, amit a kenyérre tettünk. Ez az a cukor, amit én Fritztől kaptam, és először azt hittem, hogy krumplicukor. Utána mindenki kapott (persze eltenni) zsírt. Én egy kis csészével kaptam, és cca. 15 dkg szalonnát. Bizony, nem tudtam megállni, hogy még egy darab kenyeret ne egyek, mert kívántam pár falat szalonnát. Nyolc hónapja nem ettem. Nyers volt, de jó. És a zsír, amit soha nem ettem úgy, ugyancsak nagyon jóízű volt. Azt hiszem, abban már főhetett hús. Azután jött újra friss tört krumpli. Gondoltam, ha most nem rontom el a gyomromat, akkor soha. Olyan sok volt, de nem bírtam otthagyni. Éreztem valósággal, amint a szervezet szedi a zsíros ételt. Szívja szomjasan. És kaptam eltenni két egész kenyeret. Két kenyér egyszerre, mikor tegnap még egy szelet is alig volt.

(Már nevetnem kell, most kérik a tányért vacsorához. Megint a két p[artizán?] főzött tört krumplit, de jó sok hagymás zsírban, dinsztelt húsdarab is van benne. Most melegszik a víz mosogatáshoz, én fogom elmosni, mint délben. Így valahogy kedvesebb.)

Akkor délután egyik bomba a másik után. Körülöttünk már mindenütt füstölt. Egy bomba a lágerre esett, és számításunk szerint a magazint[101] érte. Sötéten, sűrűn szállt

[101] Üzlet (orosz).

a füst. Egyszerre csak megszűnt a bombázás, csak a légvédelem működött, mert egyre több gép szállt fölöttünk. Ötös, nyolcas csoportokban. A levegő megtelt villanó fényekkel, a lövedékek voltak. Csodás látvány volt! Pontosan olyan, mint amilyennek álmaimban láttam. Kint álltunk a barakk bejáratánál, és a szürke kőépületeket bearanyozta a nap. Körül sűrű füstoszlopok húzódtak az Ég kékje felé, és fölöttünk gép... gép... gép... Egyre villantak a fények, és utána először kicsi fekete foltok, majd szétmálló füst lett belőlük. És Breslau fölött lebegett a sok ejtőernyős. Lassan szálltak alá, először fekete pontokként, majd nagy, téglaszínű gombákként tűntek el a házak között. Sírósan nevetett bennem a boldogság, hogy végre láthatom, amit olyan sokszor megálmodtam!!

Már előzőleg szó volt róla, kartondobozom teljesen széjjelmegy, el kell menni másik barakkba körülnézni, hátha találok egy zsákot vagy valami mást. Alberttel, az egyik olasszal indultunk. Óvatosan haladtunk egy másik barakk felé, ne lássanak, hiszen nekünk feküdni kellene, betegek vagyunk.

Most látom, hogy vannak itt rendesebb szobák is. Egy-egy család lakhatott benne. Volt olyan is, amelyben csak két ágy és gyermekágy volt. Sok vackot hagytak ott, de voltak egész használható dolgok is. Sok edény, de az nem kellett, nehéz cipelni. Csak egy szép csészét hoztam el aljával. Meg egy kést, kanalat, villát, mert az egykarú asszonynak nem volt. Találtam egy remek, nagy, mintás teás bádogdobozt. Abba tettem azt a valamit, amit ugyancsak találtam, és abból készítették a mai zupát. Egy tükröt púderdobozzal kombinálva, egy cigarettatartót bőrből, öngyújtóval kombinálva másik oldalról. És egyik szobában, pontosan megint úgy,

mint a mesében, egy nagy bőrönd nézett barátságosan felém. Kínálta magát. Kopott volt nagyon, egyik oldalt spárgával kellett átkötni, mert nem zárt, egyik helyen kiszakadt, de mégis bőrönd volt. Egy sokat szenvedett, sokat vonszolt bőrönd. Már nem éreztem magam annyira ágrólszakadtnak.

[– –] abba pakoltam mindent. Azután találtam kicsit is, azt kibéleltem tiszta papírral, és az ennivalót meg az edényemet tettem bele. Találtam egy erős vászonhuzatot, amely fedi. És találtam egy nagyon jó szövetnadrágot. És találtam egy bőrpapucsot, két pár félcipőt. Nagyok, de az egyik egész használható állapotban. Mégsem kell majd abban a bakancsban lenni.

Este tíz lehet. Már mind lefeküdtek. Elmostam a piszkos edényt, azután segítettem a félkarú asszonynak levetkőzni. Most csak röviden, mert bolondul fáj a lábam, és már rettenetesen fáradt vagyok. Azt hiszem, nem vetkezem le, mert valóban nem tudjuk, melyik pillanatban kell kiugrani, és ha mostan elalszik a villany, bizony nagyon kellemetlen volna.

Találtam még egy tintatartót íróasztalra, több ceruzát, itatóst, egy nagyszerű albumot, amiből remek mappám lesz, egy kisebb meg egy nagyobb fadobozt, *két füzetet!* Most már elég lesz a papír, amíg nem vehetek. Cipőkefét is találtam, jó ruhaakasztót. Kész kincsek a magamfajta szegénylegénynek.

Ahogy itt ülök, mosolygom magam. Nadrágban vagyok, és abban akaratlanul másképpen ül az ember. Egyik lábam föltéve az ágylécre. Kezem minduntalan kinyúl a feketéskannáért, hogy újra töltsön a kis mokkáscsészébe (nagyon szomjas vagyok). Már igazán csak a cigaretta hiányzik.

Nagyon meg vagyok magammal elégedve. A lábam ugyan alaposan fáj, de nem csoda. Egész nap egy órát sem feküdtem.

Amint halljuk, az összes lágerből itt vannak Breslau egyik iskolájában. Az autó nem jött értünk, és remélem, ha reggel jön, abban orosz fog ülni.

Le kell feküdnöm, nem tudok tovább írni. Az altatózene meglesz.

X. Y., X. Y.!!! Anyu...

II. RÉSZ

Breslau, 1945. II. 16-ra virradó éjszaka

Ezen az éjszakán nem lehet aludni. Breslau nagy éjszakája. A megszállás éjszakája. Órák óta jönnek... jönnek a gépek, és hullnak lefelé lassú ereszkedéssel a hatalmas ember-gombák, az ejtőernyősök. Két napja szünet nélküli volt a zenebona. Most alig hallatszik egy-egy lövés, csak a gépek búgnak. Közeledik, majd távolodik egy-egy hullám, mély, egybeolvadó búgással. Hallani, amikor valamelyik gép kiválik a többi közül, és lejjebb ereszkedik, majd újra fölröppen gépmadártársai közé.

Még két órával ezelőtt fülsiketítő detonációk emlékeztettek a két napja tartó veszett táncra. A legnagyobb tűz délután kezdődött.

Az éjszaka sűrű-sötét, de bent a városban valahol nagy épület éghet, mert hatalmas lángja az ég nagy részét bevilágítja. Az idő tavasziasan enyhe, szél fújdogál, és élesztgeti, még nagyobbra lobbantja a lángokat. Viszi, szertefoszlatja a lassan terjengő szürkésfehér, néhol halvány rózsaszínű füstfelhőket.

Maga az Ég mint sötét tetőfedélje a városnak, komoran terpeszkedik (mint öreges úr a foteljában), ránehezedve a városra. A gépek láthatatlanul búgnak, csak azok villannak villanón, amelyek belekerülnek a tűz nagy fényt sugárzó körébe.

Még pár órával ezelőtt fülsiketítő detonációk emlékeztettek a két napja tartó veszett táncra.

A legnagyobb támadás délután kezdődött. Akkor már üres volt a láger, csak mi, betegek maradtunk itt, meg pár elszánt férfi, akik semmi áron nem akarták még pár nappal sem meghosszabbítani annak a pillanatnak elérkezését, amikor megláthatják az első orosz katonát.

Organizáló körútra indultam, mert egyik doboz teljesen széjjelment, ahelyett kellett valamit szereznem. Gondoltuk, talán itt hagytak valamit a gyorsan csomagolás lázában. Alberttel, az egyik villogó fekete szemű olasszal indultunk el, aki, mielőtt kényszerítették az idejövetelre, a *Mariannán* teljesített szolgálatot. Hajós akart lenni. Mindössze húszéves, és már két éve itt robotol.

Amíg a legközelebbi barakk felé haladtunk, egyre figyeltünk fölfelé. Egyik csattanás a másikat követte, és amikor a láger területére esett le egy bomba, remegett alattunk a föld. A levegőben halkan úszott a sok barakk számtalan ablakának egyre tartó, zenélő rezgése. A bomba számításunk szerint a dolgozóláger (Arbeitslager, tele van velük Németország) magazinját érte. Az olasz szomorúan mondta:

– Magazin kaput, nichts materia.[102]

A magasban szálló gépeket állandóan lőtte a légvédelem, és a lövedékek aranyszínű fénnyel villantak a magasban, de a gépeket nem érték el. A villanás után fekete foltok, majd lassan szétmálló sötét kis felhőcskék lettek belőlük, hogy végül elenyésszenek az ég mélykékjén.

[102] A raktárnak vége, nincs áru (hibás német).

Breslau fölött (a láger a város szélén van, utána már fenyőerdő sötétlik) ejtőernyősöket eregetnek az ötösével, nyolcasával haladó gépek. A hatalmas embergombán kis fekete pontokként váltak le a gépről lassan lebegve, ereszkedve lefelé, egyre nagyobbra nőlve, téglásvörös színüket is megmutatva eltűntek a házak között.

A kiürült barakkokban még a szokottnál is nagyobb volt a rendetlenség. A piszkos cementpadlón papírok, rongyok, edények, rossz ruhák hevertek. A nyitott ajtajú, keskeny szekrényekben ottfelejtett ruhaakasztók lógtak, a kályhákon lavórokban félig főtt krumplik mállladoztak. Az asztalokon só, cipőkefe, kanál, gyerekjáték, púderdoboz, kávéskanna hevert a legnagyobb összevisszaságban. A lécekből készült festetlen faágyakon keresztben, hosszában feküdtek a szalmazsákok, és a legkisebb érintésre puha zizzenéssel hullott belőlük a szalma. A fehérre meszelt, füstös, elnyomott poloskáktól véres falon nadrágszíjak, kis tükrök, folyóiratokból kivágott képek lógtak. És az egyik szobában magát kínálva egy nagy bőrönd állt a támla nélküli kis széken. Kopott volt, szakadozott, de jobb, mint a másik. Látni lehetett, hogy sokat gyalogoltak vele, egyre tovább, a hóban szánkóra kötve, esőben kis kocsikra zsúfolva. Ha kellett, kézben vonszolva, ha elromlott a kocsi, és felhangzott parancsolón: – Weiter! Gehweiter!![103] – És ha nehezen indult az elgyötört emberekből álló menet, a gyűlölt végparancsszó: – Los! Los!![104] – hangzott vérforralón.

Hajnalodik.

[103] Tovább! Menj tovább! (német, hibás helyesírással)
[104] Mozgás! Mozgás! (német)

A gépek búgnak, tele van berregő zúgásukkal a levegő. A betegek nyugodtan alszanak, csak páran figyelünk kifelé. A félkarú ukrán asszony, akinek munka közben (barikádásás) vérmérgezést kapott a bal karja, nyöszörögve fordul a másik oldalára.

Tíz férfi között ketten vagyunk nők. Mi nem tudtunk, de legtöbben nem is akartunk továbbmenni. Várjuk a vöröskereszt-autót, izgatott reménnyel telin, hogy a németek már nem tudják küldeni, és bevárhatjuk az oroszokat itt a város szélén. Mert a többiek már úgysem mehettek messzire, legfeljebb a város szívébe. Körül vagyunk zárva.

A búgás végeszakadhatatlanul tart. Melegen, nyugodt, és mégis izgalmat adó, meleg áramként terjeng bennünk, és nevető, diadalmas örömmel érzem: érdemes volt.

Érdemes volt kockáztatni az agyonlövést, mikor lemaradtam attól a csoporttól, amely befelé haladt az ország szívébe. Érdemes volt nem menni velük, hanem bevárni őket. Két napot kuksolni a cukorgyár pincéjében, pokróc nélkül, egy lefelé fordított tányéron ülve. Érdemes volt napokig éhezni, lakás nélkül szédelegni fázva, éjszakákat töltve a pályaudvarok éttermeinek asztalára borulva. 120 lelkes férfi – partizán – tanyáján, rendőrszoba (Wehrmacht) padlóján.

Minden érdemes volt ezért a napért...

II. 16. este

A mai nap nagyon szép nekem. Nagyszerű érzés, és nem hittem, hogy ha csak pár napra, esetleg órára, de már most elérhetem.

Délelőtt beszéd közben csak úgy odavetőleg mondtam, hogy nagyon szeretnék egyedül lenni egy szobában. Alfonz, a nagyon magas francia, meg barátja, a villogó fekete szemű Ernst azonnal rávágták, hogy ennél mi sem könnyebb. Ők ketten a rendelőt rendezték be maguknak. Attól jobbra van a betegszoba, a másik oldalán meg egy pici szoba, egyszemélyes. Igen ám, csakhogy teljesen üres volt, mindössze egy szekrény állt benne. Mikor ezt mondtam, csak mosolyogtak, legyintettek. Mire magamhoz tértem, ők ketten kerültekfordultak, és már benn is állt a ruganyos sodronyú ágy szalmazsákkal. A kályhában, melyet egy másik szobából hoztak, ropogott a tűz. Fölvillanyozódtam. Egyik szobában találtam egy kis fonott, gömbölyű asztalt, lemostam; fölmostam a követ, egy kis, támla nélküli széket is beállítottam. A betegszobában egyik szekrényben kasmírkendőt találtam, azzal letakartam az asztalt, a másik barakkból lavórt, vizeskannát, papírkosarat hoztam, meg egy jó nagy tükröt. Még találtam pokrócot is, az ágyat letakartam. És egyszerre lett egy szobám. Fájó szívvel gondoltam, hogy talán csak pár órára, és egyszer sem alhatok benne. Jön az orosz, tovább kell menni, és újra a tömeg. Most este remélem, hogy legalább ma itt alhatok. Furcsán hangzik, de azt kívánom, pár napig ne jöjjön az orosz. Szeretném pár napig élvezni, hogy ha nem is szép, de van egy szobám. Ott egyedül lehetek, bezárhatom az ajtót, nyugodtan írhatok, csend van, mindennap lefürödhetek (amint készen volt a szoba, az volt az első).

Körülnézek, és mélyeket, nagyokat lélegzem. Alfonz jut most eszembe, mert az ágyon megláttam az ő huzatát. Szó nélkül, magától értetődően hozta be, és készítette el fekhelyemet. Fehér a huzat.

Fehér!!!

Direkt pokróchoz kombinált. Lepedő és huzat egyben.

Akaratlanul is figyelem ezt az óriási franciát, amint nagy lépteivel nesztelenül jön-megy. Már idehordta a fél konyhát. Azt hiszem, barátja lehet a főszakács.

De nem csak az. Végtelenül szolgálatkész. Szinte észre sem veszem, mikor nyílik az ajtó, benyúl a kis ládáért, tűzre rak. Egyszerre csak ott a fénytompító a villanykörtémen, és a sarokban egy külön seprő áll. De a barátja is lesi, mit kívánok. És mind... mind ügyesek. Van, amelyik már öt éve (sőt a félkarú asszony hat) dolgozik a németeknek (a két francia két éve), és megtanultak mindent kényszerből. Varrnak, mosnak, cipőt javítanak, főznek, és ha néha nem elég tiszták, olyan férfi-wirtschaftot csinálnak, akkor bámulom őket, milyen türelmesen végzik a nem számukra való asszonymunkát.

Délelőtt Szilvesztro, az egyik hatalmas terjedelmű olasz pörköltöt főzött makarónival. Percek alatt tűzhelyet állítottak egy üres szobában, és máris forrt az étel.

Délben nagyon kedves volt. Alfonz bejött értem ebéd után, és az asztalon már három csésze állt gőzölgő feketével. Cvibak, valami kétszersült,[105] de kissé édeskés, és apró szeletekre van vágva. Kunsthonig,[106] az a krumplicukorszerű valami, ami melegen puha lesz, és kenni lehet, meg vaj állt az asztalon. Középre ültettek, és szabályos feketézés folyt. Természetesen sokat nevettünk, mert én keveset tudok németül, és a társalgás keserves volt, de minket ez nem zavart. Ernst, a villogó

[105] Vö. Zwieback, 'kétszersült' (német).
[106] Műméz (német).

szemű, csibészesen kedves arcú, hatalmasakat nevetett egy-egy mondatomon, amiért én nem sértődtem meg. Alfonz csak mosolygott, és barna szeme fáradhatatlanul követte mozdulataimat.

Néztem őket, és bizony arra gondoltam: nos, itt van két férfi, akik partnerek lehetnének a csókhoz. Mind a kettő tetszik. Ernst átlagmagas, ügyesebb mozgású, jó alakú fiatalember, arcban jobb képű, mint Alfonz, engem mégis inkább ő vonz. Hogy miért, azt nem tudnám megmondani. Első percben, ahogy megláttam, azonnal arra gondoltam: e kínzó kietlenségben, annyi nehéz hónap, számlálhatatlan szörnyű órák után jó lenne megbújni ennek a hatalmas embernek a karjában. Arca oroszos, de ezt valószínűleg a kicsi fekete körszakáll teszi. Ahogy nézem, eszembe jutnak azok a könyvek, amelyekben párizsi művésztanyákról olvastam.

Megvan!

Egész délután törtem a fejem, kire emlékeztet.

Rákosszentmihályon volt egy festőművész. Keveset lehetett látni, mert külföldön élt, ritkán jött haza. Az ilyen hatalmasan magas, fekete körszakállas.[107]

Feketézés után cigarettával kínáltak, és én nem tudtam nemet mondani. Annyira kedves volt az egész, hogy az az egy cigaretta valahogy hozzátartozott. Minden köhögés nélkül sikerült elszívni. Nem volt rossz, és nem volt jó. Egy kicsit érdekes volt nekem.

És most... lefekszem a fehér huzatú ágyba... Meleg a szoba. Egy szál hálóingben fogok aludni (Hochweilerben kaptam). És egyedül fogok aludni.

[107] Rákosszentmihályon több festő is élt a kérdéses időszakban – Basilides Sándor és Barna, Kernstok Károly, Pálinkás Béla, Szepesi Kuszka Jenő. A leírás Basilides Sándorra vagy talán Kernstokra illik. *(Széman Richárd fotóművész, helytörténész szíves közlése.)*

(Kedveseim... Anyucim, Jenő, Feri, Margit... merre vagytok? Hol vagytok? Hol kínlódtok? Milyen a fekhelyetek?

X. Y., téged külön szólítalak... Tudod... Te vagy nekem az egész világ. Van-e fekhelyed? Tested... a sokat csókolt, hol hever? Te...

Bocsássátok meg, hogy így tudok örülni ennek az ágynak, szobának, mikor nem tudom... Ugye nem bűn? De ezekben a percekben is van egy fajtája a boldogságnak...)

945. II. 17. este

Mennyire tévedtem, mikor azt hittem, hogy 16. a megszállás éjszakája. Még mindig tartanak erre a támadások, és ma este valóban azt hittem, hogy végünk lesz. Mivel a többi támadásokat pokolnak neveztem, ennek már nem tudok nevet adni. Még most is zúg a fülem. Talán egy órán át egyik bomba a másik után! Ablakok, ajtók nem szűntek meg rezegni, csörögtek, rengett a ház. A léghuzat meglebbentett minden lebbenthetőt, és érezni lehetett nyomását. A sziszegve fütyülő hang, amint a bomba szeli a levegőt, örökre bennem maradt.

Szzsjuuuu...

Hallani, amint jön... jön... közeledik. Először kis moraj, majd sziszegő hang, a fütyülés erősödik, mikor fölöttünk vágtázik vészes útján, mesék rémséges, förgeteges zivatarának dörgése, azután jön a becsapódás, egy megsemmisülés érzetét keltő csattanás. Ingani véljük a házat, és kissé báván nézünk magunk elé, csodálkozva: hát megmaradtunk? Fülelünk a levegőben lassan elenyésző utódörejeknek [sic], és még magunkhoz

sem tértünk, már jön... jön... közeledik a következő. Agyunkba belevág a sziszegő, zizzenve fütyülő hang, mint a mesék förgeteges réme.

Én, akármilyen hatalmasat dörren, meg sem rezzenek, szemem sem rebben, de ezen az estén párszor, amikor mintha fölöttünk gurult volna el, lejjebb kaptam a fejem, és odalapultam a falhoz.

Nagyon lassan érnek ide. Már csak háromszáz méterre lehetnek, ha a térség egyenes átmérőjét nézzük, de nekik meg kell kerülni a lágert körülvevő kis fenyőerdőt. Mindent egybevetve, ha elgondolom, milyen tempóban haladnak a dolgok, elborzadok. Mi történhetett azzal a sok beteggel, akik Hochweilerben maradtak? Ott nem volt sok élelmiszer felhalmozva. Itt maradtunk, összesen, beleszámítva, akik elbújtak, talán huszonöten, ott cca. 100. Kenyér egy falat sem volt, és zulage[108] sem. Ami zöldféle aznap jött, széjjelosztották az indulóknak (nyers répa, retek). Emlékszem, lisztet, cukrot mindig olyan húszkilós ládákban hoztak. Mi az? Az indulás előtt éjjel sütöttek, valószínűleg nem maradt semmi.

Az autót már nem várjuk, csak azt számoljuk, mikor érnek ide az oroszok. És újra csak azt kell mondanom: ne még. Pár napig hadd élvezzem ezt a nyugalmat. Hogy kint förgetegezik a technika vészes viharzása, az nem izgat. A kályhában szinte éjjel-nappal izzik a koksz, ha közben kinyitom az ablakot, itt bent tovább melegít a kályha, és közben szívom a jó, friss levegőt.

Most mosolyra késztető kis izgalom van bennem. Alfonz a raktárból új, fehér lepedőket hozott, és nekem is adott belőle. Egy tarka vászonhuzatot is (kék kockás), amibe bele lehet csúsztatni a pokrócot, no meg három

[108] Vö. Zulage (német), minden olyan tábori élelem, amely kenyérre került (kolbász, lekvár stb.), „rávaló".

új pokrócot. Én délelőtt elmentem körülnézni egy másik barakkba, és újra sok mindent találtam. Piszkosan, rongyosan, de mindenből csinálok majd valamit ügyesen. Egy ruha, egy pongyola (minden arra vall, hogy a tulajdonos jó ízlésű volt), csipke ágyterítő, damasztabrosz, szalvéta, konyharuha, nagy darab finom vászon (zsebkendőknek), fejkendő, kombiné (egy bugyit csinálok belőle), batiszt asztalterítő, kötényruha (kötény lesz belőle). Azután egy parafa talpú guszta nyári szandál, de hiányzik a hátsó tartópánt. Már le is mostam, és szép, divatos papucs lett belőle. A ruhák között volt egy édes kispárnahuzat is, csipkebetétes, fodros, egész tiszta. Azt mindjárt fölhúztam (a többit kimostam). Most egy tiszta, gusztusos, ruganyos ágy vár. Hálóingem is frissen mosva, és a víz már gőzölög, hogy lemosakodhassak. Frissen lemosakodva, tiszta hálóingben, meleg szobában lefeküdni egy friss huzatú ágyba, tudni, hogy a huzatban új pokrócok vannak, otthoni ízű kispárna a fej alatt... ez a nyolc hónap után ilyen hirtelen túl szép. Ha csak pár napig tart, akkor is...

Borzadok, ha arra gondolok: esetleg még mindig a többi zsidó között lennék: szörnyű rágondolni! Milyen jó, hogy nem vagyok gyáva, és mertem megszökni! Mi lehet velük? És mi történhetett a többiekkel, akiknek volt bátorsága megszökni.

Délután fülembe csengtek saját szavaim. Anyunak mondtam, mikor már harmadik napja utaztunk hetvenen a marhavagon fullasztó melegében, remegve csöppnyi vízért. Akkor már éreztük, hogy az együttlét csak órák kérdése. Okosan, hisztériázó jelenet nélkül beszélgettünk, igyekeztünk egymást megnyugtatni. Anyu csodálatosan okosan viselkedett, de az is lehet, hogy ereje mellett fásult is volt. – Te korodhoz képest

– mondtam – friss vagy, és erős. Dolgozni tudsz, varrni is, a nyelvet tudod. Én gyenge vagyok ugyan, de tudod, mindig megálltam a helyem, most is megtalálom majd valahogy. A nyelvet ugyan nem tudom, de fiatal vagyok és csinos, ez rendszerint elnézésre ösztönzi az embereket.

És valóban, ha visszagondolok, sokkal nehezebb, kínzóbb lett volna az a pár hét, kezdve az elinduláson, amely esetleg nem is sikerült volna segítség nélkül.

Újra kezdődik a boszorkánytánc. Arra kell gondolni[109]

1945. II. 24.

Hét napja nem írtam. Pedig sokszor kívántam, de nem jutottam hozzá. Tegnap már nagyon ideges voltam, és ma azzal kezdtem a napot (elhatározás), hogy fekszem és írok. Hét nappal azelőtt hirtelen abbamaradt az írás. Egy minden eddigit felülmúló, irtózatos erejű becsapódás után elaludt a villany. Nem is gyulladt meg, világítás nélkül vagyunk. Hat, fél hétkor vacsorázunk, és legkésőbb, akárhogy is húzom az időt, fél kilenckor már lefekszem.

Mikor a villany elaludt, éppen azt akartam írni, hogy kísértése a Sorsnak itt lenni, hiszen ez a rész maga a front. Két barakknak már nincs teteje, és többnek kivitte ablakát, ajtaját a légnyomás. Itt csak egy ablaküveg pattant szerte a betegszobában. Ott már csak ketten fekszenek, Albert, egyik olasz, egy nyúlszívű alak, és Alfonznak egy nagyon beteg barátja. Ők fáztak az

[109] A szöveg a gépiratban itt megszakad.

új szálláson, hát visszajöttek. Valami pinceféle helyiségbe költözött az egész társaság. A falak nedvesek, és egész nap ég a villany.

A boszorkánytáncos este után sátánok tánca következett egy egész napon át. Akkor költöztek el. Minket is hívtak, de mi nem akartunk. Sajnáltuk fölcserélni szállásunkat. A rendelő tágas, fehérre festett bútora van, és körül üvegezett gyógyszerszekrény. Az én szobám nagyon kedves lett. Fehér, csipkés szélű takaró az asztalon, kis kézimunka, az ablakon vászonfüggöny. Az asztalon faragott varródoboz és kerámia hamutál. Újra mentem egyik barakkba, és ott találtam. Még több mindent. Cipőkrémet, púdert, rúzst, celluloid szappantartót, ruhakefét, hajkefét, még egy kis bőröndöt, szép evőeszközt, finom porcelántányért. Ernst hozott még három lepedőt, hogy varrhassak magamnak, ami még kell. Kombinálok jobbra, kombinálok balra, és kettőt igyekszem megtartani, hogy abból egy fehér huzatot varrhassak a pokrócoknak, mert a tarkát nem szeretem. A tarkából pedig egy csinos kis nyári ruha lesz. Ha végignézek a holmikon, meg kell állapítanom, hogy lágerviszonylatban már jól felszerelt vagyok. Csak attól félek, egyszer mégis gyalog kell menni, és akkor elhagyhatok sok mindent, mert a felét sem tudom vinni. Pongyolám készen van, és ha felveszem, hozzá a sikkes kis papucsot, már előre érezve az új fehérnemű érintését, végignézve a szobán, számban érezve a fogkrém friss mentholizét, kezdem magam ismét kultúrembernek érezni, aki túl van már az őskoron. Milyen messzi is van már Auschwitz, ahol öten ittuk egy fazékból a főzeléket, és ha különbögrét [sic] szereztünk, dugdosni kellett, nehogy elvegyék. Pedig abból még azt a kotyvalékot is szívesebben ettük a faragott fakanállal.

Ahogy fekszem, az ablakon keresztül csak az eget látom, és maga a szoba már többször Mátraverebélyt juttatja eszembe, ahol vagy két hétig nyaraltam. Ott volt ilyen kicsi, fehérre meszelt, vaságyas, festetlen szekrényű szobám. Nyaralás jut eszembe, mert ezek a napok ebben a háborús világban, annyi szörnyű nap után, valóságos nyaralás. Meleg, tiszta kis szoba. Világítás ugyan most sincs, de falun képzelem magam. Bő étkezések, két megnyerő férfi társasága. Nagyon kellemes, szép órákkal. Csak az a kár, hogy megszűntek a mindennapi, bő vízben való lemosakodások. Egy bomba a vízműveket is elintézte, és minden csepp vízzel takarékoskodni kell. A férfiak ugyan ástak egy kutat, de kevés a víz. Egyedül a szomjúság gyötör. A víz ugyan Németországban mindenütt rossz, de ezt egyáltalán nem lehet inni, csak forralva. Nekik nem hiányzik, mert a kávé a mindenük. Úgy megszokom én is, hogy otthon is feketézni fogok. Étkezések után elmaradhatatlan. Mikor mondtam, hogy nálunk egy ebéd terítékéről nem hiányozhat a jó friss víz, csodálkoztak.

A dörrenéseket már teljesen megszokta a fülem, szinte nem is hallom, csak ilyenkor, mikor ismételten eljön a pokol. Most jött mondani Ernst, hogy egyik barakknak teljesen vége, két kis bomba csapott bele. Most már túl rajtunk a várost bombázzák, inkább a kilövéseket hallani. Srapnelek füttye is szeli a levegőt. A zsidók ismételten eszembe jutnak, a hochweileri betegek, és mindig jobban borzadok, ha elgondolom, mi lehetett velük, mert feltételezhető, hogy az orosz ott sem jött gyorsabban, mint itt. Akik bírtak, úgy képzelem, elindultak feléjük, de messzire nemigen vihette erejük. Esetleg a faluba mentek be, az elmenekültek házaiba, ennivalót keresni. De mi lett azokkal, akik nem bírtak menni?

A legyengült Boriska, a teljesen tehetetlen Komjáti Klári. Képzeletben kezemmel befödöm szemem. Nem bírom látni...[110]

Még mielőtt a többiek elköltöztek, természetes lett, hogy a két franciával étkezem. Azóta is egyre nyomja gyomromat a bifsztek. All előszeretettel készíti, és a hirtelensült az én gyomromnak nehéz. Ugyanígy természetes lett, hogy elmosogatok, kiseprek. All már az elején vitázott velem, hogy nem engedi. Reggel, amikor tüzet rakott a szobájukban, hozzám is bekopogtatott, és csendben, magától értetődően itt is megrakta a tüzet úgy, hogy én már a bemelegített szobában keltem fel. Egyre hallottam a biztatását:

– Musse essen, musse liegen.[111] – És negyedik nap, amikor észrevette, hogy az asztalra tett karórájáin a percmutatókat nézem, miközben a pulzusom fogom, ő is megnézte, és másnap nem engedett fölkelni. Talán 110-et vert. Csak ebédhez és vacsorához keltem föl. Reggel a kávét behozta.

Nagyon jó volt hozzám. Főzés stb. természetes nála. Két év alatt a kényszer rászoktatta, és bár nem szívesen csinálja, nem is lázadozik miatta. Először az otthonától távol élt, később katona lett, két éve meg ide hozták. Nem szeretem ezt a „remek férj-anyag" típust, de most nyolc hónap szenvedése után jólesik a létezése. Örülök, hogy összetalálkoztunk.

[110] A menetképtelen, beteg foglyok a tábori kórházban maradtak. A felszabadulás utáni első napokban 15-16 nő halt meg tífuszban és alultápláltságban. A hochweileri revierben hátrahagyott foglyok valószínűleg nem sokkal az evakuációs oszlop távozása után visszanyerték szabadságukat, mivel a közeli Militsch (ma Milicz) várost 1945. január 21-én a Vörös Hadsereg elfoglalta, így nagyjából ekkor szabadult fel a tábor. *(Anna Rytko szíves közlése.)*

[111] Muszáj enni, muszáj feküdni (hibás német).

Ernst, az más típus. Egész nap fekszik és olvas, és csak akkor segít valamit, ha All vagy Albert már többször elkiáltotta tréfásan az aufstechent.[112] Képes leugrani ágyáról a mellette álló székre, és miközben kellemes baritonján énekel, úgy zokniban, egyik székről a másikra lépve leereszkedni a terítéke elé, hogy étkezés után egy pillanat alatt feltornássza magát a felső ágyra.

Étkezésnél eleinte próbált társalogni, de mivel én alig tudok valamit, igen kínosan ment. Hatalmasakat hahotázott mondataimon, azután csak akkor mondott valamit, ha zavarba akart hozni. Ők ketten rendszerint franciául beszélnek, mert a német nehéz nekik, és én azt sem igen értem. Ernst egy pillanatra sem teszi le kezéből a könyvet, és akárhányszor All is kézbe vesz egyet, vagy a szótárt böngészi, és jegyezgeti az új szavakat. Nem sértődök meg, annyira természetes, mivel nem tudnak velem beszélni. Különben is olyan pajtási hang uralkodik, de mindig a jó ízlés határáig. Mindkettő fedi a gentleman jelzőt.

Ernstnél csak az zavar, hogy hasonlít ...[ra][113] a feje. Alakja jóval magasabb, vállasabb, de arca profilból meglepően hasonló. De ez sem lényeges. Első perctől All vonzott magához. Őt akartam.

Mert akartam...

A sok rossz után vágytam egy kar szorítását, egy száj melegét. Izgatta fantáziámat idegen volta, és az egész úgy együtt. Kint pokoli tombolás, bent egy minden mozdulatomat követő szempár. Nem kérdeztem, mi otthon. A bennem élő szerelem forrása teljesen lekötött, másfelé buzog. (X. Y., csak Te... csak Te...) Mély beszélgetések nem lehettek, így a lélek aludni kényszerült,

[112] Felkelni! (német, hibás helyesírással).

[113] X. Y. jóbarátja *(a szerző jegyzete)*.

csak úgy felületesen pihegett, de mély rezdülései nem szólalhattak. Most elég volt az, hogy még így is, más nyelvet beszélve, könyvek, írók nevei röppentek szánkról. Ismerte nemcsak a próza és poézis birodalmát, de járatos a filozófusok között is, tűrhető hangján operaszólamok játszadoznak a sanzonok mellett. Sportol, láttam egy képet, a magasba repül. Mint mondja, 160-at ugrik. De ez már nem érdekelt.

A napok könnyen szaladnak a nagy, dúló viharzásokban. Reggel a melegben kelni, öltözés és takarítás, utána reggeli, mosogatás, söprés. Kicsit feküdni, szabni gyorsan a dolgokat, ebéd. Ebéd után fekvés, szabásvarrás, korán vacsora, utána kicsit ülni a félhomályban. Világítás nincs, csak a koksz izzik, az ablakon nem eresztjük le a fekete papírt. Az esték és éjszakák, ha el is takarják a holdat a nehéz felhők, mégis világosak, mert bomba okozta tüzek festik vörösre az eget, egy-egy Sztálin-lámpa[114] sétál át az égen, lassan ereszkedve lefelé. Kicsit beszélgetünk, sokat hallgatunk, a fiúk énekelnek, nagyokat nevetünk, tréfálunk. Fél nyolc felé bejövök. Az ablakot kinyitom, leülök a kályha mellé. Egy órát is elüldögélek így, a meleget ontó kályha mellett, szívva a friss levegőt. Bizony a napokat megállítanám egy időre, így menjen, és bennem a vágy: itt várni be a háború végét. Testben megerősödtem, híztam valamit, teltebb vagyok. Amennyire vártam, úgy kívántam most, hogy az orosz még késsen.

Nem... minden bennem van. Ha tudnám, hogy már Tefeléd mehetek, egy percig sem késlekednék e nyugodalmas kis szigeten. Mindent hagynék, lélegzetvesztve rohannék Feléd, úgy, még lihegve a rohanás lázától

[114] Sztálin-gyertya *(a szerző jegyzete)*. [Ejtőernyőn ereszkedő, kerozintöltetű szovjet világítóbomba.]

állnék eléd, és nem szólnék, csak szemem kérdezne... várna, és ha hiába... még mindig nemet sugározna szemed kékje, zokszó nélkül, bár kínlódva várnék tovább. Mindig határozottabb az érzés, hogy akármeddig. Még mindig bennem van, hogy egyszer újra...

Az őrületek estje volt akkor, soha el nem képzelt tombolás. Egész nap nehéz volt a szívem, a nyolc hónap minden kínja bennem volt. Elözönlöttek a csúnya emlékek, fojtogatták torkom. A szoba melegén átvágott a nyolc hónap minden hidege, nagy bifsztekszeletektől terhes gyomromba belemart az akkori éhezés érzete, arcomon pofonok nyomai égtek, derekam sajgott a korbács emlékétől. A háromnapi gyaloglás nyilallt csontjaimban, tarkóm egyre koppant a keményre fagyott hótól borított földön.

All bejött a szobába, kezében a tankönyv. Német–francia. Pár francia szót tanult velem előző nap, és mivel Ernst állandóan hahotázott, aznap itt akartunk tanulni. Egy füzetet is hozott, ő írt bele.

945. II. 25. du.

Most már értem. Ma, mikor felébredtem, úgy láttam, már dereng. Gondoltam, rendet csinálok, akkorára teljesen kivilágosodik, és írni fogok. Mindent láttam a szobában, és kint is tisztán látható volt minden. Hold nem sütött, borús volt az ég. Egy-egy fényszóró sietve szántotta végig az eget, dörrenések kísérték útját, de egyébként csend volt. Elvégeztem a dolgomat, de csak nem lett világosabb. Írni nem lehetett, így hát nekikészültem egy jóízű utóalvásnak. Mikor felébredtem, még mindig ugyanolyan világos volt, semmivel sem világosabb. Így

jöttem rá, hogy éjszaka takarítottam, érthetetlen forrásból kapott fény mellett.

Az előbb azután hallottam, hogy Breslaunak teljesen vége. A bombák egészen tönkretették, az emberek állandóan a légópincékben (bunker), vagy ahogy itt mondják, kellerekben[115] ülnek, és hatalmas tüzeket szít még hatalmasabbakra a már két napja vad fütytyöket eregető, vágtázó szélvihar. És a tüzek teszik világossá az éjszakákat. Sajnálom a szép nagy várost, az embereket, de van bennem vállvonogatás is. Miért olyan őrültek. Vagy négy nappal azelőtt arra ébredtem, hogy a fegyverek hallgatnak, csak egy erős hang beszél az éjszakában. Hatalmas rádió vagy megafon lehetett. Nem értettem meg (sokáig beszélt), de világos volt, hogy miket mondhat. Még vagy háromszor beszélt, zene szólt, röplapok hulltak, amelyeken az állt, hogy ötven magas rangú tiszt pártolt át egyszerre, és körös-körül amerikaiak, angolok, oroszok vannak, nincs értelme a harcnak, ne tovább, kár a falvakért és városokért, ne meneküljenek, maradjanak magukat megadva. Úgy látszik, eredmény nem volt, mert tulajdonképpen azután kezdődött a város bombázása.

Három napja visszavonuló német katonák tartózkodnak a konyha épületében. Az oroszok olyan közel vannak, hogy a német katonák innét a barakkok közül lövöldöznek. Ha közelharcra kerül sor, még veszedelmesebb lesz itt, mégis azt mondom, csak tovább ebben a tiszta kis szobában, terített asztal mellett.

A damasztabroszt rendbe hoztam, szalvétákat varrtam. Evőeszköz, edények vannak itt, másik barakkokban kis csiszolt üvegtányérokat, tartókat találtam,

[115] Vö. német Keller, 'pince'.

azokban tettem a honigot,[116] cukrot, mustárt, cvibakot, sót, és nagyon szépen terítek a nagy, fehérre festett asztalon. Mikor frissen mosakodva, papucsban, pongyolában leülök reggel a gusztusos teríték mellé, érzem, hogy minden óra, amit itt tölthetek, ajándék.

Tegnap újra hirtelen maradt abba az írás. Jó tűz volt itt, és All itt sütötte a húst. A hús sistergett, olvasztott vajszag terjengett a szobában, és ez megállította a ceruzám. Most meg nagyon döcögősen megy, mert fáradt és álmos vagyok. Fél öt lehet, aludtam is talán egy fél órát, de nem elég. Tegnap egész nap feküdtem, ma lemosdottam, kétszer mosogattam (reggel, délben), söpörtem, tettem-vettem, és ez elég volt ahhoz, hogy kifáradjak. Újra elszoktam a munkától. Az este arra gondoltam, hogy mióta Breslauban vagyok, pár éjjel kivételével (hidegebb volt, és a kabátommal takaróztam) nem fáztam. Két nappal ezelőtt volt egy hónapja, hogy ideértem. És az oroszok még mindig nincsenek benn a városban. Meddig tarthat még a háború? Igaz, hogy körös-körül vannak, mindenfelől szűkül a kör. De akkor is. Egy hónappal azelőtt elhittem, hogy még két hónap, és kész. Ma már ezt nem hiszem. Lesz abból négy is.

Folytatni kellene, amibe tegnap belekezdtem, de valahogy nem megy. Már tegnap sem ment volna. Frissiben kellett volna lerögzíteni. Már nincsenek bennem az akkori ízek és színek.

Veled vagyok tele.

Emberem... még három nap, és itt a március elseje. Már előre hallom, amint bezörget majd a szél az ablakomon. Üzensz majd nekem vele. Azon a napon még külön is.

[116] Méz (német), vö. a korábban említett Kunsthonig, 'műméz'.

Mégis... merre lehetsz? Mit csinálhatsz? Hogy érzed magad? Hát meddig még?! Toporzékol bennem a sajgó türelmetlenség. Látni akarlak!!! Érezni kezed simogatását, látni szemed szikrázó izzását. Külön élő kezed és szemed akarom ebben a pillanatban a legjobban. És az orrod látom, finom ívelésével. Mások azt nem is tudják, Te milyen szép vagy. Vagy csak én látlak olyan szépnek? Én nem is tudom, de olyan mindegy, miért... hogyan... nekem elég, ha azért vagy szép, mert szépnek látlak. Ady jutott eszembe. Az *Elbocsátó szép üzenet.*

Mindenről tudnék most írni, csak arról nem. Pedig erőszakolom magam, és nem megy. Miért? Nem tudom. Nem a félelem tart vissza, Te nem törődsz vele, tudom. Valami más. Annyira bennem vagy és bennem voltál akkor is, hogy valami szégyenkezésféle van bennem. Óh... nem azért. Hogy egy másik karban egyáltalán gondolni mertem a Te karodra. Mikor azok a percek csak a miénkek, még ilyen formában sem férkőzhet hozzá egy harmadik. De nem tehetek róla. Annyira szeretlek, és már annyira kívánlak. Csak álmodni nem tudok még Veled. Azzal a kívánással alszom el minden este.

De mégis megpróbálom. Túl akarok lenni rajta. Ott kezdtem, hogy nehéz napom volt, nyolc hónap keserve sajgott minden sejtemben. Bejött a tankönyvvel meg a füzettel, amibe írni szokott. Vagyis poétikus lélek. Nem bírtam megállni, vagy talán inkább egy kíváncsiság volt bennem, hogyan viselkedne, ha tudná zsidó voltomat. Elmondtam mindent. Auschwitzot, Hochweilert. Az egészet. Megdöbbent. Nem zsidó voltomtól, hanem a szenvedésektől. Tudod, hogy van az... két fiatal... egymásnak szimpatikus ember, még így idegenül is megértve, hogy szellemük ugyanazokat kívánja, érzékek

csalóka játéka, hosszú idők csóktalansága, egy sokat szenvedett, szomorú asszony, a helyzet szokatlan izgató volta, kint háborús förgeteg tombol, bomba remegteti körülöttünk a falakat, és első csókjuk elveszik a gépfegyverek eszeveszett kattogásában. Dübörgés, rengés, bombák szaladó szisszenése kíséri a kar másik felé indulását...

Utána? Sokáig feküdtem nyitott szemmel. Ne haragudj.

Én Rád gondoltam...

Téged láttalak...

Téged éreztelek...

És másnap még erősebb lett a reakció.

Harmadnap elnéztem a férfi testét. Mint férfitest csodálatosan szép. Hatalmas, szabályos felépítésű. Izmok, hús, sem több, sem kevesebb, mint amennyi kell ahhoz, hogy szép legyen. Formájában, a hím teljes díszében, festeni való. Zichy festett szeretkezésben viharzó testeket, az jutott eszembe. De nem, ez a test szebb annál.

És kötni nem tudott.

Most, ahogy írok, és arra gondolok, itt van a mellettem levő szobában, újra jönni fog, karjába zár, úgy érzem, ne tovább. Abba kell hagyni. Hogy lesz-e erőm? Még nem tudom. Sajnálom, hogy nem tudok most többet írni, feloldódtam, már nincs bennem az előbbi írni nem akarás. De nem lehet. Már kétszer szólítottak vacsorához, várnak rám, gyorsan sötétedik, világítás nincs. Mennem kell.

Te... Te... Te...

Most... altatódalt fütyörész a szél. Az ég derűsen kék, csak néha hallatszik egy-egy lövés. A kályha zúg, tüzét nagyra éleszti a kéményben játszadozó szél. Ide is beszalad a nyitott ablakon keresztül vígan.

A múlt jön felém. A szél lebegteti a fehér asztalterítőt, a béke szelíd színét. Játszik a takarómmal, és egészen az arcomra kúszik. Lágyan túr a hajamba, selyem érintése van az arcomon. Mintha csak a Te kezed volna.

És valóban...

Hiszem is...

Egyre többet jössz hozzám...

Te is tudod... még egy nap, és március elseje van...

Madárcsicsergés hallatszik. Két napja már reggel is figyelem, mikor világosodni kezd.

Várjuk a tavaszt...

Te is ott, ahol vagy...

– Hát hol vagy mégis?!

– Mondd?! Téged is úgy éget ez a tájékozatlanság, vagy minek nevezzem? Csak legalább tudni szeretném...

Mindig több a mondanivalóm, és időm nagyon kevés. Különösen hangzik, pedig így van. Csak este hatig vagyok magamé, azután jön a sötét. Látod, ezt a sötétet nem szeretem. Azt szeretem, ha parancsszóra jöhet a fény, és azonnal küldhetem újra, ha szemem sötétet kíván. Igyekszem azonnal felkelni, ha jön a fény, de borúsak voltak a reggelek, és még csak február van, fél hét. Hidd el, rövid a nap. Rendet csinálni, magamat rendbe hozni, mosogatni, ott rendet teremteni, varrni is kell egy-egy kicsit. Ma például egy köténynyt varrtam, pongyolám hamar piszkolódik, és víz nincs. Csak akkor

mosok, ha már elkerülhetetlenül szükséges. Ma tegnapi vízben mosakodtam. Viszont tegnap már többször kezet is mostam benne, így ma nem volt gusztusom arcot mosni benne. Csak a testemet mostam. Rossz volt. Már hozzászoktam a mindennapi jóízű mosakodáshoz. Pedig testem bolondul kívánja reggelenként a bő, frissítő mosakodást. Minden éjjel csuromvíz vagyok, szárítgatni kell a hálóingem. Ma csak egyszer mosogattam, All nem engedett. Szerinte ha rám volna bízva a víz, pár nap múlva nem ehetnénk. Apropó! Az étkezésen észrevenni, hogy múlnak a napok. Egyre többször szalad ki a szánkon, „spórolni kell vele". Két hét bőséges étkezéssel, most már szerényebb. Mi nem gondoltunk arra, hogy német katonák jönnek, és eleszik előlünk a készletet. Azért egy hónapig még eléldegélhetnénk itt szerényen, ha hagynának.

Nem mondom, sokszor átfut rajtam a türelmetlenség, tolnám az időt, de tudom, még sok nehéz nap áll előttem. És ha erre gondolok, élvezem az ilyen órákat. Gondold el. Testben láthatóan erősödök. Most például nyitott ablaknál fekszem, fűtött szobában, és írok. És Veled beszélgetek! És senki nem zavar!!! Hát nem gyönyörűek az ilyen percek?!

Mondanom sem kell, milyen gyönyörűeknek érezném, ha már melletted lehetnék. Arra az érzésre nem is lesz kifejezésem. Akkor csak hallgatni fogok. Veszek majd egy füzetet, vagy sok ív papírt, és álmatagon lapozgatom, rakosgatom majd egymásra a tiszta lapokat, a lélek láthatatlan szeizmográfján írva rá boldogságáriákat. De lehet, hogy írni fogok. Hogy elérhetetlen magasságokba röppen majd robbanva feszítő lélekdalom.

Egy óra múlva.

Abba kellett hagynom. Írnivalóm sok, de képtelen voltam szürke szavakat írni azonnal a Feléd sugárzó, sistergő vágy-szólamok után... Megérted, tudom...

Az éjszakáknak csak kétharmadát alszom át. Hosszúak nagyon. Te csak nem látogatsz el hozzám. Anyuékkal egyre álmodok, de álmaimban már nem olyan békések az együttlétek. Mindannyian idegesek vagyunk. Este sokáig gondoltam Ilusra, mi lehet vele. És elgondoltam, hogy kiesett az életemből. Alig gondolok rá többet, mint más jó ismerősömre. Igaz, az együtt töltött hónapok kiábrándítóak voltak. Ott mindegyik levetette a mázát, idegesek voltak, és nagyon megmutatkoztak. Ő sokszor tűrhetetlen volt, és egészébe véve nem szimpatikus egyéniség. Sokszor összekaptunk. Anyáddal[117] állandó hadilábon állt, és én voltam az összekötő kapocs, a villámhárító, ami nemcsak kellemetlen szerep, de fárasztó is. Vajon hogy bírja ki a szíve? Akkoriban, pedig nem dolgozott, nagyon rendetlenül vert. Hiszem és remélem, hogy ő is hazakerül azokkal, akikhez szívből ragaszkodom.

Groszbergerné[118] jutott eszembe. Ő az egyetlen, akiről pozitív tudom, hogy meghalt. Auschwitzban feküdt az ambulancián. Egy délelőtt bejött, egy óra múlva rosszul lett, és újabb óra múlva már letakarva feküdt. Nem bírta a szíve. Pedig milyen bizakodó volt.

[117] Havasné Berta nénire utal.

[118] Eredetileg Salgótarjánban éltek, majd ők is Rákosszentmihályra költöztek *(a szerző jegyzete)*. [Feltehetően Groszberger Gézáné, lásd https://www.keruletiujsag.hu/blog/2-a-holokauszt-xvi-keruleti-aldozatainak-nevsora, letöltve 2024. október 15.]

Úgy beszélt az emberekkel, erősítőn, akárcsak én, és azt mondta, úgy veszi az egészet, mint nyaralást magaslati levegőn. A maga barakkjában ő is egy külön légkört teremtett maga körül. Több nyelven társalogtak. Szép órákat adott azoknak, akik közelében voltak, és akarták a szépet.

Nagy kár az ilyen emberért.

Idegesítően közeledik a sötét. Kár az esti fény hiánya. Még tanulni is szeretnék ma. All papírt hozott a konyháról, én összefűztem könyv alakba, regisztert csináltam bele (emlékeztem, Jenő hogy csinálta),[119] és abba írom a szavakat. Remélem, sikerül megtartani, és megmutathatom. Jó érzés egy könyvet fogni kézbe, és ha ők olvasnak, tanulnak, nekem is van könyvem.

Mosolyogva gondolok azokra a percekre, mikor németül tanít engem a két francia. Egy szót kérdezek. Kézzel, lábbal kell magyarázni, amíg megértik, mit akarok, és amíg ők megmagyarázzák, ugyanazt teszik. Néha pillanatokra átfut rajtam emléke azoknak a napoknak, amelyeket közös szobában töltöttem az oroszokkal. Ilyenkor megborzadok. Milyen otthonos lettem pár óra alatt, és hogyan tudunk beszélgetni, mi, idegenek, mert egy nívón mozgunk. És azokkal... hagyom. Kár rontani a szép perceket.

Van azután más mosolyognivaló is. A férfi-wirtschaft. Ma All gyönyörűen lemosta az asztalt, és felmosta a szobájukat. Én itt voltam, és mire bementem, készen volt. És a gyönyörűen lemosott asztalon rajta díszelgett három szék. Nem az ülésükkel, hanem a lábakon állva. Úgy, ahogy felemelte a piszkos földről, rátette az asztalra. Ernst meg délben a tiszta abroszra

[119] Galló Olga bátyja, Jenő könyvkötő volt.

rárakott egy kormos tálat (lavórt). Itt a tálak helyett lavórokat használnak. Nekem sehogy sem tetszik. Mintha csak mosdólavórban főznék az ebédemet.

Ma külön ebédeltem (a rendelő íróasztala), kevés háromnak a hely. All tréfásan kiszorított a helyemből, erre Ernst felé húzódtam. Akkor meg ő nem tudott enni, hát elővette a zsebkését, és kinyitva, pengéjével felém fordítva oldalához tartotta. Erre visszahúzódtam, de akkor már tanulva, ott is kés várt. Gyakran bolondozunk így. Valamelyik nap kevés hús volt, pár falat. Ernst evés közben olvasott, és mi All-lal cinkosan összenéztünk. Kiloptam karja felett a legjobb falatot. Még villámon volt, mikor észrevette, vissza akarta venni, és amíg vele méregettük a húst, majdnem sikerült Allnak bekapni. Mégis én voltam végül a legügyesebb. Mondanom sem kell, hogy az ilyen apró bolondságok nevetéssel járnak. De azt már mondani kell, hogy olyan nevetéssel, ahogy csak a gyerekek tudnak nevetni. Gondtalan, felelőtlen gyerekek. Könnyen, felszabadultan. Mondhatom, hosszú-hosszú évek óta, valamikor bakfiskoromban tudtam ilyen vidám lenni. Ilyen gondtalanul vidám. Nem mondom, sok-sok óra van, mikor szorul... szorul... a torkom. Mikor jóízűen eszem a falatot, és egyszerre szűk lesz a lejárat. Eszembe jut, van-e Neked és Nekik enni. Vagy befekszem a jó ágyba. Tegnap meg egy gallért szabtam és varrtam All ingére (megkért), és könnyem csordult, mert közben arra gondoltam, hogy Te ilyesmihez milyen ügyetlen vagy. Ezek az Allok könnyedén csinálják (két év óta most először varr neki asszony), de Te... Látom, amint mosolyogva vonod a vállad, és legyintesz egy alig láthatót – nem fontos. Neked talán nem... de ha én erre gondolok...

Írás közben kezemre néztem. Már újra az én kezem. A bőr ugyan száraz, hiányzik a kézkrém, de maga a kéz újra a régi. Eltűntek a repedések, feketeség. Ma ugyan látszik egy kis konyhaszín rajta, mert jó csomó krumplit kellett megpucolnom. Eddig azt használtuk, ami a konyhán pucolva, felvágva, előkészítve volt (vízben állt), de az elfogyott. Azért írtam, hogy „kellett" pucolni, mert nem passzióból csináltam. Még erősebben helyezkedtem arra az álláspontra, hogy csak az a nő főzzön, aki nem ért más munkához. Szép és végtelenül fontos teendő, de hagyni kell azoknak, akik mintegy erre teremtődtek.

Kézkrém... kozmetika. Ma úgy érzem, nem fogok púdert használni otthon sem. Arcom üde, síma. Bolondság. Ha elgondolom, utóbbi években, ha azt akartam, hogy szép legyen, már vastagon kellett púderezni. Kár lenne újra elrontani.

Pár perc múlva.

Most szakadt föl belőlem egy olyan könnyű nevetés. Kicsit megpihentem, és közben éreztem, kezd hideg lenni. Lusta voltam fölkelni, hát mint ilyenkor, telefonáltam Allnak, cipőm sarkával kopogtatva a falat.

(Itt két oldal hiányzik. A folytatásra így emlékszem: All bejött, tréfás mozdulattal mélyen meghajolt, úgy kérdezte, mit kívánok. Hiányzó rész után csonka mondattal kezdődik a folytatás.)

...hogy olyan elragadtatással beszél rólam.

Megint szeretnék hozzáfogni, tovább írni, hogy s mint történt a csókos-kettes. De ugyanúgy vagyok, mint

akkor. E kezdet sehogyan sem sikerül, annyi minden más van bennem azóta. Kezdjük talán ott, ahol éppen tartok. A kiszolgáláson. All nagyon kedves, szolgálatkész, nála ez egész természetes, hiszen mint írtam, bele kellett szoknia a főzésbe is. Igen, ez nagyon jó most... rendkívül kellemes, de nem alkalmas arra, hogy a „lovag" „lovag" maradhasson. Ha ránézek, és éppen buzgón kevergeti a pirítani való hagymát, vagy bejön, fölém hajol, csók kíséretében invitálva vacsorához, és én megérzem a belé szívódott zsírszagot, mosolyogni kell. Lehet, hogy ez nem szép tőlem, mert az ennivaló jólesik. Bár ez nem áll. Én nagyon hálás vagyok, nagyon szeretem, csak éppen hév nincs bennem. Az is baj, hogy túl közel vagyunk egymáshoz. Minden, élethez tartozó funkciónk túlságosan látható, hallható. Akárhányszor, ha jövök befelé a WC-ről, alig bírom elkerülni, hogy összse ne ütközzek vele, amint sima mackólépteivel, hosszú hálóingében arra halad. Vagy álmatlanul fekszem, és két ajtón keresztül hallom a nyitott kanálisrészbe való csurgatását. Ő minderre nem is gondol, nekem rombolást jelent. És van benne valami... nem is langyosság, de mértéktartás. Ha az álom ideje jön, aludni kell, reggel kipihenten jobb az ölelés. De én ezt nem ismerem. Ha szerelem, legyen mértéktelen, nem kiszámított, beosztott. Ha meg nem az, langyossá válik, nem köt.

Negyedik nap (az első ölelés után) történt, hogy jöttek a katonák. Este volt, amikor kettő idejött (mi már egész délután sápadt-idegesen vártuk látogatásuk), és felszólított bennünket távozásra. Alléknak azonnal, még este indulni kell, mi, akik nem bírunk menni, reggel. Autó biztosan jön.

Nagyon rossz volt. Könnyem lepergett, már szorult a torkom. Sajnáltam a szép idillt, mert kimondottan

szerelemnek egy percig sem tartottam. Az más. Az Te vagy. Én csak úgy általánosságban neveztem annak. Gondolom, ezt úgyis tudod. Idill ez, semmi más, amit nem felejtek majd el érdekes volta miatt, hisz minden csókja bombák csattanásában fogant.

Nos, akkor este nagyon fájt, de belül a lelkem „legyintett": Ha X. Y.-tól el kellett szakadnom, mi ez? Egy kis szúrás ahhoz képest. És csomagoltam. Allék úgy határoztak, hogy ők is igyekeznek reggelig maradni, és együtt indulunk. Gyertyám már elfogyott, de az este világos volt, mindent rendbe hozhattam. A nagy és két kicsi bőrönd megtelt. Az ágyat reggelre hagytam, éjjel még kényelmesen akartam feküdni. Váratlan nem volt mindez, hiszen mindennap köszöntem az új napot, várva, lesz-e még egy. De arra nem számítottunk, hogy az oroszok helyett visszavonuló német katonák fognak jönni. Már előre láttam a tömeget, éreztem a sok tisztátalan ember kipárolgását, nemkívánatos egyének közelségét, láttam a piszkot, esetleg padlón gyötrődve alvást, és mindent, ami vele jár. Nagyon nehéz volt a szívem. Reggel All egész korán bejött... búcsúzni. Szép volt a búcsú. Nem mondom, voltak szép percek. Mondjuk egy reggel (a második) belopódzott, és csókkal ébresztett. De csak szépek... kedvesek voltak. Én meg hozzászoktam a hatalmas érzésekhez, viharzásokhoz.

Hogy ő mit érez? Nem tudom. Egyre mondogatja: kicsi Olga, de beszélni nem tudunk, és ez nagy kár. Így majdnem csak a testre szorítkozik minden, és ez baj. Ölelésiben elveszek, ha gyengéden rám teszi kezét, nagy súly, és mosolyognom kell, olyan hatalmas. Ha ölel, lélegzeni alig bírok. Valóban nem tudom, mit érez. Ebben a pillanatban volt bent. Kell, hogy felkeljek vacsorához, de én most jöttem bele az írásba. Mondom:

egyenek ők ketten, én kicsit később. Ő velem akar enni (mindig rám vár) – Mit meine Olga.[120] – Meine. Örül nekem nagyon, érzem minden mozdulatán.

Két éve nem ölelt asszonyt. A lágerben élő nők nem vonzották. Most jöttem én, és...

Kénytelen vagyok abbahagyni, bármilyen nehéz. Később még valahogy folytatom.

Folytatom

Ernst felmászott az ágyára, és semmiképpen nem lehet lecsalogatni. Mi ugyan ennénk nélküle, máskor is megtörtént, de nem kész egészen. Mindjárt vissza akartam jönni, de All nem engedett. Most bement a betegszobába, hát megszöktem. Ernst olvas, én írok, teljesen rá maradt a gazdasszonykodás. Szinte sajnálom. Túlságosan jó. Maga az egész kezd veszedelmesen hasonlítani egy békésen szép, csendes házassághoz. A túlközelség, együtt vezetett háztartás, állandó közös étkezés, varrogatás, javítgatom az ingeit. Félő, hogy egy napon az alsónadrágját adja ide.

De egy végtelenül tetszik nekem. Napokon át nem tudtam eldönteni, Ernst tud-e valamit kettőnk viszonyáról. Annyira finoman diszkrét volt, hogy tekintetének egy árnyalata sem mutatta. All ugyanúgy. Ha nem voltunk kettesben, a régi udvarias gentleman és jó pajtás volt egy személyben.

Szól a „telefon", mennem kell. Folytatom.

[120] Az én Olgámmal (hibás német).

Nem tudtam folytatni, és újra kiestek belőlem ezek a mondanivalók. Nehéz újra meg újra megtalálni a fonalat. Most nem is keresem, nem is akarom. Majd a későbbi napok folyamán, ha valami eszembe jut, leírom. Ma fáradt, vagy mi vagyok. Az éjjel nem aludtam. Hallottam All lépteit vécére menet, és nem tudtam megállni, hogy egy „hallót" ne kiabáljak kifelé, megkérdezve, hány óra. Akkor egy óra volt, és én már vagy egy órája fönn lehettem. Egész biztos nem volt több tizenkét óránál. Csak hajnalban aludtam el (öt óra felé) pár percre. Sajnálom, mert meg akartam várni az éjfélt, köszönteni a márciust.

(Téged...)

Ma éjjel sokat gondoltam Ági babára meg Lonci babára. Elképzeltem, hogy Ponyi néniéknek[121] nem lett semmi bajuk, és ők is megmaradnak. Magam előtt látom most is mosolygós arcocskájukat, gödrös karjaikat, piros nyelvecskéjük, és hallom édes kis sírós hangocskáját: – Ma... ma... –

Szemem gyanúsan fényesedik, torkom szorul, lelkemben forró érzés-kráterek bugyborékolnak majdnem kitörve, kiöntve forró, égető lávájukat.

Tegnap este azt mondtam Allnak, hogy most már maradjunk csak jóbarátok. Nehéz volt megmagyarázni, mivel alig tudom a nyelvet. Valahogy megértette beszédem, keverve pár francia szóval, hogy az a valami, amit általában szerelemnek neveznek, szép, de én úgy

[121] Ponyiék salgótarjániak voltak, ők is Rákosszentmihályra költöztek. Ponyi Andrásné testvére volt Cserven fodrász feleségének. A Cserven fodrászat a Fő utcán volt, kb. szemben a pályaudvarral *(a szerző jegyzete)*.

szeretem, ha forró. Úgy érzem, ő nem akar engem forrón, csak éppenhogy, és ez így nincs jól.

Megértette, és mosolyogva elfogadta. Hogy közben mit gondolt, azt nem tudom. Mikor jó éjszakát kívántunk egymásnak, azért magához húzott, és szemem, szám megcsókolta.

Kicsit azért nehéz volt. Kívántam is simogatását, de valahogy nem kívántam a „házasélet" egyhangúságát. Most nem írok többet. Valami van bennem. Egyre a márciust várom. És még valami.

Ez a pár nap férfivel olyan volt nekem, mint szomjazónak a só...

Még gyönyörűbbek, még forróbbak, felejthetetlenebbek az emlékek... Még jobban bennem vagy Te...

Én Emberem...

Aznap délután

Te! Te! Én most értem. Most tudtam meg, hogy ma van március elseje. Hát ezért nem tudtam én aludni. Te költöttél.

945. III. 3. de. 10.

Tovább... tovább...
Egyre csak tovább...
Még meddig? Hová?
Ma reggel nagyon fáradt vagyok. Nem a testem, mert az jól pihent az éjjel. A lelkem fáradt. Szeretem a változatosságot, nem bírom a tespedt nyugalmat, de már sok. Meddig még?

Meddig?
Még meddig?

Már belenyugodtam, hogy el kell jönni, az út érdekes volt. De egy éjjel után újra csak tovább. Meddig tart még? Már magamnak unalmas ez a sok kérdés, de kell kérdezni, ha nincs is felelet. Egyre gyűl a kérdeznivaló, és egyszer mégis feltör. Elnyomott gejzír. Gyöngyözve vág felfelé a vízsugár. Magasba csap! Végre kitörhetett!

Kitörhetett!!

De mit ér vele?

Pár pillanat múlva tehetetlenül hull vissza. Oda, ahonnan elindult. Ahonnan kitört. Ilyen tehetetlenül hullnak vissza lelkemben a kérdések. Mert felelet nem is lehet. Ki tudná azt megmondani. Ők maguk sem tudják.

X. Y....

Nem merem kimondani ezt a mondatot, de ebben a pillanatban úgy érzem, már nem bírom, hogy nem láthatlak, nem foghatom meg a kezed. Majd elmúlik újra, már sokszor voltam így. El kell múlni, mert el kell. Mit lehet tenni? Bírni kell, tudjuk jól mind a ketten.

Itt ül mellettem Ernst az ágy fejénél, az ágy tetején, énekel, lábával veri a taktust a szalmazsák nélküli léceken. A lengyel, egy nagy csoda, aki orrát az ujjába fújja, de zongorázni tud, most a zongora mellett ül, és játszik. [– –] háttal ül a másik ágyon, és dumer Augusttal[122] franciául beszélget. A hentes kinézésű lengyel a vöröskereszt[es] szanitészsapkával a fején, vörös bikanyakával, rőt szőrzetével ide-oda szalad fürgén. Ábrákat, tréfás képeket rajzol a hosszú palatáblára Breslauról. Az ukrán asszonyt, akinek idegbénulása van, most

[122] Dummer August: a piros/színes cirkuszi bohóckarakter német neve; ő az elegáns fehér bohóc segédje, esetlenül csetlik-botlik, és mindent elront (dummer 'tökfilkó').

vezetik a vécére. A hosszú szőke hajú, tejarcú fiatal lány és a gégebajban kínlódó férj vezetik. Az egykarúnak most készítik a pakkját. Két új jövevény áll az ajtó melletti ágynál. Két leány. Úgy látszik, ők is velünk jönnek.

Menni kell tovább, nincs itt hely. Sajnálom. Igaz, hogy mosdóhelyiséget még nem láttam itt, és a folyosón a csapnál mosakodtunk, de egész biztosan van. Viszont angol WC van itt is, és persze víz. Központi fűtés. Igaz, így nem lehet főzni. Nem tudom, mi lehetett eredetileg ez az épület. Ebben a teremben tizenöten vagyunk, akik együtt jöttünk. Majdnem mind beteg. A teremben egy zongora áll, egyik falat betölti a palatábla. Cementpadló. Tiszta a fala, fehérre festett hármas ablakok.

De menni kell. Kell... Kell...

Tegnap délelőtt tíz lehetett, mikor visszavonhatatlanul bejelentették, hogy menni kell. Egy kocsi lesz a pakkoknak és a nehéz betegeknek. Tizenkét óráig még bizonytalanságban voltunk, de megjött a parancs, és nem volt vétó. Háromkor indulni kell.

Hívtak feketézni, nem tudtam menni. Ültem a kis szobában, és búcsúztam. Pár könny is pergett, egy zokogásféle is felszakadt belőlem. Elmenni mindig nehéz onnét, ahol jól éreztük magunkat. Ültem.

945. III. 4. de. 11.

Tegnap egyik pillanatról a másikra abba kellett hagyni. Azonnal indulni kellett. Akkor már teljes készenlétben voltunk, csak a turbánt meg kabátot kellett felvenni. Az idegbeteg lábú asszonyt hordágyon hozták, mert a

láger Vöröskereszt-láger volt. Nagyon sajnálom, hogy ott kellett hagyni. Itt is vöröslik a jel, de mosolyognom kell, ha arra gondolok, hogy ezt egyáltalán merik Vöröskereszt-lágernek nevezni. Mikor jó állapotban volt, akkor sem, nem még most. Alig van szoba, amelyik ép. Bomba járhatott a környéken, és meglátszik a nyoma. Ablakok kitörve, ablaktáblák, ajtók kiszakadva, lyukak a fabarakkban.

Mert az. Fabarakk. Még jó, hogy vége a télnek. Igaz, hogy a március rendes szokása szerint tombol, hóesés, bolond szél, de ez már nem komoly, benn még sincs olyan hideg. Kályha ugyan van, csak tüzelő nincs. Lakatlan szobákból az ágyakat meg szekrényeket vágják össze, és azzal tüzelnek. Eredetileg másik lágerbe akartak vinni minket, de ott nem volt hely. Akármilyen rossz itt, örülök, hogy ott nem maradhattunk. Az épületet bomba érte, sokan meghaltak, sokan kéz és láb nélkül maradtak. Most a pincében vannak. Olyan a hely, mint mondjuk egy borpince. Gondolom, hogy gyümölcsraktár lehetett. Kör alakú a helyiség, nem magas, bolthajtásos.

Kis pauzát kellett tartanom. Fekszem, és hálóingemben egy bolha mászkált. Hatalmas termetű. Kívülről kitapogatni és az anyaggal összefogni, másik kézzel benyúlni érte már nagy praxisom van. Hogy esetleg észreveszik. Ez itt nem szégyen, csak nagyon kellemetlen, mindegyik kiveszi a részét, és örül, ha a másiknak sikerül megfogni.

A bolthajtásos pincét vastag oszlopok tartották, és az oszlopok között spárgákon mosott fehérnemű száradt, törülközők, mosdókesztyűk lógtak. A gyenge világítást még tompították ernyőkként feltett papírokkal. Egyes részeken teljes volt a homály. Rengeteg, lécekből

összeállított ládákat raktak sorba, és azokon ágyaztak. Mindenfelé sebesültek hevertek, jól bebugyolálva a sötétszürke pokrócokba. Csak az arcuk világított sárgás-sápadtan. Pár percet töltöttem csak ott, már vissza kellett menni, indulni errefelé.

Nagyon fáztam ülni a kocsin, gyorsan menni a kocsi után a lábam miatt nem tudtam. Vadul száguldozó, hideg szél havat vágott a nyakamba. All elővette a pakkból egyik pokrócát, hátamra borította, hogy a fejemet is védje, és mint egy gyereket, bebugyolált. Szégyellem bevallani, de én, a hősködő, teljesen önállóan élni akaró arra gondoltam, hogy milyen jóleső ez a gondoskodás. De egész biztos vagyok benne, hogy ez csak most van. Túlságosan elfárasztott ez a közel egyévi szenvedés. Mert már csak napok hiányoznak belőle. Ha visszanézek, sírásinger bujkál a torkomban, mert újra átélek mindent, és így egy csomóban kibírhatatlanul nehéz.

Úgy kezdődik, hogy zúg egy terem, rengeteg lelkesedő ember, forró márciusi hangulat, teli bizakodással. N. N. fönt áll a pódiumon, és beszél.[123] Cseng... bong... zúg a hangja, a csodásan szép férfihang, még most is érzem, hogy kúszik a lelkembe minden árnyalata. Hatalmas taps, később tódulás kifelé. Következő kép: Nagy terem, csupa férfi, és én, az egyetlen nő beszélek. Merész kis beszéd volt. Kezem remegett ugyan egy kicsit, de legszebb volt valamennyi között. Minden jót és szépet váró magabiztos ember voltam, ragyogtam, mindenfelől áradt a dicséret, és lebegtem fönn a fellegekben.[124]

Akkor jött villámként a hír: bejöttek a németek. Még nem is ocsúdtam, jóformán el sem hittem, már

[123] Vö. 68. jegyzet.

[124] Nem ismeretes, mire utal itt a naplóíró.

hozzákezdtem az égetéshez. (Egész éjjel tartott.) Mikor X. Y. váratlanul megérkezett. Ahogy megláttam, mindjárt tudtam, hogy igaz. Remegő lábbal álltam előtte, nekitámaszkodva a szekrénynek, és szemem lázasan kérte bocsánatát. Kezét nyújtotta... Jajj... keskeny, finom kezed most mit csinál? X. Y. Gyorsan pereg az életfilm. Első ijedt napok, sápadt arcú magamat még látom ma is. Hajam csavaratlanul hullt a vállamra, majdnem állandóan pizsamában voltam. Érzem a laza pizsama puhaságát, és kezem a díszpongyola simaságát. És jött az örökös szortírozás, pakolás. Mit akarok okvetlenül megtartani, és mi az, ami nem annyira fontos. Örökös izgalmak közben gyötrődésünk X. Y.-nal. Vagy: tudni, mi lehet N. N.[-nel.]

Egyre sápadtabb arc. Lidércnyomásos órák, mikor a kis lakásból egy darab kimegy, és mindig több időt töltök Koltaiéknál. A gyerekek szeretete, jóleső ragaszkodásuk szintén, de a környezet, a nyomoros kis szoba, a hang... nyomja lelkem. X. Y. elmenetele, minden óra kívánása utána, kínlódva a kényszerű hallgatásáról érzelmeimnek. Az utolsó napok ideget romboló feszült várakozása, mikor már torkot szorította a feszítő várakozás, nyelni nem tudó gombóc, zsilippel a torokban. Lassan mindent elhagyó, egyszerű kis sápadt zsidónő, a csillaggal, simára simított hajjal, még mindig kívánatosan, férfit ingerlőn. Előttem van a nap, mikor a bizonytalanság .....-hez hajtott, és ő próbálkozott. Gondolta, már lehet. És ugyanannak a napnak estéjén Koltai megcsókolta a számat. Fanyar mosoly bujkált bennem. Kicsit nagy volt a két véglet kettőjük között. A képviselő[125] és az ácsmester. Merték. Miért is ne

[125] A „képviselő", feltehetően Malasits (Malasics) Géza (vö. 27. jegyzet).

merték volna. Hogy mondta a csendőr, amelyiket megszálláskor őrnek állítottak, és a sötétben nekiszorított az ajtófélfának, mellem után nyúlt, és amikor kértem, hogy hagyjon, fülembe súgta: Most már mindegy. De nem volt mindegy, ellöktem magamtól. Csak a felkötő mentett meg, amelyet előre felvettem, és azt hazudtam, hogy menstruálok.

És megyünk az utcán, sportosan öltözve, hátizsákkal a hátunkon, a kocsi után, fogva a pakkokat, hogy le ne essenek. Ismerős arcok lesütött szemekkel, mintha ők tehetnének róla. Az állomás zűrzavara, a pillanat, mikor szemben állunk X. Y. mamájával, és megvonaglik az arca, hogy a következő percben vadul sírni kezdjen. Érzem tenyeremen bőre érintését, amint végigsimítottam hangtalanul. Kiszállás a téglagyár előtt, államon a puskatus ütése, amiért le akartam segíteni anyut a vagonból. Ötperces út felfelé az épületbe, óráknak tűnő, sokáig tartó, mert a sötétben érezve egyik oldalon az űrt, félve a lezuhanástól, egymást fogva, vonszolva, szólítgatva a sötétben, dobbanó szívvel hallgatva a sikoltásokat, ahogy a lassan haladó tömeget puskatussal kényszerítik a sietésre. Az ott töltött napok, szívet szorító éjjelek. Nyitott szemmel feküdni, hallgatni a megőrült emberek sikoltását, elcipelését. Érzem az éjszakát, mikor a betegek között feküdtem szabad ég alatt a porban, és hajnalban felébredve harmattól boritva rázott a hideg. Úgy, vacogó foggal erősítgettem a mellettem fekvő fulladozó Legmannt (ő biztosan nem bírta ki). Egyetlen derűs folt Klári[126] szédülete, akinek akkor még szórakoztató, nagy várakozású órák voltak, mert összetalálkozott egy fiúval, aki kedvére való volt.

[126] Glantz Klári rákosszentmihályi fiatal lány *(a szerző jegyzete)*.

Érzem orromban a latrina bűzét, ahol fenekünket nagy nyilvánosság láthatta. Földeken dolgozó emberek, a távolabb ülő férfiak, őrt álló csendőrök, az országúton haladók és a HÉV-en utazók.[127] Megcsúfolva a kultúra szót. Haldoklók sokasága, öngyilkosok, meg a szegényház öreg betegei félholtan heverve az udvaron. Hordónyira dagadt asszony, gennyes, folyó sebek, kifordult szemek, félig nyílt szájak csurgó nyállal. És indulunk tovább... Nem maradhatunk együtt, de szeretnénk egy vagonban utazni. Próbálkozunk. X. Y. mamája hasra esik a lökéstől, és gurul, és mert segíteni akartam, én másik oldalra esem hanyatt.

És így tovább... Megérkezés, lekopaszítás.

Utolsó emlék, mikor ebbe a városba érkeztünk, és mert kimerészkedtem a hátsó kijáraton, nem szaladva vissza a katona szavára, belém rúgva siettetett.

Most az Ungarn Frau[128] vagyok, vagy ahogyan egy Wermacht-rendőr mondta, az Ungarn Dame. Akkor a megvetett, kiközösített pária.

Itt az egy év. Nem lehet felejteni. Talán az a két hét nem is volt olyan nagyon jó és szép, csak én éreztem annak az egy év után.

Ezért esett jól a gondoskodás. Még ott tartok, hogy minden jó szótól meghatódok. Túl sokat bántottak.

Nagy a forgalom most itt. Megérkezett a zupa. Tegnap alaposan kivettem részem a rendcsinálásból, és reggel én söpörtem, így most megengedem magamnak,

[127] Vö. Márai Sándor 1944. július 4-i naplóbejegyzését: „Útközben a budakalászi téglagyár mellett megy el a vonat. Hétezer Pest környéki zsidó várja itt, a téglaszárító pajták között, hogy deportálják őket. A töltésen katonák állanak gépfegyverrel. Mindezt *látni* kell; elbeszélés nem ad képet a valóságról." Márai Sándor: *Napló (1943–1944)*, Budapest, Révai, 1945, 297.

[128] Magyar asszony (hibás német).

hogy nem kelek fel. Az asztalt tisztítják éppen. Szilvesztro, a hentes kinézésű tálal. Tányérjaink nincsenek elmosva, nem volt víz. Rettenetes a vízhiány. Legjobban az ivóvíz hiányzik. Szenvedek tőle. Vágyódva gondolok a percre, mikor újra jóízűen ihatok teli poharakkal. Nagyokat nyelek, ha erre gondolok. Nagyon kínos itt. Még ha tudnék is hozni egy kis rossz vizet, nincs lavór. Volt egy kicsike tálam, azt neveztem ki lavórnak. Arcomat, kezemet abban mostam meg. Belemártogattam a mosdókesztyűmet.

De jó is volt ott az utolsó délután, mikor a meleg szobában egyedül, csendben írhattam a nyitott ablaknál. Itt nem engedik kinyitni fél órára sem az ablakot, mert nincs elég tüzelő. Igaz, hogy a szimpla rossz ablakokon behúzódik, az ajtót is gyakran nyitják, de ez kevés. Különben mint barakkszoba elég tűrhető, és én itt is megteremtettem a magam otthonos kis sarkát.

Hatszor hét méter lehet, fehérre meszelve. Ágyak és szekrények világoszöldre festve. Az ágyak emeletesek. Két oldalon szemben egymással négy-négy ágy van. Középen hosszú, festetlen asztal, kétoldalt támla nélküli lócával. Nagy vaskályha. A szekrények tetején bőröndök, az ágyak mellett ugyanúgy. Én meg All egy ágyban fekszünk. Félreértés ne essék, nem együtt. Úgy értem, hogy All fenn az emeleten, én lent az alsó ágyon. Jó ágy, sodronya ruganyos. A szalmazsákot nem kell utálkozva fogni, mert ráhúztuk a papírhuzatot. Ez remek szabadalom. Krepp kinézésű, nagyon erős papírból készült, még nagyobb, mint egy szalmazsák, és ha lehúzza az ember, hát olyan kicsire csavarható össze, mint egy orvosi műszertáska. All jóvoltából itt is szép az ágyam. Általában most már rendesen felszerelt vagyok. Az úton láttam, hogy lágerviszonylatban egészen

jól öltözött is. Csak már megtarthassam ezeket a holmikat. Mert ha egyszer mégis gyalog kellene menni, és a pakkot vinni, bizony a felét sem bírnám.

A mi ágyunk a sorban utolsó. Szekrényünk és ágyunk között másfél méteres hely lehet. Egyik bőröndöm és Ernst faládáját oda tettem, letakartam a fehér grenadinterítővel.[129] Tálcán rajta állnak a szép kis porcelánkészék, a varródoboz és könyvek.

Könyvek...

Amit tankönyvemnek akarok, és két német–francia tankönyv. Könyv!!! Fölötte szögön tükör lóg, oldalt törülközők és mosdókesztyűk, az ágy fejénél lóg All zseblámpája. Még szeretnék a tükör alá egy spárgán lógó kis állványt (ahogy az üvegállványokat szokták) hajkefének, fogkefének, szappantartónak.

Bár az is lehet, két nap múlva innét is továbbhajtanak. Azt sem értem, miért jöttünk ide. Itt is megvan a veszély. Éjjel kétszer is fel kellett kelnem, és láttam három hatalmas tüzet. Oly közel voltak, hogy látni lehetett a röpködő szikrákat is. Még jó, hogy ide már nem nekik[130] kellett a kocsit húzni, hanem egy ló húzta. Kár, hogy nincs csönd, nagyon szeretném az utat leírni, de így nagyon nehéz. Még csoda, hogy így is tudok írni a zajban. Most különösen. Ernst és All felfedezték, hogy az ukrán asszony meg a férje tudnak bridzselni, és nagyban folyik a játék.

[129] Grenadin: vastag szálú selyem-, vászon- vagy pamutfonalból készült, ritka szövésű szövet.
[130] Ti. a férfiaknak.

Nem tudom, hogy jutott most eszembe. Talán tíz nappal azelőtt All a levéltárcájában pakolgatott. Ideadott negyven márkát, hogy legyen valami pénzem. Akkor még ugyan mindennap vártuk az oroszokat, és úgy gondoltuk, ha már itt lesznek, a márka nem lesz pénz, de soha nem lehet tudni, minden eshetőségre számítottunk. Fényképek is voltak nála, és egy nálam maradt. Azon szakáll nélkül van, sokkal jobban néz ki. Mosolyogtam, mert nyilvánvaló, hogy nemrégen kezdte növeszteni. Az orosz jön stb. Nos... e fénykép az asztalon maradt felállítva. Pár órát lehetett ott, amikor eltettem. Arra gondoltam, nálam csak az a két kép lehet kitéve. Megcsókolhatott, ölelhetett, de a fényképe kitéve nem lehet.

Előbb abba kellett hagyni az írást. Hoztak egy kübli vizet, és elmosogattam az edényt egy nagyobb tányérban. Egyúttal vastag dekliből egy állványt csináltam a felakasztott tükör alá, a ládákból készített éjjeliszekrény fölé. Olyan, mint fürdőszobákban van a toalettszekrénynek. Spárgával akasztottam föl. Letakartam egy kis kézimunkával, és igazán kedves. Most látom, hogy itt éppen úgy tudok örülni, ha valamit szépíthetek, mintha a lakásomban volnék. Az a meleg persze nincs a szívemben, de örülök.

Öröm...

Már újra komoly, csendes, magamba vonuló vagyok. Csak ott tudtam gyerekesen vidám lenni. Itt már velük sem tudok úgy bolondozni, de érzem, ők sem. Mint egy fal, úgy ereszkedett közénk a sok ember. Pár mosolygó, összevillanó tekintet, egy-egy kézmozdulat az egész, amely közöttünk van. Nem tudhatom, később

hogy lesz, de most nem hiányzik a csók és az ölelés. Ránézek Allra, és nem mozdul a vérem, nem kíván a szám. Szinte azt kell mondanom: mintha nem is lett volna közöttünk melegebb kapcsolat. Igazán mint egy jóbarátot szeretem.

Elnevettem magam. Ernst jutott eszembe. Néha bolondozik velem, és pajtáskodik. Tegnapelőtt sehogy sem akart elaludni, lármázott. Akkor töltöttünk egy éjjelt abban a jó kis lágerben. Úgy feküdtünk, hogy ágyam (azok földszintesek voltak csak) All és Ernst ágya között volt. Mondogattam, hogy aludjon már, és hozzávágtam a kispárnám. Erre azt mondta, hogy hallgass, te vén poloska. Persze nem sértődtem meg. Ha vesszük, poloskának elég vén is vagyok. Nem szeretem azokat a nőket, akik pajtáskodnak, de amint a férfi valóban pajtás, nem udvariaskodik a nővel, hanem mint baráttal bolondozik, akkor azonnal megsértődnek.

Megborzongtam. Hirtelen magam előtt láttam az itteni vécét. Ez még egy latrinánál is rosszabb. Nem angol, de tisztán lehetne tartani. És milyen! Az előtérben vastag sár cuppog. Behordják az emberek, és ott kisdolgoznak, hogy ne kelljen a vécébe menni. Maguk a vécék keskeny hely, ahogy az ember behúzza maga után az ajtót, már ruhája majdnem odaér az ülőkéhez. Csak a legnagyobb elővigyázat mellett lehet elkerülni. Az ülőke tiszta mocsok, kénytelen az ember felállni rá. De a lábhely is mocskos, így téglát tettek rá. A zár nem működik. Spárgát vittem, és azzal húzom be magam után. Úgy hallom, van még egy, ami még sokkal roszszabb. Direkt oda is elmegyek, hogy lássam.

A gyomrom megszólalt. Újra eljött az idő, mikor nem lehet eleget enni. Tizennégyen vagyunk, és együtt eszik az egész társaság. Szilvesztrónak és Allnak is

volt ennivaló[ja], és minden együtt van. Számításom szerint két hétig ehet az egész társaság, azután nem tudom, hogy lesz. Majd meglátjuk. Ezen nem érdemes gondolkozni. Szilvesztro főz, most lett készen. All kenyeret stb. oszt. Éppen most szeletel. Szinte kellemetlen, hogy az orosz parasztokról olyan kellemetlen emlékeim vannak, de mit tehetek róla. Itt párnak volt, és eszik tizennégy. Ott mindegyiknek volt, és egy nem ehetett mellettük. Még elgondolni is csúnya. Ahogy figyelem az embereket nemzetiségük szerint, a francia a legszimpatikusabb továbbra is. És már látom, hogy a léggavallérabb, a legjobb szívű.

Mielőtt az út leírásába kezdenék, még szeretném leírni, milyen volt a másik lágerben a pince, ahová a betegek húzódtak a bombák elől.

Eredetileg egy raktár. Előterében egyik falat magasan betöltötték a cementtel teli zsákok. Ott ástak egy szükség-WC-t. Egy folyosóról nyílnak a szobák. Egyikben ágyak, másikban fogasok, egyszóval raktár. Ők három szobát rendeztek be maguknak. Egy negyedikben kutat próbáltak ásni, de nem sikerült. Természetesen sok-sok métert kellett volna leásni, hogy víz jöjjön.

A szobák: Nagyon alacsony helyiségek csövekkel (vízvezeték). Világítás nincs, kis lámpájuk volt, mint a bányászoknak. Ablak az kimondottan pinceablak. Földes. Ágyakat állítottak, asztalt és mindent, ami kell (edényfélét), levittek. A falak feketék, a tégla megnedvesedett a felfelé húzódó talajvíztől. Csúnya, szomorú helyiség.

Szeretnék az út leírásához fogni, de mindjárt eszünk, és rossz lesz abbahagyni.

Hű! Nagy lárma, All kiabál örömmel. Két régi barátja jött be egy másik barakkból. Meghallották, hogy ők

itt vannak. Sőt! Négy francia. Szeretem hallgatni a beszédüket. Amennyire nem szeretem az orosz, szlovák beszédet, úgy szeretem ezt.

Nem lehet írni. Túl nagy a lárma. Egy női hangot is hallok, de nem látok senkit, a többiek az ágyaknak támaszkodtak. Mégis megpróbálom.

Friss levegő árad az ablakon. Hideg, de jóleső. Nagyon rossz volt a levegő, és a vendégek tiszteletére mégiscsak kinyitották az ablakot. No, de gyerünk két napot vissza.

A szekeret, amelyen pakkjaink voltak és a betegek ültek, azt hiszem, már írtam, hogy a férfiak húzták. Megfeszült nyakkal feküdtek neki. Legelöl Szilvesztro és Ernst kötelekkel a vállukon, utánuk Alberto és All húzták az istrángot. [– –] tolta a kocsit. Akkor szép napsütés volt, a szem szabadon járhatta a vidéket.

Ahol a láger épült, új városrész lehetett, a házak építkezése ezt mutatta. Modern, szögletes vonalak, lapos tető, az úgynevezett skatulyaépítkezés. A cement és a téglaszín dominált. Szemnek jóleső lett volna a kép, ha a rombolás nem lenne oly feltűnő.

A csend nyomasztó. Jó fél óráig mindössze két civilt és talán tíz katonát láttunk. Öt katonaautó mehetett, összesen négy-öt biciklis.

A város aludt. Ilyen lehetett a mesebeli város, ahol Csipkerózsika aludta sokéves álmát, várva a szabadítót.

Mindenfelé kitört ablakok. A cserepek legnagyobb rendben eltisztítva, csak az ablakok tátongó, szomorú, üres szemei beszéltek. Majdnem minden ablakon ott volt a függöny. Fehér grenadin és csipke váltogatták egymást. A szélben kifelé lengedeztek, cibálta a szél, egy függöny felcsapott a magasba, és a vékony anyag

odatapadt a rücskös falhoz. Különös kép volt. Az ablakon keresztül falon maradt képek, csillárok, bútorok kívánciskodtak ki az utcára. Üzletek kirakatain úgy lehetett besétálni, mint kényelmes ajtóbejáratokon. Egy kávémérés szinte csábítón kínálgatta kis asztalait és székeit.

Az új városrészt a régivel elszórt, régi kis házak, földek, kertészetek kötötték össze. Az úton kétoldalt fák húzódtak, és elképzeltem, amikor zöldellni kezdenek, apró leveleket eregetve a kövér rügyekből. Több fa tőben elrepedve ledőlt, és esés közben kisebb ágak töredeztek le róla. A törések helye friss vajszínűn világosodott a sötét földön. A verebek rajokban röpködtek, riadtan az állandó detonációktól. Nem találták helyüket. Az utat élősövény szegélyezte, és főleg oda menekültek, alacsonyan repülve. Egy-egy kismadár nagyobb csattanások után riadtan csipogott. A gyalogúton egy kerítés tövében repülőgépproncs hevert.

Másfél méter lehetett. Nem tudtam jobban megnézni, mert a kocsit ott gyorsan húzták, jó volt az út. Egyes helyeken alig bírták, csurgott róluk a víz. Újabb fél óra telhetett el, mikor újra beépített városban voltunk. Ez a rész távolabb eshetett a veszélytől, mert élet volt benne. Nem! Rosszul mondom. Éppen ott volt nagy rombolás, rengeteg, nézni is nehéz bomba nyoma. Ott még egy-egy üzlet is nyitva volt. De nagyon kevés, alig lehetett látni. Legtöbb üzlet ajtaja, kirakata betörve. Egy bútorüzlet óriási kitört üvege mögött egy egész szobaberendezés kínálgatta magát. Bedeszkázva vagy homokzsákozva csak azok az üzletek voltak, ahol még árultak portékát. Egy divatüzlet (kisebb áruház lehetett) két kirakata teljes épségben pompázott. Frappánsan hatott a csatatérben, mert mögötte női kalapok, világos, finom kombinék és hálóingek kacérkodtak.

El kell képzelni egy nagy város utcáinak a képét. A lehullott cserepek és vakolattörmelékek nem hevertek az úttesten. Mindenütt tisztára söpörve. Ládákba gyűjtötték, és a falak tövében sorakoztak példás rendben ezek a ládák. Egyes részeken a fölszakított úttestet is letisztították. Többször is előfordult, hogy nagyot kellett kerülni, a kocsit felhúzni a járdára, sőt kétszer egy átjáró udvaron kínlódták át magukat a férfiak, mert több ház romhalmaza eltorlaszolta az úttestet, másutt a két járdát, de legtöbb helyen az egész utcát, zsákutcát képezve. Öt-hat méter magasak lehettek a torlaszok, tégla- meg deszkatörmelékekből. Egy csoda szép építkezésű Rathaus teljesen megrongálódott, zöld színű kupolája a Bazilika kupolájára emlékeztetett.[131] A rongálások különbözők voltak. Néhol mint ágyúlövés helye, elölről kétméteres átmérőjű lyuk tátongott a falban, és körülötte lepergett a vakolat. Másutt bomba szaladt le, lent robbant, az alsó részt feszítette szét. Megint másutt kettévágta az egész házat. Egy nagy bérházat teljesen megkopasztott minden téglától, de a gerendázatok, ablak-, ajtóvázak csodálatosan megmaradtak.

Villanydrótokon rongyok lógtak, függönydarabok, kispárnahuzat, zokni, a legnagyobb összevisszaságban. Némelyik utcán villamos közeledett, és amikor megláttam egy 6-os jelzésűt, megdobbant a szívem. Eltűnt minden, és felderengett, elém rajzolódott a Nemzeti Színház környéke.[132]

Az óra, amelyet mindenki ismer, főleg szerelmespárok, szemben az EMKE nagy ablakai. A Blaha Lujza

[131] A breslaui városházának nem volt kupolája, Galló Olga az Albrechtstrassén (ma ul. Wita Stwosza) álló főposta épületét láthatta.
[132] A VIII., Blaha Lujza téren álló egykori Népszínház, majd Nemzeti Színház épülete, amelyet 1965-ben leromboltak.

tér a sok, színes kézimunkákat áruló falusi asszonyával. Háttérben a Corvin, a posta, a Rókus Kórház öreg épülete. Minden üzletet tisztán láttam, és látok most is minden követ.

X. Y.... Ha a várost látom, akkor is Téged látlak. Ha kiszárad a torkom a honvágytól, akkor is Te vagy az előtérben. Úgy képzeld el, ahogy a hatalmas hirdetőoszlopokon a képeket látni. Város, utcarészlet, üzletek, járkáló emberek, az égből hulló eső vagy napsütés, és az egészre rárajzolva a papír teljes nagyságában egy emberi alak, kiemelve még a nadrág kis gyűrődése is látszik, és a széltől elmozdult hajszál. Anyu...

Hát így képzeld...

Látom Pestet, nézem Breslaut, és felzúg bennem a kérdés, vajon nem igaz-e valóban, hogy tönkretették. Nem így néz-e ki valóban? Megérdemlik, mondanád Te, de én nagyon sajnálnám. Szeretem Pestet és az egész országot. Csak a Máramaros és környéke ellenszenves így ismeretlenül is, mert ott élnek azok a hitsorsosaim, akik igazán utálatra méltóak.[133]

[133] Itt és az alábbiakban az asszimilálódott (nagy)városi neológ vagy vallástalan zsidók megvetése visszhangzik a többnyire szegénységben élő vallásos ortodox és haszid kelet-magyarországi, kárpátaljai, északerdélyi zsidók iránt. A Kárpátaljáját és Északkelet-Magyarországot lefedő I. deportálási zónából hurcolták el legkorábban, május 15-étől kezdve a zsidókat az akkori Magyarországról Auschwitzba, így a közülük életben maradt foglyok voltak a táborban legrégebben sínylődő magyarországiak, akikkel Galló Olga találkozhatott. Vö. Kertész Imre *Sorstalanság*a Köves Gyurijának tudósítását „a furaforma", „finneknek" mondott „társaságról, testületről, fajzatról": „...ha kérded tőlük, honnan valósiak, azt felelik [...], hogy »fin Minkács« például, amin Munkácsot értik; vagy: »fin Sadarada«, s ez meg például – ki kell találni: – Sátoraljaújhely. Mindenütt [...] ütemesen előre-hátra himbálózva mormolják magukban kifogyhatatlanul [...] az imádságukat. [...] sosem kell féltem őket [...], mert amint látható, megélnek. Egymás közt, a lettekkel, a zsidók nyelvét [a jiddist] használják, de tudnak még németül, tótul,

Fülembe cseng pár szó, mikor még Auschwitzban tespedtünk együtt, egész keverék, utáltuk a máramarosiakat. És ha beszéltünk róluk, hozzátettük: azért akad közöttük rendes is. Igen ám, csakhogy ők sem szimpatizáltak velünk. Főleg azért vetettek meg minket, mert nem voltunk elég vallásosak, erkölcsteleneknek tartottak minket, a modernségünket borzadva emlegették. És néha, mikor rólunk, pestiekről beszéltek, hozzátették: – Akad azért rendes is közöttük.

Az igazság az, hogy ők valóban utálatra méltók voltak. Gyors, örökös „h"-tól hangzó beszédük idegesítő. Ezek a Rifcsuk, Leicsuk, Hencsik, minden helyet betöltöttek, ami könnyebb életet adhatott. (Hat héttel előbb értek oda, mint mi, ezért is kihasználták ezt.) Ők voltak azok, akik egy szelet káposztát, egy szelet karalábét kenyérért árultak. Ők voltak, akik bevezették, hogy a varrótű használatáért is kenyeret kérjenek, sőt az imakönyvért is. Mindenből üzletet csináltak. Máramarosiak voltak azok is, akik Hochweilerben a betegeket számukra odakészített vödörre csak ennivalóért engedték ráülni. Sőt Boriska egy éjjel rettenetesen szenvedett, mert nem engedte egy ilyen szemét ráülni a vödörre, mivel kevesellte a fizetést. Igaz, ilyent csak az ilyen gyámoltalan, halk szavú Boriskákkal lehetett megtenni. Én olyant rúgtam volna belé hatalmas lármát csapva, hogy elgurul. Lelketlen némberek voltak ezek között, sok-sok, akik kövérre hízták magukat mások zsírján, csak egyre gondolva, gajdolva, a gescheft... gescheft.[134]

Ha a kereszténység innét indul ki, megértem őket. Utálatra méltó faj. És megértem azt is, mikor a magam-

s ki tudná, hogyan még mindenhogy: csak magyarul nem – hacsak nem üzletről van szó, persze." (Budapest, Magvető, 1999, 175–176.)

[134] Vö. német Geschäft, 'üzlet' – a máramarosiak jiddisül mondták: gseft.

fajta, fajától elrugaszkodott „bűnösre" azt mondják: – Őt szeretem, ő egészen más.

Valóban. Annyira más, hogy nem is vállalok velük közösséget, legszívesebben letagadnám a hozzájuk tartozást. Nem érdekből, hogy könnyebb legyen az életem, hanem azért, mert valóban nem érzek velük közösséget. Már azelőtt is éreztem ezt, de a nyolc hónap teljesen meggyőzött, és határozottan kifejlesztette bennem a tőlük való eltávolodás vágyát. Amint mód lesz rá, azonnal kitérek, senki és semmi nem tarthatna vissza.[135] Csak azt nem tudom, milyen vallásra. Nem vonz egyik sem, tekintve, hogy nagy ateista vagyok. Még legszimpatikusabb az evangélikus, tekintve, hogy legegyszerűbb, legkevesebb ceremónia, vallásos misztikum. Felekezet nélküli lennék legszívesebben, de még magam sem tudom, ez a gondolat nem szimpatikus nekem. Úgy képzelem, amint mondom, ha lesz rá módom, tanulmányozni fogom Luther tanát. Mit mond ő, hogy látja a dolgokat. És ha legalább részben el tudom fogadni, az ő hitét veszem fel. Egészséges gondolkodású ember volt.

45. III. [5.] van.

Egy órája lehet, hogy írok. Ez már egy másik nap. Tegnap esteledett, és nem tudtam folytatni. A világítás nagyon gyér, a karbidlámpa már nem ég, egy mécses pislákol szegényesen. Nem akart égni, és kicsi lángja lobban-lobban egyet, hogy utána mindig majdnem lehunyjon. Szemet rontó, idegesítő játéka közben elnéztem az asztal körül ülőket.

[135] Galló Olga a háború után elhagyta az izraelita felekezetet.

Vacsoráztunk. Vagy ebéd volt, magam sem tudom. Délben megettük a kevéske soupét,[136] és a Szilvesztro főztje hét órára lett kész. Makaróni volt sűrű liszttel habart lével, meg egy kis krumpli egy-egy falat hússal, aminek már nem friss az íze. Úgy látszik, egyszer napjában akarnak főzni inkább bőségesen. Igazuk van.

Az ételt Szilvesztro osztotta nagy vidámság közepette. Nagyon sajnálom, hogy nem értem beszédüket. Így azon nevettem, hogy ők milyen jól mulatnak. A céltábla ezen az estén Róbert volt, a lengyel, aki az orrát az ujjába fújja, de zongorázik. Róbert foghíjas, hosszúkás, beesett arcú, negyvenöt év körüli, Alberto húszéves, arca gömbölyű, telt, és ragyogó barna szeme együtt nevet arca gödreivel. Ma reggel produkálta magát. Szilvesztrót borotválta derültség közepette, mert mikor Szilvesztro levette az ingét, a hátát meg kövér vállait borító dús, szőke szőrzetét is le akarta borotválni.

Én éppen mosakodtam, 25 cm átmérőjű tálkámban mártogattam a mosdókesztyűt, azzal nyúltam be az ing mögé dörzsölni testemet. A lábamat meg alsótestemet este dörzsöltem le, mikor már teljes volt a vaksötét. Itt becsukják a fényt kirekesztő faspalettát.

Tizenegy óra lehetett, mikor ma íráshoz fogtam. Úgy látszik, itt így alakult ki. Elsőnek Szilvesztro kel fel, tüzet rak, és én, nem várva a felmelegedést, másodiknak kelek. Így hamarabb vagyok készen. Nekem nagyon kevés, rövid a nap. Legtöbbször ágyam hozom rendbe, közben jó reggelt kívánunk egymásnak All-lal. All most élvezi, hogy nem kell főzni. A kenyeret rendszerint én készítem el. Amint az ággyal készen vagyok, gyors fésülködés (később a „mosakodás" után rendesen),

[136] Vö. soupe, 'leves' (francia).

kézmosás, és tekintve, hogy éhes vagyok, egy szelet kenyér. Mondanom sem kell, hogy All jó partner. Két szelet kenyérből egy övé, egy enyém. Ma a háztartás nagy kárt szenvedett. A legnagyobb csésze eltört. Hatalmas csattanás (bomba), és a tükör alatti állvány felborult. Hajkefe, tégely, szappantartó a tálcán sorakozó csészékre hullt. Szekrénybe tettem, már nem merem ott hagyni. All, hogy könnyebb legyen a pakkom, azt mondta, minden edényfélét hagyjak ott. Most bezzeg jól jön minden darab, mivel ez egy nagyon szegény láger, semmi nincs itt.

Ma reggel egy-egy darabka pirítóssal leptem meg őket (Allt és Ernstet). A betegszobában töltött első napon adtak cukrot, pici zsírt, kenyeret stb. Mivel velük étkeztem, ez megmaradt. Most, hogy az ennivaló már kiszámított, jólesik minden falat. Tegnap este mindenki egész napi adagot kapott. Reggel az enyémből vágtam még, és zsírral kentem a pirítóst. All elismerő mosollyal vette tudomásul, nyugtázta.

A levegő rossz, kint sűrű a füst nagyon. Félkörben éjjel-nappal hatalmas tüzek égnek Breslauban. Ma reggel a bomba itt hullt le egész közel, és egy órán át mint gomolygó fekete köd kavargott a füst. Valami gyár volt. A hozzá legközelebb álló barakk is kész lett, a benne lakók megsebesültek.

Szerencsések a franciák. Ahogy a magyar beszédben „cs" betű cseng (egy Babits-vers zenél bennem csengettyűzve), úgy sziszeg a franciában a sok „szen", „szan". De szép!

Ropog a tűz, Szilvesztro beszéde pattog. Olaszul beszél. Kövér teste alatt reng a padló. Az idegbénulásos asszony ágyát most hozza rendbe Vanda, a kis tejképű lány. Pokrócokkal terítette be az ágyat.

Poloskát sajnos itt is érzek, de nem olyan sok.

Délután talán mosni fogok. Attól függ, megkapom-e azt a lavórt, amit a lengyel ígért, ha a pajtása megengedi. Mosni kellene, és nincs lavór, nincs vödör... Egy ismeretlent szólítottam meg, akinél lavórt láttam.

Újra reng a fabarakk, mozog az ágy. Kis bomba hullt, talán háromszáz méterre hullhat le. Meddig tart még?

A félkarú ukrán asszony meg Szilvesztro tréfálóznak. Úgy elcsodálom ezt az asszonyt, hogy milyen vidám tud lenni a fél karjával.

1945. III. 7.

Kezemben tartom a ceruzát. Már újra írnom kell, tele van a fejem gondolatokkal, fel kell jegyezni. És a zúgás is újra visszatart.

Nem tudom, hol is kezdjem újra. Hogy le tudjam írni, ami ma reggel volt bennem, ahhoz kissé vissza kell térni. Elkezdtem már, hogy ott, a másik lágerben jött a katona, hogy menni kell. Soha nem tudom így utólag megírni pár nappal azelőtti érzéseimet, de nagyon rossz volt. Akkor még, azt hiszem, négynapi ölelkezés volt mögöttünk All-lal, és akkor úgy volt, nem jöttek még kiábrándító apróságok, házastársi érzések egyhangúsága. Utólag volt bennem egy érzés, hogy tulajdonképpen akkor kellett volna elválnunk, akkor maradt volna egy négynapos, nagy ölelkezés, egy ijedten fájó búcsúórával. De akkor még maradtunk. Átlag kétnaponként jött egy katona, hogy menni kell, míg végül valóban eljött az indulás perce. Hogy akkor mi volt bennem?

Előzőleg volt, hogy megmondtam, maradjunk jóbarátok szeretkezés nélkül. Mikor megtudtam a visszavon-

hatatlan indulást, felzokogtam, de akkor inkább a kicsi szobát, a csendet, a magányt sírtam. Természetesen bennem volt a kívánás, együtt maradni a jóbaráttal, de volt bennem egy adag közöny is. Túlságosan lekötötte érzéseimet a kis szoba, a magány elvesztése. Azután hideg józansággal nézegettem őt. Télikabátja, mintha kinőtt volna, rontott alakján. Sokkal jobban tetszett a kék munkaruhában. A napfény elvett varázsából a betegszobai idillnek. Lehet, hogy ő is így érezte, mert az úton nemigen foglalkozott velem. Volt bennem egy kellemetlen érzés: mintha kerülné a hozzám tartozás látszatát. Azt már írtam, hogy azon az egy éjszakán a Vöröskereszt-lágerben ő és Ernst között feküdtem. Amíg le nem feküdtünk, és azután is, megmaradt bennem ez az érzés.

Nem udvarlása hiányzott, nem vártam simogatást, hisz nem voltunk egyedül, de nem volt egy meleg tekintete, mellém állása. Nem értettem, és félremagyaráztam. Rosszulesett, és másnap indulás előtt, nem tüntetőleg, de egész természetesen rá sem néztem; leültem, és írtam. Úgy látszik, ezt észrevette, mert a továbbindulásnál majdnem végig ott jött a kocsinál, ahol én ültem, nagyon gondoskodó volt és beszédes. Akkor azt hittem, az egész azért volt, mert előző este túlságosan fáradt volt, és annyira már ismertem, hogy olyankor nincs más gondolata, csak – feküdni.

Mikor ideértünk, talán három napig tartott egy feszélyezett hang közöttünk, de azután lassan felengedett. Most már értem az egészet. Ott Ernst és Róbert volt, de amint sok ember közé kerültünk, feszélyezte a helyzet szokatlan volta. Még nem tartozott senkihez, és valószínűleg félhetett a sok barát heccelődésétől, ami valóban a férfiak rendes szokása szerint meg is kezdődött. Később látta, hogy egészen kibírható a tréfálózásuk,

hát kezdett felengedni. Én végig egyformán megtartottam a meleg, szívélyes, baráti hangot. Nem mondom, voltak percek, mikor vágytam, vártam a férfi egy simogatását, de anélkül is jó volt. Mint asszony ritkán vágytam csók nélküli, igaz jóbarátnak. És ő is. Hol én készítettem el az ennivalóját, hol ő adta ide az én ételem, ha nem esett jól felkelni. Én kimostam az ingét, ő megszögelte a cipőm. Mikor a feszültség már engedett, néha volt egy-egy tréfás bizalmaskodása, de az mindig a pajtásság határán maradt. Megtörtént mondjuk, hogy ágyazott, és takarójával fojtogatott egy kicsit.

Bennem volt valami vágy tudtára adni: ha mosok neki valamit, vagy varrok, ez nem a férfinek (aki csókolt), ez csak a barátnak szól. Hogy ezt megérezze, előtte kérdeztem Ernstet, a másik barátot, hogy neki nem kell-e valamit kimosni. És kimostam az ő ingét is. Mint ahogy kimostam a félkarú asszonynak, Stefkának a törülközőjét is. És varrtam neki egy párnahuzatot.

Tegnap történt először, hogy újra éreztem: nagyon benne vagyok mint nő.

Van itt egy óra, amit szeretek. Úgy délután öt körül, már megfőtt a vacsora, és a kályha ontja melegét. Pokróccal elfüggönyözöm a kis sarkot, és tetőtől talpig lemosdok (szereztek lavórt). Közben sötétedik, és mire készen vagyok teljesen, vacsorához lehet ülni a félhomályban. A levegő jó tiszta, mert a nagy meleg miatt kinyitják az ablakot.

Ilyen óra után tegnap sebtében végigsimította kipirult arcomat, többször rajtam felejtette tekintetét, lábát lábamhoz érintette az asztal alatt. Nem tudom, mit érezhetett, talán a mosakodás, a víz csobogása eszébe juttatta testemet. Nem gondolkodtam rajta. Jólesett a hiúságomnak, de különösebben nem érintett.

És ma reggel felhangzott a számomra gyűlölt szó: – Heraus! Alles franzőzische und italien heraus![137] – Gyorsan kellett nekik készülni. A parancs durva volt. Antonek, a Lagerführer vérebe majd leráncigálta ágyáról, aki nem mozdult. All is gyorsan készülődött. Éreztem, illene segíteni a csomagolásnál, de nem tudtam megtenni. Nem akartam, hogy lássák pergő könnyeimet.

Mert bizony sírtam. Én, a mindenáron egyedül lenni akaró, sírtam a gondolattól, hogy egyedül maradok újra. Éreztem, hogy milyen jó volt a baráti közelsége, higgadt, megnyugtató mozdulatai, halk járása, ahogy szolgálatkészen mozgott a szobában, és főleg a tudat, hogy van valaki, aki erős, és mellettem áll.

Ó... itt más, mint otthon. Itt jó egy férfi az ember mellett. Azokban a percekben éreztem, hogy nagyon rossz lesz nélküle. Könnyebb lett volna bevárni a háború végét, ha mellettem marad.

All szótlanul készülődött, összezárt szájjal, én a párnába fúrtam a fejemet. Mindössze egyszer hajolt fölém, és medvemozdulattal törölte ki takarómmal szememből a könnyeket, azután folytatta a készülődést, szótlanul, rám sem nézve. Ernst, Alberto, Szilvesztro, mind... mind... már a kabátjukat vették, mikor látom, hogy rendben összecsomagolt pakkját falhoz állítja, hátizsákját, kabátját a szekrénybe akasztja, és hirtelen fölém hajol:

– Ha kérdik, a bőrönd a tied –

És már el is tűnt.

Izgatott voltam, nyugtalan. Egy óra telhetett el, mikor a „viszontlátásra" elmondása után elmentek. Ernst is közöttük. És All visszajött, valahol meghúzódott.

[137] Kifelé! Minden francia és olasz, kifelé! (hibás német)

Mi tagadás, meleg lett a szívem. Ő, aki úgy félt a tréfálódzástól, ilyen nyíltan placcra állt, hagyott barátot, sok honfitársát, és maradt. Jól tudtam, ez nem csupán nekem szólt. Ahová mentek, rosszabb hely, de ment volna ő is Ernsttel, ha én nem tartom. Jó érzés volt. Egy igaz jóbarát itt az idegenben. Mert az. Csók nélkül, csendben mellettem lenni jó neki.

Most délután van, és azóta állandóan gondolkodom, mit tegyek, ha holnap mégis mennie kell. Itt jobb maradni (a hely), ha megyek, dolgozni kell, de azt nem vállalhatom. Nem tudom, mit tegyek. Egyre kérdezem, de nem mondja, hogy menjek vele.

Megértem.

All bebizonyította, hogy ragaszkodik hozzám, de nem akarja, hogy nekem nehezebb legyen. Tanácstalan. És egyre többször találkozik a tekintetünk. Nem a férfi és nő parázna tekintete ez, hanem egy asszonyember és egy férfiember tiszta, ragaszkodó, szeretetteljes tekintete, akik sokat kínlódtak, megvertek voltak, és végül találtak valakit az idegenben, akihez jó hozzá tartozni, jó megállni mellette. A feszélyezettség adta félszeg helyzetet elmosta a reggel ijedsége. Igaz, könnyített az itt maradottak jóakaratú gondoskodása.

A meleg szemű, ijedt szívű ukrán asszony, aki Varsóban sok borzalmat élt át (ő az idegbénulásos), halk hangon azonnal utasított: – Nem szabad tudni, hogy francia, azt kell mondani, hogy ungarn. És természetesen egy família. – Róbert jött azután, sovány arca teli gonddal: – Ha kérdik, az ön ura, vigyázni minden szóra.

Kicsit zavarban voltunk, és elnevettük magunkat, nem feleltünk. Vanda, a tejarcú szöszi, felnyílt szájjal élvezte a szokatlan helyzetet. Ő tizennégy éves, de kinéz tizenhétnek, annyira fejlett. Nyelvecskéje

kotnyeles, már többször célozgatta, hogy én milyen kicsi vagyok, és All nagyon magas, ez érdekes. Most gyorsan megkérdezte, hogy ha vége a háborúnak, All hová megy? Magyarországra? Szívből sajnáltam szegény Allt, olyan zavarban volt, nem tudta, mit feleljen.

Később két másik francia jött, ők is elbújtak. Akkor már nem titkolódzott All, mert hallottam a kérdést: – A barátod (kamerád) francia? – És ő felelt: – Nem, magyar.

És egyre forog bennem, mit tegyek, ha mennie kell. Nem tudom... nem tudom...

X. Y. Én Emberem. Teli könnyel a lelkem. Még meddig. Egyre nehezebb. Nagyon, nagyon nehéz... schwer...

945. III. 8. estefelé

Őrlődnek az órák.

Őrlődnek az órák, őrlődik a lelkem, mit tegyek. Egyre jobban érzem, hogy All-lal akarok maradni, amíg ez a tűz tart körülöttünk. All teljesen megváltozott. Nem mondja most sem, hogy menjek vele, ha kérdem, azt mondja, nem tudja, mit tegyünk, de minden gondolata akörül forog, és érezni, együtt akar maradni.

Megértem. Nem tudja, mi elé megy, komoly, felelősségteljes ember, nem akar engem kitenni az esetleges rosszabbnak, de együtt szeretne maradni. Forgolódik körülöttem, ha felnézek, rajtam van elgondolkozó tekintete. – Van elég fehér cérnád? Nézd, itt egy törülköző, nekem elég van, ne használd azt a hajkefét, az enyém jobb... – hangzik egyre.

Én a holmiját varrogatom. Szeretném rendben tudni a dolgait. Szeretnék valamit adni neki. Délfelé látom,

hogy csomagol, nagy rendcsinálás a bőröndjében. Két bőröndje és két hátizsákja van. Mikor készen van, lehajol hozzám:

– A te bőröndöd nagyon rossz. Az egyiket kiürítettem, legyen a tied. Meg a kis hátizsákom is. Így minden elfér.

Nem köszönöm, csak nézek rá.

Később eszébe jut, hogy ott vannak a pokrócaim, megtanácskozzuk azt, hogy csomagoljuk majd, ha kell, és számol: – Sok, sok pakk.

Látni, hogy együtt számolja az egészet. Később elszólja magát. – A te cipőkeféd nem jó. Legyen ez a kefe annak, az enyémet használjuk majd ruhakefének. – És figyelmeztet, hogy készítsem el a pakkomat.

És még mindig nem tudom, mit tegyek.

Allt újra zavarba hozták, most az ukrán asszony kérdezte, ha vége a háborúnak, Magyarországra jön-e? Én mentettem ki, amikor vidáman, mosolyogva bejelentettem, hogy nem. Mindegyikünk külön-külön, a saját országába megy. Leesett az álluk: – Miért?

Valami nyújtózott bennem.

ÉN.

Nem a sokat szenvedett, megvert asszony, hanem ÉN.

És csengett bennem a név: X. Y., kacagva csengetytyűzött bennem a Te egész valód. És a betűk kacagva rohangásztak, integetve, hogy várnak. Csillogott a szemem, megnyúlt az alakom:

– Én egyedül akarok menni.

– Nem All-lal?

– Nem. Egyedül.

All hallgatott. Hogy mi volt benne, nem tudom. Eleget mondtam ezt már neki is, jól tudja. Hogy átfutott-e

már rajta a vágy: háború után is velem maradni, azt nem tudhatom.

Tegnap este, mielőtt felmászott a felső ágyba, a sötétben megsimogatta arcomat. Ennyi volt az egész. De a szokottnál többet forgolódott, és többször mély sóhaj szakadt fel belőle. Ezeket a sóhajokat ölelkezés közben hallottam, mikor szorosan magához vont, arra gondolva, hogy két évig nem volt asszonya, és most van.

Én? Az a régi... régi én... aki voltam sok évvel ezelőtt, boldogan mennék vele. De én... elképzelni sem tudom. Én benne volnék, mondjuk, abban, hogy kerülőt tenni nagyot, és egy-két hónapot ott töltve hazautazni.

Ha...

Ha Te nem volnál...

De Te vagy. Vagy... Te... Te... Te.

Teli vagyok izgalommal, ha csak rágondolok, hogy egyszer mégiscsak vége lesz, és én rohanhatok. Feléd...

Egy perc ezredrészét nem tudnék késni. Csak Hozzád. Hozzád.

Van bennem egy kis lelkiismeret-furdalás, hogy nem mondom Allnak: én állandóan Rád gondolok. Később arra gondolok: Mi ketten annyira nem vagyunk „szerelmesek", hanem jóbarátok, hogy nem is fontos. Ha kérdezné, nem tagadnám, nyíltan megmondanám, mint azt, hogy egyáltalán vagy. De ő nem kérdi.

Most szándékosan kihagytam egy sort. Olyan gyönyörű, amit írni akarok.

A Március elhozott nekem álmomban...

A leveled hozta...

Az este, mikor lefeküdtem, a szokottnál még erősebben gondoltam Rád. Kérdeztem, mit tegyek. Ha megyek, talán rosszabb lesz, de Te tudod, nem vagyok

félős, és ahol jobbnak hiszem, nagyobb baj nem érhet esetleg. Viszont visszagondolva hányódásomra, itt Breslauban bizony láthatjuk, jó, ha van mellettem egy igazi barát. Egy Ember. Mert az. Ember. Kezdett határozottá válni bennem, hogy vele megyek, és éreztem helyeslésed. Kérdeztem a szemed, jó-e Neked, ha egy ember vigyáz rám, és szemed igent intett.

Te... még most is érzem, mennyire mellettem voltál.

A rekamién feküdtem, Te a fotelben ültél. A viharkabát volt rajtad, tisztán látom a színét, és érzem furcsa szagát. Két kezed fázós, dörzsölő mozdulattal kulcsoltad össze, előrehajolt fejed kicsit félretartottad, összehúzott szájjal, mosolygós szemmel néztél rám hosszan, azután megrándult a vállad felém, fejed közel jött arcomhoz, beléfúródott szemed az én szemembe, és szád felnyílva, becézően szállt felém a szó:

– Mózsikám...

El nem mondhatom, mit hozott ez a szó felém. Kattogott a szívem, és bugyborékolva forrt a melegség bennem. Zokogott bennem a szó: – Mózsi.

(Látom arcod minden pórusát, szemed színének árnyalatait.)

És elaludtam. Azután jött a leveled. Mert álmunkban rendszerint a jó előtt felébredünk, én sem tudtam végigolvasni, de ott volt. A kezed írása. Pontosan, mint a valóságban.

(Csak egy leveled maradhatott volna meg...)

X. Y.... Nem tudom leírni, mit éreztem. Sok apró írnivalóm is volna, megfigyelések, de most képtelen vagyok. Nagyon szenvedek. Egyre jobban érzem, hogy minél többet vagyok Veled gondolatban, annál nehezebben viselem a távollétet. Annál kibírhatatlanabbnak érzem.

Soha nem ostorozta még ilyen vad erővel a lélek, hajszolva az Időt... rohanásra.

Hogy végre elindulhassak oda, ahol egymásra fogunk várni. Az gyönyörű lenne, ha Te előbb érnél oda, és én a karodba futhatnék.

1945. III. 9.

Ma reggel újra felhangzott a „heraus", de úgy, hogy nekem is menni kell. Mi szívesebben maradtunk volna mindketten. Nincs türelmem leírni, csak a lényeget. A Lagerführer azt mondta, el kell mennem egy kórházba, ott megvizsgálnak, hogy valóban beteg vagyok-e, munkára képtelen. Várjak kint! Közben a vérebe itt járt, és mikor All ezt közölte, azt mondta, hogy megvár, és kérte az írásait. Erre bemondta, hogy én a Lagerführernél vagyok, és nálam van. A dolgok bonyolódtak ezzel, mert itt most ezáltal hivatalosan úgy vették tudomásul, hogy férj-feleség. Gyorsan név kellett. Galló vagyok, tehát egy keresztnév neki. Átfutott rajtam, mint az áram, a Te neved. Tudom, elhiszed, hogy pillanatig sem akartam neki adni. Még ha az lenne a neve, akkor is elvenném.

Az a Tied...

Csak úgy átfutott, zokogott rajtam a név, a Te neved...

Azután suta mosollyal mondtam ki egy nevet (könnyűt kért), egytagút: Pál.

Nem, nem tudok tovább írni most, talán később.

Az éjjel újra álmodtam Veled, Te magad voltál mellettem.

Te magad...

Hallod?!!!

Álltunk egymással szemben, kezünk soha széjjelválni nem akarón kapaszkodott össze, és még soha nem volt ennyire csodásan szép a szemed. Úgy vágott szikrázó ragyogása reám, oly vakítón, hogy szédelegve szorongattam a kezed...

Én Emberem... Jajj, nem bírom. Mikor láthatlak?!!!!!!

945. III. 10.

Ha nem lennének olyan taglóznivaló barmok az emberek, hogy hagyják megfélemlíteni magukat, és azt hiszik, barom módra, kötélen vonszolva mindenüvé menni kell, akkor sokkal könnyebb volna. Elnézem őket, figyelem. Nemzetiség, kor, rang és nem egyáltalán nem számít. Mint a birkák, indulnak, ha hallják a csengetytyű szavát. – Wen muss.[138] – A muszáj mindent elsöpör. Hogy gondolkodnának, és csak egyszer mondanák ki magukban, hogy: márpedig most akármi történik, én nem megyek. Még ha golyó is érte az ár.

Csak azért sem! Csak azért sem, hogy megmutassam, hogy nem úgy lesz, ahogy ők akarják.

Mikor mondtam, hogy ma nem fogok menni, nem és nem, nevettek, mint egy gyerek beszédén. Én tudtam, nekem igazam van, hiszen ezt csinálom, mióta itt vagyok Breslauban. Lemaradtam a többiektől, egyre mondták, el kell utaznom, nem mentem, és így tovább. Mondták, jön Antonek, a buldogképű, ugatva, morogva beszélő véreb. Szorítottam a fogam – hát jöjjön. Eltökélt szándékom volt, hogy ha jön, én túlkiabálom, és

[138] Ha muszáj (hibás német).

ha hozzám nyúl rángató, húzó mozdulattal, én... Én kiegyenesedek, és úgy szólok rá: – Lassen mich![139] –, hogy hagyni fog.

És nekem volt igazam.

Miről is volt szó. Mennem kellett volna egy kórházba, megmutatni a lábam, de kint bolond idő van. Zuhog... zuhog a tavaszi sűrű eső, a szél egyre vagdossa a kövér szemeket az ablakhoz. A kórház messze van, én nem tudok sietni, esernyőm nincs, nem akartam menni, hiába mondogatták a többiek. Úgy gondoltam, azt mondom, a rossz időt érzi a lábam, ma nagyon fáj, nem tudok menni, majd holnap. És ha mégis akarják, újra azt, hogy nem tudok, és van éppen elég betegségem, nem akarok még többet. Nem értik. Nem szaporítom a szót, nincs türelmem. Nekem volt igazam.

Közben egyszer dühösen szóltam Allra. Jött egy tudomisén mi, hogy azonnal menjek a Lagerführerhez. Allt küldtem, hogy mondja, én nem tudok menni. De előzménye is van ennek. Egyre azt hallom tőle: – Nem jó gondolkodni, nem szabad gondolkodni. – Én viszont egyre azt teszem. Megértem őt. Két év nagy idő, belefásul az ember, és úgy bírja csak, ha nem gondolkodik. De mégsem úgy van. Vannak helyzetek, mikor okvetlenül erősen kell gondolkodni. Jól néztem volna ki, ha nem azt teszem. Ott kuksolnék a zsidólágerben, mint szomorú majom a ketrecben, vagy valószínűbb, hogy ott maradtam volna az országúton, és belém eresztettek volna egy golyót, mint a döglődő kutyába. Ma reggel is ezt hallottam, mikor mondtam, hogy most gondolkozzunk. Erős hangon szóltam rá: – Okos embernek

[139] Kb. 'hagyjon békén'! (hibás német)

gondolkodni kell! – Kétszer kellett Allnak odamenni, és én mégsem mentem.

Fáj, ha elgondolom, hogy hagyják magukat ráncigálni az emberek. Az éjjel újra szólt az óriási rádió, németül beszélt az orosz. Megint biztatta a katonákat, embereket, hogy ne tovább. Keserű mosoly bújt szám szegletébe. Jól tudja mindenki, már nem is tagadják a német katonák, nyíltan mondják, hogy abba szeretnék hagyni, de nem lehet, muszáj tovább.

Muszáj.

Összecsikordul a fogam. Miért muszáj?! Már olyan kicsi háborús viszonylatban a terület, ahol ők az urak. Miért nem fognak össze hát? Nem volna nehéz. Sír bennem a hallgatás kínja. Beszélni. Jönni-menni, megállni mellettük, és fülükbe orditani:

– Ti ember-ökrök vagytok?! Tehetetlen állatok?! Még az állat is védi magát, kölykeit, odúját, és Ti?! Mit tesztek?! Odadobtok mindent és mindenkit, ami és aki kedves nektek. Miért?! Meddig?! Valóban teljesen el akartok vérezni?! Hagyjátok, hogy felnyitott eretekből az utolsó csepp vér is kifolyjon?! Hagyjátok, hogy még azok is elhulljanak, akik már igazán megmaradhatnának!! Olyan kevés kellene. Kevés szervezőerő, kevés bátorság. Kicsit Embernek lenni, erősnek, öntudatosnak, nem puha ember-báboknak. Nem báván menni még most is hazug vezényszavak után!!

És hallgatnom kell. Hányszor szorul ökölbe a kezem a kíntól, mert nem tudom a nyelvet. A tehetetlenségtől. Hogy legalább a körülöttem levőkkel meg tudnám értetni magam. Ha belém szökik e kín, marcangol. Otthon szólhattam, a holt betűkkel vért öntve a vasba, szólhattam meleg szájjal erősítve gyenge hangom, és itt hallgatnom kell. Auschwitzban sok-sok csüggedőnek

adtam erőm szóval, szerettek sokan, csüggtek szavamon, vártak, hívtak, szívták hangom, szavamba kapaszkodva ingó lelkükkel. Hochweilerben is adtam erőm tovább, sőt... mint édes méz jója kúszott belém: betűm adhattam. Írtam a szót, és már várták, kértek mások is. És itt? Nagyon rossz. Nem az a beszéd hiányzik nekem, amit általában társalgásnak neveznek. A sok-sok energia gyűl bennem és feszít. Egész nap dolgozom. Varrok, mosok. Sokat mosok, hallom is egyre: nagy a vízhiány. De legfeljebb Allnak többet kell hozni. Kibírja. Kell nekem a tisztaság, mint a levegő, éltetőn, mint testemnek a kenyér. Ma a lepedőm mostam. Nehéz volt nagyon. Nagy darab, pici lavór, kevés víz, rossz szappan. Sok erőt kellett beleadni. És adtam. Mint ahogy évekkel ezelőtt férjemmel élve, a vitrincsipkébe horgoltam, szurkáltam kínjaim, úgy gyúrtam, dörzsöltem most a vizes vászonba piciny részét annak, amit az emberek lelkébe szeretnék dörzsölni, gyúrni. Amíg melegedett a másik víz, közben is írtam. Előttem a kötény, lábam feltéve a székre (fáj), amelyen az ágy mellett mosok, és írtam. Nem is tudom, melyik nap volt az így mosás közben. Azt hiszem, éppen egy ingét mostam Allnak.

Már közeledett az alkony, jöttek az árnyak, a szobán meleg puhaság húzott át. Valamennyien csendesebbek voltak a szokottnál, zajjal nem űzték annyira gondolataim. Mostam, közben néztem magam körül. Figyeltem őket.

All éppen kenyeret osztott, és ahogy vágta a kemény lágerkenyeret, úgy mozgott a szája segítő mozdulattal, haja, az engedetlen, kunkorodva a homlokába hullt. Az ukrán asszony, mint oly sok órán át, akkor is imádkozott, kezében a kis fekete könyv, mormogó énekkel

küldve fohászait felfelé, közben éppen (ez is szokása) kristályos üvegét kezébe ragadva, azt lóbázva ura felé, adta tudtára, hogy a lábát melegítő víz kihűlt. Sokáig kellett lóbálni, mert ura éppen pipáját gyújtotta, és, hogy spóroljon a gyufával, maga faragta puhafa pálcáját nyújtotta a kályhába, mely legalább egyméteres, tekintve, hogy a kályha nagy, és a parázs mélyen izzik. Stefka, az egykarú, maga mosott, ügyesen szorítva csonka karjának hóna alá a ruha egyik részét. Szilvesztro vizet akart kiönteni az ablakon keresztül, messziről célozva oda. Persze fele belülről az üveghez csapódott szerteszóródva, piszkos könnyekként fröcskölve a körülülőket. Nagy nevetést adva az amúgy is könnyen nevetőknek, Albertónak, a ragyogó szeműnek ugrált még a pakombartja[140] is, melyet, mint mondja, Napóleon pakombartjának fazonjára növeszt. Róbert a gyomrát nyomogatta keserves arccal. Vanda Allent hívta, a túl karcsú, túlmozgékony franciát, aki éppen a szekrény tetején guggolva szedett ki bőröndjéből valamit. (Mint a majom egyik rúdról a másikra, úgy pattant Allen földről a felső ágyra, onnét a szekrényre. Először azt hittem, hogy akrobata, most már tudom, hogy jockey.)

Én mostam. És mint nagybeteg, ha lábadozik, kábán nézve körül, úgy bámultam körbe, majd bele a piszkos lébe, és minden mosó mozdulat lelkembe nyilallt. Láttam és éreztem azt, ami volt, láttam és éreztem azt, ami van.

Végtelenül fájt.

Ott ültünk X. Y.-nal a kis puha, szép szobában, a bibliát, Adyt forgattuk, meg Platónt. Majd néztük, az al-

[140] Pakompart formában is: 'oldalszakáll, pofaszakáll, barkó', vö. *Backenbart*, 'arcszakáll' (német).

konyban hogyan változnak a színek a szemünkben. Fogtuk egymás kezét, és mint olyan sokszor, hárfázott körülöttünk a csönd.

Azután éjszaka volt. A rekamién Lonci baba és Ági baba fáradhatatlanul mosolyogtak, körülöttük sok-sok kéziratcsomó, én a gép mellett serényen kopogtatok.

Majd N. N. szobájában ültem, és néztem a kis garnitúrán ülve, amint íróasztalánál összehúzott homlokkal, szája sarkában cigarettával egy kéziratot javít át, majd kefelevonatot böngész halk szitkokat eregetve a füst mellé, mert a cenzúra újra sokat törölt.

És egyre jöttek a képek.

Ilyentájt lehetett az elmúlt év márciusában, mikor ünnepi beszédemet mondtam a jubileumon.[141] Ott álltam újra, szavaim a rendőrfogalmazó jegyezte, utána Frisch[142] és Laki[143] hódolatteljesen csókolta meg kezemet. Fekete ruhám fehér csipkegallérja vakított, a bun-

[141] A dátum („az elmúlt év", vagyis 1944 márciusa) szerint a Rákosszentmihályi-Sashalmi Könyvnyomdászok és Rokonszakmabeli Munkások és Munkásnők Társasköre tizedik évi jubiláris közgyűléséről is szó lehet, amelyet március 5-én, vasárnap délelőtt 10 órakor a társaskör helyiségében (Rákosszentmihály, Akácfa ucca 34.,Englerth-vendéglő) tartottak, és amelyről a *Népszava* Egyesületi élet rovatában tudósított. Ugyanakkor nem kizárt, hogy egy ennél jóval jelentősebb alkalomról, a szakszervezetek negyvenéves jubileumáról van szó: „A rákosszentmihályi pártszervezet végrehajtóbizottsága az 1943. március 28-án tartott ülése őszinte szeretettel és lelkesedéssel üdvözli a Szakszervezeti Tanácsot a szövetségek negyvenesztendős jubileuma alkalmával. [...] kívánjuk és óhajtjuk, hogy a Szakszervezeti Tanács általunk nagyra becsült vezetői a magyar munkásság javára és megelégedésére tovább folytassák a megkezdett munkát mindaddig, amíg ez a sokat szenvedett tömeg megbecsült tagjává lesz a társadalomnak. Barátsággal Lakenbach Artúr elnök, Frisch Árpád titkár." (*Népszava*, 1943. április 4., 9.)

[142] Friss (Frisch) Árpád hírlapíró a *Népszava* rendőri rovatvezetője, majd szerkesztőségi titkára volt; feleségével, Fragholz Laurával együtt lakásáról hurcolták el a csendőrök, deportálták, Auschwitzban halt meg.

[143] Lakenbach *(a szerző jegyzete)*.

da puha szőrméje, amit vállamra vetettem fázva, puhán simogatta nyakamat. Nagy szélű glóriás kalapom meleg árnyakat rajzolt arcomra, hajam gyűrűkben vállamra hullt, és topogtam a lakkfényes gumicsizmában,[144] kezemen az arany sima bőrt ölelt körül.

És jöttek... jöttek a képek.

Azután újra itt voltam, gyúrtam a piszkos inget, és a lé loccsant, földre hullt a mocskos padlóra, és a fabarakk résein befütyült a márciusi hideg szél. Szilveszkro hatalmas kondérban makarónit főzött krumplival, All egy órát nézett szakértelemmel (mint mondja, az a mestersége: preciz javítója finom kis óráknak, műszereknek, sok év algebra-, matematikatanulása után).

És most ahogy írok, eszembe jut, reggel a Lagerführer azt mondta Allnak, holnap az egész láger továbbmegy, csak a beteg familiák maradnak. Vagyis aki beteg, és a hozzátartozója. Heten vagyunk most a szobában. Az ukrán házaspár, Vanda, a lányuk, mi, Róbert és Stefka.

A Lagerführer hivatalosan veszi már tudomásul, mi egy pár vagyunk, és All, hogy Róbert is maradhasson, bemondta, Róbert meg Stefka itt a harmadik família.

Sok nevetésre adott ez okot, de az én szám befelé vonaglott valami tiltakozásfélével. Jó, hogy együtt maradhattam a jóbaráttal, de Énem tiltakozik mondvacsinált rabság ellen. Még ha nem is való, és én mint feleség! Már újra rugdalódzik bennem a szabadulni akaró, vágyva újabb, ha éppen úgy adódik, kínok után. Jók, jók a nyugodt órák, kedves, mikor reggel All felkel, és halk léptekkel a kályha felé megy, és már ropog is a tűz. Még félhomályban csak egy spalettát nyitott

[144] Az akkoriban divatos, cipőre húzható Wimpassing-féle műanyag csizma *(a szerző jegyzete)*.

ki, lassan törölve ki szemünkből az álmot. Percek múlva gőzölög a víz, és mire teljesen elindul tudatunkban egy újabb nap, már asztalon a fekete.

Nagyon jó. Még minden szép pillanatot, minden jó órát mélyen szívok magamba. Tudom, nem mindig lesz ez így. Majd ha vége lesz, lassan csak eljön egy könnyebb, emberibb élet, és a jó gyakoribb vendég lesz, és közönyösebb.

Most, ahogy fekszem fejjel a szoba közepe felé, mert így jobban látok, mindjárt mögöttem van az egyik lóca. All ott ül, és nagyokat szuszog. Nem látom, de a csobogásból, bőröndre repülő törülközőből, cipőkoppanásból tudom, hogy a lábát mossa.

Lidérces álmok, még meddig gyötörtök?!!!! Mikor élhetek megint ÉN?!!

Készen van, megállt mellettem, néz. Magyarázom, ahogy tudom, hogy nem megy ez az élet. Megért. Ő megért mindent, ami bennem van, amit sejtetek. Talán azért, mert benne is van betű. Talán azért ragaszkodik hozzám. Tegnap kezembe akadt az ő füzete. Nézegettem szép, apró betűit. A címekből úgy láttam, hogy egy sorozat zenei képekkel. Vagyis minden fejezet egy hangulat zenei képpel kifejezve. És távolabb szemembe ötlött egy rövid kis írása, címe:

„Nosztalgia..."

Zenélt bennem a szó tovább, halk muzsikával. Éreztem, hogy ebben az írásban fölsír sok kusza, kósza, sóvár vágy...

Zűrzavara sokféle érzésnek, hogy kavarog bennem. Ugrál ide-oda, nem találva kiutat. Az, hogy így leírom, kevés. Adni szeretném már.

Egyre érzem az első óra bolondítóan, részegítően szédítő jóságát, amikor majd először olvasok belőle Neked. Apródonként olvasok majd. Ha elfáradok, abbahagyom, és ha Neked elég, megmondod. Másnap újra folytatjuk.

Sok, sok mesélnivaló.

Kevereg... kavarog...

Éj és nappal, politika és egyéni érzelmek zűrzavara. Az éjszakák is oly színesek. Ma éjjel N. N.[-nel] álmodtam. Kezemben a telefonkagyló, tárcsáztam, teli izgalommal, nagy várakozással. És csengett a telefon, megzendült egy mély hang, elhúzott hangsúllyal:

– Hallllóóó...ó...ó.

És én nevetős, tréfás, boldog izgalommal mondtam:

– Halló... itt Olga de Galló. És ott ki?

– Ha Olga Galló, tudni kell, itt ki – szállott felém komolyan a szó.

Én csak húztam a percet, kérdezgetve, mégis ki, és a kagylóban csend lett. Nem tudtam, széjjelkapcsolták-e, vagy bosszantotta a huzavona, és munkája közepette türelmetlen mozdulattal letette a kagylót? Tőle ez is kitelne. Még egyszer akartam hívni, de nem volt pénzem, és mikor vége volt, elromlott a telefon, és verejtékes lett a kintól a homlokom.

Azután jött az ébredés. Kint az éjszakában már nem beszélt a rádió, hanem zenét közvetítettek. Vidám tánczenét. A messzi WC-re kellett sietnem (kínos része az éjszakának), és hallgattam, néztem.

Különös kép.

A másik lágerben világosak voltak az éjszakák, távoli pírjától nagy fellobogó tűzfényeknek. De itt benn, a város közepén maguk a tüzek vakítanak, okádva

sűrű füstöket. Egész közel vannak, és félkör alakban látni, Breslau állandóan ég. Az egész Garten-Strasse[145] tűzben áll.

Lobognak, magasra csapnak a lángok, és fölöttük még magasabban a zene pattogó, vidám hangjai szólnak. Összeölelkeznek a borzalmak tüzével.

Különös kép...

Mintha a háború és a béke incselkedne egymással. Gránát füttye süvít, és pattog a foxtrott. Piros tűzzáporok adják a hangulatvilágítást. Lakodalmat ülnek az ördögök. Járják vidám zenére a táncot, és közben otthonok békéje omlik össze, sok szeretettel összerakott lakás-fészkek porlódnak széjjel, emberi karok, lábak válnak le törzsükről éjjeli mentőmunkájuk közben. A zene bekúszik a légvédelmi pincék ágyakkal felszerelt nedves falai közé, csábítva az embereket vidám, könnyű percek után...

Száll a zene... száll...

Különös kép...

Egy óra múlva

Ma nem hagy a betű. Már fáj a lábam, de húz a papír. Üríteni akarják a lágert, itt az orosz. Amint 100-200 kilométerre vannak, menni kell tovább. Bolondság, csak két-három km-t mehetünk, de kell. Kiút nincs, de húzzák az időt. Értem, miért nem hagynak egy-egy lágert. Sok-sok ember, mind az oroszt várja, hogy azonnal csatlakozzon. Ezt nem akarják. Mi megpróbálunk újra mesterkedni, maradni. Végül mégiscsak megpillantjuk

[145] Ma ul. Marszalka Józefa Pilsudskiego.

az első orosz katonát. Hogy várja valahány. Múltkor azt írtam, szörnyű, ha Hochweilernél is így haladtak. Ez butaság volt. Nem lehet összehasonlítani. Ott falvak, kisvárosok vannak, és itt egy hatalmas gyárváros, Németország egyik legfontosabb, legerősebb városáról van szó.

Maga a láger nem valami biztonságos hely. Tegnap egy szemben lévő házra hullt egy kisebb bomba, és magasra csapódó téglatörmelékek nehéz esőként hulltak vissza. Egy tégla a barakkunk tetejére esett, és azt hittük, keresztülfúrja a fát. Még én is behúztam a nyakam.

All nagyokat fúj, a sapkáját teszi le. Brikettet cipelt egy nagy zsákkal. Nem lopás ez, csak mindenki igyekszik hozni kérdezés nélkül a raktárból. Ezek a nehéz munkák mindig Allra várnak. Én ugyanúgy tapasztalom, hogy hatalmas termete dacára fizikuma gyenge, hamar kifárad, viszont Robert valóban beteg, és az ukrán férfi sem egészséges, meg All a legfiatalabb.

945. III. 11. reggel

Vasárnap van, még fekszenek, csak Robert meg az ukrán férfi van fönt. Robert a tűzzel kínlódik. Elrontotta, és Allt biztatja a fölkelésre, hogy segítsen, de All csak nem mozdul. Jól érzi magát. Ma én keltem föl, mert írni akartam, és ki kellett nyitni a spalettát. Egyúttal rendbe hoztam ágyam, megfésültem szerteálló hajam (most a legrosszabb, sem rövid, sem hosszú), kezet mostam, és elkészítettem a kenyérszeleteket. Könyvet is adtam oda, és most tanul. Az ukrán férfi készítette most el a kávét, és nekünk is idehozta. Itt valahogy egész természetes, hogy ők dolgoznak. Más dolguk nincs, hát

kímélik a nőket. All tegnap már nagyon nyaggatott, hogy ma egész nap feküdnöm kell, és pár napig nincs mosás. Állandóan előszedek valamit mosni. De mikor olyan jó a tiszta szag, a tiszta ruha érintése. Tegnap fájt a lábam, valóban sokat mozogtam, ma fekve maradok. Egyébként úgy látom, lábam nagyon szépen gyógyul. Mire megjön a szép idő, talán nem is kell már kötözni. Mindennap friss, tiszta kötést teszek rá, azt hiszem, ez a legjobb gyógyszere. Még jó, hogy a másik lágerben All fölfedezett egy csomó gézt meg steril vattát.

Tegnap este elgondoltam, hogy milyen jó is nem hallani az örökös nyaggatást. Azelőtt agyonidegeskedtem magam az örökös nógatástól: Ne kelj még föl, feküdj már le, most is feküdj, és így tovább. Most akkor és azt teszek, ahogy jólesik, már amennyire a körülmények megengedik. Az, hogy All mondja, feküdjek már, az nem számít. Egyszer-kétszer mondja, és én nem is veszem komolyan. Elengedem a fülem mellett.

Ha írok, nagyon őszinte vagyok. Sokat gondolok Anyura, fáj a gondolat, mit szenvedhetett, mélyen nem is merem átgondolni, gyorsan elhessegetem magamtól, és kimondtam, hogy otthon találkozunk. Ezt akarom most gondolni. Sokat álmodok Vele, és szeretnék vért önteni bele, ha már nincs,

(Itt két sor erősen satírozva, csak az utolsó öt szó olvasható.)

...Nem írom tovább, mert a torkom erősen elszorul. Nem akarok sírni. Bár az utóbbi napokban többször vágytam jól kisírni magamat. Nagyon kellene.

Tegnap este a sötétben sokáig beszélgettünk. Világítás egyáltalán nincs, a többiek elvitték a nagy pohár

mécsest. Csak All zseblámpája van, de takarékoskodni kell az elemmel. Ha a spalettákat bezárjuk, vaksötét van. Csak a kályha vet táncoló piros karikákat a deszkafalra.

Úgy a sötétben beszélgetünk. Már feküdt mindenki, csak All ült mögöttem a lócán. Vanda francia szavakat kérdezett, én is elkérdezgettem, jól ejtem-e ki azokat a francia szavakat, amelyeket tudok. All meg is lepődött, de én megmagyaráztam, hogy vannak szavak, amelyeket tudni kell. Illik tudni. Az ukrán asszony kicsit beszél franciául, németül jól beszél, és egy keveset angolul. Örülök, hogy összetalálkoztam ezzel a családdal. Hozzájuk szokott jönni beszélgetni két-három férfi, azok is kultúremberek. Nem azért, mintha kételkedtem volna az oroszok kulturáltságában, jól tudtam, hogy az a réteg, amellyel a másik lágerben voltam együtt, az a paraszt tudatlansága, mégis rossz hatással volt rám, és sajnáltam volna, ha csak az a kép marad meg bennem róluk.

Tegnap délután kellemetlen meglepetésem volt. Amikor a cukorgyárból két munkás, Gyuro meg Nikolau segített a szökésben, és elvittek szállásukra aludni, 120 férfi volt ott. Azok közül az egyik itt van, és megismert. Ők persze megtudták zsidó voltomat. Félek, hogy elszólja magát. Beszéli, hogy Gyuro mint beteg lemaradt, Nikolau a közelben van, és talán három nap múlva visszatér. Vele szeretnék beszélni, mert tud magyarul, és nagyon kívánom a beszélgetést.

Hallom, Breslauban van sok magyar egy lágerben, csak nem tudják, melyikben. De jó volna csak egy órát beszélgetni. Sóvárogva gondolok erre.

All elhatározta, hogy egy keveset tanul magyarul. Már előre nevetek, mert próbálta, és mosolyogtatón ejti ki a szót. Nehéz neki.

Mikor már elfáradtunk a beszélgetésben este, és elcsendesedtünk, All is lefeküdni készült. Mint mindig, a teljes sötétben vetkőzött, és csak sejteni lehetett, mit csinál, a neszezésből, szíjcsatcsörrenésből. Mielőtt felmászott, lehajolt, és óvatosan, nehogy meghallják, megcsókolta a számat, egy kézszorítás, majd hangos gute nacht következett.

Nagyon kedves az egész, és halkan finom. Mintha egy végeláthatatlan teremben lennék, ahol sok-sok hangszer szól. Hangosan, bántón, teljes káosz, fortissimók harsognak, dobok peregnek, sikoltó szaxofonok. És a sarokban halkan egy hárfa szól. Kicsit egyhangú a pengetése, de finom foszlányokban leng körül, és jóleső hallani.

Hát nem kedves?

Tudják, hogy ragaszkodunk egymáshoz, vállaltuk a férj-feleség látszatát, és ő olyan diszkréten finom maradt. Ha elmegy mellettem, lopva megérint, egy kedveskedő mosoly, tréfás hajhúzás, este a gute nacht előtt egy zajtalan csók. Várom az estét: újra így lesz? Nagyon szeretnék belélátni, mégis mit érez? Alig beszélünk, mert nehéz, nemigen értem. Van olyan nap, hogy összesen harminc szót. Kérem, hogy vizet hozzon, hol a varrnivaló, ő szól, hogy itt az ennivalóm és hasonlók. Nem beszélünk, nem ölelkezünk. Sokszor alig nézünk egymásra (én varrok, írok, ő dolgozik, tanul), és mégis érezzük, hogy jó az együttlét, ragaszkodunk a másikhoz. Ebben az egészben talán ez a legszebb. Ez a teljes testetlenség, mely szó nélkül is megérzi a másik lélek vonzalmát. Azért mégis szeretném tudni, mi van benne, hisz sokat értek én. De soha nem beszél, nem mondja, mit gondol, csak gondoskodón tevékenykedik körülöttem. Egyszer mondta csak: „Az én Olgám", és egyszer: „Kicsi Olga." Ennyi volt az egész.

Ma végre hozzá szeretnék fogni a magam dolgait varrni, mert eddig All gardróbját hoztam rendbe. Azzal most készen vagyok végre. Egy kis ágykabátot szeretnék varrni egy talált ruhából, egy hálóinget, kombinét. Az ágykabátot ma varrom meg, bár már előre hallom, hogy ma ünnep van.[146] Az ukránok nagyon vallásosak. De ezzel én nem sokat törődök. Érdekes, hogy eddig még mindegyik ukrán és orosz vallásos volt, amelyekkel találkoztam. A szomszéd szobából is állandóan áthallatszik, ahogy szenténekeket énekelnek, és esténként a kisfiú hangosan mondja anyja után az ima szavait. Édes, értelmes kisfiú, hároméves lehet. A deszkafalon minden szó áthallatszik, még az is, mikor a kisfiú pisil, és ahogy öntik a vizet.

Elvesztettem a cédulám, és most gondolkodnom kell, hogy mi is volt ráírva. A konyháról, ha jól emlékszem. Tipikus lágerkonyha. Barnára festett, fényes nikkelbetéttel bélelt nagy, gömbölyű üstök, hosszú asztal, húsdaráló, óriás kanalak, férfi szakácsok. De itt van valami új. Mindennap másoknak kell menni krumplit hámozni. Egy szobából kettőnek, és két óra hosszát. Én tegnapelőtt voltam. Újra megcsodáltam Stefkát, aki villára szúrta a krumplit, a villa nyelét csonka karja alá szorította, és úgy pucolt. Nagy halmokban gyűlt a krumplihéj, nemigen igyekeztek vékonyan pucolni. A barakkok között téglákból épített kemencék vannak. Ott égetik az összegyűlt szemetet. Vizet is nehéz fölhozni a mélyből. Még nem volt alkalmam látni, hogyan csinálják, de mindennap két férfinek kell menni, két órán át dolgoznak ott. Gondolom, pumpával megy.

[146] 1945. március 11. vasárnapra esett.

Mik is voltak a cédulán? Hízás. Mosakodás közben mosolygós örömmel figyelem testemet. Gusztusosan telt lett, és ha nem jön közbe nagyobb éhezés, nagyobb nehézségek, akkor jobb húsban kerülök haza, mint ahogy akkor elkínzottan eljöttem.

Most kevesebbet eszünk, hús már vagy tíz napja nem volt. Nem vagyok kimondottan éhes, de mindig – még ennék. Nem. Éhes is vagyok, csak nem bántóan. A napi adag kenyér három szelet lehet, és egy lapostányér zupa. Két lapostányér pótlással, amit All főz, krumpliszósszal, vagy makaróni. Most is kérne a gyomrom, megszoktam a többet. All is. Nem mondjuk, de vacsora után szinte egyszerre nyúlunk a szalvétáért, amiben a kenyéradagunkat tartom.

Sokszor jut eszembe a hochweileri csontrágás. Az csúnya, szomorú dolog volt.

Éhesek voltunk, sokszor szédítően, és azonkívül szervezetünk nagyon kívánta az örökös zöldfélék mellé a hús ízét. Néha kaptunk három-négy csontot a konyháról (sokfelé osztották), amelyről leszedték a húst. Hatalmas lócsontok voltak, a jobb darabok a protekciósoknak mentek. Hús nem volt rajtuk, csak néhol kis porcogó, esetleg foszlányok, és maga az íz. Némelyiknek a belseje nem velős, csak ritka volt, és ha rágta az ember, miután a favágónők baltával széjjelvágták, jó íz jött belőle. Annyira nem volt rajta semmi, hogy nem lehetett megállapítani, melyiket rágták már, és melyiket nem.

Így történt meg, hogy ugyanazt a darabot hárman is végigrágták. Az első rágás után visszadobta a tányérba, jött a következő, meglátta a csontot, fölvette, és szopogatni kezdte, majd visszadobta. És kezdődött elölről.

Érdekesek az idegen nevek. Pár perccel előbb mondtam az ukrán asszonynak, hogy nem kell mindig odatenni nevem mellé a Fraut, elég, ha Olgát mond. Erre megmondta az ő nevét is. Thoda, Thoda. Többször kellett ismételnie, amíg megértettem. Viszont most reggel kezembe akadt a cédula, amelyre All írta tegnap a magyar szavakat, összesen talán tízet. Azt mondta, nehéz, elég nyelvet tud. Német, angol, olasz. Kár. Jót nevettem tegnap, amikor kimondott egy-egy szót.

Fölkiáltottam. Minden előzmény, motorzúgás nélkül olyan nagy erejű csattanások, hogy hullott a mész a falról. Gránátok voltak. Tegnap egész nap nagy volt a tánc. Néha egyszerre harminc gép pásztázta végig az eget csoportokban, lassan széjjelmálló fehér csíkokat hagyva maguk mögött. A lövedékek villanó tüzét még a nappali fényben is lehetett látni. Fülsiketítő detonációk a sziszegő fütyülések után. A gépek olyan alacsonyan repültek, hogy zuhanni véltük. Egy-egy csattanás után újabb füstfelhők szálltak fölfelé, és szaporodtak a tüzek. Látni lehetett, amint a bombák leváltak a gépről. All az ablak előtt állt, majdnem ugrált, és tetszését felkiáltások kísérték. Egyre fölhangzott a vidám hangon kiáltott „Oj! Ojjé! Ojjé!! O... la! O... la... la... la!!" Wanda persze ott pipiskedett szintén, mint kis csirke, izgatottan ugrálva, „ujjé!!... ujjé!!", kiabálta egyre. Stefka rendes szokása szerint ugyancsak az ablaknál állt, és el nem mulasztotta volna, hogy minden fütyülést leutánozzon. Megmaradt kezét fölemelve, füle felé tartva gyerekes hallgatózó mozdulattal, neccel leszorított szőke hajas fejét kissé oldalt tartva (széles arcán mindig mosolyt látni), csücsörítette a száját: – Fjju... tyu...

u... u... Ftyu... u... ujju... uuu... – Thoda Wandát (vagy ahogyan az anyja mondja, Wandka) hívta, egyre hívta: – Wandka! Wandka!

Féltette az esetleg kirepülő ablaküveg cserepeitől. Nem is okos dolog ilyenkor csukott ablak mögött állni. Itt ugyanis nem nyitják ki az ablakokat. Thoda barnával árnyékolt szeme könnyes volt az emlékezéstől, és egy-egy nagyobb robbanásnál fejét párnájába fúrta, félősen dörzsölte kezét. Valamelyik nap beszélte, hogy ilyenkor mindig maga előtt látja Varsót égve, repülő kezekkel és lábakkal, kifordult csüngő belű hasakkal, anyját, testvéreit, akik mind szerencsétlenül jártak. Férje, a suttogó hangú, ágya szélén ült, fejét lehajtva fülén tartotta tenyereit.

Én csak feküdtem, később varrtam. A látvány már nem tudott kicsalni az ágyból, és már lelkesedni sem tudtam. Azt mondják, most már igazán csak napok kérdése, hogy az oroszok elfoglalják Breslaut. Az összes gyár, számottevő pontok égnek. Ég az egész város, mert égnie kell. Egész Európa égett a németek miatt, égnie kell Németországnak is.

Lángokban áll a Hauptbahnhoff, ahol napokat és éjeket ültem át, mert nem volt egy szalmazsák, ahová lefekhettem volna. Ég a Freibürger-Bahnhoff.[147] A Strasse d. u. S. A.,[148] az Augusta-strasse[149] és sok-sok más utca. Ernsték, akik a Clauseczer Schuléba[150] mentek, bizony nagy veszélyben vannak. A másik láger, a

[147] Freiburger Bahnhof, ma Bahnhof Wroclaw Świebodzki.
[148] Strasse der SA, korábban Kaiser-Wilhelm-Strasse, ma ul. Powstańców Śląskich.
[149] Ma ul. Pabianicka.
[150] Az egykori Clausewitzstrasse (ma ul. Józefa Haukego-Bosaka) 33–35. szám alatti elemi iskolába.

Muhlberg-Weg[151] már orosz kézen van. És itt a D. A. F. lágerben (Berg-strassén)[152] állítólag muníciót hoztak az éjjel. A visszavonuló német katonák már csak 100-150 méterre lehetnek innen.

Robert meséli, hogy tegnap a nagy cirkusz közepette Breslau utcáin nem lehetett látni egyetlen katonát sem. Mind behúzódtak a légópincékbe. Onnan dugták ki egy-egy pillanatra a fejüket. Robert ugyanis organizáló körútra ment, nézni, honnét lehetne hozni kis krumplit. Figyelve, hol nincs rendőr. Egy-egy nagyobb üzlet, kiürített láger raktárában lehet találni. Tegnap babot hozott, meg valami zöldfélét. Láttam, mikor ment kifelé, eloldalogva a poszt mellett, mert nem volt zsebében írott engedély. Elnyűtt raglánját cibálta a szél. Válla süllyedt, emelkedett, ahogy sántikálva somfordált. Mert ő, ha hivatalos közeget érez a közelben, erősen sántít. Különben szépen megy.

Egy óra múlva

Hat óra lehetett reggel, amikor kimentem kinyitni a spalettát. Este nyolc óra lehetett, amikor elaludtam, és talán egy óra hosszát lehettem fönt egész éjjel. Jól kialudt, kipihent voltam, friss testtel álltam a márciusi, elkésett téli reggelben. Nem volt hideg. Havas foltok fehérlettek mindenfelé (sárga csomókkal tarkítva, a barakkok oldalainál, messzi a WC, sokaknak nem esik jól odáig elmenni), jégcsapok is lógtak az ereszekről,

[151] Mühlbergweg, ma ul. Fiolkowa.
[152] DAF Lager: a Deutsche Arbeitsfront („német munkaügyi front", a szakszervezetek felszámolása után a munkavállalók és munkáltatók náci szövetsége) kényszermunkatábora; Bergstrasse, ma ul. Góralska.

de hideg nem volt. Aprócska esőszemek permeteztek, mint ősszel a köd, óriási szitából hulló vízszínű lisztpor. A madarak nem csicseregtek, csak csipogtak, nem volt teljes a nappali fény. Akkor ébredeztek.

Te hol ébredtél abban az órában, mondd?! Mint esztelen gyerek sírva, topogva követelem magamban: végre is tudnom kell. Hát még meddig várjak?! Hol vagy?! Mondd meg!! Hallod?! Nem bírom!!! Kilencedik hónapja már!!! Mit is érezhettél?! Pár nappal előbb jött feketén[153] a lapod, és azon azt írtad, nem emlékszem pontosan a szavakra, de az volt rajta: amikor Szegeden késett a levelem, nagyon rossz volt, de csak most tudod, mi az igazi kín, hogy vagy tíz napig nem tudtál rólam semmit. Tíz nap. Tíz nap!! Mit érezhettél, mikor megtudtad, hogy elcipeltek? Akkoriban egyre arra gondoltam, egyre azt sírtam, mit érezhetsz Te. Jobban fájt elképzelése annak, mint önnön fájdalmam. És mikor így vágtázik bennem a vad vágy: tudni, mi van Veled? Ilyenkor átremeg rajtam, hogyan csikordulhat a Te fogad, hogy nem tudod, mi van velem. Hogy vagyok, bírom-e a megpróbáltatásokat testileg. Merre lehetek, bántanak-e sokat. Te... gyakran gondolok rá, hogy talán egész közel voltunk vagy vagyunk egymáshoz, talán titeket is kicipeltek e dicső országba, és itt vagy valahol. X. Y. A könnyeim már láthatók, nem bírom visszatartani. Nem is akarom. All mögöttem ül, a cipőjét pucolja, érzem a paszta terpentinszagát. Valami türelmetlen vágy van bennem, hogy álljon föl, nézzen az arcomba, hogy lássa meg a könnyeimet, hogy megkérdezze, miért sírok, hogy megmondhassam, az Emberem után. Nem tudom, mi ez bennem. De az is lehet, semmi más, mint kívánás:

[153] Titokban, csempészve.

beszélni Rólad, kimondani a neved. És mert ő jóbarát, hát neki. Itt járkál, és most nem néz rám! Kín! Sokszor, ha pillanatokra egyedül tudom magamat, halkan kimondom a neved. Úgy, mint a gyerek, számmal formálva a szót. De ez nem elég!! Kiáltani szeretném, ordítani, üvölteni.

Megfájdult a fejem a kíntól. Nagy nyugtalanság van bennem. Rendszerint olyankor érzem ezt, ha valami újabb változás jön. Ilyenkor gondolatban ezerszer fölugrok, vágtázok ide-oda, helyemet nem találom, minden idegesít. És Neked bevallom, nem vagyok elragadtatva a névleges házasságtól. Tegnap, nem tudom, miért, minden családfő nevét fölírták, és összerezzentem, amikor All furcsa kiejtéssel kimondta: – Pál Galló. – Valahogy még ilyen rövid időre sem adtam szívesen a nevem. (Azért ő az én nevem után, mert az ő neve franciás.)

Reggel is úgy elnéztem, ahogy járkált, magasodott fölöttem magasan. Szép, fényes fekete haja érdekes keretet ad hosszúkás, fehér arcának. Nagyon szép emberpéldány, el tudom képzelni jól öltözötten. A nők biztosan utána fordulnak. De Te tudod, ez nem elég ahhoz, hogy kössön engem. Néztem...: Ki is ez az ember? Most azt hiszik, teljesen hozzám tartozik, pedig nem igaz. Mit tudok róla? Nem arra vagyok kíváncsi, hogyan élt otthon, mennyi szerelme volt, szeretném tudni, milyen a lelke. Csak sejtem. Ez nem elég. Idegen vagyok. Mi van az agyában? Lelke miket mondana, ha kérdezni tudnám. Jó pajtás, igazi önzetlen jóbarát. De arról is tudni szeretnék, milyen belül? Így annak is csak idegen marad.

Elnevettem magam. Mint reggel is, amikor megtaláltam a cédulát.

Később. Hogyan is írta? Később: kecheub.

Vagy könnyű: kennugnu – gyere: dieret – menj: mengu – hozzál: occal – víz: vice – kész: kaisse. Persze a szavakat azért ő jól ejti ki, csak franciásan írja. Vagy tegnap este is elnevettem magam. A sötétben jó éjszakát kívánva megcsókolta a szám, de abban a pillanatban, amikor szám kezdte visszaadni a csókot, befogta az orrom. Persze abba kellett hagynom. Már fönt is volt az ágyon, és kenyeret ígérve a szobánkban cincogó egérnek, hívta, hogy jöjjön az én ágyamba. Éjjel ugyanis többször fölkattintottam borzadozva a zseblámpáját (szögön lóg az ágyoszlopon úgy, hogy mind a ketten elérhessük), mert itt kaparászott az ágy előtt. Harisnyám is féltem. Most már három felemás pár van, a másik barakkban találtam, de egyik rosszabb, mint a másik. A talált fekete parafa talpú divatcipőt bőrre pasztáztam, All megszögelte, egész rendes lett. Ha jön a szép idő, már van cipőm. Ja, és van már könnyű harisnyatartó gumim is. All a varródobozban találta. Eddig ugyanis piros, patentüvegeken[154] használt gumi tartotta harisnyám, és mielőtt azt megtaláltam a szemétben – spárga.

Kilengés. Nem tehetek róla. Írok, és közben apró, jelentéktelen apróságok is motoszkálnak bennem. Leírom, mert ezek az apróságok tisztán mutatják mostani életem. Közben rendszerint kizökkentenek abból a mondanivalóból, mely előzőleg volt. Most is ez történt.

A tegnap keresett cédulát megtaláltam. „Poloska a zsebkendőben" – olvasom. Mert azért itt is akad. Megtörténik, hogy egy átsétál az arcomon. Tegnapelőtt reggel fújni akarom az orrom, a zsebkendőben megérzem

[154] Csatos befőttesüvegekhez járó széles, lapos piros gumibetét.

az utálatos, átható szagot. Kirázom, hát valóban benne kuksolt egy óriási példány.

„Otthagytam a kabátom" – volt Hochweilerben egy középkék tavaszi kabát, azt kaptam Auschwitzban. Állandóan hordtam, abban dolgoztam. Ruhának szántam, de valahogy terhemre volt. Hely kevés, pakk sok, nagyon megviselt volt, két hétig az volt a lepedőm, és teli lett gyertyapecsétekkel, és a hátán, ami gyűlöltté tette, ott húzódott végig a piros olajfestékkel mázolt csík, a jel, mellyel Auschwitzban a zsidók ruháját jelölték, jelezték. Mikor eljöttünk a másik lágerből, egy szekrény aljára dobva ott maradt.

A másik szobában Etyu, a kisfiú énekel. Kék szeme van, szőke haja és gömbölyű arcocskája (hasonlít egy kicsit a gyermekkori képedhez), és szeret énekelni.

Semmi sem zavarja. Tegnap, amikor legnagyobb volt a kinti rumli, ő rendíthetetlenül tovább énekelt. Másik oldalról befütyül a szél, egészen széjjelszedték azon az oldalon a barakkot tüzelőnek. Tegnap egy nagy ajtót cipeltek ide a férfiak, és beszögezték a bejáratot, hogy ne tudjanak bemenni. A szél még így is nagyon szabadon járkál arról az oldalról.

No, most egy kicsit elég volt. Sokszor vagyok így. Ömlik a szó, és egyszerre csak elég volt, képtelen lennék egy mondatot leírni. Most varrni fogok, nyugtalan, ideges ujjakkal serényen szurkálva a tűt. Tegnap Wanda megállt mellettem.

– Mindig csak dolgozik. Ha nem ír, varr, ha nem varr, mos.

Nem értik persze. Dolgoznom kell, fürge ujjakkal tevékenykedni, betűkbe temetkezni. Csak így bírom...

III. 13. du.

Tegnap jött valaki mondani, hogy Berlin kaput. Fertig. Kész.

Nem hiszem. Túl szép volna. Számításom szerint túl gyors. Nem, nem is akarok rágondolni, szörnyű lenne, ha beleélném magam, és nem lenne igaz. Mert ha ez igaz lenne, a végét jelentené. Ha Berlinnek vége, vége a háborúnak is, hisz az a cél.

Most nem is tudok mást írni, egyre ez kavarog a fejemben, hátha mégis. Május 1-re jósoltam, és ezerszer hálát adnék, ha születésnapi ajándéknak kapnám április elején. De hogy már most?[155]

Örülnék, ha végre itt Breslauban ők lennének az urak. Pár napot jósolnak még, én már nem is tudom hinni, egészen elfásultam a hosszú várakozásban. Tudom, eljön az óra, de mikor? Valami rettenetes nagy nyugtalanság van bennem, az biztos. Valamit érzek, csak mint rendszerint, előre nem tudom, hogy mit.

Az elmúlt év is gyötör, az emlékek frissek. Most egy éve... Mennyi történés!! Hogy szenvedtünk. És most egy éve volt a márciusi ünnepély.[156] Akkor láttam N. N.[-t.] Még mindig hiszem, nem utoljára. De azóta nem tudok róla. Még egy hét, és eljön az a dátum, amikor bejött a horda, és számunkra fölfordult a világ. Nem tudok most írni. De úgy feküdni sem. Szaladni, rohanni kellene, hogy a szembevágó szél kicsit kikergesse belőlem ezt a nagy, névtelen nyugtalanságot.

X. Y., Te is átéled ezeknek a heteknek, napoknak izgalmát?! Benned is így nől a türelmetlenség, a vágy a vége, a viszontlátás után? Ezt érezném? Te nem hagysz talán? Beszélj!!! Tudni akarom!!! Sírós szájjal, rekedtes hangon száll feléd a szóm: – Hol vagy?! Merre?! Mit csinálsz?! Hogy érzed magad?!

– Felelj!!!

De szavad nem hallik ide. Lehetetlenség. Csak érzem. Benned is nől... nől... nől...

Hogy szeretlek...

Még sokkal jobban...

[155] A berlini csata 1945. április 16-tól május 8-ig tartott.

[156] Vö. 68. jegyzet.

945. III. 14.

Türelmem egyre kevesebb. Már a betűimet magam is alig tudom elolvasni, úgy kapkodok. A varrnivalóval is szeretnék készen lenni. Az ágykabát már készen van, nappal abban fekszem. Ha ránézek, látom, hogy már kezdek hasonlítani régi külsőmhöz. Ma egy kis bugyit csináltam, most egy kombinéba kezdtem. Utálom nagyon azokat a kimoshatatlan foltú, undok alsóneműket, amiket ott kaptam. Másképp érzem magam, ha testemre ízléses holmi simul. Szeretek testemen régi érintéseket érezni, pl. az óra. Nappal akárhányszor egész nap rajtam van All karórája. Olyan jó érzés. Óra, kultúra.

Ma Robert vásárolni ment, és savanyú uborkát hozott, meg savanyú káposztát. Ma babfőzelék volt, és tegnap Wanda pudingot csinált. Egy normális hazai étel íz. A gyomrom nagyon kitágult, sokkal többet tudok enni, mint azelőtt. Apropó. Mind a két oldalon fáj egy-egy fogam. Még kilátás sincs arra, hogy megcsináltathassam. Tegnap egy kis menstruációm volt. Lehet, hogy pár nap múlva megindul. Hochweilerben decemberben volt egy kevés, és most március van. Vajon mi lesz a gyógyszere, hogy újra rendben legyen?

Tegnap még egyszer mondták, hogy Berlin kész. Nem, nem hiszem, nem akarom hinni. Valaminek mégis kell lenni benne. Itt egy katona civil ruhát akart vásárolni. Még pár nap út az oroszoknak, és ő civil ruhában akar lenni. És az a katona is mondta Berlint.

Ebben a pillanatban mondják, hogy az orosz rádió bemondta: Ne dolgozzunk, és mindenki menjen, gyűljünk össze egy nagy lágerben.

Igen ám, de a német nem akarja. A német azt akarja, továbbra is dolgozzunk.

Apropó! Én azt hittem, hogy egyes utcák a teljes megrongálás miatt vannak elzárva magasan. Most már tudom, hogy azok a barikádok.

Elgondolom, mégis eljön a szabadulás napja. Alltól is el kell válni. Azért rossz lesz egy kicsit. Persze a hazamenetel, a viszontlátás reményének boldogsága elsöpri majd ezt az érzést, jól tudom. Csak most érzem ezt.

Tegnap este a sötétség leple alatt, mögöttem ülve All továbbment az arcsimogatásnál, és karomra hajtotta a fejét, számra tette a száját. Mégsem tud csak a pajtásságnál maradni, és nekem jólesett. Éppen előtte gondoltam, hogy a hiúságomat bántja kicsit, hogy ennyire csak a pajtás tud maradni.

Újra az oroszokra gondolok. Ma azt is mondták: lehet, el kell innét menni egy nagy, nagy lágerbe, azt hiszem, ötezer ember számára van ott hely. Kívül van a városon, talán 6 km lehet Burgweide.[157] Először jön Rosenthal (ott van a cukorgyár, ahonnét megszöktem), azután Lilienthal,[158] és úgy Burgweide. Most arra gondolok, nincs-e

[157] 1951 óta Wroclaw egyik kerülete Soltysowice néven. Eredetileg Schottwitz; a Burgweide nevet 1937–1945 között viselte. 1939–1945 között tranzittábor működött itt (Durchgangslager Breslau-Burgweide).
[158] Rosenthal ma Różanka, Wroclaw kerülete; Lilienthal ma Poświatne.

valami összefüggés, hisz az orosz azt akarja, az összes Ausländer[159] (mi), együtt legyen egy nagy lágerben.

Hatalmas tűz van egész közel, tíz perce lehet, hogy kezdődött egy bomba nyomán, de olyan mértékben száll a sötét füst, hogy az amúgy is alkonyodó tájat teljesen elsötétíti. Már nem is látom a betűket, csak vaktában írok.

X. Y.... Bármi van, Te mindig itt vagy. Szünet nélkül látlak.

N. N.[-re] is sokat gondolok.

945. III. 15.

Tizenöt. Milyen gyönyörű ünnepélyek lehetnek most otthon, megtisztítva [a] némettől. A párt milyent rendez? Vajon N. N. beszélt most is? Merre, hányszor száll hangja fölfelé szerte, belekúszva az emberek szívébe? Sokat töprengek: a régi poszton áll-e? Vagy más van helyette, és ő mást csinál? Ha igen, mit? Följebb van-e, mint volt, vagy lejjebb? Eszébe jutok-e néha. .....[160] megmaradt-e? És el tudta-e juttatni hozzá utolsó üzenetem? Eszébe jut-e néha a kis fészek, meg Ági.[161] És eljuttatták-e már hozzá az egybecsomagolt megjelent írásaim, cikkeit, verseit.[162] Eszébe jut-e a könyvem.[163]

[159] Külföldi (német).
[160] A szocdem képviselő *(a szerző jegyzete)*. [A már említett Szeder Ferenc, akiről fent megjegyezte, hogy 1944-ben Rákosszentmihályon lakott.]
[161] Egyik játékbabám *(a szerző jegyzete)*.
[162] Álnéven verseket is írt, én gyűjtöttem össze és legépeltem *(a szerző jegyzete)*.
[163] Galló Olgának a hagyatékban fennmaradt, 1975. december 15-én kelt kétoldalas nyilatkozatából úgy tűnik, itt egy *Zene és vers prózában*

Mi lett a lektorral, hisz ő is zsidó.

Ha a munkaszolgálatosokat nem cipelték el, és ők már felszabadultak, tudom, első teendői közé fog tartozni (X. Y.-nak), hogy a könyv után nézzen. Tudom, Jenő[164] is gondolna rá. Hogy N. N. igen? Nem tudom. Ezernyi dolga közepette nem valószínű. Meg ha gondol is, időt nem töltene vele, hisz még a saját verseire sem tudott áldozni egy-két napot. Vajon most megjelenteti-e verseit? Jobban szeretném, ha nem volna rá ideje, gondja, és az én segítségemmel születne meg. Nagyon jó lenne. Formát, fedőlapot, sorrendet megbeszélni, látni. Átolvasni a kefelevonatot... Hogy vágyom erre.

Arra gondolok, ha még sokáig nem mehetek haza, és X. Y. már otthon van, nem fog-e dolgozni a könyvemen? Nem temettek-e már el valóban gondolatban, hisz olyan gyengének tudtak. Biztosan nem hiszik, hogy bírom a szenvedéseket. Ha halottnak hisznek, eszükbe jut-e, milyen érdekes: Megírtam egy könyvet egy holt írónőről, aki pontosan olyan volt, mint én, és meghalt fiatalon. Megírtam, azután utánamentem én is – gondolják ők.

Sokat gondolok N. N.[-re], de még mindig azzal a zavarral, amely most egy éve volt bennem. Nem tudom, hogyan is állunk. Hogy még mindig szeretem, az nem kétséges. De hogy X. Y. győzött, az sem kétséges már.[165]

címmel tervezett, de végül kéziratban maradt kötetre utal, amelyből, mint írja, „annak idején tizenkét részlet megjelent [...], (kettőt a cenzúra nem engedélyezett), és megjelenésük elismerést, tetszést aratott, kezdő belletrista íróként vettek számba és szép jövőt képzeltek nekem [...]. Deportálásom minderre pontot tett." A megjelent részletek egyelőre nem ismeretesek.

[164] Bátyám *(a szerző jegyzete)*.

[165] Két férfit szerettem, és mindketten azt akarták, döntsek. Erre már nem volt idő, betörtek a németek. Hazajövetelem után derült ki: nem X. Y. győzött. *(A szerző jegyzete.)*

Tegnap este volt az első nap, amikor tavaszi enyhe levegő áramlott be. Az ablak alatt pár csenevész bokor van, és már látni rajtuk a rügyeket.

Sóhajtottam, mélyet, fájót. Otthon ilyenkor már kövérek az orgonarügyek, és a tyúkok kotyogva szedik ki a gilisztákat a frissen ásott földből. A kert már szedi magára tavaszi ruháját.

Abba kell hagynom. Olyan élesen van bennem minden, hogy vág. És nincs elég csend ahhoz, hogy át tudjam adni magam az írásnak. Viszont most érzem, hogy abbahagyni sem tudom. Már tegnap este kezdődött.

Csúnya ez a hely, rút, de a levegő tegnap este pontosan olyan volt, mint otthon tavasszal.

Ebben a pillanatban jött All (vizet kellett nekik pumpálni), és mondja, hogy egy magyar katona volt itt, de már elment. Sírni tudnék, amiért nem tudtam előbb. Kicsit beszélgettem volna. Pár szót legalább magyarul. Már szinte beteggé tesz a vágy X. Y. és minden után.

Igen, tegnap este tavasz volt, és nem tudom, X. Y. hol van.

X. Y.!!!

Üvöltve, zokogva sikolt Feléd a szám... Nagyon kínlódom, és All nem sejt semmit. Csalónak érzem magam, aki becsap egy becsületes embert. De mit tehetek? Ő nem kérdez, alig tudunk beszélgetni egymással, hogyan mondjam meg neki?

Ma egy kicsit megijedtem. Thoda mondja, beszélgettek, All azt mondta, kedve volna kerülővel menni haza Lengyel- és Magyarországon át. Itt is, ott is két-három hetet tölteni, körülnézni.

Hiszen ez nagyon szép lenne, még pár hetet együtt lenni, és viszonozni otthon azt a sok jót, legalább kis részben, amit ő ad nekem. Igen ám, de ő mégsem

pusztán csak pajtás, és én, ha hazamegyek, minden percet, amit csak lehet, X. Y.-nal akarok tölteni. Hosszú hónapok óta pontosan bennem van, hogyan töltjük az első órát néma áhítatban, hogyan rohanok másnap a telefonhoz N. N.[-nek] telefonálni, és minden, minden. Ha később jönne egyszer, nagyon kedves lenne, de az első napokban mázsányi teher. Tudom, csúnya ez tőlem, hálátlanság, hiszen holnap lesz pontosan egy hónapja, hogy élvezem vendégszeretetét. Igen. Enni ad, és minden kényelmet, amit itt lehetséges. Fölszerel, amivel csak tud, és mindezen felül még azt a jó érzést, amit meleg férfi-nézése ad a nőnek.

Tudom mindezt, és mégis. Szerelmes vagyok, nem tehetek róla. Éget, forrósít már gondolata is, hogy újra láthatom majd.

Jaj...

Le kellett hunyni a szemem.

Tegnap este is olyan tisztán láttam, mintha valóban mellettem állna. Most abban a pózban, mikor menni készül. A raglán volt rajta. Keze a kilincsen, de felsőteste még felém hajolva, feje hátravetve, kissé oldalt tartva.

(X. Y., X. Y., Te hogy bírod? Én már alig... alig...)

Nagyon tavaszi volt tegnap este a levegő. Egész délután feküdtem, varrtam, és teljesen kipihent voltam, nem esett jól 7-½ 8-kor lefeküdni a teljesen elsötétített szobában. Vanda már az ajtóban, én is odaálltam. Szürke volt körös-körül minden, csak a messzi háttérben sötétlett pár, még kopár fa. Szint a félkörben égő tüzek adtak. Füttyök szakadtak föl belőlem, szomorú magyarnóták, és bekúsztak a szobába, Allt odacsalogatták az ablakhoz. Fél tábla volt kinyitva, és a kis fakeretet pontosan betöltötte széles mellkasa, válla, feje. Francia dalokat énekelt. Én az ablakhoz dűltem kívülről, és

valahol a vállánál volt a fejem. Varázsosan szép volt a szürke, piszkos, nyomorúságos keretben (miliő) a leheletfinom francia dal, kellemes férfihangon. Néztem szép fejét, amint felém hajolt, és puhán megcsókolta a hajamat. Néztem a makrancos hullámot sötét hajában, és a feketével keretezett sápadt arcot. Szép volt nagyon, ott az estében énekelve, és bennem X. Y. zokogott. Őt láttam, vágytam és vágyom most már szinte percnyi szünet nélkül. Egyre nagyobb sóvárgással.

Valóban nem írok most tovább, megpróbálok varrni. Kínzó vágyamat beleszurkálni a vászonba.

945. III. 16. du. 5

Egész valóm egy nagy fájás.

Nem tudok feküdni, sem írni, sem varrni. Igaza van Allnak, aki egy év után eljutott oda, hogy nem szabad gondolkodni, mert belebolondul az ember. Csak az a furcsa, hogy én első időben tettem ezt, és most már nem megy tovább. Mikor Auschwitzban sokan megőrültek és belebetegedtek a sok gondolkodásba, én aránylag könnyen viseltem, mert belemerültem a nemgondolkodás langyos-piszkos iszapába, ahol egy kicsit hülye lesz az ember. Még Hochweilerben is sikerült ez bizonyos fokig, de mióta kikerültem a nagy tömeg marakodó, síró zsidónők tömegéből, ahol csak egy szám voltam, egy megszámozott pária, mióta újra élet pezseg körülöttem, és ember lehetek kívülről is, nem csak belülről, azóta egyre nőlnek kínjaim. És most, ebben a két napsütéses márciusi napban, magasra csaptak.

Úgy tévelygek, ténfergek, mint egy nagybeteg. Előttem van minden. Hiába csúnya itt, hozza felém azt, ami

volt. Két barakksort üres terület köt össze, mocsaras, iszapos. De reggel, mikor sietve kell mennem a vécére, a felkelő nap vérvörös korongja visszatükröződik a pocsolyában. Az emberek kint állnak, ülnek, beszélgetnek a barakkok előtt, és némelyik deszkapadot ácsolt. Az ablak előtti kis bokron kövérebbnek látom a zöldellő rügyet, mint tegnap, és ha behunyom a szemem, a nap éppen úgy süti a hátamat, mint kertemben.

A vágyaim is nagyobbak, mint voltak. Álmomban újra ott volt N. N. Tóthné[166] beszélt vele telefonon, én nem mertem, mert úgy éreztem, haragszik rám. Nagyon fájó volt.

Tegnap jöttem a vécéről visszafelé, és velem szemben All jött. Borbélyhoz ment, hóna alá csapva egy törülközőt. Szürke ing volt rajta, a kék munka vászonnadrág és egy teniszcipő. Ahogy jött felém hatalmas, kisportolt alakjával, újra kép jutott eszembe, ahol a férfi mintaképét (külsőre) akarják adni. Nagyon szép volt, és egy pillanatra elakadt a lélegzetem, úgy megcsodáltam. És mint a visszhang zokogott föl bennem a sóvárgás: X. Y.... Ha ő jönne így szembe velem. És már nem is láttam a moziszínész megjelenésű Allt.

Téged láttalak gyerekarcoddal, ámuló csoda-szemeddel, amely tűzszikrákat vet, ha rám néz. Hogy tud ragyogni!! Soha olyan szépet!!!

Ma úgy érzem, teljesen meghalt bennem, hogy szerelmet (nem is szerelem, hisz az egész más: az N. N. volt meg X. Y.), hogy csókot adó férfit lássak benne.

Hogy mi történt? Ó, semmi. Igazán semmi, csak én túl kényes vagyok.

Honnét vettem magam? Bennem van. Ilyen vagyok.

[166] Tanult szakmám drogista. Tóthné a tulajdonos felesége *(a szerző jegyzete)*.

Reggel, mikor lemászott a felső ágyról, észrevettem, hogy nem elég tiszta a lába. Délelőtt mostam, persze az ő dolgait is, és... és... ideadta... amitől féltem, az alsónadrágját is. És bizony piszkos volt.

Kimostam.

És kimostam vele magamból a csókot adó férfit is. Most már igazán csak a jóbarátot látom benne. Két este 5-10 percre az ágyam szélére ült a sötétben. Pár futó csók és simogatás. Ma kívánom: ne tegye. Egész biztosan az alsónadrágot, a nem tiszta lábát látnám magam előtt. Meg a kezét. Az előbb itt előttem valamit magyarázott, és a körmei piszkosak voltak, és a keze sem olyan tiszta, mint én szeretem. Ahogy magyarázás közben előttem mozgott ez a kéz, hirtelen le kellett hunynom a szemem, és láttam X. Y. kezét. Tiszta, sápadt, finom kezét, amit úgy imádok külön.

(Ha csak egy pillanatra érezhetném, magamhoz szoríthatnám, megsimogathatnám végig.)

Lehet, ő is csak a pajtást látja bennem, akit azért jólesik megsimogatni. Lehet, ő is gondol valakire. Egy kis amatőrképet láttam a fényképei között. Lobogó hajú fiatal lány strandruhában. Egyet különösen becsülök benne. Semmi nincs benne azoknak a férfiaknak hányavetiségéből, önteltségéből, akik nagyon jóképűek. Annyira nincs, hogy néha úgy érzem: nincs is tudatában ennek, de ez lehetetlen.

Mindegy.

Fáj a fejem, beteg vagyok nagyon. Mint a tüdőbeteg tavasszal, úgy kínlódik a lelkem a tavaszban. Mikor ágyú- meg puskalövedékek süvítenek el szinte mellettünk a levegőben, és füttyös hangjukra valamivel halkabban a visszhang visszafelel, még az is szép képeket hoz felém. Salgótarjánt a nagy hegyekkel.

De idegeim is nagyon romlottak. Pár napja, ha nagyot csattan, összerezzenek, és egy csipetnyi félelem rántja össze szívem. Ma délben, mikor az asztalnál ülve ettem (most újra érzem a szorongást, jönnek a bombákat szóró gépek), és egy hatalmas csattanás után a barakk recsegett, három üvegtábla csörömpölve hullt a földre, megcsuklott a vállam, és fejem védelmet keresőn hajolt lefelé. Már arra is gondoltam, hogy a félelem onnét gyökerezik: utolsó heteit élem át a borzalmaknak, és ösztönösen erősebb az akarás, most már biztosan megmaradni. A félelem: nehogy most történjen bajom, mikor már itt a finálé. Viszont lehet, hogy valóban csak az idegek, mert az előbb All lekapott valami ruhát az ágyáról, és a fejem mellett váratlanul ellebbenő ruhadarab ugyanazt az érzetet váltotta ki belőlem.

Ma egy gyűszűt gyártottam bőrből. Vásárolni most nem lehet, és már ki volt lyukadva az ujjam, nagyon fájt. Jól sikerült. Tegnap egy bugyi és kombiné lett készen. Kész mester vagyok, mondta Thoda, mindenhez értek. Bár nem főzök, azt kell mondani, hogy jó háziasszony.

És ma, mikor mostam az alsónadrágot, magam előtt láttam a zoknit, amit két nappal ezelőtt stoppoltam Allnak (rettenetesen rossz állapotban volt, két éve nyögi már a lágeréletet), láttam, és megint lidércnyomásos érzések gyötörtek. Jó háziasszony. Igen, most itt vergődök. Jó háziasszony. Ha nem is köt papír össze, ha csak pajtásnak érzem is (és ő ugyanúgy), most mégis egy gondos feleség szerepe nehezedik rám. De én betege vagyok ennek is. Lélekben ezerszer lerázom az érzetet. A barát szívesen csinálja, de az asszony, aki voltam, a Szerelem Asszonya, halálra sírja magát. Nem kívánom a „tisztes, jó háziasszony" jelzőt. Újra „rossz" akarok

lenni, „erkölcstelen életet élő nő"[167] – akinek Havas néni titulált. Egész lelkemmel kívánom ezt, és a „tisztes" jelzőt két ujjam közé fogva, finnyás mozdulattal dobom el.

Menekülni szeretnék ettől, de most nem tudok! Átfutott rajtam, hogy el kellene menni, de bármennyire szégyellem, be kell vallanom: nem tudok megállni a magam lábán. Beteg vagyok. És nem értem magam. Mindezt érezve, mégis nagyon ragaszkodom Allhoz. És tiszta szívből kívánom, hogy amíg nem indulok hazafelé, együtt maradjunk. Nem ölelkezve, csak így, egymás közelségében, egymást barátilag szeretve.

Ma reggel még feküdtem, úgy elgondoltam. Itt élek közöttük a lágerben, és ahogy végigmegyek a láger kis udvar [– –] és nézem a többieket, érzem, hogy kiválok közülük. Milyen más vagyok, mint ők, pedig ruhám még egyszerűbb, szürkébb, mint a legtöbbé. De ahogy viselem, ahogy lépek, a nézésem, az egész fejem. És észreveszem, ők is megnéznek engem, mint aki megnéznivaló. És akik közvetlen környezetemben vannak, megkülönböztetett hangot használnak velem szemben. Pedig itt igazán nem tudom azt adni, ami vagyok. Írásom nem ismerik, és még beszélni sem tudok (csak a legszükségesebbet, nehezen). Igazán csak külső, szemmel látható magamat adom, és még ez is elég, hogy érezzék bennem a mást. Még így, alsónadrágot mosva, egy férfi zokniját stoppolva is.

Hisz jól tudom, pontosan az maradtam, nem süllyedtem régen felejtett előző életem kispolgáriságába. Éppen az, hogy ennyire kínlódok, bizonyítja ezt. Ha jólesne[168]

[167] E minősítés oka: két férfit szerettem *(a szerző jegyzete)*.
[168] A szöveg itt megszakad.

945. III. 19.

Tegnap végre leküzdhetetlenül bennem volt: leírni azt a pár napot, a szökésemet. Már fél hétkor kikergetett az ágyból az írni akarás. Gyors tempóban kicsit rendbe hoztam ágyamat, magamat, és visszafeküdtem. Egész nap írtam, de nem lettem vele teljesen készen. Majd holnap folytatom. Ma kizökkentem, mert itt olyan bolond nap volt. Általában minden napra jut valami. Alberto, a fekete szemű (a pakombarttal), mellém ült, és kért, az ő neve legyen benne. Alberto nem is sejti, hogy már sokszor itt van a neve. Még a városát is bemondta, és gondosan ő maga írta be: Pescara.

Ma sehogy sem megy az írás. Feketézni hívtak. Itt minden készen van. A kávé finom volt. Tojás, vanília és cukor volt benne egybe, por alakban. Nem, most nem bírok írni.

945. III. 20. reggel 6

All kicsit mérges volt, hogy kinyitottam az ablak melletti zsalut. Máskor ugyan ilyenkor „aufstehen"-t csinál valamelyik, de most majdnem az egész társaság alszik. Három napja itt is hangos szóval költik a munkába menőket ½ 5-kor, és bár ide (betegszoba) már nem jönnek be, halljuk, és az alvás el van rontva. Meg tegnap este tíz órakor feküdtünk le. Vagy három hete tíz órakor már az első éjszakai sétám szoktam tenni a vécé felé.

Németül tanultunk All-lal. Most már a második estét töltjük nagyon kedvesen.

Tegnapelőtt nagyon szép órát adtunk egymásnak. Tisztát, őszintét, igaz barátságot, és azóta még jobban szeretem benne a jóbarátot.

Úgy kezdődött, hogy már két-három napja jöttek jóbarátok, mindig mások, meglátogatni őt. Már látom, hogy általában mindenki szereti (itt a szobában is), és egyre hívták magukkal. Hogy tudják-e a mi elmélyült barátságunkat, egymáshoz ragaszkodásunkat, azt nem tudom. Nem tudom azt sem, All megmondja-e. De föltételezem, sejtik: valami csak visszatartja a polákok között. És ha látják, hogy az alsó ágyban én fekszem, és látják azt az otthonos kis sarkot, biztosan gondolhatják, miről van szó.

Tegnapelőtt egy nagyon jó barátja volt itt, vöröskeresztes szanitész, és mondta, hogy menjen vele, majd neki segít, jó dolga lesz, nagyon jó lágerben. De All nemet mondott. A barát azzal ment el, hogy másnap újra jön. All egész délután elgondolkodó volt, és estefelé, mikor vacsoráztunk, közlékenyebb, melegebb hangulatban volt, és láttam rajta, hogy beszélgetni vágyik.

Érdekes szimptóma nála, hogy ha fölmerül gondolata az elválásnak, egyszerre a rendesnél többet néz rám, igyekszik hozzám érni, arcomat végigsimítani, beszélgetni. Úgy látszik, az elválás gondolata mutatja meg neki mindig, hogy mennyire nem akar elválni, menynyire jó együtt lenni.

Most is ez történhetett. Lába az asztal alatt kitartóan lábamhoz simult, válla is nagyon közel volt. Arcát szépítő, gyerekesen dicsekedő hangon mondta: szeretik, csalogatják.

– Az összes francia itt van, és mind kérdi, hol van Muller? És jönnek, mikor megtudják, és mondják, muszáj jönni, együtt lenni velük.

– És te – kérdezem –, mit felelsz?

Arcomon, azt hiszem, kis félő mosoly volt.

– Hogy maradok. Vagy menjek el? – És szája szegletében megbújt egy incselkedő kis mosoly.

Alig észrevehetően átvonaglott számon egy kis fájó rándulás, és melegen, csendesen, nagyon barátian mondtam:

– Ahogy te akarod. Tudnod kell, mint érzel. Nem mondom, hogy menj, nem mondom, hogy maradj. Elképzelem, hogy rossz lehet a barátod, a francia szó nélkül, de tudnod kell, mi hiányozna jobban.

Mondanom sem kell, hogy csak félmondatokkal beszéltem, nem tudtam úgy kifejezni mondanivalóimat, ahogy leírom, de a hiányokat betöltötte hangomnak árnyalata, szemem játéka, testem tartása. Mindezek segítségével kb. vissza tudtam adni azt, ami bennem volt. Ő elkomolyodott, feje kissé lehajlott.

– Igen, nagyon hiányoznak a jóbarátaim, a francia szó. Nagyon nehéz itt, mert németül kell beszélni. Jó volna velük lenni, te mit mondasz?

Arcán már újra az ingerkedő mosoly futkározott, és közel hajolva, teli mosollyal nézett.

– Maradok... maradok... csak tudni akartam, mit mondasz. Ha te nem lennél itt, egy hétig sem maradtam volna. Igaz, rossz nélkülük, a francia szó nélkül, de mindig arra gondolok, velük még sokat lehetek együtt. És veled?

Elmélyült, befelé néző lett sötétbarna szeme, hangjában szomorúság volt.

– Te mindig azt mondod, hogy ha vége lesz a háborúnak, mégy Magyarországba. Velük együtt mehetek haza. Amíg lehet, maradok.

Mint gyermekhez beszélve, becézően, kis fejrándítással, újra mosolyogva mondta:

– Ich bleiben mit Olga.[169]

Öröm ömlött el bennem, jóságot adóan sugaras mosollyal néztem rá, és ő folytatta:

– Sokat gondoltam már arra is, hogy megyek, és magammal viszlek mint franciát, de nem tudhatom előre, hogy milyen dolgod lenne. Itt, ha én sokat dolgozok, neked nem kell. Egész nap fekhetsz, írhatsz.

Szememben fölragyogott egy nagy... nagy... barátin rajongó, hálás mosoly.

– Köszönöm neked – mély volt a hangom, és búgott benne nagy szeretetem. – Köszönöm. Jól tudom, hogy minden kényelmem, amely valósággal otthoni, neked köszönhetem, hiszen ha jólesik, egész nap nem kelek föl, írhatok, kiszolgálsz, és mindezt oly kedvesen, magától értődőn. Soha nem felejtem el.

Zavartan nézett, szabadkozó mozdulattal lendült a karja.

– Semmi az egész, nem munka, és oly természetes. Beteg vagy, feküdnöd kell.

Áradt bennem a nagy, hálás szeretet, és fölszikrázott a bűntudat: nem tudom, ő mit érez, és én egyre X. Y.-ra gondolok. Lehet, hogy ő pontosan úgy szeret, mint barátot, lehet, hogy pontosan lejátszódik benne mindaz, ami bennem, hogy lelke az én síró lelkemnek visszhangja, mert ő is otthagyott valakit. De lehet, hogy több van benne, mint bennem. Úgy éreztem, itt a legjobb alkalom, végre tudtára adhatom, de hogyan kezdjek hozzá?

Diplomatikusan. Hosszan néztem rá nyílt, kérdő szemekkel.

[169] Olgával maradok (hibás német).

– Láttam nálad egy fényképet. Mondd, ha hazamész, nem vár téged otthon egy lány?

Becsületesen, gondolkodás nélkül felelt:

– Vár... De mit tudom én, mi van otthon. Két év – lemondóan legyintett. – Mit tudom én, él-e még.

Végre kimondhattam, felszabadultan, boldogan, hogy mondhatom:

– Engem is vár egy férfi, nagyon szeretem, nagyon sokat gondolok rá, és úgy érzem, él. Alig várom, hogy hazamehessek. Hozzá.

Már majdnem sötét volt, meggyújtották a karbidlámpát. (Szilvesztróék visszajöttek.) Lobogott a kis láng, lobogott nagy vágyunk. Hazafelé. A láng fekete korompontokat lökdösött fölfelé, és hullt... hullt... ránk permetezve. Hullt... hullt ránk, vele együtt – meg sem látva a piszkot – ezernyi emlék, illat, szó, szállt a Múlt, és várt bennünk a szó.

Akkor tudtam meg, hogy ő ugyanúgy kínlódhatott, mint én, vágyva közölni. Szinte mohón nyúlt levéltárcája után. Föltárni akarón. Szedte elő a kis amatőrképeket, sokat, egymás után adogatva, szinte szórva, megmutatón, és én még most is irigylem, sírom magamban, ami akkor kibuggyant belőlem:

– Nekem egy sincs, ott maradt Auschwitzban. Elvették. Neked legalább ez van. Fénykép.

Együttérzőn nézett rám.

– Kár... Nagy kár...

Simogatott a szeme.

Szépek voltak a képek. Hegyek meg kertek, és hozták az én képeim felém. Kicsi képeket óriás hullámzással. Ott álltak egymás mellett boldog sugárzással, és én magunkat láttam. Néztem, hogyan ragyog All arca, és láttam, hogyan ragyog a Te szemed. Sok, sok kép volt

a lányról különböző pózokban, és Te jöttél egyre felém. Az a sok otthoni, az a sok szerelmes íz, ami ott érződött a kis képeken, dobta... dobta felém a csodás perceket. Hiszen a mi ragyogásunk minden ragyogásnál szikrázóbb volt. És láttam minden képedet. Kezdve a kis, frufrus hajú, nevető kisfiútól a bölcselkedő nézésűn át egész az utolsóig, ahol már férfi vagy, öntudatos... szerelmes. Ahol már úgy álltál a masina elé, hogy nekem küldöd.

All idehozta a reggelim, szalvétát terítve ágyamra, de nem ment le torkomon a falat. – Speter – suttogtam –, speter.[170]

X. Y....

Végre sírni tudok. Forró, régen vágyott nagy könynyek gurulnak arcomra.

All nem szól semmit, nem kérdez. Járkál körülöttem, és fölszeletelt kenyeremből elvisz pirítani. Talán így még nehezebb most, arra gondolok, ha Te járkálnál mellettem. Ha te kínálnál. Ha neked mondhatnám újra: – Légy szíves. És köszönöm. – Ha a Te hangod hallanám: – Feküdni kell, és egyél, mert kihűl.

X. Y....

Meddig még?

Legalább egy képem volna. Egyetlenegy darab. Jól tudod, minden kis vonásod élesen van bennem, de mégis olyan jó lenne, úgy kellene.

All idehozta a pirított kenyeret, és motoszkál, hogy mégiscsak fel kell néznem. Olyan meleg a szeme, együttérző. Danke, suttogom, és meghúzza borzas hajamat. Halvány mosoly húz át arcomon, hogy utána még erősebb legyen a sírás vonaglása.

Abba kell hagynom kicsit az írást, nem látom.

[170] Vö. später, 'később' (német).

945. III. 21.

Tegnap abba kellett hagynom az írást, a könnyektől nem láttam, később meg nem volt időm.

All megvesztegetően aranyos volt. Mindent elkövetett, hogy ne sírjak tovább. Először hagyott, azután egyre jött: – A kávé teljesen kihűl – pedig nem hűlt, mert gondosan odatette a kályhára. És beleerőszakolta számba a kenyérfalatokat, ágyam szélén ülve.

Olyan nekem All ebben a nagy kietlenségben, nagy szenvedésű hónapok után, mint egy szép ajándék. És igazán fáj a gondolata, hogy majd el kell válnom tőle. Ha nem húzna haza minden, ami hazahúz, akkor együtt mennék vele Franciaországba, és pár hónapig ott maradnék.

Tegnap egész nap feltűnően gyöngéd volt. Mikor már csak olyan félsírás volt bennem, és néztem az ablak felé, látom, hogy jön-megy idegesen. Nem is idegesen, egy kicsit nyugtalanul, és nagyon hallgatag volt. Látni lehetett, hogy rosszulesik neki. Hogy a sírás váltotta-e ki belőle a fokozott kedveskedést, vagy az, hogy változott a lakásunk, azt nem tudom, mert új szobánk van, de erről később.

Tegnap, mikor sírtam, mindenki csendesebb volt a szobában, mint ahol nagybeteg van. Senki nem kérdezte, miért sírok. Itt a könnyek nem meglepők. Mindenkinek megvan a maga sírnivalója.

Három nappal ezelőtt visszajött sok beteg. Közöttük Szilvesztró, Albertó, Brunó, az olaszok, és Allen, a francia. De Szilvesztró egy francia írásával jött. Nagybeteg, annak nem kellett a beseinigung,[171] hát Szilvesztrónak adta, ki egészséges. Vége volt a csendnek, újra nevetés, fütyülés töltötte be a szobát. Vanda a boldog izgalomtól úgy rohangászott, mint egy gazdáját váró kis selyempincsi. Főleg Allennak örült. Allen csúnya, elöl hiányoznak a fogai, pici feje van, kicsit dumer August, de jó pajtás, és tud nevettetni. Mi kell más egy 13 éves (még csak annyi) kislánynak. És jó tanár. Franciára tanítja Vandát úgy játék közben. De szemük sejtelmes nagy meleggel mélyed egymásba.

Velük együtt újra megérkezett a több ennivaló is. Egy zsák makaróni, sok cukor.

Apropó, lesz egy órám, igaz, hogy férfikaróra, de nem baj, egyelőre jó lesz. All barátja vagy nyolcat hozott javítani, abból egy. Valamelyik összerombolt ékszerüzletből hozták. Vagy hat darab aranytok is, de sajnos nincs bennük a szerkezet (azok női karórák). De All azt mondta, majd szól a barátjának, hogy próbáljon szerezni egy kis női karórát. És jaj... még leírni is izgalom: egy táskaírógépet. Persze nekem. Egész tele lettem izgalommal a gondolatára. Pontosan egy éve nem kopogtam gépen. Akkor jöttek a németek be.

Pont egy éve kezdődött életem legnehezebb szakasza. Nem akarok most rágondolni, érzem, újra kezdődne a sírás.

Most gyorsan, kapkodva előszedek bármit, apró semmiségeket, talán sikerül elfelejteni kicsit, hogy most egy éve...

Mély, kínos sóhaj szakadt föl bennem, pedig most nem akarok sírni.

Sírni. Úgy máskülönben ez a németországi kirándulás nem tett nekem rosszat. Sok hónapi levegőváltozás magas hegyek között, úgy érzem, teljesen rendbe hozta a tüdőmet. Mivel nem tudtam írni, és kényszerítve

[171] Vö. Bescheinigung, 'igazolás, tanúsítvány' (német).

voltam korai lefekvésre, szemem erősödött, a fájó nyilallásokat nem érzem.

Most újra elakadtam. Sokáig fojtogattak a könnyek, és hogy tegnap végre elindultak, úgy látszik, nem akarnak megállni. Rettenetes nagy fájások vannak bennem.

X. Y....

Ha majd olvasom neked, talán meg is unod a sok X. Y.-ozást.

Ó, nem. Jól tudom. Nem is értem, hogy gondolhattam erre pillanatig.

Most újra kényszerítem magam, hogy másról írjak.

A fiúk visszajöttek, vidám hangok csattogtak. Amilyen finoman sziszegő a francia beszéd, olyan vidáman csattogva pattogó az olasz. Főleg ha Szilvesztró beszél. Nem értem, mit mond, mégis szeretem hallgatni. Vidám, nevettető a szemjátéka, arcjátéka. Nevettünk sokat, és leheletünk újra magasba lebbentette a koromszemecskéket, amelyek a karbidlámpa lángjából szálltak, permeteztek ránk. Hajunk, arcunk tele volt. Mielőtt aludni mentem, Szilvesztró egy nagy kartonnal csapta erősen a szelet fejem mellett, hogy a korom letisztuljon a hajamról.

Másnap bejelentették, hogy franciának, olasznak külön barakkba kell menni, a polykák (polen)[172] egyedül maradnak. Nagy szomorúan el is hurcolkodtak, és helyükbe vagy tíz polen. Papa, mama, nagymama, nagypapa, kisbaba is volt közöttük, és rengeteg pakk, egy egész háztartás, dagadó dunyhák. Teli lett velük a szoba, mozogni sem lehetett. Thoda sírt, és fejfájást kapott, All és én ott ültünk ágyam mellett, mint beteg madarak, úgy gubbasztottunk. Végre All elment a

[172] Lengyelek (hibás német).

Lagerführerhez, ugyanis Allt tették meg barakk-kommandantnak. Ő írta össze a neveket, ha valakinek valami nem volt rendben, őhozzá jöttek, ő osztotta ki a kenyeret. Amin lehetett, könnyített. Három család jött, csak egy maradhat, a szemben lévő barakkban van egy teljesen üres szoba. Erre mind elmentek zusammen. Amikor jöttek, ahogy behoztak egy-egy újabb csomagot, úgy nehezedett szívünkre egy-egy kő, és amikor mentek, a csomagok fogyásával lassan gördültek lefelé. Közben a mi barátaink számára nem volt hely, és visszajöttek. Nagyon örültünk, de tudtuk, hogy ez még nem marad így. Minden nap meghozta a maga kellemetlen meglepetését. – Immer... immer etwas[173] – mondogatja Thoda elkeseredetten.

Tegnap azután maga a Lagerführer jött. – Hely már van, francia és olasz elmegy, a két magyar (mi) a franciával megy. Fellebbezés nincs.

Sehogy sem értettem, miért vannak annyira külön. All mondta, hogy a francia mindig első volt, és még enni is többet kapott, mint a polen. A polent ütötték is (franciát egyet ütöttek meg egyszer, és jött a rendőr [policaj]). Azután gondoltam, azért lesz: a francia, olasz, magyar együtt harcolt a némettel, de a polen nem volt velük. Azért más még a hang is a polennel meg a ruszkival. Ellenségnek tekintik.

Amikor a Lagerführer kiadta a parancsot, a férfiak pillanatok alatt széjjelszedték a szobát. Két kis kézikocsin szállították az ágyakat, szalmazsákokat. All az élelmiszerszekrény tartalmát csomagolta, és bár Vandáék továbbra is velünk esznek, mégis hagyott ott mindenből keveset.

[173] Mindig valami (német).

Én a mi holminkat csomagoltam, és már hordták is ki a kiskocsira. Mindig van valami nyomasztó álomszerű bennem, mikor olyan hivatalos formában vagyunk teljesen együtt. Mert természetesen mi már a Lagerführer utasítására is együtt mentünk, férj és feleség. Most először, és valahogy tényleg teljesen összekeveredtünk. All is csomagolt, és nem volt én pakkom, te pakkod. Ahogy jött, pl. az ágynemű egy pakk. Jólesik ez az egymáshoz tartozás, és valami tiltakozás mégis van bennem mindig. Nem tudom teljesen meghatározni, csak arra gondolok: a tudat, hogy igenis nem tartozom hozzá.

(Most átsuhant rajtam a kép a lányról, akit All szeret. Magas, szép és szőke. Gyönyörű pár lehetnek. Sok, sok pozitúra mutatja. A zongoránál, tanulás közben – már tanárnő –, túra stb. Biztosan All is érzi ezt, hiszen feleségül akarja venni azt a lányt.)

All még maradt, de én jöttem a többiekkel. Kezemben seprő meg kis bádog szemétgyűjtő edény. Az „álom" szó egyre ceruzám alá jön. Hát hogyne:

A láger nagy területen fekszik, sok-sok barakk, valóságos kis város. Csúnya, piszkos, mocsaras keret. Mert minden nemzetiség más típus, meg lehet őket ismerni anélkül, hogy beszélnének. Az utak rosszak, szemétcsomók mindenfelé. Két olasz, egy francia húzta a kocsit, és én megyek hátul, előttem kötény, kezemben seprő. És megérkezünk egy barakkhoz, amely mellett három-négy méterre egy bomba csapott le. Tető megrongálva, ablak nincs. És piszok, piszok mindenfelé. Jaj... a polenok nagyon piszkosak (eddig polenek voltak itt). Rongyok a földön, a szekrények alján hetek óta gyűjtött krumplihéj, piszkos, rossz edények szerte, az asztalok (itt három asztal van) ragadnak, mocsok, szalma. Amíg az egész nagy szobát rendbe hoztam,

vagy három óra telt el. A férfiak közben fölállították az ágyakat, szekrényeket; fát vágtak, ablakot javítottak, az összesöpört szemetet hordták ki. Délután öt felé készen voltunk. Közben ettünk is, bár én tiltakoztam, de a férfiak nem sokat teketóriáztak, piszkos kézzel jóízűen ettek, a kenyeret letették a még piszkos asztalra.

Itt is megteremtettem a magam otthonos kis sarkát, körülbelül ugyanolyan, mint ott. Amíg All az élelmiszerszekrényt hozta rendbe, én elhelyeztem a holmikat, megcsináltam a kis toalettállványt, és mire All végzett, kész volt a meghitt kis sarok, amely annyira meleggé tette a lágerszobának ezt a részét. Talán ezt érezte All, hogy jobb, mint a többinek, nem tudom, de mikor odajött, és én éppen befejezve még piszkos kézzel álltam, egy pillanatra átfogta a vállam, és megcsókolta a homlokom. Én fáradtan simultam hozzá. Ez volt az első bizalmaskodás mások előtt, de valahogy jólesett. Úgy álltunk meg egy percre egymás mellett, mint a fészküket elveszített, újat rakó fecskék, amint kész a fészek.

Na! Most még csak az hiányzik, hogy fiókára is gondoljak.

Micsoda érzelgősség. De nem csoda. Túl sok a kín, ami mögöttem van.

De All megtartotta egész este a melegebb, mondhatnám azt is, férji bizalmaskodást, persze az izlésesség határáig. Egyre az ágyam szélére ült, most gyorsan lefeküdni, mondta, arcom, hajam simogatta, lehajolt hozzám, ha erre ment. Arra gondoltam, hogy most élvezi a sok férfi között az egyedüli asszonybirtoklást. Mert itt más olaszok és franciák is vannak. Nem is tudom pontosan, tizenöt férfi lehet, és én egyedül nő.

Tegnap este, azt hiszem, ők is érezték, mert Alberto jött kérdezni, nincs-e lázam, és a homlokomra tette

kezét. Szilvesztro, mintegy véletlenül, végigsimította magasra tartott meztelen karom, ahogy elment mellettem. A kis hálókabát volt rajtam. És Allen, amikor jó éjszakát kívánt, megfogta a kezem, de az szorongatás volt.

Gondoltam, All most játssza a gyengéd férjet. Akaratlan, gyerekes dicsekvés ez, talán tudat alatti irigységkeltés a többiekben. De úgy látszik, tévedtem, mert ma éjjel a vaksötétben, amikor igazán nem láthatja senki, éjjeli sétájáról (ó! de rosszak ezek az éjjeli séták) visszatért, mielőtt visszafeküdt, lehajolt hozzám, csókolta a szám, az arcom, fejét vállamba fúrta. Érezni lehetett szó nélkül is, hogy nehéz neki a csóktalanság, hogy legszívesebben mellém feküdne. És ma folytatja a gyöngéd hangot.

Vagy mégis a tegnapi könnyeim tették? Vigasztalni akar ezzel? Nem tudok rajta eligazodni, beszélni sem tudok. De az biztos, hogy mióta meghitt barátsággal egymás tudtára adtuk, hogy van valakink, akit otthon hagytunk, azóta engedett a feszültség. Viszont azóta nem beszéltünk róla. Mintha csak éppen tudatni akartuk volna a másikkal. Most délelőtt tíz van, All söpör helyettem. Igazán én akartam, föl is akartam kelni, de nem engedett. Szinte kellemetlen.

A kezem nagyon fáj. Már a második köröm gyűlik. Bőröm elszokott a manikűrözéstől, meg az olló is rossz, meg a vérem is, a menstruáció hiánya miatt.[174] Minduntalan van valahol egy gyűlés. A bal felsőkaromon is van valami újabb. Színtelen görccsel kezdődött már vagy négy héttel ezelőtt.

[174] A hiedelem szerint a havonta távozó vért tisztátalannak tartották (csakúgy, mint magát a menstruáló nőt); ha ez a folyamat megrekedt, a ki nem ürült vért rossznak, megromlottnak vélték, amely az egész szervezetet mérgezi, megrontja.

All, ha látja, hogy írok, igyekszik nem zavarni. Tiszteletben tartja a ceruzám. Mint mondja, ő tudja, mi az írásvágy. Tudja, milyen az, türelmetlenül várni a munka végét, meg munka közben lopva írni.

Allen most adott ide egy kis kulcsot, hogy adjam oda Allnak. A krumplisszekrény kulcsa. Itt nem csak jóbarátok vannak, és félnek, egy keveset elvesznek belőle. Az élelmiszer zárva van, a kulcs Allnál, ő a konyhamester.

Délután

Tegnap az újság hozta, hogy még a szájmosáshoz használt vizet is forralni kell, a tífusz szedi az áldozatait.

All mögöttem áll, látom az arcán, már főzéshez akar kezdeni, én viszont a szokott mosakodásom szeretném meleg vízben. Kérem, előbb tegye oda melegedni. Már veszi is a lavórt, tölti bele a vizet. Be kell vallanom, szégyenlem magam, hogy ennyire kényelmes vagyok, hogy így kiszolgáltatom magam, de ő készséggel teszi, és nem tudok ellent állni. Otthon túlságosan hozzászoktam, hogy kényelmes életem volt, s a nehéz hónapok túlságosan nehezek voltak. Igyekszem lelkiismeretem azzal csillapítani, hogy rendbe hozom dolgait, egy gomb nem kerüli el figyelmem, és tiszta a holmija, kis otthonízű levegő van körülötte.

III. RÉSZ

1945. III. 22.

Sokáig feküdtem elgondolkodva. Keserű nevetés viharzott bennem. Munkát kaptam. Itt látták, hogy ügyesen varrogatok, és most az egyik francia két inget hozott ide, hogy nem varrnék-e rá gallért. Vállaltam. Allnak már csináltam egyet, és akkor, szinte érezve, hogy még sor kerülhet rá, papírmintát szabtam. Gondolom, nem ingyen akarja, és nekem nagyon jó volna, ha hozzájárulhatnék a közös konyhához. Akkor mindjárt nyugodtabban adhatnék Nikolaunak enni. Ha váratlan dolgok történnek velem, mindig a homlokomhoz nyúlok, mondván: Menjünk csak sorjában.

Tegnapelőtt a barakk-szobánk ablakát pucoltam kívülről, mikor a szomszéd barakkból megszólított egy férfi. Megint ideges vagyok, csak röviden.

A cukorgyárból vagy húszan vannak itt. Megígérték, hogy továbbra is hallgatnak, de azért nyugtalan vagyok, mert tudom, hogy volt közöttük akkor olyan, aki azonnal kitett volna az utcára, ha Nikolau nem olyan erélyes, és nem vállal minden felelősséget. Egyik szerb (a cukorgyáriak szerbek voltak) állandóan kint állt az ajtóban, és beszélgetni akart. Kétszer megsimogatta az államat. Nem mertem erélyesen elutasítani, csak eltoltam a kezét. Nem akartam magamra haragítani, ki vagyok nekik szolgáltatva. Ugyanakkor jó érzés volt

nagyon, hogy közülük tudnak egy kicsit magyarul, és amikor estefelé elmentem az ablakuk alatt, az egyik torzonborz szerb paraszt kikiabált:

– Jöjjön vacsorálni!

Melegség futott át rajtam.

Be is akartam pár percre menni, de valahogy ideges voltam, és Allra átragadt. Még nem is láttam ilyennek. Az asztalnál ültünk mindannyian, és ott felelte:

– Maradj, és feküdj.

Ez németben nem hangzik ilyen parancsolón, de azért észrevettem, hogy mosolyogtak az orruk alatt. És én, mint egy jó kis feleséghez illik... maradtam, és lefeküdtem. Azaz nem. Tanultunk egy kicsit vacsora után. (Azt az órát nagyon szeretem.) Nem azért maradtam, mert engedelmes voltam, hanem magam is úgy találtam jónak. Másnap beszaladtam pár percre, nehogy megharagudjanak, és akkor hallom, hogy a betegekkel megjött Nikolau.

Nagyon megörültem. Aludt, de nem tudtam ellent állni, hogy föl ne költsem. Mondom nagyon röviden, mert nincs türelmem. Most beteg és éhes. Csak a zupa meg pici kenyéradag van neki, és az még nekem is nagyon kevés volt, szédelegtem ez éhségtől, hát mi egy ilyen hatalmas embernek? (Nikolau majdnem olyan magas, mint All, és érdekes, hogy neki is van szakálla. Meg bajusza is van.) Ahogy meghallottam, azonnal szaladtam Allhoz. Olyan izgalom volt bennem, hogy magyarul kezdtem magyarázni. Az ebéd zupámat kértem, hogy adhassam Nikolaunak. Boldogan vittem neki, és majdnem sírtam, láttam, milyen mohón eszi. Már akkor tudtam, hogy esti porciómból is fogok neki adni. Meg kávét, meg amit csak tudok. Nem felejtettem el, hogy az életemet adta, mert az ő segítsége nélkül mehettem

volna tovább. Akkor azt ígértem nekik, hogy otthon majd mindent megteszek értük, befolyásos emberek a barátaim. És ha módom lesz rá, úgy értem, ha hazakerülünk, úgy is lesz. Egyelőre csak ételemből adhatok. Igaz, itt ez nagyon sok, és nekem hiányzik, de így még jobb érzés. Jobban érzem, hogy adok valamit neki. És majd 10 márkát is odaadok, és ha kell, többet is, mert pénze sincs dohányra. És tegnap azonnal csináltam törülközőt, meg odaadtam azt a nagy szürke flanelbugyit, amit Hochweilerben kaptam, úgyis olyan volt, mint egy férfi alsónadrág. Este, mikor az ételt vittem, All elkapta a karom, és komolyan mondta:

– Ha elkezded, mindig segíteni kell.

Nagyra nyílt, tiszta szemmel néztem rá.

– Ez természetes, magam is így gondoltam. Én nem felejtek, a többiek meg nem szólhatnak, mert a magam porcióját adom.

– Megértelek – felelte halkan.

Később én már feküdtem, mikor készen lett a fekete, és kértem, hogy vigyen be egy csészével Nikolaunak. Akkor én kaptam el a karját, és hangom lelkesen forró volt. Láttam, hogy már indulna a feketével, mégis kikívánkozott belőlem a biztatás:

– Te, ha segítesz Nikolaunak segíteni, én még jobban foglak szeretni.

Az ágyhoz már alig ért el a karbidlámpa fénye, homály volt, csak arcom, meztelen karom, nyakam világított. All teli vággyal simított karomon, a váll felé végigfutott, alig érezhetően, mert telten formás mellemhez ért, azután kiegyenesedett, és vitte a feketét. A gyengéd hangot továbbra is megtartotta, és tartja most is, de mindig a jóízlés határáig, az éjjel újra vállamba fúrta fejét, mielőtt visszamászott, arcom, szemem, szám,

kezem csókolta gyorsan, és már mászott is föl, hogy ne legyen feltűnő a lent maradása.

Ma ideges vagyok miatta. Megint erősen hajtanak munkára, félek, hogy ő sem tudja elkerülni. Félek, mert barikádokat csinálnak, és mindennap sok a halott meg a súlyos sebesült. A múlt héten egyik nap ötven francia sebesült meg.

Most visszatérek az ingvarráshoz, mert van bennem keserű nevetés. Igaz, Hochweilerben különb munkát végeztem. A hölgyek éjszakánként a legnagyobb vigyázás mellett a lavórokba nagydolgoztak, meg a földre, és bizony ezt eltakarítani én is kivettem a részem e munkából. Meg a drekkes[175] lavórokat kimosni. Később már hivatalos vezetője voltam a Waschraumnak, és csak dirigáltam, de eleinte bizony keményen dolgoztam.

Tehát az inggallérvarrás különb munka. Mégis, ez valahogy más. Akkor egy rabszolga voltam, akire rákényszerítették a munkát. Ezt pedig önként, szabadon vállaltam. Nekem rossz érzés, hogy örökké csak eszem, és nem tudok valamivel hozzájárulni.

Pedig terhemre van a varrás. Csak azért varrok olyan szorgalmasan, hogy végre túl legyek rajta. Nagyon türelmetlen vagyok.

X. Y.! X. Y....

1945. III. 24.

Forrón süt a nap, meztelen lábam szél simogatja. Egyik szobából harmonika hallatszik, és belül vele éneklem:

„De van még egy nap, az én napom, és az te vagy csak..."

[175] Vö. Dreck, 'szenny, trágya, szar' (német).

A levegőben fütyülnek a golyók, mintha madarak lennének füttyös, csikorgós torkocskával.

– Dzsiu... dzsiu... zsu... dzsu... zstyu... tyiu...

Könnyen kaphat itt egyet az ember. Egyik este az ablakon át süvített be egy eltévedt fegyvergolyó. Éppen az előbb mondta Nikolau, hogy itt nem jó ülni, mert a lövések abból az irányból jönnek (ott vannak az oroszok), és könnyen kaphat az ember egy golyót.

De mikor itt olyan jól süt a nap. A fűszálak már 20-25 centisek, és pontosan olyanok, mint otthon.

X. Y., emlékszel? Mikor a Svábhegyen[176] sétáltunk, szelíden simult a lábunk alá, engedelmesen, pedig nekünk még a lábunk is sütött. Óh... milyen bolondul, szédülten csoda szép volt az út hazafelé. Elsüllyedt körülöttünk az egész világ, csak mi ketten álltunk. És hogyan? Hogyan tapadtunk egymáshoz a nagy tolongásban szédülten, hogyan néztük magunk a másik szemében... lázasan. Lázasan csap föl bennem a sóvár vágy. X. Y.!!! X. Y., hol vagy, mit csinálsz?!! Újra és újra kell kérdeznem.

Kis patak folyik itt előttem, mosnak, mosakodnak benne, és énekelnek. És ahogy hullnak belém a hangok, úgy ráz belülről a zokogás. (Szememből lassan peregnek a könnyek). Lásd, lágerviszonylatban most elég jó dolgom van. Kis mosni-, mosogatnivalómon kívül egész napom szabad. Fekhetek, akár két órát is tölthetek mosakodással meleg vízben, jó ágyam van, és nem fázom, az ennivalót elém teszik, és reggel az édes kávéhoz All megpirítja a kenyeret, és egy kis tálcáról eszem. Írhatok, ha jólesik. Írhatok! És ha éppen úgy kívánom, csak fekszem és gondolkodom, senki nem zavar, és All

[176] Szabadsághegy *(a szerző jegyzete)*. [1950–1991 között nevezték így.]

gyengéd hozzám, mint ifjú feleséghez egy jó férj. Nem, ez nem jó meghatározás. Egy házasságban előfordulnak súrlódások. Közöttünk nincs. Jó, igen jó volna a háború végéig együtt maradni, nagyon jó, megnyugtató a közelsége. És én nem tudok nyugodt lenni. Te nyugtalanítasz!!!

Fáj... végtelenül fáj, hogy nem láthatlak, nem simogathatlak meg.

Bevallom... én a csókod után is vágyom. A karod... az öled után.

Nem tudom, mi van benned, eltűnt-e az, ami volt, és újra teljesen Asszonyodnak érzel-e? Nem tudom, de mindegy. Mi mindig egymástól függetlenül szerettük a másikat, nem igazodva ahhoz, mit érez a másik. Hát így, teljes egészében, bolondul sóvárgok utánad.

Összecsikordul a fogam, mert sírom a neved egyre... fáradhatatlanul... De mi az, mikor üvölt bennem a kín, feszít, és agyunk, szívünk majd széjjelpattan.

Szél borzolja a kis patak vizét...

(Kezed milyen forró volt, mikor testemhez ért, és hajam már ziláltan hullott szerte a laxszínű[177] párnán.)

Itt áll mellettem két férfi, beszélgetnek, és beléjük tudnék rúgni, hogy ne zavarjanak.

Félbe kellett hagynom. Katona jött, hogy mindenkinek a Lagerführerhez kell menni, ott megállapítják, hogy ki beteg, és ki nem. A végén, mert sokan voltak, mindenkinek hátraarcot, és kimondták, reggel minden férfinek dolgozni kell menni, akár beteg, akár nem. Már tegnap is itt volt egy katona, de az úgy mondta, hogy ma reggel. Vártuk is a kergetést, de nem jött egy véreb sem, így mindenki vígan aludt tovább. Tegnap este

[177] Vö. Lachs 'lazac' (német).

egy nagy dromedár katona volt itt, színpadias mozdulattal lengette karját, sztentori hangon zengte: – Holnap alles raus![178]

Nagyon levert voltam. Teljes szívből féltem Allt, és a munka egyre veszélyesebb lesz. Éjjel nyugtalanul aludtam. Azt álmodtam, szép, hosszú hajam volt újra, és csomókban hullt ki. Anyu, Dezső, Jenő sajnálkozva nézték, és én zokogtam. All költött föl, aggódva kérdezte, mi bajom.

Este levertem üldögéltem ágyam szélén, Ő biztatott, hogy feküdjek már le. Én csak ültem. Végül már nem tudta, mit csináljon velem, hogy mutassa ki a nagy-nagy mérgét, hát elkezdett mérgesen kurrogni, mint egy kandúr, ha dühös. Persze nevetnem kellett. Most is elmosolyodtam magam, és belül egyre csak sírok.

Az éjjel ki kellett mennem. Bombák hulltak, és én féltem. Igen.

Féltem.

Nem tudom, mi van velem pár napja. Ha nagyot dörren, összerezzenek. Tegnap este az asztalnál ültünk, és egy óriás dörrenésnél összerándult a testem, és följajdultam.

Nem értem.

Ahogy látom itt a munkába kergetést, hallom, milyen veszélyes, kínoz a tudat: Te hol vagy? Hol kergetnek munkára? Milyen nagy veszéllyel jár?

Ökölbe szorul a kezem, és remeg testem a tehetetlen dühtől. Miért nem lehetek Vele? Még meddig?!

Ahogy kint álltam tegnap a csodás, mindent megszépítő holdsütésben, bár süvítettek a golyók, percekre nem akartam elhinni, hogy valóban valóság:

[178] Mindenki kifelé (hibás német).

Immár hatodik esztendeje szedik az emberek vérét, velejét. Nem akartam elhinni, hogy azt a sok-sok fiatal embert vágóhídra cipelik. Magam előtt láttam őket, ajkaikat, melyek csókolni vágynak, karjaikat, melyek ölelésre tárulnak, és nem lehet, csak öldökölni lehet, dolgozni veszéllyel, és csókos szájuk kihűl, karjuk, mely ölelésre indul, lehull tehetetlenül. Vérük, a forró kihűl, hangjuk, melynek szerelmes szavakat kellene suttogni, szintelenül kong: – Immer... immer etwas...

Most, hogy leírtam ezt a mondatot, idegesen veszem észre, hogy németül gondolkodom. Most, hogy Nikolauval beszélgethetek magyarul, valahogy furcsán ejtem ki a szavakat, idegen egy kicsit fülemnek. Lelkemben lágy hangokkal él a magyar szó, és ahogy kiejtem, keményen hangzik.

Forog, forog a sok gondolat, egyre töröm a fejem, nincs-e melletted is valaki. Nincs-e valaki, aki ki[179]

Most Nikolau zavart meg az írásban, a bögrét hozta vissza, amiben enni vittem neki. Délben nagyon jó érzés volt.

Szilvesztro észrevette, hogy az én adagomból viszek Nikolaunak. Ma azután, mikor visszajöttem, megkérdi: – Fertig? – Mondom, miről van szó. Megértően mosolyog, és biztat, hogy csak vegyek még magamnak, és egyek.

Nikolauval beszélgettünk. Már nagyon unom az egészet, és kérdeztem Nikolaut: Nem volna lehetséges az oroszokhoz átszökni? Nikolau azt mondja, nagyon kellene ismerni Breslaut, és hogy hol állnak a posztok stb. Nagyon veszélyes. Azt gondolom, de veszélyes az

[179] A szöveg itt megszakad.

egész. Majd még gondolkodom rajta. Nagyon szeretném.

Sajnálom, hogy Nikolau megzavart, éppen arról írtam, vajon melletted nincs-e valaki, aki kicsit melegebbé, színesebbé teszi a nehéz napokat. Már nincs bennem irigység, kívánom, bár adna valaki egy kis jót Neked. Tudom, nem venne el Belőled semmit. Nem kisebbítené azt, ami én vagyok Benned.

Gondolom.

Mert bennem még nagyobbra nőtt valód. Mint áradó folyó... úgy terjedsz bennem, és ha még soká tart, érzem, széjjelszaggat... feszít.

945. III. 25. este 8

Mikor nagyon nehéz a szívem, eddig is a betűkhöz menekültem. Most pedig nagyon nehéz. Újra teli vagyok sírással. Írnék is, meg nem is.

Az asztalnál ültünk, most lettünk készen a vacsorával. Bevittem Nikolaunak az ételt meg kávét.

Nem, nem tudok írni. Sírni szeretnék. Olyan végtelenül egyedül érzem magam. Hisz egyedül is vagyok. Ki nekem ez az ember, aki itt ül mellettem?

Ebben a pillanatban egyik kimondta a krematórium szót, és belém hasított. Eszembe jutott az a krematórium ott Auschwitzban. Nincs-e ott hamva szerteszóródva.

Nem, nem tudom leírni.

Anyu... Pici kis mamikám.

Nem bírok írni a könnyektől.

X. Y....

A légótámadások egyre nagyobbak.

Mi van velem?

Semmit nem tudok írni, csak zokogni szeretnék, mint egy kisgyerek. Olyan bolondul fáj a szívem. Csak nem lett mélyebb bennem ez az érzés, mint hittem? Mint amennyire kellemes nekem.

Nem. Szégyen ide, szégyen oda, nem bírok írni, de abbahagyni sem tudom.

Ma éjjel álmodtam, és álmomban újra fölsírtam. All költött föl. Azt álmodtam, hogy sétáltam egy férfi[180]

Egy óra múlva

Mindegyik beszél, képtelen voltam írni. Lefeküdtem, de képtelen voltam fekve maradni. Vad erővel tört föl belőlem a sírás, alig bírtam hangtalanul tartani könnyeimet.

Miért?

Írni is nehéz róla. Már harmadik este történik, hogy valamelyik hangosan büdösít. Hogy melyik, azt nem tudom. Ma különösen csúnya volt, és én belül fölzokogtam.

Lehetetlen, hogy ez igaz legyen, lehetetlen, hogy én valóban itt élek ebben a lágerben. Óh, lágerviszonylatban most jó dolgom van, de úgy egészbe véve. Itt vannak körülöttem.

Velem szemben a holland ül. Nem tudom, mi lehetett otthon. Szilvesztro egész biztosan szakács volt. Allen jockey. All, a kulturált ember tengerész[181] és így tovább. Páran közülük még tanultak, mielőtt idekerültek. Legtöbb 20-22 éves.

Álom... álom... lidérces mély, nyomasztó.

[180] A szöveg itt megszakad.

[181] Ez téves, a tengerész Albertó *(a szerző jegyzete)*.

Nagyon igyekeznek tekintettel lenni rám, udvariasak, de hiába. Nem tudom, melyik lehet, de olyankor mindig egy lélegzetvételnyi csönd lesz, és érezni, hogy igyekeznek palástolni. Mindig süllyed ilyenkor a föld, és nem merek Allra nézni. Mintha észre sem vennénk. Pedig...

Képek vannak bennem a múltról. Köd von be minden képet. Én voltam valóban? Tekintetem végigsuhan kopott, fakókék pongyolámon, amit rongyosan, piszkosan a másik lágerben hagyott ott valaki. Nézem magam, látom a másik agyonstoppolt ruhát. Nézem az ápolatlan kezem (a tiszta víz nem elég), kezem beletúr kurta, szertehulló hajamba.

Hol van az a kényes, szépnek mondott asszony?! Az Éjszaka Asszonya. Előttem van minden szava annak a levélnek, amit akkor írtam N. N.[-nek], amikor Szegedről visszajöttem.

Sikolt bennem egy szó: – Szeged!

Már tudom biztosan, mi a bajom. Nem az, hogy All túlságosan bennem van. Hát mi is történt?

Tegnap este nagyon szépen fejeztük be a napot. All utoljára feküdt le, és miután elfújta a mécsest, kicsit ott ült az ágyam szélén, nem tudott mindjárt elmenni. Már túlságosan tele volt vággyal, szorított magához, csókolt, simogatott, majd melegen kívánt jó éjszakát. Szó szerint, mert Vandáék meg All azzal kedveskednek nekem, hogy magyarul mondják: – Jó éjszakát.

Éjjel ki kellett mennem, és látom, hogy egész közel, alig száz méterre óriási tűz van. A ház körüli fák is égtek, és félő volt, hogy a tűz fáról fára terjedve egykettőre itt lesz a láger végét jelző kerítésnél, és a lángok átlépve a kis határt, belenyaldosnak a rozoga fabarakkokba. Nyöszörögve sírtak a fák, úgy ropogott minden

szálkájuk, mintha külön élnének, és nem akarnának elhamvadni.

Bejöttem. Allt kihívtam, hogy ezt a tüzet okvetlenül meg kell nézni. Ki is jött egy szál hálóingben, de visszament a kabátjáért, hogy hosszabban csodálhassa az ég felé ugráló, nyújtózkodó vörös ördögnyelveket. Egy ideig állt, majd fordult, és engem is hívott. Veszélyes volt kint állni. A bombák egyre hulltak, idegtépő dörrenések töltötték be az éjszakát. Látni lehetett, amint robbantak, ezer szikrát szórva, okádva szerteszét. Golyók süvítettek, szelték fényes villanásokkal a levegőt, úgy fütyültek, mint csipogó madarak hajnaltájt, amikor érzik a nap közeledtét. A légelhárító lövedékek repeszdarabjai is hulltak. A férfiakat elnéztem, ahogy mentek a vécére. Mélyen lehajoltak, úgy szaladtak nagy félősen.

Én nem akartam bejönni. Mikor túl nagyot csattant, vagyis hallottam a csattanást megelőző süvítést, beugrottam a kis előtér ajtaja mögé, de újra csak kijöttem, és néztem tovább. Még soha nem láttam Allt ilyen dühösnek. Majdnem megrázott. Láttam, erősen tartja vissza magát.

– Hát nem érted, hogy nagyon veszélyes?

(Itt öt oldal hiányzik. Nem emlékszem, hogy megsemmisítettem volna. A folytatást olvasva úgy látom, vannak utalások a hiányzó oldalakon leírt történésekre.)

Már nem is tudom, hol tartottam, elővenni meg nem akarom újra. Mindegy. Arról beszéltem éppen, hogy a dicső férfiak hogy bújtak az asztal alá, mikor besüvített a bomba.[182] Még most is fölbugyborékol bennem a

[182] Téves, ágyúgolyó szakította be a deszkafalat, és a másik oldalon távozott *(a szerző jegyzete)*.

nevetés, ha eszembe jut. Nem, most is csak azt mondom, még így idegesen sem adom magam értük. Papírom hirtelen elfogyott, új füzetet kellett előszedni.

Új füzet... új hangulat...

Már csönd van körülöttem, mind lefeküdt. All szuszogása idehallatszik. Csak Szilvesztro van még fönn, itt könyököl mellettem az asztalon, és figyelmesen követi rohanó kezem, hangtalanul próbálva olvasni az olvashatatlan írásom. Most jött be kívülről mezítláb, meghajolva, szőrös karjait lóbálva, ugráló léptekkel. Mint egy nagy, lompos kutya. Maga is ezt akarta, mert felém ugatott, én meg, mint egy kis játék kutya, kényeskedő nyújtózkodással morogtam vissza. Persze lett nagy nevetés. Kutya. Apropó! Erről a macska jut eszembe, mert úgy hív, és hozzá nagyra nyitja a szemét, engem utánozva, mutatva fölborzolt hajamat.

És megjelenik előttem N. N., amint ül a foteljében, és mély hangja kondul: – Olga macska...

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy sötét hajú, macskaszemű, szerelmes szívű, szép kis asszony. Meleg volt körülötte még a levegő is. Nagyon szerette a Csöndet, a Szépet, és nagyon szerette a Szerelmet. Mindent nagybetűvel. Kényesen lépett, suhant a ruhája, és ő volt a csókok asszonya. És azt mondták rá, hogy okos, megy előre, egyszer még nagy lesz. Ő maga magasra vágyott, ezüsthídon haladt, és nem egyedül. Csodás volt a fényes híd, és csodás volt az, aki vele jött a hídon. Már szépen haladt fölfelé, mikor egyszer csak sűrű, sötét fellegek borították az eget, dörgött, villámlott, sok-sok ördög tört elő a mélyből, és lerántották, sodorták őt a hídról a kísérőjével együtt.

Zuhantak... zuhantak összekapaszkodva. Mert még akkor sem szakadtak el egymástól. Már a zuhanás olyan gyors volt, hogy más irányt vett a testük útja, de lélekben továbbra is együtt maradtak, és összekapaszkodva haladtak újra az ezüsthídon.

Körülöttük felfordult a világ, milliók hulltak, rájuk is kajánul leselkedett a halál. De mind semmi volt, ők csak mentek, mendegéltek tovább. És hitték, remélték, újra fölfelé ível majd testükkel az út. Eltűnnek a lidérces nyomások, egy szál kopott ruhák, falatot leső érzések, kellemetlen emberek kényszerű közelsége.

Fáj a fejem nagyon. Egész másért kezdtem a mesét. Már nem is tudom, miért. Álmos vagyok, és mégsem tudok lefeküdni. Nem tudom, hány óra lehet.

Egy hét múlva van a születésnapom.[183] A harmincegyedik. 31. Itt huszonöt vagyok. Senki sem kételkedik benne. Nekem valahogy mégis rossz. Szeretném Allnak megmondani, de nem tudom németül megmagyarázni, hogy itt jobb, ha fiatalabb az ember, és mindenkinek egyformán kell mondani, különben belezavarodok. Így is, valamelyik nap adatokat vettek föl valamiért, és mikor All megkérdezte, mikor születtem, 1914-et mondtam. Még jó, hogy nem értette (magyarul mondtam).

Albertót látom most magam előtt, amint köpi a piros vért. Albertót, a ragyogó szemű pakombartos olaszt, aki úgy örült, hogy ha én könyvet írok, benne lesz az ő neve is. Most már egy betegházban fekszik. All már tegnap este elcipelte a kis kézikocsin csomagjaival együtt, de nem volt hely, és vissza kellett hozni. Mikor hazaért, csuromvíz volt a ruhája. Magasra pócoltuk, és éjszaka csendesedett. Ma reggel elnéztem, és

[183] „Születtem Salgótarjánban, 1914. április 3-án." A hagyatékban található önéletrajzból (1982. február 28.).

belesajdult a szívem. Egy borbély a haját nyírta, frissen borotválta. Ott ült, hullámos volt fényesbarna haja, sápadt az arca, és ajkán egy grüberli. Huszonkét éves volt, és úgy érezte, már hiába sóvárog a meleg Olaszhon után, pár nap múlva meghal. – Viszontlátásra – mondtam, mikor All-lal és Szilvesztróval útnak indult.

Mosolygott, és legyintett.

– Nix viszontlátás, nekem már kaput.

Huszonkét éves, és grüberli van az ajkán.

A kislány, akit ma a Vöröskereszt rendelőjében láttam, 16 éves. A hasán sebesült meg az éjjel. Egyik barakktól három méterre csapott le egy bomba, és széjjelforgácsolta az egész barakkot. Két halott és sok sebesült. A megmaradt falakon elmázolódott vérfoltok magasan fröccsenve. A Vandáék melletti barakk (ahol előzőleg laktunk).

Thoda azt mondta, hogy ezentúl a bunkerban alszanak (légópince). Azaz ülnek, mert ott aludni lehetetlen. A szomszéd szobából is oda mennek, ha nagyon kezd dörögni. Nekünk eszünkbe sem jut.

Allen krákog. A torka fáj. Magam előtt látom kis madárarcát, amint vizes ruhát csavarok a nyakára, és ő elnézve kezem, arcom közelségét, fejét lehajtja direkt, hogy én nehezebben haladjak.

Harsog a zene. Az éjjel is szólt a rádió, mikor ropogott a tűz, és újra a pokol jutott eszembe, ahol ördögök meg boszorkányok ropják zeneszóra a táncot.

All aufstehent csinált muszájból, de úgy hallom, már újra szuszog. Hol is tartottam, mielőtt a hős férfiak asztal alá bújtak?

Jött a reggeli. Egyszer csak rárepül valami a fejemre. A szalvétám volt. Nem szóltam egy szót sem. Kis szünet után All:

– Vollen essen, oder nicht vollen?[184]

Én, fahangon:

– Egal.

Tálcára téve kávé, kanál, kés, és megpirítva a kenyér, szépen megérkezik. Nem nézek rá, úgy köszönöm.

És egész nap így ment. Ő igyekezett beszélgetést kezdeni, ha mással beszéltem, gyorsan belekapcsolódott, de én tüntetőleg kerültem a szót. Vacsora után azonnal írni kezdtem, erre gyorsan lefeküdt, nem kívánva jó éjszakát. És nekem nagyon hiányzott. Hiányzott egész nap meleg, kedveskedő gyöngédsége, de így kell viselkednem. Meg kell éreznie szó nélkül, milyen csúnya, amit tett. Meg kell értenie szó nélkül, hogy velem nem lehet. Hogy csókom, ölelésem nem jogosítja föl hasonló cselekedetre. Meg kell értenie, hogy bár itt élek, így élek, maradtam, aki voltam, akiről neki sokat meséltem.

Tizenegy óra van, és olyan álmos vagyok, mint otthon hajnali három felé szoktam lenni.

Lobog a karbidlámpa, pislákol a mécs. Szilvesztro gondosan idekészített egy skatulya gyufát, mert ahányszor nagyot lobban, a légnyomástól hajam is meglebben, eloltja a lángot. Kénytelen leszek abbahagyni, mert nyugtalanul forgolódnak, a világosság zavarja őket. Udvariasságból nem szólnak, de nem élhetek ezzel vissza.

Csak még azt, hogy a sírás azért robbant ki belőlem, hogy egyáltalán megtörténhetett! Egy All, ha mindjárt viccből is, megüsse az én arcom. Arcom, melyet X. Y. gyönyörű keze lágyan simogatott és N. N. öregedő ujjai gyengéden becéztek.

[184] Akar enni, vagy nem akar? (hibás német)

Álmok... lidércesek... meddig még? Meddig nyomtok még? Hogy sírva nyöszörgök, mint vaksi kutyakölyök, ha az anyja emlője helyett gyerekek fadarabot dugnak kérő szájába...

Hullnak... hullnak a bombák. Permeteznek az emlékek. Óriási dörrenések, és lelkemben is hatalmas detonációk.

Kavarognak a képek: Születésnapom lesz. Már csak pár nap, és X. Y. itthon lesz húsvéti vakációra.[185]

Jaj...

Lonci baba, Ági baba nyújtogatja felém karját... Nézem az órát, mindjárt szaladok telefonálni N. N.[-nek]. – Halló, itt Galló – játszadozok csendben. Lesem a postást, szaladok a kis ládikóhoz, és már ott bontogatnám, de nem. Bemegyek, bezárom az ajtót. Ha N. N. levelét olvasom, egyedül akarok lenni.

Hullnak... hullnak az emlékpernyék, és lassan beborítanak itt mindent. Csodás takaró!

Már újra ott vagyok a szép kis otthonomban. A rekamié előttem terül, hívogat a sok könyv, írógépemen már por ül. Karomba veszem a két babát, és lágyan simogatom őket. Anyu egy könyvet olvas a konyhában, és minden sor után alszik kicsit. Előre-hátra billen. Jenő széjjelvetett lábbal ül a kályha mellett. Dezső Amerikában töpreng, élünk-e még? Gizi néni[186] kocsonyát hoz nekem. Tóthné előre siratja Magdit, Ilus Farkas miatt sír. Ha már otthon leszek, azonnal fölhívom Farkast is. Ruzicskay vajon mit fest? Benamy, mikor el kellett hagyni a szállodát, jól becsomagolta Nagy

[185] Negyedik éves orvostanhallgató *(a szerző jegyzete)*.

[186] Ponyi Andrásné, salgótarjáni születésű *(a szerző jegyzete)*.

Karola képét.[187] A Főék[188] hol lehetnek? Polgárné még mindig nem tud férfi nélkül lenni?[189] Kicsi Klári[190] hol lehet, sokszor gondol-e rám?

Odakint zeng az éjszaka, keveredik a sok hang: ördögök ülik a nászukat, füttyös dörejekkel, vijjogva, vihogva, ha vér fröccsen táncot ropó lábuk nyomán.

X. Y.... N. N.

Anyum... kicsim...

Gyertek. Gyertek álmaimba.

X. Y., gyere, vegyél a karodba, ülj mellém szorosan.

Szeretlek hatalmasan, elmúlhatatlanul.

1945. III. 27. reggel 8

Egyik olasz énekel.

Napsütött tájat látok, és Téged... Lélegzetünket vesztve szaladunk. Fehér, nyitott nyakú ing van rajtad, arcod piros, és szemed párásan kék. Meg-megállunk és egymásra nevetünk teli torokkal. A levegőben muzsikál a tavasz.

X. Y.!!!

Miért sír bennem örökké a lélek? Ha All közömbösen megy el mellettem, és nagyon egyedül érzem magam, akkor azért zo[191]

[187] Nagy Karola fiatalon elhunyt író, újságíró, az „erdélyi Baskircsev Mária". Portréját Ruzicskay György festette meg; *Ne nézz utánam* címmel Benamy Sándor emlékkötetet állított össze a tiszteletére (Budapest, Epocha, 1984).

[188] Dr. Schöhn Jenő, a budakeszi Weiss Manfréd Tüdőszanatórium főorvosa *(a szerző jegyzete)*.

[189] Jenő barátnője *(a szerző jegyzete)*.

[190] Glantz Klári Rákosszentmihályról *(a szerző jegyzete)*.

[191] A szöveg itt megszakad.

1945. III. 25.[192] de. 12

Két hónapja vagyok tűzben, de a mostani támadás minden eddigit felülmúlt. A fejem fáj, álmosság nehezedik agyamra, és egyre megakasztja gondolataimat.

Alighogy írni kezdtem reggel, megkezdődött. Bomba bomba után csattant. Gránátok, puskalövedékek süvítettek a levegőben. Én nem hallottam, csak fél füllel. Veled szaladtam napsütötte tájakon, majd arra gondoltam, még egy hét, itt a születésnapom (ez a gondolat egyre visszatér). Hallottam, hogy üt az óra, zenél a csend, és Te mellettem ültél a fotelban.

Rázta a barakkot a légnyomás, rázott engem a sírás. All észrevette, és félretett minden haragot, leült ágyam szélére, szeme aggódó volt. – Mi ez? Dehát mi van veled?

Először nem akartam beszélni, csak legyintettem, végül csak megindult a szó. Beszéltem pár futó szóval Rólad, N. N.[-ről], a babákról, a kis lakásról, azután arról, hogyan élek most. Összecsikordult foggal mondtam, hogy és ő megütötte az arcomat, mindegy, ha játékból. Egy gentleman ezt nem teszi. Nagyon ideges lett, még ilyennek nem láttam. Felállt, leült, nagy lendülettel magyarázott. Őbenne még a gondolata sem volt az arcul ütésnek, tréfából tette, nem is gondolt az arcomra, oda sem nézett, lehetett volna a karom is. Én viszont akarattal megütöttem.[193] Őt nem ütötték meg még so-

[192] Itt valószínűleg az izgalomtól eltévesztettem a dátumot, már 27. volt *(a szerző jegyzete)*.

[193] Az arcul ütés a nagy tűz éjszakáján történt. Lángoló arccal annyit mondtam: – Du! [Tel] – másnap reggel minden magyarázkodás nélkül nagy erővel pofon ütöttem, majd megkérdeztem: – Es ist gut war? [Jó volt?] –, ő annyit: – Du! *(A szerző jegyzete.)*

ha. Én valóban ütöttem, első pillanatban nem is tudta, miért, és mégis pár perc múlva elfelejtette, készítette a reggelit nekem, egész nap próbált beszélgetni, de én konokul hallgattam. És ha valami nem tetszett, miért nem mondtam meg már tegnap, vagy még akkor éjjel miért nem szóltam. Vitáztunk, végül idegesen felállt, ide-oda járkált.

Te nem akarod elfelejteni, nem hiszel nekem, azt mondod, nem vagyok gentleman, ez így nem mehet tovább. Kész. Legjobb, ha elmegyek. Tudod jól, csak érted maradtam, de ha így érzel, nem maradhatok tovább.

Átfutott rajtam a hideg, elsírtam magam újra.

– All, ne menj el.

Orra alatt elmosolyodott, fejemre nyomta a takarót.

Jó, maradok, de csak akkor, ha azonnal abbahagyod a sírást, megeszed a reggelid, nem töröd tovább ezen a fejed, elhiszed, hogy nem ütés volt, és elfelejted. Akkor újra szép és jó lesz.

Beleegyezőn bólintottam, még a gondolata is elállította a lélegzetem, hogy most elváljak tőle. Már egész beleéltem magam, hogy háború végéig együtt maradunk.

Alig enyhült közöttünk a hangulat, rázendítettek az ágyúk, repültek a bombák. All odajött, örömmel mosolyogva a homlokom csókolta, úgy kérdezte, mit szólok a lármához. Abban a pillanatban állati nyögésnek beillő jajgatás hallatszott kívülről. Kirohanok, hát az egyik idősebb olasz támolygott befelé. Gyomrom összerándult, megszédültem.

Jobb kezét csuklóban leszakította egy gránátszilánk, kis bőrdarabkán lógott. A csonkból csurgott a vér, hegyesen állt ki a csont. Fél arca összeroncsolva. Hörgött.

– Doktor... doktor... doktor...

Orvosért, hordágyért szaladtak, All is menni akart, de én karjába kapaszkodtam. Kint repültek a szilánkok, vas-eső hullt.

– Muszáj menni – mondta egy férfi.

– De miért éppen ő? – villant harciasan a szemem –, vannak elegen. Menjen olyan, akinek nincs itt senkije.

Nem sokkal később megérkezett a hordágy, és elvitték. Ma reggel munkába kellett volna mennie, és nem akart. Félt.

Kint egyre vadabb lett a tánc. A férfiak két ágyat körülsáncoltak asztalokkal, deszkákkal, és oda húzódtunk. Nagyon jó volt csendben meghúzódni All mellett. Nem is húzódtam volna oda, a félelem nem kergetett. Ma újra nem rezzentem össze, ha jött a bomba.

Közben rettenetesen kellett volna kimennem, és az lehetetlen volt. Végül is kénytelen voltam azt tenni, amit All ajánlott. Elfüggönyöztem a kis sarkot, és egy piszkos edénybe elvégeztem.

Háború...

Ahogy meghúzódtunk a rögtönzött kis bunkerban, lábam nem fért el, csak úgy, hogy egyik Szilvesztrón volt.

Háború...

1945. III. 29. du. 4

Nem nézem meg, mit írtam előzőleg, csak az utolsó sort.

Háború.

Hát igen... háború.

Szörnyű. Sírás fojtogatja torkomat, ahogy közeledik az este, úgy nő az idegességem. Úgy érzem, ma egy

nagyot süllyedek. Nem álszeméremről, nyárspolgáriasságról van szó, hanem egyszerűen az elvem feladásáról, amihez „Én" ragaszkodtam. All egyre kérdi, mi bajom, miért? Nem akarom most megmondani, majd holnap, ha az első éjszakán túl leszek.

Összeszorult a fogam, most meg elfogott a sírás, már tele a szemem könnyel.

Különben is nehezen megy[194]

1945. III. 31. du. 3

Tegnapelőtt mondat közepén maradt abba. Nagyon sírtam, és All nem hagyott békén, meg kellett mondanom, mi bajom. Kicsit vitáztunk, közben este lett, most meg nagyon álmos vagyok. Azt hiszem, okosabb lenne, ha aludnék kicsit. Kimerült vagyok.

Egy óra múlva

Aludtam kicsit, bomba robbanása ébresztett föl. Itt sem sokáig tartott a csend. Megint túl sok mondanivaló gyűlt össze, írni meg nem tudok. Rettenetes ideges vagyok, fájdalmam van, álmosság és fáradtság gyötör. Már öt éjszaka nem aludtam rendesen. Minduntalan sírni szeretnék. Ha a csésze nem úgy áll, ahogyan én szeretném, már sírni akarok. Nagyon rossz, hogy nem tudom magam kisírni, de képtelenség. All szeme azonnal elkezd bolondozni. Beszél, beszél, és minduntalan nevetnem kell nagyokat, de ez nem jó, mert ez csak felül

[194] A szöveg itt megszakad.

van, a sírás ott alul marad... marad, egyre gyűl. Ő azt hiszi, jót tesz, de nem. Most éppen nincs itt, sírhatnék, de most nem tudok. Csak meg-megráz, fojtogat.

Mi van velem? Mi van velem?

Sírni akarok!!!

X. Y.!! X. Y....

Te biztosan megmagyaráznád, mi ez. Látni akarlak!!!

Fáj a fejem.

Még három nap, és itt a születésnapom. Ha nem lennék itt, és Te ki tudja, hol, most boldog izgalommal várnám, mit kapok Tőled.

Egy spanyolfalféle van az ágyam mellett, annak a szélére írogattam a neved, majd besatíroztam, hogy ne lehessen elolvasni.

Mit tegyek? Mit tegyek, hogy múljon belőlem a kín...

Nem, nem megy. Megint egy óra pauzát tartottam... hiába. Egy-két könnycsepp kisajtolódik, de több nem. Szemem körül mély árkok, arcom sápadt. Rettenetes rossz. Ne gondolkozzak – mondja All. Hisz igazán nem gondolkozok. Nem a múltat akarom írni, csak a jelent. Már nem is akarok mást, csak egy száraz riportot, és az sem megy.

Bele-beleszaggat a lábamba. Most egyik lábujjamon gyűlik a köröm.

Már teljesen rossz a vérem. Már tizedik hónap jön menstruáció nélkül.

Sírás... sírás, gyere felém.

Teljesen bolond lettem, agyam üres, csak ez a kívánás forog benne. Rettenetes nagy bennem a feszültség. Akkor éreztem magam így, mielőtt elcipeltek otthonról.

Allnak a könyv fölött, nekem a füzet fölött egyre találkozik a tekintetünk, melegen, majdnem azt írtam, hogy

szerelmesen, és szánk egyszerre mozdul csókot küldő rándulással.

Igen... sóhajtottam a kis szót, mélyül... mélyül ez az érzés, nyugtalanítón, mert nem akarom.

Most nevetnem kellett. Allnak nagyon fáj a keze, csúnyán dagadt meg a karja, és éjszakákat nem alszik. De most, hogy könnyet lát a szememben, elkezd tréfásan fütyülni, és nevetnem kell.

– Beteg vagyok, de ha téged szomorkodni látlak, még betegebb leszek – mondja, mindent elkövet, hogy mosolyt csaljon az arcomra.

Az előbb észrevette, hogy nézem a tükörben karikás szemeimet. Kikapta a kezemből, és úgy tette le, hogy ne érhessem el.

Lázas türelmetlenséggel várom a háború végét, hogy mehessek haza, és félek tőle, mert el kell válnom Alltól.

De végre is hozzá akarok fogni az utóbbi napok leírásához. Szilvesztró jött most ide, hosszan nézett mókázva, hogy nevessek. Vandáékhoz indultak Allennel, az ennivalót viszik nekik. Most külön van minden nemzetiségű, ők sem lehetnek velünk, így viszik az ennivalót másik barakkba nekik. Pietró meg Paul viszontlátásra [sic] mondanak. Hat óra, és most indulnak az éjszakai dolgozó csoporttal. Tizenkettőkor szoktak hazajönni, de ma csak reggel kilenckor. Barikádnál dolgoztak, és nem mertek elindulni, oly nagy volt a tűz. A nappalosokból is visszaszökött pár, mert egymás után sebesültek meg a szemük előtt. Kettő meg is halt.

Na, öt napot visszamegyünk.

Az a nap elég szépen indult, ragyogó napsütéssel. A lábamat ugyan nem tudtam süttetni, mert már csak akkor mentünk ki, ha elkerülhetetlenül szükséges volt. Szünet nélkül repültek a levegőben a lövedékek,

bömböltek az ágyúk, zenélt a Sztálin-orgona.[195] Fülünk zúgott a folytonos bombacsattanásoktól.

Délután Nikolauval beszélgettem, és legnagyobb meglepetésemre meg kellett állapítanom, hogy egy kulturált ember. Igaz, ha a fejét néztem, sokszor gondoltam arra, hogy milyen intelligens fej. Arról nem beszélek, hogy a szocialista irodalmat ismeri, de ismeri az egész klasszikus irodalmat, a legrégebbieket is, filozófiai munkákat. Csak mivel nem tud jól magyarul, nem tudja magát jól kifejezni.

Később tanultam Pietró segítségével, aki remek professzor. Majd beszélgettünk, és magam is csodál[196]

1945. IV. 3.

Már öt órakor fölzavart a katonák kiabálása, ahogy munkára hajtották az embereket. Utána ébren maradtam, és úgy álmodtam:

Még hideg van (bolond április), a bunda van rajtam, meg a glóriás kalap. Hajam megcsillan a bunda fekete prémjén. Fekete antilop körömcipőm koppan Pest aszfaltján. Mint mindig, dobogó szívvel lépek be a nehéz kapun.[197] A portás tiszteletteljesen köszönt, és a lift már suhan velem fölfelé halkan zümmögve. A szobájában csak a csend muzsikál, aranykéve ömlik be az ablakon, aranyport szórva a kéziratcsomókra. Ő nincs a

[195] Szovjet rakéta-sorozatvető, „katyusa".

[196] A szöveg itt megszakad.

[197] A *Népszava* szerkesztősége a VIII., Conti (ma Tolnai Lajos) utca 4.-ben működött, egy helyen a Világosság könyvnyomdával és a Szociáldemokrata Párt irodáival. A díszes szecessziós épületet, homlokzatán a Népszava felirattal, Vágó József és Vágó László tervezte, és 1909-ben adták át; átépítve ma is áll, emléktáblával megjelölve.

szobájában, és én türelmesen várok. Előzőleg már telefonáltam.

– Nem, igazán nincs időm – kondult a hangja –, szaladj te be, egy órát elbeszélgetünk. Majd megmutatom a naptárom, minden óra foglalt.

Várok, és szemem kíváncsian kukkant szerte az asztalon. Vajon milyen könyveket kapok?

Azután délután hatfelé X. Y.[-t] várom, már tudom, mit kapok születésnapomra.

Két óra múlva

„Minden órában egy evőkanállal", ezt lehetne mostani jegyzetem fölé írni. Elgondoltam, hogy várom X. Y.[-t], és mély álommal elaludtam délután 2-kor, pedig ma már aludtam éjjel. Rettenetes kimerült vagyok, és bár a mai egész napot fekvésre szántam, tehát pihentebb, mégsem tudok írni. Miért, azt nem tudom. Azt hiszem, idegeim már végsőkig feszültek, és pillanatnyi átmenetek nélkül sírok és nevetek, mert All nem akarja, hogy sírjak. Mérgelődni sem lehet mellette. Amint valamiért elkezdek mérgelődni, azonnal megnevettet.

Mély, sötét felhők úsznak lomhán terpeszkedve az égen, és te rajtuk úszol felém, akárcsak a ragyogó napsütéssel.

– X. Y. – zokogom a felhő felé –, látni, érezni akarlak a valóságban!!!

Okvetlenül el kell mondanom Neked ezt a pár napot, bármilyen nehezen megy, le kell írni. Ha másképp nem megy, sürgönystílusban.

Azt hiszem, utoljára arról írtam, hogy németül tanultam, majd Pietróval és a hollanddal beszélgettünk, és

meglepő volt magam előtt, hogy némettudásom menynyit gyarapodott. Már elég sokat értek, és meg tudom magam értetni. Annyit tudtam beszélni, hogy Pietró megállapította: egy extra nő vagyok, és nagyon jó fej [sic]. Mindenki minket figyelt, és egy órára fölragyogtam a beszélgetés lázában. All láthatóan nagyon büszke volt, csak úgy dagadozott benne a tudat: az övé vagyok, arcát ragyogtatta, szinte szerelmesen nézett rám, és nyúlt a kezem felé.

Akkor már sok éhes tekintet simogatta külső valóm. Egyetlen nő a szobában, izgatta a lágeréletet élő férfiakat. Tekintetük lopva, éhesen tapadt, és testük testemet súrolva mintegy véletlenül egyre hozzám ért. Egyik olasz nem is palástolta éhségét, s bár messze mentem, tekintete csökönyösen követte minden mozdulatom.

Estefelé a békés hangulatnak egy katona vetett véget, aki pisztollyal kényszerítette az embereket, hogy két percen belül kint sorakozzanak munkába menni. Csak éppen a kabátjukat kapták föl. Páran az ablakon keresztül elszaladtak. A többi ment. Brúnó, a tüdőbeteg is. Egyre mondogattam, hogy neki, akárhogy is, maradni kellett volna. Allnak gyűlt a tenyere, kötés volt rajta, sikerült maradni. Örömmel simultam hozzá, ijesztett a gondolat, hogy elmegy. A munka egyre veszélyesebb volt. Két óra múlva Brunó visszajött, egyik francia, Lucien kísérte. Feje előrebukva, zihálva, sípolva, kapkodva, fuldokolva szedte a levegőt. Lefektettük, magasra pöckolva felsőtestét. Tíz óra lehetett, mikor felriadtam, hogy fuldoklik, de oly erősen, hogy még a pongyolámat sem tudtam idegességemben begombolni, gyorsan meggyújtottam a kis mécsest. Akkor már ült, melle mint a fújtató járt. Tehetetlenül álltam

mellette, majd amikor csendesedett, visszafektettem, és fájó szívvel simogattam homlokát. Huszonkét éves.

(Te Mindenkém, nincs valami bajod? Nem tüzes a homlokod? Óh! Egek! Hogy szeretném rászorítani sírásra torzuló számat, hűvös tenyeremet.)

Tizenegy óra lehetett, amikor All nagy óvatosan lemászott, és leült ágyam szélére. Bolond csókolózásba kezdett, és forró hullám úszott körülöttünk, sütött a testünk, ölelés ölelésre hullt, míg meg nem vonaglottunk gyönyörteljesülőn. Abban a pillanatban, hogy megpihenve elernyedt testünk, óriási detonáció remegtette az ágyat, tükör, üvegcserepek, lámpaüveg, ablakszilánkok vágódtak felénk. Karunk, mely még rajta volt a másik testén, szorosra fonódott, védőn húzva a másikat maga felé. Lihegő, lélegzetvesztő, megsemmisülést váró, fájón ijedt öleléssel. Mert már süvített, vészesen közeledett a halált huhogó, sátáni rosszat adó bomba. Mikor robbant, lelkünk hullt egymás felé összetartozón, már várva, hogy az ingadozó szoba testünkre szakadjon, mely rémülten vonaglott egymásba.

Azután csend lett.

Sápadtan világított arcunk a sötétben, All kabátot kapva vállára kiszaladt. A mi barakkunkat érte kisebb bomba. Két szobát teljesen összeroncsolt, és minket másik két szoba választott el a haláltól. Hét halott volt, és vagy kilenc sebesült.

Kiszakított ajtókon, ledűlt barakkfalakon hordták őket a Vöröskereszt-barakk felé.

Láttam őket. Még bennük volt az élet színe, és sötétvörös foltok tarkállottak rajtuk.

Mikor All visszajött megmondani, mi történt, kért, én maradjak bent. Szakadatlanul csattantak a bombák,

körös-körül golyók süvöltöttek, szelték a márciusi[198] holdas éjszakát, és repeszek hulltak zizzenő neszezéssel. Én azt akartam, ő is maradjon bent, de kis vita után beláttam, hogy valóban ott kell lenni. Hangjában elkeseredett remegés volt, mikor mondta:

– Majdnem mind francia volt. – Mielőtt kiment, még egyszer kért, én maradjak.

– Ha bombavető közeledik, bejövök hozzád – mondta az ágy fájához támaszkodva, és szeme szemembe kapcsolódott. Nem mondtuk ki, de mindketten tudtuk, az a pillanat úgy belénk égett, hogy soha nem felejthetjük el a másik karját, testének tapadását, melyet a halál lehelete egymáshoz forrasztott.

Mondanom sem kell, hogy nem tudtam bent maradni.

Este ½ 8

Egy kép van bennem: Auschwitzban vagyunk. A nap forrón tűz, egy szál ruhánk nincs rajtunk, a kezünkben tartjuk, letesszük a földre a porba, és arra ülünk. Már van egy csúnya, piszkos színű, agyonstoppolt ingünk meg nadrágunk.[199] Ha hosszú a szára, felgyűrjük combig, és úgy, mezítláb megyünk. A cipővel spórolni kell.

Én ülök a földön, és a bokámról szedek le egy éppen fölfelé igyekvő lomha tetűt, mikor Klári (Glancz) megszólal.

Előttem áll, a ruha rajta van, és megfoltozhatatlanul tátonganak a rojtos szélű lyukak. Előző nap fertőtlení-

[198] Tévesen írtam, már április volt *(a szerző jegyzete)*.
[199] Bugyi *(a szerző jegyzete)*.

tőbe volt, és ezt adták neki a másik kifoltozott helyett. Minden fertőtlenítés egy-egy tragédia nekünk. Előttem áll rongyosan, kopasz fején már meredeznek fölfelé a hajszálak, és feketére sült arcában sehogy se találom azt az üde bájt, amely oly vonzóvá tette. Hűvös levegő szántja a krematórium füstjétől bűzös levegőt, és én fölveszem a ruhám. Pár nappal előbb jöttem ki az ambulanciáról,[200] és mivel ott segítettem (lázmérés, Appell-számolás, bilihordás, ágytáladás), kaptam egy egész helyes és jó szövetruhát. Fölveszem, Klári végignéz rajtam, azután magán, válla rándul, feje dacosan kissé hátravetődik, és hangjában a tréfa mellett kis irigység érződik, amint mondja:

– Hiába. Az úr még a pokolban is úr.

Fájón vonaglik a szám, mert átvillan rajtam, otthon mit szenvedett a nincstelenség miatt, és én jól öltözött voltam. Hangom fojtott, szemrehányó és mentegetődző.

– Klári...

Szép, szomorú szeméből nagy cseppek gördülnek, és nekem nagyon fáj. Simogatom, zokogni kezd. Cserepes szájjal suttogja:

– Tudod, tegnap egész nap ott voltunk. Szomjan, étlen, meztelenül álltunk a napon. Estefelé hideg lett, esőben jöttünk a kétórás úton, és itt a barakkban hideg zupa várt. Üres, gusztustalan lötty. A pokrócok még nem érkeztek meg a fertőtlenítőből, és egész éjszaka a puszta deszkán vacogtunk összebújva, tízen a kis helyen, mint melegedő birkák. Nem lehet bírni!! – csattant ki belőle, majd száját összeszorítva folytatta: – Tudom, hogy lehet bírni, akarom bírni, csak úgy kitört belőlem.

[200] Vesemedence-gyulladással érkeztem Auschwitzba, kénytelen voltam befeküdni *(a szerző jegyzete)*.

Már nagyon vágytam veled beszélni, de az örökös blokk-speere[201] miatt szinte lehetetlen. Úgy őrzik az ajtót, mintha országot érő kincsek lennének a barakkban, és még vécére is csak csoportosan mehetünk. Különben te is tudod ezt jól. És ne haragudj, azt csak viccből mondtam, hogy az úr még a pokolban is úr.

És most fülemben cseng ez a pár szó. Akaratlanul rá kell gondolnom, ahogy fekszem itt deszkával bekerített kis kuckómban (csak egy oldalon szabad), és az éjjeli-szekrényen egy kislámpa ég nekem, hogy tovább tudjak írni. Mert előbb, mikor jól belejöttem az írásba, abba kellett hagynom, sokan jöttek, helyet kellett csinálni, azután meg már nem láttam. Idegességemben sírtam, és All, látva, hogy nem tud most megnyugtatni, Pietrótól, a hollandtól, elkérte a kislámpáját.

Igaz, most Nikolau pár percre megzavart, de hamar elment, mert sötétedik, és a katonák nem szeretik, ha ilyenkor még mászkálnak az emberek. Most megpróbálok újra visszamenni pár napot.

Ott tartottam, hogy én is kimentem, és néztem, amint a holdfényben hordják a deszkákat, összetört ágyakat, hogy az alattuk fekvő embereket kihúzhassák. Bőröndöket hordtak ki, és cafatokra tépett ruhákat egy csomóba dobáltak, úgy válogatta ki mindegyik a magáét. All egy kézzel segített, figyeltem minden mozdulatát. Jól meg tudtam különböztetni, mert csak télikabátot vett, nadrágot nem, és hosszú, mezítelen lábszára fehéren villant. Egy megmaradt fal recsegve dűlt össze, és én szám elé kapva kezemet, fojtottan kiáltottam:

[201] Nem emlékszem, mit jelent ez a szó, talán azt, ha nem engedtek ki, csak bent beszélgettünk *(a szerző jegyzete)*. [Vö. német sperren 'elzár, eltorlaszol'.]

– All!!!

Megdideregtem, és éreztem, hogy ez az ember már nagyon fontos nekem.

Később odajött, és addig kért, amíg be nem mentem a szobába.

Másnap egész délelőtt légópincében voltunk. A lágert egy kis tónak nevezett pocsolya veszi körül. Vize piszkos, tetején nyálkás szappanbuborékok. Sokan kis deszkapallókra állva ott mosakodnak, ott mosnak. Ott mosnak lábat és edényt (tévedtem, nem folyó, állóvíz). A mi barakkunk mögötti részen egy gyár van, már több bombát kapott. Pincéje jó, oda mentünk.

Leülni nem lehetett, összepréselve álltunk a keskeny pincében. Kétoldalt lócák, középen kis út. Nikolau ült, át akarta adni helyét, de én nem akartam odaülni, mert előző nap mondta, hogy sok tetű van a szobatársainak, és ha nem muszáj, nem akarom fölszedni (mind ott ültek egy csomóban). Azon az éjszakán ott ültünk a légópince előterében (bent már nem volt hely), két kis széken összetörődve, egymás vállán aludva fél-fél órákat.

Másnap délelőtt jött a parancs: – Két óra múlva indulás másik lágerba.

Mindenki örömmel készülődött, mert szinte lehetetlen maradni élve. Mindent egyedül pakoltam, mert All keze nagyon fájt.

Délben indult a csoport, kb. 1000 ember. Kis kocsikon húzva pakkját. Szomorú karaván. A betegek a pakkok tetején ültek. Én gyalog indultam, de már egy óra múlva olyan fáradt voltam, hogy lemaradtam. All is lemaradt, velem jött, majd fölültetett a kocsira.

Az út... ha visszagondoltam arra, mikor jöttünk, nagyon megváltozott. A levegőben porfelhő úszott, az

összedűlt házak törmelékeinek pora füsttel keveredve, ahogy a házak égtek. Nem tudtak leülepedni, mert egyre újabbak dűltek össze. A rend már nem volt sehol. Járdán, úttesten nagy halom törmelékek. Emberek kosarakba szedték közülük a fatörmelékeket. Mindenütt leszakított villanydrótok, szerterepült papírok, üzleti levelezések, számlák. Tereken összegyűjtött kacatokat égettek óriási csomókban.

Három órát jöhettünk, mire ideértünk Kasowitzba.[202] A városon kívül egy kis falu, vagy még inkább úgy, mint Pest és Rákosszentmihály. Egy nagyváros melletti kis község. Sok fa, kis szántóföldek, és nagyszerű levegő! A láger óriási, és koncentrációs, szigorú. Nem lehet a városba menni, és első este két férfit agyonlőttek, mert három méterrel túlmentek a kerítésen.

All mellettem fekszik, és már nagyon türelmetlen. Nem beszél, de forgolódik. Megmondtam, hogy most nem akarok beszélgetni. Egy óráig csendben volt, de most már játszik. Nem beszél, csak nyöszörög, mint egy gyerek. Nem tudok rá haragudni, pedig megzavart. Azt hiszem, legjobb lesz, ha most abbahagyom, elintézem a lefekvés előtti dolgokat, friss kötést teszek a kezére, és úgy folytatom.

½ 10, folytatom. All nem akarja, hogy írjak, mert nem tud aludni. Zavarja a fény, meg az, hogy most belül kell neki feküdni. Fejét a mappát tartó karomhoz hajtja, és minduntalan megnyalja a karom, nyelvét szája sarkán kidugva. Látva, hogy nem hagyom magam zavartatni, izeg-mozog. Most végre elcsendesedik, csak a kezét érzem, amint a combom mellett motoz, mert egy bolhát akar megfogni, sikertelenül. Kint most ágyúk dörögnek,

[202] Úgy emlékszem, Krasowitz *(a szerző jegyzete)*. [Kraschnitz, ma Krośnice, vö. 39. jegyzet.]

de távolabb. Hangjuk nem éles, mennydörgésnek hallatszik.

Pár nappal ezelőtt írni kezdtem, de abbahagytam, mert elfogott a bolond sírás.

Esett az eső, mikor megérkeztünk. A lágerutcán bútorok voltak halomba dobálva. Ágyak, székek, éjjeliszekrények, szalmazsákok, asztalok. A csoport, amint megérkezett, azonnal széjjelszedte. Mint a nyüzsgő hangyaboly, úgy cipelték a darabokat. Érdekes egy ilyen megérkezés.

Rendetlen, üres szoba, kályha nincs, ablak rossz. A férfiak pár óra alatt lakályossá teszik. Felkutatnak mindent, ágyakat állítanak, polcokat ácsolnak, kályhát csinálnak. Én remek sarkot kaptam itt. Elég bő hely, egy spanyolfal úgy, hogy csak egy szabad oldal van, azt, ha akarom, elfüggönyözöm. Egy pici szoba. A szoba egyik falát iratállvány foglalja el (irattárban látni), pár rekeszt a mi dolgaink foglalnak el. Az éjjeliszekrény teljesen rossz volt, de Péter (Pietró) megcsinálta. All keze egyre jobban fájt, úgyhogy egyedül kellett kipakolnom, ágyat csinálnom. Csak olyan ideigleneset, mert már erősen sötétedett, és még nem volt meg az elsötétítő fatábla. Allen másnap megcsinálta az ágydeszkát.

Mindegyik készségesen ugrik, ha akarok valamit. Lágerviszonylatban jó dolgom van. A saját személyem imponál, és All után is. Mindenki szereti őt. Beszédüket nem értem, csak látom, hogy jönnek hozzá, kérdezik, és ha beszél, hallgatják. Mindenütt ő a szobakommandant, ha össze kell valamit írni, ő csinálja. Most sok barátja van itt, mert franciák vagyunk. Itt minden nemzetiségű együtt van, nincs keveredés. Most én vagyok francia. A név Galló maradt, mert a francia tiszt, aki kommandánsa az összes franciának, azt mondta,

hogy ott elkezdte, most már jobb, ha marad. Sokan már nem is szólítják másképp. A tiszt is Gallót mond. Itt nagyon hajtják munkára az embereket, és aki beteg, felmenti az orvos (három nappal ezelőtt jött). Paul Galló és Frau Galló. A dolgozókártyánk is így van. Írást[203] már soha nem kérnek.

Nos, második nap katona jött, és mondta, hogy nagyon kevés a hely, egy ágyban kettőnek kell feküdni. Mi sem természetesebb, hogy mi nem idegennel, hanem egymással fekszünk.

Igen ám, de ha valóban a felesége vagyok, akkor sem szívesen egy szobában, ahol mások is vannak. All látta rajtam, hogy nem tetszik, de mivel nem szóltam, el volt intézve. De amint közeledett az este, egyre idegesebb lettem, míg végül sírni kezdtem. All faggatott, de én nem akartam megmondani. Végül megmondtam. Magyaráztam, hogy az nagyon jó, ha együtt fekhetek vele, hogy az emberek mit mondanak, itt különösen nem érdekel, különben is mindenki azt teszi. Egyszerűen saját magam miatt, mert ízléstelennek tartom.

All azonnal azt mondta, ő nem alszik velem, a földre tesz egy deszkát, azon alszik. Ezt nem akartam. Kis önzés is volt bennem. Szalmazsák nincs, a deszka kemény, így kettőnk pokrócából elég jó ágyat csináltam, de ha kettőt kell, rossz. Meg minden ízléstelensége mellett csábított a gondolat, hogy együtt fekhetek. Oly sokszor kívántam a múltban, hogy ha a körülmények csúnyák is, meg akartam próbálni. Most minden csúnya, és ha át tudtam élni azokat a szörnyűségeket, ez igazán elviselhető. Gondoltam, megpróbálom egy éjszaka, és ha jólesik, most az egyszer fütyülök az ízlésességre.

[203] Iratot *(a szerző jegyzete)*.

Hát bizony, nagyon nehéz, bár jó. Jó érzés, de sokszor pirulok belül, és eggyel több lidércnyomás. Mintha az egész nem lenne igaz. Nem is igaz. Nem én fekszem itt, mellettem egy férfi. A szobában még három pár, és a többiek, a férfiak is párosával fekszenek. Reggel igyekszem elsőnek felkelni, és este utolsónak lefeküdni.

All már egészen megszokta. Úgy látszik, a barátoknak tetszem, mert nagyon megelégedett, néha az az érzésem, hogy kicsit kérkedik velem.

Egyébként most nagyon kimerültek vagyunk. A keze ijesztően csúnya, egész karja vörös és dagadt. Ő a fájdalomtól kimerült, én a borogatástól. Minden órában friss borogatás, éjjel is. Igazán szívesen csinálom, de néha végiggondolok mindent, sikoltani szeretnék, majd tombolni. Bolondul várom a háború végét, de ugyanakkor kicsit félek is. El kell válnom Alltól, már nagyon fog hiányozni. Vannak órák, amikor elfog a félelem, X. Y.[-t], N. N.[-t] nem találom otthon, Allt meg itt hagyom. De még ha úgy is volna, akkor is mennem kell. Hív a betű, a nyelv. Különben sem lenne jó. Most nagyon jó, de ha megindul a rendes életünk, nem tudná azt nyújtani, amire vágyok. A nyelvet nem értem, tehát szellemi kielégületlenség lenne állandóan, és mellette nem tudnék fényt, ragyogást érezni. Még ha nem is találnám őket, akkor is inkább az ő emlékükkel egyedül, mint All-lal, akit igazán megszerettem. De az valami más. Még sok írnivalóm volna, de most nem tovább. Ezzel a gondolattal akarok elaludni.

X. Y.!!!

Inkább Veletek, ha kell, az emléketekkel, egyedül.

De nem!! Ti vagytok. Legalább Te legyél!!!!

Nagyon nehéz a fejem, aludtam. A kimerültség most jön ki rajtam. Legszívesebben most is aludnék, de nem jó. Éjjel nem tudok akkor, meg nagyon akarok írni. Mosnom is kell még ma. A kályha egész nap foglalt, sehogy sem kerül sor vízmelegítésre. Bevallom, már nagyon unom az örökös mosást, viszont a piszkot utálom, hát mosok. Szappan már alig, de addig csak kitart, amíg jön az orosz. Három-négy napot jósolnak még. Hinni akarom, hogy nem csalódnak, a legvégét járja már Breslau.

Elsején mondták, akik a városból jöttek, hogy ahol mi voltunk, már ott vannak, és a városban már olyan nagy a füst és por, hogy tíz méterre sem lehet látni.

Most szalad az egész szoba nézni, mert egy nagy luftballon ereszkedik le. Pietro is szalad. Itt ült, a ceruzám hegyezte. Lusta voltam felkelni. All meg egy kézzel nem tudja. Pietró sokat szomorkodik. Volt neki egy asszonya, és az a városban maradt. Félti. Százával halnak óránként. Nagy bombák hullnak, keresztülszaladnak az épületen, le a pincébe. Már nincs mentés, lehetetlen annyit menteni. Ott maradnak az összeomlott házak alatt. Asszonyok, gyerekek...

Tegnap sokan jöttek a városból, már majdnem minden láger itt van. Alig van már ép ház, és volt utca, ahol csak úgy tudtak keresztülhaladni, hogy pokrócot terítettek a fejükre. Már nem kell barikádokat csinálni. Az összeomlott épületek a barikádok. Még pár nap, és Breslau egyenlő lesz a földdel.

Ma délelőtt 9–12-ig ultimátumot adott az orosz, de a német válasz az volt, ami első naptól: „Győzelem vagy halál."

Sajnos nem értettem jól, mit mondott All. Ma egy delegáció ment a városparancsnokhoz (Festung kommandant),[204] hogy ez nem mehet így tovább. Hajtják az embereket, enni alig adnak. Engedjék az Ausländere[ke]t átmenni az orosz oldalra. A választ nem értettem jól: Keine fragen – hogy azt nem kérdezni? Viszont az oroszokhoz engedély nélkül lehetetlen. Persze már kiforgatják a dolgot. Nikolau úgy hallotta, hogy ma át kellett volna menni az oroszokhoz, de holnapra halasztották, mert még nincs itt minden láger. Most meg jön All, és mondja, hogy holnap az összes francia átmegy a közeli cukorgyárba. Tizenöt perc lehet innét. Ott francia katonák vannak, érdekes lesz a francia teljesen külön. Ez már jó jel. Nemcsak az következett be, amit két héttel ezelőtt akart az orosz, hogy az összes ausländer városon kívül legyen, hanem már szortírozzák is őket. Én sajnálom ezt a szobát itt hagyni. Igaz, most sokan vagyunk, nagy a rendetlenség, de nekünk egy nagyon jó kis sarok van, valóságos szoba.

Mikor lesz már az, hogy legalább egy hónapig lakhatok egy helyen. Átsuhant rajtam, hátha ott még jobb helyem lesz. Ki tudja. Vagy ha ott nem, de már nemsokára. Jól tudom, ha végre az oroszok kommandíroznak, lesz egy nagyon nehéz szakasz. Csoportosítás, tömörítés. Most arra gondolok, egészen a franciákhoz megyek én, a magyar. Mi lenne, ha hirtelen indítanának, mi nem tudnánk, hová, és csak azt venném észre, hogy útban vagyok Franciaország felé. No, de nem megy az olyan gyorsan. Különben is több idegen nemzetiségű nő van közöttünk egy-egy franciával, úgy, mint én All-lal.

[204] Festung 'erődítmény' (német); értsd: Karl Hankéhoz.

Igaz, ezek legtöbben a férfivel mennek. Még ha meg is történne, úgy gondolom, legfeljebb egy hónap késéssel lennék otthon.

Egy hónap. Bizony, egy hónap is nagyon hosszú, mikor lázas sóvárgással számoljuk a napokat, sőt órákat.

Most már azok is itt vannak, akikkel el kellett volna menni Allnak innen, amikor miattam visszamaradt. Kevesen jöttek belőlük, legtöbbjük a pincében maradt holtan.

Ernst sem jött. All egyre kérdi mindenkitől, de senki sem tudja. Legtöbb a légópincében látta utoljára. Nem beszélünk róla, de mindketten feszülten figyeljük, ha nyílik az ajtó, talán most jön Ernst. Néha ilyenkor találkozik a tekintetünk, és tudjuk, a másik mire gondol. All járja a többi barakkot, nincs-e másutt. Pedig tudja, hogy ha Ernst jött volna, már az első órákban megkeres minket.

Nagyon fáj a gondolat, és csökönyösen hisszük, hogy Ernst, a kedves, haszontalan, csibészesen nagy kölyök volt olyan okos, hogy mikor már nagy volt a tűz, jobb helyre ment.

Bár most ez a legjobb hely. Eddig nem volt orvos. A lágereket nagyon elhanyagolták orvosi szempontból. Egyfolytában hat hétig nem láttam orvost. Hét nappal ezelőtt jött, és már hat érkezett. Féltik az életüket.[205] Állítólag egy magyar is. Ha valóban, elmegyek kicsit beszélgetni.

[205] A németeket is ezek az orvosok gyógyítják *(a szerző jegyzete)*.

Ma nagyon rosszul érzem magam. Fáj a fejem, szédülök, fejem fáj, és lázam van. All reggel nem hagyott békén, hogy ne csináljak semmit, feküdjek vissza. Nem kellett biztatni. Elaludtam. Ő közben egy kézzel elvégezte, amit én akartam (már nincs nagy fájdalma), és főzött. Tudja, hogy nagyon szeretem a makarónit, és azzal ébresztett föl, mikor kissé kinyitottam a szemem, hogy két perc, és tálalva van a makaróni.

De a makaróni ott maradt a tányéron. All itt ül mellettem, a fejét nyomogatja, a térdét veri dühös, elkeseredett tehetetlenséggel, öklének izmaiban kimondhatatlan fájdalmak remegnek, szája kínzottan vonaglik, és látom, hogy titokban a szeme sarkához nyúl. A sebesült franciák érkeztek meg. Én nem láttam őket, de All kiszaladt megnézni. Kereste sok-sok jóbarátját. Talált is eleget, de hogyan!

A Clauschewitz Schuléból[206] jöttek. Ott voltak azok is, akikkel Allnak kellett volna menni, ha nem marad miattam. Sok halott, és akik megmaradtak, azoknak is jobb lett volna meghalni legtöbbjüknek.

Ma éjjel két órakor sípszóval ébresztették a franciákat, és akik nem voltak betegek, mind mentek a sebesült honfitársaikért. Most nem kellett őket hajtani dühös vezényszóval, egy sem búját el szekrénybe, szekrény mögé, ágy alá, vécébe. Gyorsan öltöztek, és indultak az éjszakába megmenteni őket a biztos haláltól. Talán jobb lett volna nekik, ha ott maradnak.

Csak most érkezett meg a gyászos csoport, nehéz volt az út. Kevés kiskocsi, hordágy és bőrönd meg sebesült.

[206] Az egykori Clausewitzstrasse (ma ul. Józefa Haukego-Bosaka) 33–35. szám alatti elemi iskolából.

Négyszáz szerencsétlen. Négyszáz fiatal élet elrontva. És mennyi még, ezek most csak így egy csomóban. Ruháik tépetten lógnak, majdnem mezítelenek. Látni, hogy úgy vannak, ahogy a szerencsétlenség megtépázta őket. Kötések nélkül, megfeketedett vérfoltokkal fehérlő testükön. A frissen szivárgó vér kis erekben vág utat a feketeségben. Kezek nélkül, lábak nélkül, megfeketedett szemüregekkel, megfeketedett, összeroncsolt, égett arcokkal.

És élnek!!!

Szörnyű!!!

Hol vagy mégis?!!! Nincs valami bajod? A Te gyönyörű két kezed ugye megvan, és tud futni a lábad. És arcodon teljes egészében ott van kisfiús bájod. Szikrázó két ámuló csodaszemed, ha szomorúbban is, de néz?!!! Villog benne az élet?!!!

– Akarom!!!! – sikolt bennem a vad, erős, párját féltő asszony.

– Akarom!!!! – sikoltja a rajongó áhítattal szerető jóbarát. Oly mindegy most, hogy Emberem leszel-e újra a jövőben, vagy csak jóbarát. Oly mindegy. A jóbarát, aki bennem él, pontosan úgy félt téged, mint a szerelmes asszony.

All az ágy másik végében ledűlt, sápadtabb az arca, mint máskor. Nem beszél, csak a feje inog egyre, mint aki magában beszélget és nem is tudja, hogy az ágyat veri ökle. A muhlberg-wegi lágerben egy szobában huszonkét jóbaráttal volt, és most egy maradt meg belőlük, az is sebesült. All leül, feláll, nagy, puha léptekkel fáradhatatlanul járja a szobát.

És én egyre jobban vergődök. Beszéde nyomán látom a csonka fiatal testeket (legtöbbjük 20-22 éves), megfeketedett vértől foltosan, az üres szemeket, melyek

mögött rémület tanyáz, és érzem a gondozatlan sebek bűzét, és minderre a sok borzalomra rárajzolódik a Te ruganyos szép tested, fejed. Természetesen Jenőre, Ferire, Margitra is gondolok féltőn, de az valami egészen más. Érted vad, kétségbeesett lélekkel vergődök.

X. Y.!!! Ugye megmaradsz nekem?!!! Még ha másképp nem adja a Sors, egy kézzel vagy egy lábbal. Csak legyél. Csak arcod, melyen ott ragyog lelked csoda szép sugárzása, az maradjon meg.

All kiment, újra visszajött. Majdnem mindnek kiégett a szeme.

Jaj... jaj... őrjítő. Ugye épen marad csodaszemed?!!! Nem mintha akkor nem éppen úgy szeretnélek, de mekkora kín a tönkretett élet. És félek, ha nagy bajod történne, nem akarnál tovább élni csonkán, és nem jönnél vissza hozzám. Pedig én akarom. Akárhogy is, csak gyere. Ha más nem, a hangod csak megmarad.

Nem találok szavakat, feszül, pattan az agyam. Halványan vibrál bennem az az érzés, mikor egy évvel ezelőtt elkeseredett asszony-kínomban halálod kívántam. Ugye nem fizet ezért a Sors?!

Érezd... bárhol vagy... bárhogy vagy... én akarlak!! Akárhogy, akármint, csak gyere vissza hozzám. Változatlanul foglak szeretni.

Egy óra múlva

Abba kellett hagynom. Pihennem kellett kicsit.

Hirtelen abbahagytam az írást, és egy levelet írtam a szerkesztőségnek. Előreláthatólag Allnak előbb lesz módjában elküldeni, mint nekem, de főleg azért, hogy ha azután hagynám itt a szép világot, miután Alltól elváltam, legyen valaki, aki tudatja velük, hogy mostanáig éltem.

Hogy miért a szerkesztőségnek? Mit tudom én, ki él azok közül, akiket szeretek. Az újság viszont biztosan áll. Ha N. N. él, és továbbra is .....,[207] azonnal megkapja és továbbítja X. Y.-nak. Ha N. N. nincs, megpróbálják továbbítani. Ha nem sikerül, pár nap múlva újra meg újra.

Mögöttem lévő szobában tangóharmonika szól, ágyam mellett víz csobog. All mossa egy jóbarátja megpörkölődött arcát, fülét, nyakát, felsőtestét. A vágás után megpörkölt disznókra kell gondolnom, és összerándul a szám:

– Mindez egy emberért!

Mondtam, hogy felkelek és segítek, de All nem akarta. Szereti a barátját, és ő akarja.

All... Még mindig nem tudom, mi van benne, nem beszél róla. Egyszer sem mondta, hogy szeret. Csak ha jön-megy, egyre megáll, és néz rám hosszan. Ha alvás után fölnyitom szemem, majdnem biztos, hogy találkozik a tekintetünk.

– Az nagyon szép, ha te alszol – mondja, és simogató mozdulattal csukja le szemem.

– Ha te nevetsz – mondta tegnap, mikor szomorú voltam –, az nekem fél egészség.

[207] Szerkesztő.

És amikor pár nappal ezelőtt sírtam, akkor még nagyon fájt a keze, a fejéhez kapott: – Kész halott vagyok, ha sírsz. Fáj a kezem, és ilyenkor a szívem is.

Legnagyobb passziója, ha az orromat csókolja. Nyelve a legváratlanabb pillanatokban végigszántja, hiába védekezek, szájába kapja. Még feküdtünk reggel. Hatalmas teste elnyúlva, és én összegömbölyödve mellette. Hosszan nézett, simogatón, elkomolyodott arccal.

– Kicsi Olga. Az egész nő egy kis darab. Ha minket előbb indítanak haza, okvetlenül akarom, hogy te kórházba menj. Ott jobb, mint lágerben élni. De az orrod minden körülmények között magammal viszem. Az orroddal akarok menni.

Akaratlanul arra gondoltam, hogy mennyire szeretem én a Te orrod. Mint külön kis lényt. És azt hiszem, egy orrot csak akkor szerethetünk, ha a tulajdonosát is szeretjük.

Különben mindegy.

Úgy vagyok vele, hogy amit ad magából, azt elfogadom, többet nem kérek. Ha rosszkedvű, nem teszek szemrehányást, ha jókedvű, természetesen megjegyzés nélkül fogadom. Pontosan ennyit veszek el belőle, amit önként ad. Pontosan úgy fogadom el, amilyen. Mostanában már többet beszélünk, a közöttünk lévő feszültség teljesen fölengedett, és akkor érzi magát legjobban, ha itt ül az ágy szélén. Ha sokáig írok, nem mer zavarni, de tréfás, gyerekes nyöszörgéssel adja tudtomra, hogy van, ne felejtkezzek el róla. Most, hogy olyan tehetetlen volt a keze miatt, és én olyan fáradhatatlanul segítettem, borogattam éjjel is, érzem, még jobban hozzám kapcsolódott. Valami kellett neki a napokban, azt hiszem, a kötés nem volt jó. Jött, és hirtelen nem látott

meg engem. Tréfás és mégis komoly nyugtalansággal kérdezte:

– Hol van az én Olgám?

– Nagyon szeretném az írásod olvasni – és hangjában erős vágy.

(Most jött a második jóbarát, feje bepólyálva.) Órája éjjel-nappal az én karomon van, de nem adja nekem, mondta, mert két éve megvan, és sok minden fűződik hozzá. Napokig javított órákat, de egyikből sem sikerült karórát csinálni.

1945. IV. 8.

Három nappal ezelőtt, ahogy leírtam a dátumot, éppen jött All mondani, hogy másnap külön barakkba kell menni a munkaképteleneknek, és külön, akik csak pár napi pihenőt kaptak.

Egy óra múlva

Újra sehogy sem megy az írás, álmos vagyok, aludtam. Igazán nem tudom, miért, mert éjszaka szünet nélkül alszom egész éjjel. Legkésőbb kilenctől ½ 6, ½ 7-ig. Éppen ma gondoltam, hogy ha így haladok, hát kövér leszek. Nagyszerűen nézek ki, a színem remek. Most már a lábam is begyógyult. Tegnapelőtt újra megjött a menstruációm, most már teljesen normál. Igazán az kellene már, hogy hazamehessek. Az előbb mondta All, hogy a végén minket nem az orosz, hanem az amerikai fog fölszabaditani. Naponta cca 10 kilométert tesznek

meg, és állítólag a harapófogó még össze nem szorított területe kétszáz kilométer. Ezt minden oldalról elfoglalni meddig tarthat? Még végül igaz lesz, amit én mondtam, hogy május elsejére megkapjuk a békét.

De mi lesz akkor? Egyre jobban félek, hogy nem engednek egyhamar haza. Gondolom, nem csak úgy csoportokban terelik az embereket haza, megkérdik majd, miért voltak itt? Be kell majd bizonyítani, hogy valóban a kényszer terelt ide. Lehetséges, előbb még iratokat kell kérni. Lehet, hogy azonnal munkára fogják be az embereket. De mondjuk, ha a magamfajta betegeset haza is engedik, hisz dolgozni nem tudok, nem tartják-e valahol itt...?

Nagyon nehéz a szívem, félelmek gyötrik.

És egyre nehezebb itt. Három nappal ezelőtt egyszerre hallottam meg, hogy külön kell menni a dolgozóknak és nem dolgozóknak, meg azt, hogy két magyar orvos is érkezett. Összesen már nyolc orvos. Rengeteg a sebesült, egy nagy barakk már valóságos kórház lett. Sok-sok szanitész, és sok ápolónő. Katonák is sürögnek-forognak, látni, hogy törődnek az emberekkel.

Nekem volt egy nemdolgozást engedélyező kártyám, de Allnak csak pár napra szóló. Elmentem hát a magyar orvosokhoz. Nagy örömömre azok, akik a másik lágerben voltak. Pálos, aki már ott is szimpatikusabb volt, nekem kimondottan örült, és mondta, érdeklődött, én hol vagyok, de nem tudták megmondani. Kértem, írjon egy nemdolgozó cédulát Allnak is. Elmosolyodott, és azt mondta:

– Együtt akarnak maradni? Szívesen. Én szeretem a szerelmet. A szerelem szép.

Azután mondta, hívjam el Allt, meg akarja vizsgálni. Formaság. És azt tanácsolja, a dolgozókkal legyünk

együtt, mert azoknak jobb a helyük, és több ennivaló lesz. De All nem akart. Legtöbb barátja nemdolgozó, de nem ez volt a fő ok. Ha ad is Pálos állandóan pár napos betegcédulát, muszáj minden hajnalban aufstehent csinálni, állandóan glédában kell állni, mindig nyakunkon a katonák. A dolgozók majdnem mind a polenek maradtak, és azokkal nem akartunk együtt lenni. Verekedősek és nagyon piszkosak, kevés kivétellel. Mindig azt mondták: a lengyel zsidók nagyon piszkosak. Ez tévedés. Nem a lengyel zsidó piszkos, hanem maga a lengyel, valláskülönbség nélkül.

Pálos igazán kedves volt, igyekezett rábeszélni, hogy azokkal maradjunk. Még a francia delegációból is elhívott valakit, hogy Allnak magyarázza meg a dolgot saját nyelvén.

Van itt egy magyar még, aki vagy 15 éve Varsóban él. Itt a dolgozó barakknak a kommandósa.[208] Már beszélt neki rólam, és most behívta, bemutatta (Ungert).[209]

Pálosra mint magyar orvosra nagyon büszke vagyok, mert van itt öreg professzor is, és őt nevezték ki főorvosnak, olyan agilis és jó operatőr. Az egész ember nincs több harmincévesnél.

Nagyon jó érzés volt. All láthatta, milyen varázsszó az a szó: „Népszava", ahová én tartozom. Kicsit megérintett a volt életem lehelete, és pár percre fölragyogtam.

Apropó! Amikor Pálos meglátta Allt, egy darabig nézte, majd végigsimogatta All szakállas arcát, és mosolyogva mondta:

– Kossuth Lajos.

[208] Értsd: a parancsnoka.
[209] Ez a neve *(a szerző jegyzete)*.

És valóban. Abban a pillanatban fölrémlett előttem az iskoláskönyvekben oly sokszor látott szép, intelligens, körszakállas, ovális férfifej. A doktor jól látta, valóban van valami hasonlatosság.

All...

Ha elgondolom, milyen különös. Hogy egymásra tud találni két, lelkileg hasonló ember szavak nélkül is. Valahogy megérzik, hogy a másik hozzá való. Nem tudtam róla semmit. Pár nappal ezelőtt sokat beszélgettünk, akkor tudtam meg, All nagyon komoly. Nemcsak a könyveket szereti és írogat maga is, de nem táncol, imádja a csendet. Sokat betegeskedett, egyre fáradt. Éveken keresztül egyre a szanatóriumokat járta (valami speciális asztma). Ha jól értettem, jól állnak anyagilag, autó, két ház. A szanatórium sokba került, és a tanítás. Nevetnem kell, All szakálla becsapott. Azt hittem, vagy harminckettő, és mindössze huszonnégy éves. Még két évet kellett volna tanulnia, hogy a diplomát megkapja. Ha jól értettem, mérnök. Valami technikai mérnök, és most magyarázza, hogy tud órákat is javítani, de tulajdonképpen az csak játék. Elektromos készülékek, orvosi műszerek stb. óráit érti. Gyakorlatban is, mert nyolc hónapot dolgozott ilyen gyárban. Ellenőrizte ezeket az órákat. És ha panasz volt, ő nézte meg, mi a hiba. Tévedek. A diplomát már megkapta négy év speciális tanulás (matematika) után, és annyira meg voltak elégedve, hogy megkérdezték, nincs-e még barátja, aki ott tanult (Lyonban). Mindössze négy ilyen iskola van az egész országban, és nagyon keveset vesznek föl.

A beszélgetés után sokáig gondolkodtam. Sokszor bennem volt a csodálkozás, hogy „órásban" megtaláltam azt, ami elég sokat váró énem kötni tudja, hogy megvan benne mindaz, amit várok, csak hát nem

tudunk beszélgetni. És most kisül, hogy sok-sok ember között ösztönösen megéreztem a hozzám valót (szellemileg) szavak nélkül is.

Később

Füstpamacsok csapódnak az ablakhoz. Itt nincs kályha.

945. IV. 10.

(Itt géppel írt szöveg következik.)

Hogy milyen érzés? Nagyon jó. Egy olasz hozta a gépet hivatalos dolgokat gépelni. Elkértem egy kicsit, megpróbálom majd felajánlani segítségemet, akkor többet lehet majd itt a gép. Itt nagy divat az organizáció szó, amely finoman van mondva, valójában lopással egyenlő. Mindig mondom, hogy ha tudnám, sikerül egy gépet organizálnom, hát én is megtenném, pedig nagyon ügyetlen vagyok hozzá. Persze most már nagyon lassan megy. Nem is az, hogy már egy éve nem gépeltem, de egész más típus. Sok írásjel, ami nem fontos, és otthon a hosszú betűk voltak helyette.

Stoppolnom kellene, meg mosni, fejet is mosni, de képtelen vagyok abbahagyni. Pedig már a hátam is fáj. Az elmúlt órában három bomba esett a lágerbe. Sok sebesült és halott is van. Egész biztosan direkt volt. Természetesen nem az oroszok, hanem a németek csinálták. Nem akarják könnyen adni. Minket is megtizedelnek egy kicsit. Egyik bomba a konyhára esett. Remélem, főzni azért lehet.

Sok, sok írnivalóm van. Kár, hogy nem megy az írás. Igaz, most semmi sem megy. Csak fekszem, gondolkodom, és nem csinálok semmit. Kezdem magam elhanyagolni. Már nem rohanok úgy a harisnyámat stoppolni, ha kilyukad. Igaz, egyre kilyukad. Nagyon lassan megy az írás, én már megszoktam, hogy rohannak a gondolataim.

Éppen most mondja All, hogy az olasz megsebesült. Föl fogom ajánlani munkám, így talán itt lehet a gép, és használhatom. Nagyon jó lenne. Remek kis táskagép. Jó lenne hazavinni. Bennem a gondolat, hogy az enyém már nincs meg.

Miről is akartam írni tegnap, mikor hirtelen abbamaradt? Füstpamacsok csapódtak az ablakhoz, kint főztek a férfiak szabad tüzeken. Ebben a barakkban nincs kályha, téglákból csináltak kis tűzhelyeket. A másik helyen meg úgy főztek, hogy egy barakk teljesen széjjelrepült a bomba által.[210]

(A gépelt szöveg után kézzel folytattam.)

Este 8

All már készül lefeküdni, én is. Csak még mosakodni szeretnék. Ebben a szobában (egész barakkterem) lehetünk vagy hatvanan. Nő mindössze vagy tizenkettő. Mindjárt lefekszem ebben a nyomortanyának beillő helyen.

Óriás terem, piszkos padló, meszeletlen fa falak. A gerendákon ruhák lógnak. Ágyak, matracok puszta

[210] Ez a mondat nem világos, de így van az eredetiben *(a szerző jegyzete)*.

földre tett deszkákon. Egyik ágyban dunyha szépen letakarva, másik helyen pokróc is alig. Székek, kofferek, edények. Megint egy sarokban sikerült ágyat állítani, de olyan kevés a hely, hogy az ágy alatt egy deszkára téve tartom az edényeket, kávét, cukrot. Másik deszkával letakarom, hogy a piszok ne hulljon belé.

All vetkőzik, most bújik be az ágyba. Hideg napok vannak, és jólesik majd az átforrósodott testhez simulni. Mert odasimulok erősen. Karját fejem alá teszi, és úgy alszom el. És éjjel is egy-egy kis felébredésnél összebújunk. Rendszerint úgy ébredek: kicsire gömbölyödve elveszve a hatalmas test körülfonó ölelésében. Mondhatnám azt is, hogy testem most először élvezi igazán asszony mivoltát éjeken át. Nem órák gyönyörére gondolok, amit a szerelem adott (ó, ha erre gondolok sóváran, csak sírni tudok), csupán arra, hogy elernyedt testtel kéjesen elterülni, úgy ébredni erős férfikarban.

Ha elgondolom, hogy nem egyedül fekszem férfival egy szobában, undorodom magamtól, de van bennem valami csakazértis. Jólesik, hát csak dühöngjön a másik énem. A bennem élő érzéki nő az örvend az éjszakáknak, és pökhendin néz szembe igazi „velem", aki szenved, és egyre csak a másik kart érzi, és zokog utána. Én sápadt vagyok belül nagyon a szégyentől, és a másik, a közönséges, akit úgy utálok, All karjára fekteti fejét, és úgy néz az ágyhoz közel haladó sóvár, irigy férfiak szemébe.

Nem látok tovább írni, jó, hogy sötét van. Nagyon szégyellem magam. Most képtelen lennék világoson All mellett feküdni. Vannak pillanatok, mikor elszorult szívvel érzem, hogy X. Y. ezt soha nem bocsájtja meg. Ezt az ízléstelenséget. De mérgesen rándítom vállam. Pokol volt, és ha enyhébb is az életem, most is

pokol. All-lal egy kicsit könnyebb. Olyan ez az együttlét, mint a morfium. Ha igazán szeret, el fogja nézni, ha meg nem szeret, minden mindegy. Vannak szép órák is benne. Két nappal ezelőtt másik barakkba kellett menni, és még egy ágynak sem volt hely. Egy téglából épített tűzhelyet kellett széjjelverni, hogy legyen hol aludni. Egész nap szaladgáltunk helyet keresni, holtfáradt voltam, beteg, már sírtam a kíntól, mikor All végre estefelé megcsinálta az ágyat, és mint kisgyereket, apásan sürgetett fekvésre, segítve. Nagyon jó volt megbújni mellette. Mint két elgyötört, fáradt vándor, úgy bújtunk össze, és körülöttünk mind elgyötört, fáradt vándorok voltak. All is érezhette, mert úgy szorított magához, mint drága kincset. Minden ilyen vándornap után, mikor este végre elpihenünk a fekhelyünkön, közelebb kerülünk egymáshoz.

X. Y. Én igazi Emberem!! Meg fogod Te ezt érteni?

X. Y.!! Hidd el, All sokat nevettet, de az a nevetés csak torokból jön.

Nagyon boldogtalan, elégedetlen vagyok. Túl nehéz helyzeten [sic] Téged akarlak. Téged vágylak. N. N. után is vágyódok. X. Y. még meddig? Mikor ragyog már rám csodaszemed. Látod, most lefekszem mellé, és nagyon szerencsétlennek érzem magam.

945. IV. 11.

Soha nem nézem meg, mit írtam előző nap. Nem akarom hangulataim az előző napiakkal befolyásolni. Gyönyörködni meg úgysem tudok bennük, mert nem szépek. Ha elgondolom... azelőtt mennyi szép kép, gondolat élt bennem, hogyan rakosgattam a betűket

mámorosan, szépettévőn. Ha erre gondolok, kétségbe kell esnem. Károg a holló:

Soha már... Soha már...[211]

Az ezüsthidat nem tudták a bombák lerombolni, a pergőtűzben továbbhaladok rajta, de belül... jaj, belül, valami nincs, valami összetört, attól félek. Káprázón ragyogó voltam belülről, és azt hiszem, soha többé nem tudok úgy káprázni. Ez a tíz hónap kiölte azt a valamit, ami ragyogtatott, és ez tragédia!! Most még csak elviselem, mert csökönyösen remélem, hogy ha vége ennek a csúnya életnek, ha újra ott lehetek közöttük, ha újra kezemben érzem X. Y. kezét, akkor talán újra. Talán. Ha nem... szerencsétlenebb leszek a legszerencsétlenebbnél.

Fél órára abba kellett hagynom. Munkára kergetés volt, és ez zavart, meg nem is szeretem, ha katona látja papírjaim. Még el találná venni.

Tegnap a városban a munkára hajtottak közül harmincan megsebesültek, és ma a betegek közül kellett menni ugyanannyinak.

Egyre többet töprengek, és utálom magamat. Ahogy utáltam az állatok módján összefekvő ukránokat, úgy utálom és látom állatnak magamat. Igaz, az más volt, mert összeölelkezve, hempergőzve, cicázva szeretkeztek egymás előtt, de úgy érzem, nem elég mentség, hogy én azt nem teszem. Finomabban, de ez is ugyanaz.

Várjunk csak, elemezzük kicsit. Tegyük fel, ha nemcsak mondva, de valóban a férjem, és a kényszer így hozta, itt kell élnünk, egy ágyban kell feküdnünk. Nem természetes-e az? Nem mindegy hát? Számít egy kis papír?

[211] E. A. Poe versére gondolok *(a szerző jegyzete)*. [Tóth Árpád fordításában.]

Nem számít, de úgy érzem, ha valóban a férjemmel feküdnék egy ágyban mások szeme láttára, az is nagyon rossz lenne. Maga az együtt fekvés bánt. És főleg az, hogy minden csúnyasága mellett jóleső. Ha azt mondanám Allnak, ez így nem maradhat, hát szemrehányás nélkül szorítana magának kis helyet a földön, vagy másik férfivel aludna, mert már a földön sem lehet helyet szorítani. Tudom, ezt kellene tennem. Akkor lennék az igazi, régi „Én", ha csúnyától, nyerstől irtózó lelkem le tudná győzni érzékeimet, és meg tudnék maradni továbbra is azon a ponton, hogy nem ismerem a „most háború van, mindent lehet" mondást. Ha csak annyira lenne számomra ez a háborús élet való, amennyire okvetlenül szükséges, elkerülhetetlen. Mondom, nem a papír hiánya (bár már feleségnek sem tudom elképzelni magam), mert annak idején a férjemmel sem tudtam volna egy ágyban feküdni.

(Ismét gépelt szöveg következik.)

Most volt itt a Lagerführer. Valamit kellett gépelni, az olasz tegnap megsebesült, és én írtam meg. Kár, hogy három hibát csináltam. Ha nem áll itt a Lagerführer, van időm kijavítani, de így nem sikerült, pedig lehet, hogy máskor is adott volna munkát, és a gép itt maradhatott volna. Kár.

Pár percig álltam a géppel. Mint ahogy a halott előtt megáll tisztelegni az ember, úgy álltam én most meg. Most hallottam, hogy meghalt az olasz. Nagyon fiatal volt szegény. Sajnálom. De milyen rossz is az ember, lelketlenül önző tud lenni. Vagy csak én vagyok ilyen rossz? Nem hiszem, én úgy gondolom, hogy ez örök emberi vonás. Mindjárt arra gondoltam, hogy a gép itt

maradt, de sajnos biztosan igényt tart rá a barátja, ez természetes.

Nagyon szeretném magam belegyakorolni az írásba. Látom, itt a legtöbb nagyon lassan gépel. Mit tudom én, még mikor lesz rá szükségem. Mit tudom én, mikor mehetek haza. Haza...

Még nem is írtam, hogy találkoztam három másik fajombeli [sic] nővel. Együtt voltunk Hochweilerben, az egyik velem dolgozott a Waschraumban. Nem örültem, jobban szeretem, ha minél kevesebben tudnak ittlétemről. Nagyon örültek nekem, mindenáron enni adtak, adtak kenyeret és zu kártyát.[212] Mondták, hogy jöjjek el mindennap, félretesznek ebédet, hazait, mert ők az orvosoknak főznek. De én nem megyek. Ott, még Auschwitzban, mikor igazán éheztem, még ott sem mentem csak az ennivalóért. Mert csak azért mennék mindennap. Különben nem vonzanak. Bolondul vágytam a magyar szó után, és most, hogy két hónapig csak németül beszéltem, valahogy nehezen megy a magyar. A kiejtésem nem elég tiszta, néha német szót is keverek belé, és akárhányszor rossz, helytelen szót alkalmazok. Magam előtt is hihetetlen, hogy ilyen gyorsan lehetséges ez. Persze csak egy hét kellene otthon, és újra belejönnék.

Otthon. Egyre nagyobb bennem a félelem, hogy soha többé nem tudok úgy írni. Ha valóban így lenne, mit is kezdenék az életemmel? Nem tudok a belső ragyogás nélkül élni. Így, hogy tudom, ez nem lesz mindig így, még csak megy valahogy, de ha arra gondolok, hogy soha többé, hát belém hasít a kín. De nem! Az nem lehet igaz! Ha igazán bennem volt, kell hogy visszajöjjön. All is azt mondja. Beszéltem neki a félelemről, és

[212] A lágernyelvben valószínűleg a zulage, 'feltét, rávaló' kiváltására szolgáló élelmiszerjegyet jelölte, vö. 108. jegyzet.

neki is az a véleménye, hogy pár hónap otthon és lassan visszajön az, ami volt.

– Visszajön az, ami volt... – suttogom magamban.

Lehetséges? Visszajön valóban? Milyen bolondul vágyom a ragyogás után. Nem ruhára gondolok most, csak arra a fényre, amely belülről ragyoghatott.

X. Y., Te mit gondolsz? Lehetséges, hogy soha többé, vagy valóban visszajön? Visszajön minden, ami szép volt és jó? Nem, semmit sem felejtettem el. Azt sem, hogy rengeteg volt a kín. De újra akarom, úgy, kínokkal együtt, mert azok a kínok, ahogyan égettek, belülről nagy fénnyel fényesítettek engem. Ha tudnád, mikor erre gondolok, hogyan ráz a belső sírás. Nem hallok semmit, nem hallom, hogyan hullnak a bombák, hogy szólít All, csak azt látom, ami volt.

Valaki fütyül. Mondd... hogy tudnám kifejezni azt, ami bennem ég? Hogy tudnám csak egy parányát visszaadni annak, ami most is bennem van. Miért, hogy csak dadogok, mint bénult nyelvű, aki valamikor beszélt, és most rémülten néz maga körül. Egyre néz, és mindentől, mindenkitől szeretné kérdezni, hát ez már mindig így lesz? Ugye nem lesz mindig így? Sürgetőn, követelődzőn kiált a hangja, könyörög, kér. Nagyon szánalmas az ember, aki most dadog, de nem felejtette el, hogy valamikor, nem is olyan régen, még énekelni is tudott. Csoda szép lélek-énekeket. Ha rátette kezét a betű-billentyűkre, dalolt keze alatt a gép, éledt, nem volt holt matéria csupán.

Tulajdonképpen azóta nem tudok írni, mióta bejöttek hozzánk a bestiák. Mikor az a rettenetes kavargás lett, egyszerre meghalt bennem valami.

Úgy vágyom valami szépet írni, de az eszembe sem jut, hogy erőltessem. De régen is így volt ez, mikor

mindenáron novellát akartam, és buta kis meséket költöttem, nem volt bennük semmi élet-íz. Ebben a pillanatban arra gondoltam, hogy talán én magam vagyok ennek az oka. Hiszen ha jól utánagondolok, nem is foglalkozom gondolatban az írással. Hallgatom a bombák csattanásait, nézem Allt, boncolom, hogy mennyire vagyok rossz. Vádolom, lerántom önmagam, hogy később mentségek után kutassak, lázas magamat menteni akarással, de nincs bennem az a mély befelé fordulás, amely ezelőtt olyan erős volt. Most, hogy ilyen intenzíven gondolok erre, talán a jövőben sikerül. Talán sikerül megtalálni régi magamat. Talán sikerül csak a testemmel élni a lágeréletet, és vissza tudok jutni lélekben oda. Ebben a pillanatban eszembe jutott egyik olasz, a tüdőbeteg Brúnó. Egyik nap azt mondja nekem, hogy én teljesen bolond vagyok, amiért írok. – Minek, úgysem fogsz hazakerülni. Nem halsz meg ma, meghalsz holnap. – Brúnó nem érti a német nyelvet, nem tudja használni a nyelvtanát, de azt jól tudja, hogy minden pillanatban leselkedik ránk a halál. Én is jól tudom, de olyan mindegy. Bármennyire is megváltoztam, az még mindig bennem van, aki a *Ne féljetek*-et írta. Talán ha az még mindig bennem van, talán mégis a régi vagyok? „Hogyha tudnám, hogy az utolsó óráimat élem, akkor is írnék."[213] Kell ez nekem, mint gyomornak az ennivaló. Hogy el

[213] Egyik háborús hangulatképem, amelyet kétszer visszadobott a cenzúra, harmadszor átcsúszott, megjelent a *Népszavá*ban *(a szerző jegyzete)*. [g. o.: Ne féljetek!, *Népszava*, 1943. március 3., 8.: „...Én, ha tudnám, hogy pár óra múlva meghalok és az öntudatom engedné, még akkor is írnék. Ha kitépnék a nyelvemet, nem siratnám, mert van papír és toll. Ha megvakulnék, még mindig ott lenne az írógépem. S ha leszakítanák a két karomat, még akkor is megcsonkított, földön vonagló testem betűkhöz hasonló ábrákat rajzolna a porba."]

fogja-e valaki olvasni vagy sem, az teljesen mindegy. Írni kell.

A három magyar nő van most előttem. Ők a továbbindulás előtt besurrantak egy házba, ott elbújtak, majd feltörtek egy lakást, később még egyet, nem is tudom, hányat. Ott találtak ennivalót, ruhát is, és természetesen kistafírozták magukat. Elgondolkodtatott a dolog. Én végig férfi segítségével boldogultam. Most is férfi etet. Ők nem szorulnak erre. Jól élnek. Az orvosoknak főznek. Reggeltől estig dolgoznak, nincs egy óra szabadidejük. Én kényelmesen, férfitől kényeztetve élek.

*

„Hiába. Hiába akarsz elűzni, már nem lehet. Lehet, hogy mindig nem hiszed, pedig úgy felszívódtam a véredbe, mint méreg. Ha tudnád, mennyire kellek Neked. Ha ijeszt is, már kell Neked a forróság, amely belőlem árad szüntelen feléd. Tudom, nem a testem, csak az, hogy vagyok, hogy élek, és ez mindennél többet ér. Ez olyan, mint az ér, a fő, mely átfut testeden, és kell Neked ahhoz, hogy élj."[214]

*

Meg akartam mutatni, milyen gyorsan megy pár órai gyakorlat után. Hol is tartottam? Hogy én férfitől kényeztetve élek. Most nem beszélek arról, hogy én nem tudnék reggeltől estig dolgozni. Hiszen még ott sem tudtam, ahol szinte életszükséglet volt. Még ott is sokat

[214] Részlet „Monológ" című, lírai hangvételű írásomból, amelyet kapcsolatunk kezdetén N. N.[-nek] írtam *(a szerző jegyzete)*.

feküdtem, miután ésszel, szorgalommal, lelkiismerettel kivívtam, hogy csak dirigálnom kellett, de hagyjuk ezt. Nézzük csak az erkölcsi részét.

Én elindultam, és hogy megtehettem, megcsókolt érte egy férfi. Most együtt fekszem egy férfivel. Ők elindultak, és betörtek lakásokba. Elvették a menekültek ott hagyott ruháit, ennivalóját. Háború van, mindkettőt szabad. Háború van, mindkettőt lehet. Egyik sem szép, egyik sem helyes, de mindkettőt meg lehet tenni. Most melyik nagyobb bűn?

Tudom, X. Y., Te azt mondanád, hogy inkább betörni lakásokba, mint hagyni, hogy egy férfi szája érintsen, akit nem kívánok. Igen ám, de Te jól tudod, hogy arra képtelen vagyok. Még ha éhen halnék, akkor sem. Ügyetlen vagyok mindenhez, ami furfangossággal jár. Ahhoz viszont nagyon jól értek, hogy férfinek nyújtsam a szám. Akasztófahumor van most bennem, mert magamban ezt mondtam: – Kérem, ez az én reszortom. – Nem tehetek róla, de még most a sok kérdés után is ezt választom, még lélekben is. Pestiesen mondva, valahogy jobban fekszik nekem.

Az éjjel Anyuval álmodtam. Álmodtam. Már nem tudom, hogy mit, de nagyon idegesek voltunk mind a ketten. Jenővel is álmodtam. X. Y. újra nem jön, pedig hogy vágyom rá. Meg N. N. sem jön. N. N. Ha végignézek gondolatban a sok teleírt oldalon, azt hihetem, hogy N. N. már nincs bennem, pedig nem úgy van. Sokszor gondolok rá, csak valahogy mindig kimarad, de az is lehet, hogy azért, mert X. Y. sokkal erősebben van bennem. Ez természetes is. Abba kell hagynom, újra hoztak valami gépelnivalót.

Kicsit beszélgettünk All-lal. Jókedvében volt, és mondhatom, hogy nagyon élveztem. El tudom képzelni,

hogy saját nyelvén hogyan tud beszélni, és ha érteném, milyen jó lenne.

(A gépelt szöveg itt befejeződik, kézzel folytattam.)

Most abba kell hagynom, nagyon fáradt vagyok, sokat mostam ma.

Óh, X. Y.... Ugye nagyon unod már örökös kérdésem: – Meddig még?

Csak még azt: Most volt itt Nikolau. Kérdem, miért jön olyan ritkán? Már másodszor mondja, hogy szégyenli rongyos ruháját. Mert ruhája csupa rongy. Valahogy örültem annak, hogy nem csak én vagyok olyan gyámoltalan. Nikolau férfi, mégsem tudott szerezni magának, pedig könnyű lett volna. Aki ért ehhez, annak mindene megvan. Az olasz sem vásárolta most az írógépet. Bizony... bizony, egyik ember ehhez ért jobban, a másik ahhoz.

945. IV. 13.

Kíváncsi vagyok, elég nagy-e a ponyva. All kérte egyik barátját, hogy hozzon a városból sátorponyvát. Nagyon jó lenne a szabadban ütni tanyát, kiválni a tömegből, de én azt mondom, most még hideg van sátorban.

Gyurót is nagyon várom, hoz-e valamit, mert Gyuro itt van, tegnap érkezett, Nikolau megüzente neki, hogy itt vagyok. Örültem neki. Gyuro mondja, hogy mikor dolgoznak, bemennek a házakba, a romoknál szoktak ruhákat találni. Nőit is, de azt félredobják.

Most majd hoz nekem. Bizony, nagyon kellene egy nyári ruha, harisnya, kombiné. Frida, az egyik magyar

nő, aki segített nekem a Waschraumban, tegnap adott egy kombinét, de nagyon régimódi. A betegszobában mindennap osztogatnak. A franciák adományozzák.

Még egy nő van itt azok közül, akikkel ott voltam. Most már öten vagyunk onnét. Blanka, a negyedik mondja, hogy jól él itt. Ami nincs neki (hús, zsír), azt lopja. Képtelen lennék. Mikor valóban éheztem, akkor is olyan ügyetlen voltam.

A többiek akarják, hogy estefelé, mikor már elvégezték a munkájukat, találkozzunk, és beszélgessünk. Maga a beszéd okos gondolat, mindig többször veszem észre, hogy kiejtésem nem elég tiszta. Az esti séta sem árt, viszont meglehetősen[215]

*

Olvastam most. Azokat a lapokat, melyeket januárban írtam, és elkeseredetten állapítottam meg, hogy sokkal szebb ott a stíluson. Mi van velem? Mintha az, hogy testileg csúnyán élek most, mintha kiirtana belőlem minden szépet.

Nagyon szenvedek most, ahogy olvasom. Milyen tiszta is voltam még akkor, és milyen mocskosnak érzem most magam. És nincs erőm kiszakítani magam, újra tisztának lenni.

X. Y., X. Y....

Olvasok... olvasok... közben nézek kifelé. Nem látom, csak az eget, aranylóan sárgás felhőivel. Széleik felé fehéresen fodrosodnak.

Nagyon fáj a lelkem.

N. N.[-nek] eszébe jutok-e néha?

[215] A szöveg itt megszakad.

Fáj a fejem, lehangolt vagyok. Túl minden kínon és szomorúságon a türelmetlenségem, a hiúságom is izgat. Már szép napok vannak, és nincs egy rendes, könnyű ruhám. Ott valahogy nem éreztem ennyire ennek hiányát, mert egy nagy tömeg volt ruhátlanul. De itt van a nőknek. Éppen most látom, hogy az egyik nő fehér szandált húzott, fehér vászonnadrágot és világoskék selyem ingblúzt. Üde, és fáj, ahogy végignézek agyonmosott, foltozott ruhámon. Meddig kell még járnom ezekben a nem rám szabott dolgokban?

Fáj a fejem, azt hiszem, megterhelte gyomrom a bifsztek. A francia delegáció ma minden franciának adott egy szeletet (most én is az vagyok). Átsütöttük, meg krumplit zsírban. Most nagyon gazdagok vagyunk. All barátai másfél rúd olyan szalámifélét hoztak, kenyeret (most annyi kenyeret ehetek, amennyi jólesik), azt a kenőcukrot. Cukrunk van vagy 10 kiló. Ma szardíniát is kapott All darált formában. Tegnap valóságos ünnepi, otthonos étkezésünk volt. Mindennap meglátogattam Fridát meg a másik kettőt (Blankát, ezt a falusi pannát sehogy sem bírom). Már valahogy szimpatikusabbak, hogy megismertem őket. Fridát és Ibit szinte kedvelem. Tegnap húst adtak (elég sok volt), hozzá krumplit és párolt káposztát. Úgy osztottam, hogy Nikolaunak is jutott. Örülök, ha adhatok neki valamit. Most már nem rongyos, Gyuro adott neki nadrágot meg kabátot.

Minden hiába, tennivalóm rengeteg, és az írás sehogy sem megy. Ideges és elkeseredett vagyok.

Tegnapelőtt hirtelen hagytam abba, Nikolau jött. Elintéztem, hogy fölmentsék munka alól, a céduláért jött. Egy nadrág is volt itt. Gyuro hozta neki a városból. Hogy lopta-e, vagy üres üzletben találta, nem tudom.

Mennyit... mennyit szeretnék írni, és képtelen vagyok. Ma nem is ideges vagyok, hanem végtelen, névtelen nyugtalanság gyötör. Nem tudom pontosan, merről jön felém. X. Y. egyre fáj, és az előbb N. N. is belém hasított fájó lélek-szaggatással.

Arcom elgyötört, homlokom ráncolom.

Most lehet, nincs itt All. A kórházbarakkba ment barátait meglátogatni. Ha ő itt van, nem lehetek láthatóan szomorú. Egyre nevetnem kell. Ő akarja, hogy nevessek. Ha kínozza a fájdalom, még akkor is bolondozik, és nevetnem kell. Ketten idejöttek, bolondoznak, és nem hagynak írni. Bezzeg ha All itt van, ő nem engedi ezt. Sokszor csak nézek, hogy mit képes elkövetni ez a nagydarab ember, hogy nevetni lásson. Mint a leselkedő macska, úgy rakja ujjait, és az ujjak jönnek felém. Játszanak ezek az ujjak velem, és már úgy mozognak, mintha valóban külön kis lények lennének. Lassan sétálnak az ágyon, fölkúsznak a karomon (mindig eszembe jut Jenő).

Rendszerint a mondat kellős közepén kell abbahagyni. Tegnap, azt hiszem, Blanka jött egy magyar férfivel. Most már kb. tízen vagyunk itt. Nagyon ideges voltam, és csak fél füllel hallgattam, mit beszél, de úgy tűnik,

nagyon zavaros volt a mondanivalója. Nem szimpatikus.

Tegnap ott hagytam abba, hogy All új játéka Jenőt juttatja eszembe. Az ő ujjai szaladtak mindig játékosan föl a karomon az arcom felé. De All, mivel látja, hogy nevetek rajta, már egész kis színházat játszik két ujjával. Olyan ügyesen rakosgatja, hogy valósággal beszélnek. Óvatosan jönnek[216]

945. IV. 20.

Fölírtam neved az éjjeliszekrény oldalára három felkiáltójellel. Azután a neved besatíroztam, csak a jelek maradtak tisztán láthatóan, és ez elég. Ordít utánad a lelkem éjjel, nappal.

*

Abba kellett hagynom, hogy borogatást adhassak. Míg csavartam a törülközőt, elnéztem Allent meg Szilvesztrót. Tegnap valahol szereztek két, rugóra járó cilindert, össze lehet laposra csukni, és egy mozdulattal visszanyomni simára. Abban sétáltak tegnap este, egész nap rajtuk van. Úgy főznek. Délelőtt jót nevettem. Allen nagyon piszkos. Valamiért levetette a cipőjét, és egy kicsit mezítláb maradt. Nagyon piszkos volt a lába, és a cilinder fénylett a fején. Szilvesztró is nagyon humoros. Szakállt növeszt, bajuszt, és kis legyet az ajka alatt. Szőrzete vörös, és versenyzik arca vörösével. Az utóbbi időkben sokkal jobban néz ki, és valahogy lágyabbak lettek az arcvonásai.

[216] A szöveg itt megszakad.

Abba kell hagynom. Írok... írok, de minden betű mögül Te nézel rám, és egyre nehezebb a szívem. Napok óta különösen nyugtalan vagyok. Kimondhatatlanul vágyódom utánad. Ma egész nyíltan megmondtam Allnak, hogy ő nem más, mint morfium nekem, és ha nem is beszélünk róla, tudom... én is csak az vagyok neki. Mind a ketten kínlódunk egy másik után, és belecsókoljuk, belesimogatjuk kínunkat a másik szájába, testébe. Mindketten egy-egy külön fájás vagyunk, és mégis egy fájás. Ugyanaz éget.

Hogy éget!!

Egyre elönt a kín. Nem bírom tovább!

Képtelen vagyok írni! Meg kell őrülni ebbe!! Már úgy tele vagyok, hogy beteggé tesz. Megfojt!! Már arra is gondoltam, hogy ha nem kellene a borogatást adni, kimennék írni valahová, ahol kevesen járkálnak, de képtelenség. Állandóan katonák cirkálnak, ha meglátnák írásom, egész biztosan elvennék. Itt meg képtelenség. Egyik az ágy szélén (fönt a tetején) futkároz, úgy megy az ablakhoz, hogy szemetet dobjon ki rajta. A másik az ágyam előtt mosakodik, és tele szájjal fújja a vizet. All nem nyughat. Feküdni kell neki, én meg nagyon fáradt vagyok, hát kénytelen voltam mellé feküdni. Ő a pokróc alatt fekszik, én a pokróc fölött, csak úgy ruhástól, egy külön pokróccal letakarva. Persze nyűgös, mint egy rossz gyerek. Már két napja nem kelhet föl. Nyöszörög, forgolódik, amennyire beteg keze engedi. Egyik keze itt mozog az oldalam mellett, és zavar. Masszírozza a másik kezét. Közben énekel is. Éppen most átnyúlt a fejem fölött, és poloskát végzett ki egy gyufaszállal. Allen az ágyukat elkülönítő spanyolfal mögül egyre ide néz, lehet-e egy kicsit nevettetni. Úgy kukkantgat ide, mint egy kis majom, mikor kikukucskál a ketrecéből.

Ma, mikor Allt mosdattam, a hasfájásig nevetve, mert sehogy sem ízlett neki a hideg víz, Allen azt mondta, ha nekem gyerekem lenne, annak nagyon jó dolga lenne. Az az érdekes, hogy mivel látják, hogyan játszunk mindig All-lal jóízűen nevetgélve, hát elneveztek játék babának (spielpupe).[217] All is egyre mondja: – Az én kisbabám (játék baba). Ugyanakkor mind mondja, olyan vagyok, mint egy kismama. És mikor csinálok valamit Allnak, olyan hálás melegen csókolja kezemet, ahogy csak egy anyának a kezét tudjuk csókolni.

Te, már azt kell mondanom, hagyj egy kicsit! Meg kell ebbe őrülni. Akármit teszek, akármire gondolok, egyre égetsz. Vergődök valósággal. Egyre látlak, szavad hallom, úgy egészben érezlek. Mi lehet Veled?! Ugye biztosan élsz?!! Te biztosra ígérted, hogy visszajössz, megmaradsz, ha én akarom. Te!! Te!! Én úgy, de úgy akarom, hogy ha még soká tart ez, belebetegszem. Te mindig haragudtál, hogy a gyereket is szeretem benned. Látod, most itt van mellettem valaki, akit nem ismertem kiskorában, aki olyan hatalmas, hogy én mellette csak kisbaba vagyok, remek teste van, a Férfi megtestesítője, és mikor megcsókolom, elveszek a karjában, mégis gyereket ölelek benne. Ha végigsimítom haját, az örökké bennem élő anya simogatja egy vágyott gyermek haját. Úgy látszik, akárkit szeretek, akárhogy szeretem, a férfiben mindig gyermekem is látom. És ez így is marad valószínűleg örökké, mert gyermekem nem lesz. Egyedül N. N.[-ben] nem érzek gyereket, de benne viszont apát érzek.

Boache[218] most jelentette be: nézzem meg, szép tiszta, jól megmosakodott, a tányérját is kimosta, mert ma

[217] Vö. Spielpuppe (német).

[218] Francia férfi, eddig nem szerepelt *(a szerző jegyzete)*.

észrevette, hogy Blankával utálkozva nézzük a vagy két hete ki nem mosott tányérját.

– Nagy testvér – mondja éppen Alain,[219] mert valamire figyelmeztettem. (Tegnap arra kért, a nadrágját foltozzam meg). Alain, a nemes márki, aki kész pojácát csinál magából és úgy ugrál, mint a majom a ketrecbe... (ő a jockey), szerelembe keveredett Szilvesztróval.[220]

Úgy... úgy... ahogy mondom. Már vagy három hete figyelem őket. Akkor kezdődött, amikor a helyszűke rákényszerített bennünket, hogy ketten feküdjünk egy ágyban. Ők is ketten aluszsnak. Lassan elválhatatlanok lettek. Vandáék most már ugyancsak helyszűke miatt a kaszárnya légópincéjében laknak, de akkor még itt voltak egy másik barakkban. Mindig együtt vitték nekik az ennivalót.

Egyik nap olyan nagy volt a túloldalon a neszezés, a spanyolfal úgy mozgott, hogy legszívesebben fejbe rúgtam volna őket. Esténként karonfogva sétálnak. Szilvesztró egyre gyakrabban mondja, hogy szeretne egy nőt, és éppen ez is gyanús. Alain piros szája mintha még pirosabb lenne, és mintha még nőiesebb volna. Egyre többet bolondozik, nőt utánozva riszálja magát. Ma Szilvesztró az ablakon keresztül kért valamit Alaintól. Alain keze az ablakfán volt, és Szilvesztró megcsókolta.

All meglátta, hogy neveket írok, most rettenetesen izgatja, miket írhatok.

Ibi nem tudja lefordítani az írásomat, hát All arra kér, hogy legalább magát a tartalmat, a gondolatot (idea) fordítsa le. Majd este megkérem. Esténként eljönnek,

[219] Alain nevét eddig Allen-nek írtam *(a szerző jegyzete)*.

[220] Kettőjük nevét megjelent könyvemben megváltoztattam. Charles és Frederic néven szerepeltek. *(A szerző jegyzete.)*

és ennivalót hoznak. Látják, hogy én nem megyek érte, hát helyembe hozzák. Blanka is. Kezdem őket megszeretni.

*

(Itt pár mondatot leírt németül Ibi. A lefordított szövegből derül ki, hogy a kérést félreértettem, s amire már nem emlékeztem: All diktált pár mondatot.)

„Ich kann nicht Hungary schreiben. Ich bin heute krank und ich müss liegen bleiben. Mein Hand geht nicht besser, ich muss alles zwei stunde kaltes priznisse machen. Olga ist eine sehr gut Schwester.[221] Sie ist sehr fleissig und immer pünktlich zu medicine geben. Wir leben schon drei monate zusammen; das aber drei schöne monate, aber das war auch drei Festung krieg monata. Ich wiel das hier schreiben."

Én nem tudok magyarul írni. Én ma beteg vagyok, és nekem fekve kell maradnom. A kezem nem javult, kétóránként hideg borogatást kell ráhelyeznem. Olga egy nagyon jó nővér. Ő nagyon szorgalmas, és pontosan betartja az orvosi utasításokat. Már három hónapja együtt élünk, már három szép hónap, de ez az idő három hónap erődítményháborút is jelent. Ezt akartam itt leírni.

(Utána csekély némettudásommal én próbálkoztam leírni gondolataimat.)

[221] Németül a Schwester ápolónővért is jelent *(a szerző jegyzete)*.

Ich habe heuta viel... viel nerwös. (Du wie geth es?) Mőglich diese schlecht Vetter bringt nerwös, aber egal. Genug das: viel ist.

All hier liegen, deine körper sehr warm, meine körper gut fühlen. (Du... Du... ich wissen). Du alles verstehen. Du können das leute körper fleis und blut. Blut... blut... blut. Deine blut viel laufen? Sagt! Viel laufen, oder schlafen? Noch immer... immer mir ich? Und ven ich neun nicht vollen andere: X. Y.!!! Du wo ist? Deine singen wohin fligen? Du können: mein herz alles tag sehr weinen... weinen... weinen. All schlafen seine schön gesicht. Jetz kenne schmerz. Etwass schön traum. Möglich zu hause ist und sehen seine Frau und Seine herz vohl ich geben ein warm küsse, ich sehr liebe Er. Er viel stark und geben und ein wenig drinnen rue.

Drausen viel luft laufen und bringen vieldenken. Viel eltern, kinder, kamerad und liebe schwim, mein das luft rücken. Das luft sing küssen alles klein und grose baum komm fenster durch und küsse meine heis gesicht durch laufen. All krank hand und geben wenig gut und weiter laufen. Hier viel... viel verwundete ist. Und luft rücken komm viel phantasia brief, (Du sicher schreiben ein lang brief). Viel schmerz ein wenig weg und fieber mehr.

Óh... nicht möglich gut schreiben. Viel leute schprechen immer, immer, das hörre und alles schön idea abfliegen. Schade. Jetz Szilvesztro schprechen, mit Alain. Immer, immer zu zammen. Apropo! Alain par stunde schwehr arbeit machen. Tr. d.[222] geben fleisch

[222] Nem emlékszem, mit jelent *(a szerző jegyzete)*. [Trotzdem, 'ennek ellenére, de' (német).]

(natürlich ferd fleisch) und das machen. Seine gesicht schon ganz roth und dort ist ein ring. Mehr menner sehen wie arbeiten. Bouche heute sehr grose wahr. Seine füse waschen tergen zu zammen mit schmuzig. Sagt viel arbeit viel schmuzig sehr schwer.

Mus aufstehen compres machen, ein wenig ordnung, speter gehen zu doktor mit All.

All... Ich sehr möchte wiessen was denken Er. Sehr wenig schprechen und ich nicht wissen was ist drinen. Möchte kuken. Seine kopf. Was ist dort? Er nicht sagen etwas schon nur spielen und sagt: – Sehr liebe deine nase – Mus lachen. Nicht möglich ein nase liebe, wen nicht liebe ganz leute. Er das nicht können? Oder können nur nicht wollen sagen? Egal. Einmal ende und bessere wen nicht viel liebe. Ich nicht wollen schmerz geben nur gut.

Meine morfium. Er auch fühlen. Morfium. Ja... ja... Aber etwas möglich nicht können: Wen jemand viel morfium rauchen wan morfium weg sehr schwehr ganz krank.

(Német szövegem magyarul:)

1945. IV. 23. de. 10

Én ma nagyon... nagyon ideges. (Te hogy vagy?) Lehetséges, hogy a rossz időjárás az oka az idegességemnek, de mindegy. Elég az, hogy: sok.

All, itt fekszel, a tested nagyon meleg, az enyém ezt jól érzi. (Te... Te... én tudom, Te mindent megértesz. Te tudod, hogy az ember húsból és vérből való. Vér... vér... vér. Mondd, a Te véred nagyon kering? Mondd!

Nagyon kering, vagy alszik mindig? De ha én nem akarom mások előtt. X. Y. Te hol vagy? A Te dalaid hová szállnak? Te tudod: az én szívem napról napra többet sír... sír... sír. All alszik, szép az arca. Most nincs fájdalma. Valami szépet álmodik. Lehet, hogy odahaza van, látja a szerelmesét, és szíve forró szeretettel teli. (Hol vannak a Te szép szemeid, a csodálatos szemeid?) Mélyen és nagyon sok fény futkározik bennük. All feje most itt van, és én forrón megcsókolom, nagyon szeretem. Ő nagyon erős, és egy kis belső békét is nyújt.

Odakinn erős a szél, és sok gondolatot hordoz. Sok szülőt, gyermeket, barátot és a szerelmet. Az én szelem is közeleg. A szél csókokat dalol, minden kis és nagy fa behatol az ablakon, és futva csókolja forró arcomat. All keze beteg, és ez nagyon rossz, és továbbra is ilyen. Itt sok... nagyon sok a sebesült. A szélfuvallattal sok fantázia érkezik. (Te biztosan egy hosszú levelet írtál.) A nagy fájdalom most kicsit múlóban, de a láz nagyobb.

Óh... itt nem lehet jól írni. A sok ember állandóan beszél, beszél. Ha ezt hallom, minden szép gondolatom elszáll. Kár. Most Szilvesztro beszél Alainnal. Mindig, mindig együtt vannak. Apropó! Alain jó néhány óra hosszat nehezen dolgozott. Ennek ellenére húst adott (természetesen lóhúst), és ezt készítette el. Az arca egészen piros, és egy olyan gyűrű látható rajta. Több férfi látta, ahogyan dolgozik. Bouche ma nagyon nagy volt. Lábat mosott, mert már nagyon piszkos volt. Azt mondta, sok volt a munka, több a piszok is.

Most fel kell kelnem rendet csinálni, egy kis rendet, később All-lal az orvoshoz megyünk.

All... Én nagyon szeretném tudni, hogy most mit gondolsz. Nagyon keveset beszélsz, és nem tudom, mi van benned. Szeretnék beléd nézni. A fejébe. Mi lehet ott?

Ő nem mondja, csak játszva említi: – Nagyon kedves az orrod. – Nevetnem kell. Nem lehet egy orrot szeretni, ha nem szeretjük az egész testet. Ő ezt nem tudja? Vagy igen, csak nem akarja megmondani? Mindegy. Egyszer vége lesz, és jobb, ha kevesebb a szerelem. Én nem akarok fájdalmat okozni, csak jót.

Ez az én morfiumom. Ezt érzi is. Morfium. Igen... igen... De egyet nem értek: Ha valaki nagyon sok morfiumot szippant, ha a morfium elmarad, nagyon beteg lesz.

945. IV. 25.

Sanimorte[223] mossa az arcát. Megnyálazza a törülközőt, úgy dörzsöli. Nem akarok rosszmájú lenni, hát le kell írnom, hogy ma már megmosakodott derékig. Nem tudom, miért az utómosakodás. Talán főzés közben a szabad tűznél bekormozta arcát. Most All működik egyik téglából rakott tűzhelynél. A nyitott ablakon keresztül hallom, hogyan serceg a palacsintasütőben a zsír.

945. IV. 27. du. 2

Nyári hangulat: Nyitott ablak, kék ég, harmonika szól, zümmögő ének. Az ablakon keresztül beszalad a szél, játékosan turkál a hajamban, rálehel az éjjeliszekrényen álló tulipán- meg gyöngyvirágcsokorra. All barátja hozta, bent lakik a városban. Otthoni tulipánjaimat látom.

[223] Francia, eddig nem szerepelt *(a szerző jegyzete)*.

De boldog is voltam, amikor X. Y.-tól azt a pár szál szegfűt kaptam. (Én édes, egyetlen Emberem, hol vagy?!)

Majdnem fejünkre dűl a másik szobától elválasztó deszkafal. Odaát verekednek (játékból), és a vékony deszkafal veszedelmesen recseg. All, csak úgy a pokróc tetejére, ledűlt mellém. Most jobban érzi magát, de nagyon lefogyott, arca sárgásan sápadt. Fájdítón rossz nézni ennek a nagydarab embernek látható fáradtságát. Nagyon legyengítette a betegség. Pár napig nagyon ideges voltam, mikor újra nagy fájdalmak jöttek. Pálos kétszer vágta föl, mikor a karja nemcsak dagadt, de piros is volt, a mirigyek is megbetegedtek. Akkor mondta, hogy nagyon beteg a karja, és ha a pirosság nem múlik el, nagy baj. Hát elmúlt. Pár nehéz nap és éjszaka, és azon is túl voltunk. Párszor alaposan megkínozta Pálos. Egyébként ahányszor megyünk, mindig bolondozik, heccelődik. Nagyon izgatja All szakálla, és most már egyre Petőfit mond. Direkt elvittük All fényképét szakáll nélkül. Megmutatta a feleségének, az aszszisztensnőnek.

– Tiszta Chevalier[224] – mondta –, gyorsan le a szakállal.

All is szeretné, de előbb így akar egy fényképet, meg kell várni a háború végét.

All barátja jött a városból. Mindennap jön, és hoz valami ennivalót. Már a negyedik lakása van itt Breslauban. Most úgy van, hogy ha valakinek a lakása tönkrement, elindul, és keres másik lakást, amely ép. Persze igyekszik minél szebbet választani, esetleg három lakásból egybehordani a legszebb dolgokat. A mostani lakása nagyon szép, de éjjel a pincében vannak, mert

[224] Maurice Chevalier-re, a népszerű francia sanzonénekesre utal.

ágyúgolyó fúrta át a falat. (Az asszony, akivel együtt él már két éve, csuda jó süteményt sütött. Ez volt az első tészta lassan egy év óta. És Ibiék pudingot adtak kis cukrász papírtálcán. A Lagerführer konyhájából. A papírtálcát eltettem, ráírtam a dátumot. Egy éve, hogy a németek nem engedtek cukrászdába. Most az ő országukban, még az ő hatalmuk alatt, egy vezető emberüknek készített pudingot ettem. Jó érzés.)

Érzés... Már párszor álmodtam folytatólagosan egy nagyon rossz álmot.

Először X. Y.-tól jött levél, és én hideg rémülettel, amely jegesen markolta lelkemet, éreztem, hogy már vagy két hete nem írtam Neki. Csak elolvastam a levelét, de nem válaszoltam. Most biztosan nyugtalan, én meg csak sírni tudtam, úgy fájt a feledékenységem, amit sehogy sem tudtam megérteni. Az ő levelét soha nem tudtam elolvasni, mert felébredtem. Azután újra éreztem mindent, de úgy, hogy már nagyon régen nem írtam Neki. És ilyenkor arra gondoltam: Most gyorsan szaladok a postára, és úgy írok, mintha mindig írtam volna, csak ő nem kapta meg. Ma éjjel úgy álmodtam, hogy már ő sem írt, csak átfutott rajtam a vad vágy betűi után, és rohantam a levélszekrényhez, hátha ott van a jól ismert boríték. Rohanni akartam a postára, hogy sürgönyileg kérdem meg, hogy van, de sehogy sem tudtam odáig elvergődni. Csupa víz voltam, mikor felébredtem. Bolondul fájt az álmom, nem értem sehogy sem. Mintha a lelkiismeretem nem volna tiszta. Dehát miért? Mert All-lal élek? Nem hinném. Nem gondolok Rá eleget? Nem tudom ezt mérleggel mérni. Vagy vele van valami? Jaj... meg kell bolondulni.

Ma amúgy is nehéz napom van, hiába nem akarom, egyre két képet lát a szemem:

Mikor megérkeztünk Auschwitzba, és Anyutól elválasztottak, hogy még búcsúzni sem tudtam, csak ijedten szállt utána gyenge, beteg hangom: – Anyu... – és levegőbe lendült, utána kapó karom úgy maradt. A másik kép, mikor azt a kis gyöngyláncot, amiben X. Y. haja volt, letépték a nyakamból.

Minél tovább gondolkodtam, idegességem egyre több lett. Elfogott a hangulat, mikor törni-zúzni tudnék. Sírni szerettem volna, de csak acsarkodtak arcizmaim, kevés könny jött. All mindent elkövetett, hogy felvidítson. Játszott a két ujjával, amelyeket már olyan ügyesen mozgat, hogy keze tökéletes trükkfilmfigura.[225] Beszél a két ujja. Fürgén szaladgál, gondolkodik, megijed, elbújik, kérdez. Persze feje, szeme segít az ujjaknak. De ma nem tudott megnevettetni. Próbált csókolni, beszélni. Nem tudtam nevetni. Szemem eltakartam, nem beszéltem, testem idegesen rándult. All fáradtan hajtotta karjára a fejét. Kérdeztem, mire gondol. Először nem akart beszélni, később kifakadt.

– Elég rossz van úgyis. Ha te így csinálsz, egész bolond vagyok. Ha nem akarsz nézni, ha sírsz, egész halott vagyok. – És én erőt vettem magamon, mikor láttam, hogy ennyire megviseli hisztériám. Azután ettünk együtt (egyedül nem akart), kicsit aludtunk, és most újra jön ez az őrjítő érzés. Törni, zúzni, magamat dobálni szeretném. Egész nap fönt van a pokróc, amit mosakodásnál szoktam föltenni. Máskor is fönt hagytam egy-egy kicsit. Mindjárt jobban érzem magam. Az ablakot szabadon hagyom, és olyan, mintha egy kis játék szobában lennék. Minden hangot hallok, de semmit nem látok, és ez egy kicsit megnyugtat.

[225] Az animációs film korai elnevezése.

Gondoltam, ha egész nap fönt hagyom, még azt hiszik, egész nap pásztorórázok, de nem érdekel. Ha túltettem magam azon, hogy együtt fekszem All-lal, akkor azt, ami kicsit könnyít, azt ne tegyem? Különben sem érdekel, ki mit gondol. Különösen ebben a fertőben, ahol állatokként él sok ember, nem tudva ellent állni ösztöneinek. Férfiak szeretkeznek egymással, vagy ha még nem is, útban vannak felé. Tegnap is elnéztem. Szemben velünk minden reggel két fiatalember birkózik játékosan. Mindig ugyanaz a kettő. Egymásra másznak, dögönyözik egymás testét, szuszognak, lihegnek, nevetnek. Egyszóval, enyelegnek. Nevetésük egy nászéjszakázó, cicázó pár nevetése. Mindig émelyeg a gyomrom, ha hallom, és szomorú leszek. Ezt is a háború termelte ki.

Egyes barakkokban, ahol az oroszok[226] meg polenek vannak, valóságos orgia folyik. Isszák az erős snapszokat, és napokon át még órákra sem józanodnak ki. Örökös mámorban úsznak. Blanka egy ilyen barakkban lakik. Fényes nappal gátlás nélkül szeretkeznek, fetrengenek egymás karjában. Egyes ágyakon két férfi között egy nő fekszik, vagy két nő között egy férfi. Nem mások ezek a barakkok, mint a vörös házak. Ahogy Pálos mondja, csak a lámpát kellene kitenni. Az enyhe estéken nem lehet már menni a lágerutcákon, mert elözönlik a bűzt árasztó, mindenkit molesztáló, énekelve tántorgó részegek.

Apropó! Valamelyik este vécére mentem, és az egyik nyitott ablakon át hegedű hangja sírt kifelé. Elbűvölten hallgattam: „Akácos út, ha végigmegyek rajtad én..." – Mint az alvajáró indultam arrafelé. Megálltam az ablak

[226] Ukránok *(a szerző jegyzete)*.

alatt. Mikor abbahagyta, beköszöntem, és megkérdeztem, magyar lakik itt? Egy polen volt. Van közöttük sok rendes, kulturált. Mondta, hogy sokat játszottak együtt magyarokkal. Ahogy tárt szívvel hallgattam a magyarnótát, arcomon mosoly pásztázott, és egy Ady-vers zümmögött bennem. Egy nép zümmögése, ha bántják: „Én nem vagyok magyar?"

*

All ma kivételesen egyedül ment az orvoshoz, nem volt lelkierőm felkelni, nagyon fásult hangulatban vagyok. Most előntött az a hangulat, amit már jó régen nem éreztem. Fáraszt az élet, és nem borzaszt az a gondolat, hogy esetleg meghalok. Mindegy. De a következő percben már X. Y.-t látom, hogy hazamegy és nem talál, vár, és hiába. Az én Emberem. Vagy ha soha nem tud már az lenni, az én kistestvérem, barátom, mindenem, aki életem legértékesebb érzéseit adta. És azonnal jön az érzés: élni kell, haza kell mennem. Hozzá.

X. Y.!!!!!

Miért is nem hoz valami csodálatos véletlen ide. Igaz, ez újabb bonyodalom lenne, de oly mindegy. Te az életem vagy, életem tiszta csodája. Gyönyörök adója. Ugye vagy? Ugye érzed? Könyörgöm, legyél. Ugye visszajössz? Ugye akarsz élni? Ugye érzed, én ezt milyen sóvárogva akarom.

Nagyon kínlódok. Téged tép, szaggat az utánam való sírós vágy? Te hogyan vergődsz a bizonytalanságban? Ugye nem fogsz haragudni Allért? Ugye megérted? Hidd el, nem is a vérem, hiszen alig adunk egymásnak testi jót. Hol egyikünk, hol másikunk teste fáj, és nem

vagyunk egészségesek. Esténként, ha lefekszünk, testünk elkínzottan fáradt, és mint két beteg, fázós madár, úgy bújunk egymáshoz, hogy pár perc múlva már aludjunk. Néha az éjjel közepén, ha felébredünk, elindul a kezünk simogatásra, de rendszerint csak szorítjuk egymást, egymás arcát csókoljuk gyöngéden. Fejünk összehajol, úgy alszunk el, a bombázógépek vad zenéje altat el. És reggel, ha felébredünk, nagyokat nyögünk. Fáj a hátunk, náthásak vagyunk. Neki a keze fáj, belső láz gyötri, engem más gyötör. És vigasztaljuk a másikat azzal, hogy vagyunk. Könnyítünk. Sokszor magunk sem értjük, hogyan is lettünk mindjárt olyan fontosak a másiknak.

Különös ember. Nagyon keveset beszél. Igaz, mindig azt mondja, csak azért, mert én nem tudok jól németül. Nem értem, mit akar, és megsértődök.

Valamelyik este mégis sor került hosszabb beszélgetésre. Nem is tudom, hogyan kezdődött. Azt hiszem, a virágokkal. Hogy a nagyanyjának mennyi virágja van. Azt hiszem, egyholdas parkot mondott. És mennyit bíbelődnek stb.

Nincs türelmem hosszan írni. Most már nehezebben fog menni, mert All újra mellém feküdt. Pálosnak egy sürgős operációja van, csak egy óra múlva csinálja az ő kezét. All visszajött, és leült az ágy szélére. Olyan sápadt szegény, olyan összetört, hogy megsajnáltam. Mondtam, jöjjön, és pihenjen egy kicsit. Fejét a karomra tette, nagyon forró, azt hiszem, láza lehet.

Sóhaj szakadt föl belőlem. Két fáradt, elgyötört, beteg vándor. Talán azért is értjük meg egymást annyira, mert mindketten tudjuk, mi az a fáj [sic]. Idegesek vagyunk, és mert tudjuk, milyen kín az, hát igyekszünk nem adni a másiknak.

Hogyan is volt akkor este, mikor beszélgettünk? Úgy kezdődött, hogy az itt élő sorstársaink az erkölcstelenségről beszéltek, a könnyű nőkről, meg arról, hogy itt majdnem mindenki csak úgy él együtt. Akikről igazán azt gondoljuk, hogy házasok, később kitudódik, hogy csak úgy vannak együtt. Nagyon idegesített az a gondolat, hogy ezek a nem modern, vallásos nők idejönnek, és látják az egy ágyat. Erről beszélgettünk All-lal. Így adódott, hogy mondta, náluk nagy bűnszámba megy az, nagyon szigorúan veszik. (Vallásos francia úri família. Dumas jól jellemzi ezt a típust *A kaméliás hölgy*ben.) Ha az ő szerelme ezt megtudná, vége lenne a barátságuknak, az biztos.

Hűvösen mondtam, hogy ha ezt tudta, miért csinálta. Nyugtalanul felelte:

– Én nem tudom, miért.

Az összes barátai csodálkoznak. Két éven át számtalan szép nő akarta, szinte ostromolta, és ellent állt. Hű akart maradni. Menyasszonya szőke, kék szemű, az a zsánere, a barnát, feketét nem találja olyan szépnek. És akkor jöttem én. Nem ostromoltam, és az első perctől akart engem. Hogy miért, azt nem érti. És nem tudott többé elszakadni. Eleinte próbálta titkolni barátai előtt, most már értem, miért: félt, hogy valamelyik elárulja. Azután már ezzel sem törődött. Hivatalosan egy párnak jelentette be magát, és később ő akarta az egy ágyat, ezzel mindenki előtt nyílt kártyát dobott. És még most sem érti, miért, hisz ő tudja, hogy azt a lányt nagyon szereti, élete álma, vágya, hogy megtalálja.

(Akárcsak én Téged. Ugye megtalállak?)

Hogy várom azt a pillanatot, hogy olvashassam Neked följegyzéseimet. És kívánom, Te is írj. Én is tudjam, mi volt Benned, amíg nem tudtunk egymásról.

Ez gyönyörű lenne. Mit érzett hónapok múltával a Te csoda szép, tiszta lelked. Pár nappal ezelőtt nagyon féltettem ezt az írást. Fegyver meg fényképezőgép után kutattak. Ha meglátják az írást (egész kis pakk), bajba kerülök, és elveszik. Szerencsére nem kutattak alaposan.[227] Sorstársaim csodálkoznak, hogy merem tartani. Én azon csodálkoznék, ha nem merném.

Zaj van. Van itt pár olasz is, azok veszekednek. A franciákat soha nem hallom veszekedni, az olaszok örökké. A nyolc nyelvet beszélő Nicola[228] is paprikás hangulatban van ma. Nagyon vad az az ember. Igaz, nem csoda. Évekkel ezelőtt az idegenlégióban volt.

Bele-belenyilall alsótestembe. Mindig jön valami újabb rossz. Négy nappal ezelőtt egy lapostetűt fogtam. Már napok óta éreztem a viszketést, sehogy sem értettem, hisz naponta kétszer is mosakszom. Végül könyörtelenül elkezdtem magam kaparni. Mikor az elsőt kikapartam, rettenetesen sírtam. All jött, és addig faggatott, amíg megmondtam, és tenyerébe tettem a tetűt, amit görcsösen szorítottam két ujjam között. (Vigasztalt. Persze félt is közben, ez nagyon rossz dolog.) Azt mondta, egyszer egy barátja benzinnel irtotta ki. Én azonnal bedörzsöltem magam. Persze szörnyű érzés volt, mintha pokol tüze égetne. Aznap még egyszer megcsináltam. Azt hiszem, lakóim ki is pusztultak teljesen, viszont pattanásszerű dudorok keletkeztek, és kettő

[227] A kéziratot ma a salgótarjáni Balassi Bálint Könyvtár őrzi. Vö. a Héra Zoltánnak 1977. április 10-én írt levelét: „[A csepeli vasmunkás fiatalokkal] megbeszéltük, mikor menjek és vigyem el az eredeti naplót is, szeretnék megnézni. Vittem. Abban a kis kopott, piszkos hátizsákban, amelyet Alltól kaptam és amelyben hurcoltam magammal, takargattam, óvtam. Mintha életre kelt volna megjelenés nélkül is."

[228] Nem azonos a jugoszláv Nikolauval *(a szerző jegyzete)*.

egymás mellett úgy megdagadt, mint egy nagy dió. Egész deformálódott a szeméremajak. Nem tudok menni, sem ülni. Azt hiszem, egy nagy furunkulus lesz. Még tükörrel sem tudom magam jól megnézni. Allnak meg szégyellem magam világosság mellett direkt megmutatni. Az orvosnak sem tudom. Privát is beszélgetek velük, hát képtelen vagyok arra, hogy megmutassam magam. All próbált viccelni.

– Te azt mondtad, minden érzést akarsz ismerni, hát most megismerhetted ezt is.

– Igaz – feleltem, de már nagyon elég.

Mindenre számítottam, de erre nem. Már négyszer találtam ruhatetűt. (Itt már majdnem mindenkinek van.) Gondoltam, esetleg fejtetűt kapok, de ezt nem hittem volna. Lehet, hogy a vécén szedtem össze, de az is lehet, hogy itt hagyta valaki. Leülnek az ágyamra, pedig már mondtam, hogy nem szeretem.

Háború... háború... hogy gyűlölöm ezt a szót. Szikrákat csihol bennem. Haragos vörösöket. És jól megjártam. Mindenáron maradni akartam, hogy hamarabb az oroszokkal lehessek, de úgy látszik, Breslau tartja magát legtovább. Drezda, ahová mindenáron küldeni akartak, már – tudomásom szerint vagy három hete – amerikaiaktól megszállt.[229] All is így volt, mindenáron maradni akart ugyanazért. Igaz, nem tudhatjuk, ott mi ért volna bennünket. De az is lehet, hogy csak azért volt így, hogy összetalálkozhassunk.

Azt mondja a napokban Pálos, hogy már nem kell rakni borogatást, de azért én csak rakjam még (ártani nem árt), hadd lássa, én milyen hűségesen ápolom.

[229] Drezdát a szovjet csapatok szabaditották fel 1945. május 8-án.

Ez jó lesz a jövőre vonatkozóan. Nevetve mondtam, hogy mi nem akarunk együtt maradni. Pálos ötször azt mondta, az nem létezik, neki jó szeme van.

Még nem jött vissza. Idegesít. Szeretném, ha túl lenne rajta, mindig nagy fájdalma van. Nagyon megszenved.

Tegnap megsértődött Blanka. Nagyon fáradt és ideges voltam, mikor jött, és már le akartam feküdni [– –], mondtam, ne haragudjon, de most nem tudok beszélgetni, nagyon ideges vagyok. Megsértődött. Azt mondta, én szeszélyes hangulatember vagyok. Mondtam, hogy igen, ez már a foglalkozásommal jár. – De nem bírja ezt mindenki. – Aki nem bírja, azt nem kényszerítem – feleltem.

Természetem semmit nem változott. És elég gyakran éppen úgy terhemre vannak az ismerősök, mint otthon. És éppen úgy csak azt nézem, tudok-e kedvemre valóan beszélgetni. Sümeginé, az egyik orvosnak a felesége, szeretne velem beszélgetni. 18 éves, és még nagyon keveset tud, de benne van a vágy többet tudni. Mondta, hogy ha már otthon leszünk, tanácsot kér, miket olvasson. Három nappal azelőtt mondta, hogy következő nap menjek el hozzá, és még azóta sem voltam. Nem volt hozzá hangulatom.

A napokban All megpróbálta németül elmondani egyik írását. Persze, azt jól tudom, magát a szép stílust nem tudja így visszaadni, de azért nagyon élveztem. Egy hangulatkép volt, ügyes színész, keze, arca segített visszaadni a leírt szavakat. Nagyon szép stílusa lehet. Még így is szép volt. Most mondta, hogy novellákat is írt, de soha nem mutatta meg hozzáértőnek, csak az iskolában tudták és szerették írásait, meg a barátai. Lehet, hogy éppen azért vonzódott úgy hozzám az első perctől, mert benne is él a betű.

Szeretem benne, hogy soha semmivel nem dicsekszik, csak úgy lassan tudok meg róla mindent, ahogy beszéd közben elejt pár mondatot. Így tudtam meg, hogy sportbajnok volt (futó), egyszer Párizsban filmre is vették egy versenyen. Itt Breslauban két éven keresztül az összes Ausländer sportplatzoknak a vezetője volt. Szava van a francia delegációban. Ha megyünk az orvoshoz, minduntalan megállítanak.

Már kezdek ideges lenni külön ezért. Nyolc óra, és még nincs itt. Soká kell várnia, vagy Pálos megint vágja?

Kezd lehűlni a levegő, és jólesik a hűvös szél.

X. Y.... Ugye Te egészséges vagy? Ha All elkínzott arcát nézem, rémülten látom mögötte a Tiédet, mert belém hasít, hátha... Mikor álmában nyög, sóhajtozik, a Te hangod hallom, hátha... Te...

Nevet az egész barakk. Szól a harmonika, állatokat utánoznak, és én szeretnék közéjük vágni. Jaj!!! Üvölt bennem a kín. Miért is nem tudhatok Rólad?!! Lehet, hogy egész közel vagy hozzám. Életkém... merre világít csodaszemed? Hogy van a Te kezed? Az orrod? Tudom, Te is szenvedsz, hogy nem tudsz rólam. Tudom, unalmas, hogy örökké egyet kérdezek, de mikor szünet nélkül bennem égnek.

945. IV. 30.

Megint csak úgy van: tele vagyok gondolatokkal, és nem tudok az íráshoz fogni. Hogy tud gyötörni. Számtalan dolgot kényszerít lerögzíteni agyam, de a hangulat nincs meg hozzá. Pedig felejteni nem akarom. Miért is nem tudom ilyenkor csak úgy sorba, pár szóval

leírni, ahogy eszembe jut. Csak úgy, mint a gyermek, amelyik naplót ír. Mennyivel nyugodtabb vagyok utána. Már All is észrevette, hogy hisztériás tüneteim azonnal csökkennek, ha írok. Nem is értem. Ha nem tudok írni, miért kínoz ez, és ha kínoz, miért nem tudok írni? Miért van minden gondolatom mögött az írás? Miért van bennem örökösen a fojtogató sírás?

Fél óra múlva

Húst adott a francia delegáció, és Sanimorte süti. Mert oda kellett adnom, meg a zsírt. Fölcsapott a kín. Sírni. De oly keveset tudok sírni, és ez megöl. Csak gyötör. Már előre őrjít az a tudat, hogy esetleg jön Nikolau, és beszélgetni kell. Ma egész nap el volt függönyözve a kis szobám. A szobám... Egy fél ágy (ha fölteszem a pokrócot, kb. úgy van, hogy keresztbe a fél alsó lábszáram fedi) és egy fél ablak. Ez az elfüggönyözés ad egy kis jót, de meddig. Pár nap múlva egy másik barakkba kell mennünk, mert itt is be akarnak rendezni egy kis kórházat. Nincs hely, most építenek egy új barakkot.

Nem jönnek, nem jönnek a betűk. X. Y.!!! Mit lehetne tenni?! All már mondta, hogy én mindig valami rosszat érzek, és az nem élet.

Tudom.

Nem volt élet, most sem az, és nem is lesz soha.

Tudom.

Szerencsétlen természetem van, és beteg idegeim. Most tombolni tudnék, de nem mutatom, mert látom, hogy Allt még betegebbé teszi, de hiába igyekszem palástolni, észreveszi rajtam, és nagyon nyugtalan. Ahogy élvezi, mosolyos arccal nézi telt húsom,

simogatva, úgy kínozza őt kínom. Sajnálom, nem tudok változtatni rajta. Ő azt mondja, az a bajom, hogy fáradt vagyok. Az a baj, hogy ő nem tud továbbra is úgy kiszolgálni, hogy legalább három napig egyfolytában fekhetnék. Már az ő száján is kiszaladt tréfásan a „princessz" szó. Nem tud úgy jönni, adni, tenni, venni. Megértem, hogy nagyon kínozza ez, de mit tehet? Tehetetlen egy kézzel nem vagyunk egész emberek. Az biztos, ha nem élnék együtt All-lal, akkor befeküdnék a betegek közé, és egész napokat nem beszélnék, csak lehunyt szemmel feküdnék.

Jönnek a hírek, most is hallom beszélni. Hoz-e valamit a holnap? Meghozza-e a május elseje azt, amit én várok? Vagy nem hoz semmit? Mennyi hír! Mi igaz? Hogy soká már nem tarthat, az most már egészen biztos. Úgy hallom, Breslauban utolsó órák harcai vannak. Zúg a barakk, vitáznak, magyaráznak. Egyre hallom a szót: kapituláció. Ami csak nem akar eljönni. Megmondták az első évben. Utolsó leheletükig harcolnak. Állítólag az amerikai rádió bemondta, hogy nem tudják, Hitler hol van. Himmler meg Mussolini halott.[230] Sokszor elgondolom, eleinte milyen lelkesedéssel jegyeztem mindent. De mit is jegyezzek. Nem látok, nem tudok semmi konkrétumot, csak hírek, melyeknek rendszerint a fele sem igaz. Ha ma azt mondják, Japán kapitulált, holnap biztosan megcáfolják. Berlinben forradalom van, hallottam egy héttel ezelőtt. 1700 jugoszláv kezdte. Ezt is megcáfolták. De az is lehet, hogy igaz. Az itteni események? Nem érdekesek. Mint a betegnek az orvosságot, úgy adagolják most a bombákat. Minden

[230] Hitler 1945. április 30-án öngyilkos lett berlini bunkerében. Mussolinit ugyanaznap végezték ki olasz partizánok; Himmler május 23-án brit fogságban követett el öngyilkosságot.

órában egy evőkanállal. Legfeljebb nevetést ad. Mint ma reggel is. Egy óriási csattanás (ágyúgolyó lehetett), és az emberek mint az ijedt egerek szaladtak a lyukakba. Az ablakban álltam, és szórakoztató látvány volt. Mint az ijedt hangyák, ha fészkükbe akarnak szaladni, és hirtelen nem találva az utat jobbra-balra kitérnek, kicsit visszaszaladnak. Úgy hatottak a sárga homokon futó fekete alakok. (Futóárkokat csináltak, és azokat befedték. Tele van velük a láger.) Amint a kis bejáratokon másztak lefelé, menekülő vakondokokat láttam. És ha elgondoltam: egymás után hogyan kúsznak hason ott a nedves, csőszerű üregben, ürgékre kellett gondolni. Pár perc múlva pislogva másztak kifelé, hasukról ütögetve a homokot.

Vagy lélegzetelállító szépet ad. Már két este teljesen bevilágították a lágert. Ragyogó napsütésként hatott, és az égen hetesével úsztak a Sztálin-gyertya-csoportok. Amint lassan szálltak lefelé, fehér, fodrosodó oszlopfelhőket hagytak maguk mögött, és ragyogó csillaglámpák alatt arany eső hullott arany csillagokkal. A szél lágyan lengedezett, és sodorta, teregette a fehér felhőfodrokat, bodros csipkéket húzott a holdra. És tavasz volt. Gyönyörű volt, ha utána jött is a borzalom. A lágert kivilágították, hogy ne hulljanak oda a bombák, és a többi részt bombázták. Egy óra alatt vagy ötven nehézbomba hullott. Az oroszok csinálták maguknak az utat. Amerre menni akartak, lebombázzák a házakat, hogy ne tudjanak a menekülő németek borsot törni az orruk alá. Mert azt tették, hogy mikor egy házat el kellett hagyniuk, az ablakokon kidobáltak mindent, ami égethető (ágyak, szekrények), és benzinnel leöntve hatalmas tüzeket gyújtottak az utcákon. Az oroszoknak mindig várni kellett, míg ezek a tüzek elaludtak.

All nyöszörög. Mindjárt a fejére ütök. Ha látja, hogy végre jól belejöttem az írásba, nem mer zavarni, de ha soká írok, nem nyugszik, és nyöszörgéssel akarja tudtomra adni, hogy ő is van. Ha egyáltalán nem reagálok rá, másik oldalára fordul, és egy ideig csendben marad, nagyokat sóhajtozik.

Fázik a lábam, már teljesen tönkrement a harisnyám, és harisnya nélkül járok. Cipőm, amit mindig hordok, egy fatalp és egy vászonpánt. Pedig bolond hideg, szeles napok vannak. Ha készen leszek az írással, úgy adom All tudtára, hogy a takaró alá dugom hideg lábam, meleg testéhez nyomva.

Zápor veri az ablakot, szél lebbenti a kis függönyt. Fázom. Ha elgondolom, az ügyesek mit tudtak itt az üzletekből összeszedni. Nem volt az lopás, ott hever a sok szép cipő, ruha a kövek között. De mi ügyetlenek vagyunk az ilyesmihez. Írógéptől kezdve mindenem lehetne.

Na... Talán majd otthon.

Egyre újabb érzésekkel ismerkedek meg. Most már napok óta, hogy többet vagyok együtt az egyik orvos feleségével, nagyon kínoz a nincstelenségem. Mindig el voltam látva ruhákkal, és ha látom őket elegánsan, nagyon fáj. Soha nem néztem azt, hogy egy másik nő elegánsabb, de most teljesen nincstelen vagyok. Én, aki annyira magabiztosan mozogtam, most, ha megállok előttük kopottan, szürkén, félszegnek érzem magam. Tegnap különösen rossz volt. Pálosnénak a születésnapja volt. Szobájuk elég nagy, egész hálóberendezést hoztak bele. Egy nagyon szép hármas metszett tükör, rajta nagy váza hosszú szárú virágokkal. A tükör megsokszorozta. Az asztalon is virágok, még előző estéről terítve. Az óra zenélve ütött, a láger csúnya szürkeségét

omló csipkefüggöny takarta. Kicsi, meleg sziget a vad, viharzó tájban. A kályha fűtve volt, és ott ült a két asszony. Pálosnén papucs meg hosszú matlaszépongyola,[231] Sümeginé sikkes délelőtti ruhában, körömcipőben. És én szürke átmeneti kabátomban, amely már az istálló szalmáján is meghempergőzött. Ha nem is látszik rajta, én tudom. Sikktelen, vastag szoknyámban, szűk blúzomban, rendetlen, kurta hajammal, ápolatlan kezemmel, harisnyátlanul a rossz, agyonszögezett, nem lábamra való cipőben.

1945. V. 1. de. 10

N. N.!

Ez a nap a Tiéd. Körülbelül egy éve nem éreztem ünnepet, és ma reggel úgy ébredtem, lelkemben ünnep érzete csengettyűzött.

Éjjeliszekrényem teteje papírból van javítva, egy megvarrhatatlan csipkedarab van rajta, de ez nem látszik. Ha odanézek, csak azt látom, hogy fehér csipke. Rajta fehér porcelán kistányér, fehér csésze és tíz szál tulipán. Tegnap hozta egy jóbarát, aki szintén érzi ezt az ünnepet, és nem akarta, hogy virág nélkül legyek. Amint ideadta a virágot, egy fegyvergolyó süvített el keze mellett, és kesztyűjét szakította át. A tulipán fréz- meg vajszínű, de én vörösnek látom, mert ma minden vörös színben játszik. Vörös szikrák gyulladnak fáradt szememben, és már... már elfásult lelkem vörös lobokat vet. Vörösek a tulipánok, vadul vörösek. Duplán vörösek.

[231] Matlaszé (francia eredetű szó): főként női házikabátok készítésére használatos domborintás selyem- és részben pamut- vagy gyapjúszövet.

Vörösre festi őket a május elseje, a mai legszebb, legnagyobb ünnepünk. És vörösre festi az itt elfolyó sok... sok vér. Mert hidd el, hogy annyi az elfolyó, drága életet adó vér, hogy földeket lehetne mennyiségükkel táplálni.

A vér, amely oly drága békében, hogyha valakinek egypár deci kell, nehéz pénzeket fizetnek érte kórházakban, szanatóriumokban. És most? Egyre csak folyik. Ott látható mindenütt, ahol látni nem jó: permetezve korallgyöngyökként hullik a földre, vagy lüktető, lövellő sugárban ördög italaként veti magát porba keveredve, lefelé szivárogva.

(A pokolban szívet rémisztő vihogással sátánok víg lakomát csapnak.)

Gránátszaggatta ruhacafatokon fekete foltokként. Sötétbordót színez a fehér testen, mikor rászárad. Már barnás színt játszik, mikor a kötéseken átszivárog. Ó... nagyon sok az árnyalat. Ha csuklóban leszakított csonkot látsz, más a szín, ahogyan a fehér csonkok törött egyenetlenségükkel fájdalomtűkként merednek borzadó szemeid elé, melyeket legszívesebben eltakarnál. Mert már sok a vörös tengernyi árnyalata. A megpörkölt testek feketesége alatt is áttetszik a nyers hús vöröse. A testeket vagdosó műszereken ezüstös csillanással gördülnek le az asztalra, itatva a vért mohón szívó gézeket, és a sebész gumikesztyűjén elmázolódnak, mint festő vásznán vöröslő foltok, ha színeit próbálja.

És micsoda óriási vásár. Veszett táncot ropó sátán a kikiáltó. Vigyoros mosollyal kínálja mutogatnivalóját:

– Lehet, uraim, tessék! Tessék! Megtekinthető és megtapintható. Aki nem hiszi, megnézheti! Még pénz sem kell érte. Itt nincs különbség, gyerekek, felnőttek, katonák, egyformán fizettek. Vérrel. Látható itt mindenfajta vér, különböző színekben és minőségekben. Régen

elfolytak és most folyók. Lehet, hölgyeim és uraim, tessék, tessék! Május elseje van, a vörös szín ünnepe! Vörösben játszik az egész világ!! Ahol már elült a háború vad viharzása, vörös lobogókat lenget a szél, vörös virágok, nyakkendők, ruhák virítanak, vörös drapériákkal díszített termekben lángoló beszédek vörös foltokat festenek a lelkesedő arcokra, lobogó tüzeket gyújtanak a szívekben. Utcákon, tereken vörös dalok szállnak fölfelé, és az ablakokban vörös kendők lengenek.

Vörös ma az egész világ.

Ahol még torát üli a halál, nagy a vörös szín tobzódása.

Tessék... tessék... a sírás nem kötelező! Aki bírja, száraz szemmel is végignézheti! Csak gyorsan... gyorsan... kár minden percért, mert pillanatnyi szünet nélkül változik a kép.

Ha ön, uram, szép dáma vöröslő combját akarja látni, balra tessék! Aki kitépett anyaszívet óhajt, jobbra lépjen! Ott szemben gyermekkezek láthatók! A másik teremben anyaméhben elvérzett embriók. Hölgyem, ha Ön férfikarra vágyik, pár ajtóval arrébb menjen. Elhiheti, eleget talál. Válogathat. Tőből vagy csak könyökben leszakítottat. Kézzel vagy kéz nélkül. Ép vagy összeroncsolt ujjakkal!

Csak gyorsan, hölgyeim, uraim, tessék, tessék. Mindaz, amit itt láthatnak, már nem új, nem érdekes. Még az első évben szortíroztuk őket, amikor volt rá idő, mert most már jó ideje nincs. Mi sem vagyunk fáradhatatlanok. Meg a szívünk, akár hiszik, akár nem, jó. Most már együtt vannak mind. Aki nem hiszi, ezt is meglátthatja, csak pár lépés mindössze a másik oldalra. Érdemes megtekinteni. Vezérünk, a fősátán mutogatja. Ott már együtt folyik a vörös vér. Reszkető fejű nagyapa

vérének legördülő csöppjeit egyszerre issza be a föld az unokája vérével. Szerelmesek egymásra szomjazó vére egyesül örök együttlétre. Tépett húscafatokon még párolog a vér. A bőr még életszínű pár óráig. Ott már nincsenek gátak, bujaságok eldorádója ez.

Ne könnyezzenek! Nem hiszik?! No jöjjenek... pár lépés csupán. Pergő nyelvem szóval tartja önöket, szinte észre sem veszik, már itt is vagyunk.

Na nézzék. Ott egy kéz hever. Ujjai begörbülő mozdulattal simulnak egy női mellre. E kéz egy aszfaltbetyár keze volt, ki számtalan nőt simított, egyszerűt, és mindig előkelőre vágyott. Most végre elérte.

Szeretnének mosolyogni. Nézzék. Ott egy anyós fekszik, feje letépve arrébb gurult. Nyakán az elszakított erekből csurog a vér. No de kérem szépen, miért nem nevetnek hosszan? Már biztosan nem veszekszik többé.

Hát csak tessék, uraim, tessék, óriási vásár ez. Elmondhatatlan sok a látnivaló, pillanatonként változik a kép! A második oldalterem érdekesebb, és már előre mondhatom, nagyon érdekes a most készülő. Ott láthatók lesznek azok testrészei elcsöpögő vérrel, akiknek agya nyomán most folyik a tengernyi vér!!!

*

Álom... vörös színben játszó... vörös május elsején. Képesek futni hagyni ezeket, megengedni, hogy vakond módjára eltűnjenek villámgyorsan, vagy egy golyóval önmaguk véget vessenek életüknek, amely túl könnyű és szép halál.

Május elseje! Mennyit vártam ettől a naptól, és menynyit vártak már mások is. Ma fényesebbek a szemek, és

a hangoknak izgatott árnyalata van. Mind otthon van gondolatban. Képzeletben látják a jelent, és visszamennek a múltba. Éppen most mondja ki az egyik francia Jean Jaurès nevét. Zsong a barakk, zümmög a szó.

A zsúfoltság lélegzetfojtó, szívet nehezítő. Ágyakon, földre tett deszkákon, puszta földre tett pokrócokon, lefektetett szekrényekben feküsznek az emberek. Egyik ágyon női fej simul a férfi vállára, a másikon tetveket ölnek, a harmadikon tésztát gyúrnak fekete lisztből. Amott lavórt mosnak lábmosás után, mert főzni akarnak benne a szabad tűzön. Az egyik sarokban írógép csattog, a másik sarokban lehúzódva egy pokróc mögé asszony mossa az alsótestét. A barakk másik szobájában férfiak vörös dalt énekelnek karban, és lábukkal verik a taktust. Dobban a padló, lobban a vér, a szív taktusa gyorsuló, otthont, szabadságot sóvárgó.

Egyre látlak ma. Nagy, gyújtó beszédet mondasz. Fönt állsz a dobogón, és égsz a rád függesztett szemek lelkesedő tüzétől. Szemed talán egy pillanatra önkéntelen kutató mozdulattal végigfut az első meg a második soron.

– Hol ül Olga? – kérdi a szemed, és végigfut rajtad a hideg. Hisz szerettél. És hangod magasabbra csap.

– Meg kell bosszulnunk az elfolyó tengernyi vért. Nem tudjuk felejteni a mieinket, nincs elég könny, melyel elsirathatnánk elveszett barátainkat, nincs elég szó, mellyel búcsúzhatnánk értékes munkatársainktól, akiket elsodort sorainkból a háború vad viharzása...

Nagy ünnepélyek vannak mindenfelé az országban, az összes pártszervezetben, és az ott lévők szemei egyre azokat látják, akik nem ülnek közöttük, és temetik őket gondolatban.

(Mondd? Hányszor temettél már el engem?)

Pedig mi még sokan élünk. Teli vagyunk erővel, akarással. Erőnk megacélozták-edzették a körülöttünk tomboló harcok, vérünk forrósítják a tüzek lángjai, szívünk dobbanásai együteműek golyók csattanásaival, agyunk egyre dübörög ágyúk szavával, és testünk sokszor már nem is rezzen, ha új bomba robban.

Golyók süvítésén, ágyúk dörrenésén, bombák robbanásán át egyre egy gondolat parázslik bennünk sóvár vágyakat adóan:

Hazamenni. Látni az ismerős tájakat, utcákat, házakat. Hallani az otthoni hangokat, otthoni illatokat érezni. Nézni, hogyan tükrözi vissza a Duna a hátán lomhán úszó hajókat, és hogyan csillan délben a nap a víz tükrén. Nézni, hogyan csillan otthon este friss zöld leveleken a hold elfolyó ezüstje, és a déli órákban hogyan ontja forró aranyát a nap.

Gondolatban mindnyájan otthon vagyunk, nemzetiség nélkül. Minden nemzetiségű más színeket lát, más ízeket érez, de egyet vár: a régi [– –].

És mind, akik még élünk (a holtaknak hittek), együtt ünnepeljük veletek a május elsejét.

945. V. 2. du. 5

Pontosan úgy vagyok, mint otthon. Kezdenek visszatérni régi érzéseim, és lépéseim máris magabiztosabbak. Tegnap, mikor már annyira bennem volt az írni akarás, és arra gondoltam, hogy nem tudok majd zavartalanul írni, már előre ingerült voltam. Meg is mondtam Allnak, hogy ha valami megzavar, én ölni fogok.

Erre jobbnak látta fölkelni, és elment úgy, hogy zavartalanul írhattam elfüggönyözött, fél ágy nagyságú

termemben. Meg is volt az eredmény. Mint mondják, egész más volt az arcom. Ragyogott. Sümeginé, az egyik doktor felesége már várta, hogy írjak valamit. Ibinek, Lilinek meg Nikolaunak is elolvastam. Volt, amelyik még könnyezett is.

Egy órával ezelőtt is sok gondolat volt bennem, de mostam, és mire elvégeztem, már tovasodródtak. Fáradt és álmos is vagyok. Most csak úgy lassan, félálmosan pergetek egyszerű szógyöngyöket. Allt küldtem, hogy csak menjen el. Jobban tudok úgy írni. – Igenis, princessz – mondta nevetve, és meghajolt.

Sóhajtok. Ilyen kopott princesszt még nem hordott a föld.

Most nevetnem kell. Egyik magyar nő volt itt, akit sehogy sem bírok. Meghallottam a hangját, hát gyorsan úgy tettem, mintha aludnék. Számítottam rá, hogy esetleg benéz. Kimondhatatlan jó érzés volt. Mintha valóban egy kis szoba lenne, ahová csak azt engedek be, akit én akarok. A pokróc fölött látom a piszkos, testetlen gerendák között kifeszített köteleken száradó ruhákat. Hallok[232]

945. V. 3. dél

Reccsenve pattan a szó:
– Rauss!
Az „r" kemény kalapács, az „s" fölvágódik a magasba.
– Rauss!!! – üvöltik a vezényszót, mellyel a dolgozókat hajtják munkára. De már a következő pillanatban nevetés harsan.

[232] A szöveg itt megszakad.

Játszogatnak. Ha egyik észreveszi, hogy a többi elmélyed gondolataiban, mint a mérges szörny kiáltja a szót, és mikor nevet az összerezzenő társain, már a többiek is vele nevetnek.

Így játszogatnak. Most már minden napnak, minden órának megvan a maga játéka. Igaz, az életünk még mindig hajszálon függ, de az események minden veszélyt elfeledtetnek. Minduntalan nevetés harsan, és tréfák röppennek, mint játék rakéták.

Tegnap este farsangi hangulat volt. Két harmonika szólt, és a férfiak teli torokkal énekeltek, lábukkal verték a taktust. Néha egy-egy fölrikoltott:
– Meghalt a vezér! Barátaim, ma gyásznap van!
Mindenki erre gondol. A sebesültekkel tömött kórház sebészeti termében örömtől megrészegedve Pálos, a magyar orvos nevetgél. Arca sugárzik, és miközben egy franciának kézsebét tamponozza, ragyogó szemmel meséli.
– A katonák [– –], és fejüket lógatják. Egyik a vezért sajnálja, másik a saját életet félti. Kérdem az egyiktől: most hogyan köszönjek? Eddig [– –][233] mondtam, de tovább ezt nem lehet.

Kértek, hogy ne vicceljek. Valóban gyásznap van. Mint látom, egyik sweszterünk is gyászol. Ma fekete blúzt vett föl.

Az egyik betegszobába fiatal férfi érkezik. Arca szomorú, járása vontatott. Karján fekete karszalag. Barátai nem merik kérdezni, kije halt meg. Itt csak kettőről lehet szó (otthon maradottakról nem tudnak már), szerelméről, kit már a háború sodort el mellőle, vagy

[233] Nyilván „Heil Hitler"-t.

jóbarátról. Végül mégis megkérdik. Közel hajolva a kérdezőhöz, elfúlt hangon suttogja:

– Hát te még nem tudod? Meghalt a vezér.

Nevetés robban.

Már a helyettes[234] is továbbállt – hozzák a hírt. Sápadtság váltogatja arcukon a piros, izgalom festette foltokat. Fáradhatatlanul mondogatják egymásnak:

– Már igazán csak napokig tarthat.

Az aggodalmaskodók számítanak rá, hogy Breslauban fog legtovább tartani a harc. Úgy hallik, Hanke nagyon nyakas ember, és ami a legrosszabb, ebben a városban született.[235] Ki akar tartani az utolsó házig.

Már két napja nagy a csend, ritkán hallatszik egy-egy lövés. Mintha már nem is tartanák érdemesnek a lőszert pazarolni. A munka még folyik. Mint a gépkerék, melyet ha elindítanak, ütemesen lengi köreit egyre... egyre, míg csak meg nem állítja egy erős kéz. Hiába fáradtak a vaskarok, olajozatlanok a csavarok, éhes a nagy kazán, a gép nem tud egyedül megállni.

Folyik a munka. Még mindég ássák a futóárkokat, simítják a földet a most készített repülőtéren.[236] (Biztosan onnét akarnak majd fölszállni az itteni vezetők, akiknek nem lesz elég erejük az öngyilkossághoz.)

– Milánóban akasztott, rothadó hullákat lenget a szél – zümmögi egy dal melódiájára egyik olasz, miközben rongyos cipőjét varrogatja.

Kétóránként fölváltogatva egymást két férfi pumpálja a főzéshez való vizet a konyhára. Ütemesen lendül a

[234] Feltehetően Hermann Göringre utal.

[235] Karl Hanke, Festung Breslau *Kampfkommandant*ja (hadműveleti parancsnoka) a sziléziai Laubanban (ma Lubań) született.

[236] A városközpontban nagy területet földig romboltak és leszállópályává igyekeztek átépíteni.

karjuk, és a fekete, kígyózó gumicsövön át gyöngyözve fut a víz. Szomjasan isszák az óriás tartályok, és nem sokkal később már száll fölfelé a gőz, böffenve bugyborékol a víz. Egy-egy főzéshez előkészített hatalmas edény tartalmát belökve a vízbe, a szakács nagy politikusokra gondol, akik legnagyobb bosszúságára még élnek. Óriás merőkanalát megmeríti, kavarja a forró lét.

– Így föltök lassan mindannyian a pokol katlanjában.

*

Barakkszobasarok. A piszkos padlóra kartondobozt tettek, és meleg rongyokkal bélelték. Buksi fejű, barna foltos vaksi kis kutyus nyafog benne bánatos kutyasírással. Fogatlan ínyén felhúzódik a bőr, amint hiábavaló erőlködéssel nyújtogatja nyakát anyja emlője felé. Már csak ő az egyetlen, aki nem tudja, hogy végre befellegzett azoknak az uraknak, akiknek egyike pillanatnyi habozás nélkül belelőtt a tejjel teli emlőjű kutyamamába, mert az olyan merész volt, hogy egyszerűen ráugatott.

Lassan elcsendesül, álomba sírja magát. Kis, párnás teste oldalra fordul. Tompa orra nedvesen csillan, jóízűen szuszog, két első lábát egymásra fekteti úgy a levegőben. Fogatlan ínye nagyot cuppan, ínye fölött széjjelhúzódik a bőr, és nevet a kis kutyus arca.

Egész biztosan ebben a pillanatban álmodta meg a hírt, amit már a most született vaksi kis kutyus is tud.

Tegnap Nikolau jött. Mindég megszakítják gondolataimat. Pedig most sokat tudnék írni. Mintha csak az elindulásra vártak volna, jönnek, egyre jönnek. Szerettem volna hajnalban fölkelni, hogy csendben írhassak,

de átaludtam, mert az éjjelt ébren töltöttem. Egyre gondolkodtam.

Arra gondoltam, hogy lassan teljesen beleélem magam abba[237]

Minél közelebb van a hazamenetel lehetősége, annál nagyobb bennem a zűrzavar. N. N.[-re] is sokat gondolok. Valami babonás érzés van bennem. Az első képzeletbeli levelem, melyet N. N.[-nek] írtam, olyan volt, amit használni tudok. Mert be kell vallanom, sokszor éreztem lelkiismeret-furdalást, amiért keveset gondolok Rá, nem írok képzeletben neki is. Ma újra írtam Neki gondolatban. És amint tudok, fogok is. Nagyon jólesett.

Mennyit tudnék most írni. Ha lehetséges volna, éjjeleket átírnék, de itt lehetetlen. Ha csak öt percre világosságot gyújtok, már morognak. Pedig fazsalu van minden ablakon, de nagyon gyávák.

Az utóbbi éjjeleken egyre az otthoniakkal álmodok. Mind előjönnek, Anyu, Margit, Feri, Jenő, Dezső, Ilus, Klári, Ponyi néni,[238] Koltaiék, Zsebéék,[239] Tóthné.

Csak X. Y. meg N. N. nem jön.

Hogy vágyom Őket látni!!

X. Y.!!! Ugye, Te hamarabb hazaérsz, és már vársz rám? Kopottan, fáradtan érkezem majd, és Te már kipihenten vársz rám. Erős karokkal fonod majd körül sokat szenvedett testemet. A lelked az most is van egyre. Ugye ez biztos? Hogyan is kételkedhetek benne egy percig is. Ha érzéseink megmaradásáról van szó, mi nekünk a szó távlata? Igaz, levél-szavaink nem váltogathatjuk, de mi anélkül is megértjük egymást. Bennem

[237] A szöveg itt megszakad.

[238] A salgótarjáni Ponyi Andrásné *(a szerző jegyzete)*.

[239] Zsebe Antal kelmefestő és családja *(a szerző jegyzete)*.

még most is teljes egészében él a búcsúóra minden gyönyörűséges fájdalma. Éppen tegnap beszélgettünk All-lal, hogy milyen érzés lenne, ha Te nem várnál otthon, vagy én hiába várnálak. És ha ő nem találja meg a menyasszonyát. Tudjuk, nagyon rossz lenne. Egész biztosan arra gondolnánk, hogy jobb lett volna, ha együtt maradunk. De éppen mondtam neki[240]

945. V. 4. 9 óra

Nem hagynak írni. Egészen meg vannak bolondulva az örömtől. Ha igaz, utolsó napja van már itt is a háborúnak. Óráról órára más rendelkezéseket adnak ki. Tegnap este rendeletbe jött, hogy minden lengyelnek katonának kell menni. Segíteni kell az oroszok ellen. Ez nevetséges, lehetetlen valami, mert ők igazán nem lehetnek szívből velük. Ők voltak, akikkel itt a legroszszabbul bántak. (A tömeg, mert a legtöbb rendőr lengyel, és barátkoznak a németekkel.) Egy kicsit úgy bántak velük, mint a zsidókkal. Kabátjukra „p" betűt kellett varrni, nem mehettek vécére, ahová német is járt.

Tegnap már tudták, hogy Berlin elesett.[241] Ma nagyon vártuk a breslaui lapot, mit fog írni. Ma, mikor jött az újság, hiába kerestük a hírt, nem volt benne egyáltalán hadi jelentés. Mintha nem is lenne fontos. A breslaui jelentés ugyancsak nem volt benne.

Hat órakor jött a hír a városból, hogy Breslau már kapitulált. Már itt is más [– –]. Persze azt még nem hittük.

[240] A szöveg itt megszakad.

[241] A kapituláció napja május 2., de május 9-ig még folytak harcok a városban és környékén.

Délután három óra lehetett, mikor sok gép jött cca. hetesével, de alig dobtak bombákat, csak köröket írtak le. Mintha csak mutatkozni akartak volna.

Hét órakor egy francia jött, az mesélte: német katonával beszélt. Teljes készenlétben vannak, csak parancsot várnak, hogy mi lesz a parancs, azt még nem tudják, de arra számítanak, hogy az összes autókkal nekirohannak a sűrűnek, és áttörik. Persze ez lehetetlen, mind ott halnak meg. Úgy gondoljuk, ők ezt akarják: valami nagyon szép halált. Mint Nikolau mondta tréfásan, „Zrínyi Miklós kirohanása".

Most, kilenc órakor jöttek mondani, hogy már az összes városokat elfoglalták. Drezdát is. Csak Breslau van még. Breslau az utolsó város.

Be kell vallanom, mikor mindenáron itt akartam maradni, azért tetten, hogy minél hamarabb közöttük legyek (oroszok). Most azért örülök, mert ma ez a legérdekesebb város. Minden szem Breslau felé fordul, és én itt vagyok ebben a városban. Egész biztosan jól föl fogom tudni ezt használni.

Ma éjjel 12–3-ig beszélt az orosz rádió. Minden nyelven elmondta, hogy ez most már valóban nem maradhat így. Breslaunak kapitulálni kell, ha ma reggel 7 óráig nem kapitulál, akkor jön az amerikai segíteni. Az amerikaiak 160 km-re állnak innét, ha az ő tempójukkal nekiindulnak, egy-másfél nap alatt ideérnek. A kapituláció nem történt meg, és most nehéz órákra készülünk el lélekben. Az amerikaiak ugyanis nagyon gyorsan haladnak, és éppen ezért nemigen van idejük kímélni a tájakat, amerre útjuk visz. Az itteni vezető – Hitler – halott. Azt nem tudjuk, hogyan halt meg. A rádió bemondta, az orvosoknak mindent adnak, a németeknek is. Most jött All, és mondja: valaki a városból

jött, és attól hallotta, a francia delegáció első emberének egy másik lágerben, amely a városban van, a Lagerführer azt mondta volna, hogy ma nem kell munkába menni, mert a hadiállapot délután háromig tart.

Nem tudom, elhiggyem-e, viszont itt még ma is megszólalt a sorakozásra hívó fütyülő. Külön ide is bejöttek, elkiáltották az „aufstehen"-t, beígérték [– –], de nem lett belőle semmi. Ezt elég gyakran megteszik itt a betegbarakkal. Mintha csak fúrná az oldalukat, ha pár napig zavartalanul alszunk, amíg kedvünk tartja.

Már nem tudom elképzelni a végét. Első nap, amikor már ők is elismerték, hogy körül vannak zárva, és megkezdődött Breslau ostroma, február 2-a volt.[242] Akkor jelent meg először két lapon a *Schlesische Tageszeitung*. Fölötte (a cím fölött) *Frontzeitung, der Festung Breslau* – ennek már három hónapja.

[242] 1945. február 16-án zárult be a szovjet ostromgyűrű Breslau körül.

Ahol még tart a háború

Br., 1945. V. 5.

Minden borzalmassága mellett érdekesek voltak az éjszakák, mikor a rádió szólt. A messze hangzó szavakba egyre belefütyültek, vijjogtak a levegőt élesen szelő golyók. Hol a Sztálin-orgona hátborzongató hangjai búgtak bele, hol bombák földet rázó dörejei nyelték el. De legborzasztóbb volt, mikor vidám, frissen pattogó zenét lövellt szerte a hangszóró. Mikor a magasra csapódó, eget forró nyelvekkel nyaldosni akaró tüzekre hulltak a zenehangok. Mikor a lángpernyéket szertehordó szél úgy röppentette őket tova, mintha a zene ütemére szárnyalna végtelen útjaira. Bizarr gondolat: égő város fölött szórakoztató zene. Beomló házak alatt haldokló embertömegek halotti zenéje. Imamormolásban, fájdalom jajában vegyült egybe. Keresztülszűrődve fatáblákkal elzárt ablakok mögé, talán még a romok halmazai alá is befurakodott, ahol élve maradottak, de kiszabadulni nem tudók vívták haláltusájukat.

Ezen az éjszakán nagy volt a csönd, az álmodozó lelkek úgy érezték, nincs is háború. A rádió is erről beszélt – nem mehet tovább... – Ezt motyogja, suttogja, üvölti sok-sok száj. Az itt élő ausländerek szíve már egy ütemre dobban, vérükben egy akarás vet lobot: megérni azt az órát, mikor elérkezik a vég, és számukra fölnyílnak az élet kapui. Már három hónapja számolgatják,

találgatják egy-két héttel kitoldva [sic] a terminusokat. Később már csak napokat adtak szűkkezűen mérve, míg végül elérték azt is, hogy már csak órákat kell számolniuk.

Mikor reggel 6-kor megszólalt a munkára sorakozó síp, egyszerre gondolták: talán utoljára hallják a gyűlölt harsonát. Talán holnapra már elnémulnak végre a durva vezényszavak, és megbénulnak a kezek, melyek a lassan mozdulókra minduntalan lesújtottak. Talán eljön végre az az óra, mikor minden lábra béklyót vetnek, amelyek fájdalomtól földön fetrengő nőket rugdostak véresre. Ez a vágy tartotta bennük az erőt: tudni... látni lebukását a pribékeknek, pribékek csaholó vérebeinek.

A végét váró izgalom ezen a napon tetőpontra hágott.

A franciák, akik egyre borzonganak a rossz időjárás miatt, most még a meleget sem hiányolják. Egyre esik, de bent a barakkban sugárzó nap ontja melegét. Belőlük árad vidámságot adóan. Mintha csak éveken át tartogatták volna az otthon magukba szívott sugárzását, hogy az [– –]

Délután

Ma az újság, amely egy oldal volt (eleinte kettő), csak egy negyed lapon jött, és annak is csak az egyik oldala. Fönt a cím alatt a horogkereszt jelet elfelejtették odanyomni. Pár sorban csak arról írtak, hogy hol vannak Breslauban az oroszok. Mintha meghalt volna az egész világ.

Este 8

A fegyenceket kiengedték.

Már ötödik napja esik az eső, és befolyik a víz öt helyen. Hol a fejünkre csurog, hol a lábunkra. Még pár nap, és nemcsak franciául, de úszni is tanulhatok. Mikor az eső beesik, mindig Auschwitz jut eszembe, mert ott, ha esett, akik a felső részén feküdtek a deszkatákolmánynak, egész éjjel nem tudtak aludni. Akkor azt hittük, csak a zsidók barakkjait kezelik ilyen hanyagul. Igaz, akkor még azt sem gondoltam, hogy a keresztény Ausländerek is fabarakkokban laknak (a legtöbb), és hogy egyáltalán lágerekben élnek.

Elmúlt a délután, és nem történt meg a kapituláció, mert távolról bombázást hallunk. Pedig maguk a katonák is azt mondták.

Vajon X. Y. hol várja a háború végét? Mit gondol, mit érez, hogy van? Mikor nagyon tombol bennem a féltés, mindig arra gondolok, hogy ő biztosan jól van. Az orvosoknak mindenütt aránylag a legjobb dolguk van. Emlékszem, Auschwitzban, ahol igazán kutyaélet volt, ott is milyen másképp éltek az orvosok. Hogy még nincs egészen készen, nem számít. Látom, nagy szükség van az orvosokra, és mindegyiket egyformán veszik. Ez a tudat bizonyos fokig megnyugtat.

Nikolau meg Gyuro, mint mindennap, ma is voltak. Azokból a hírekből táplálkoznak, amiket hallanak. Ide is főleg azért jönnek, hogy halljanak valamit. All ma is szárított nekik dohányt, és egész el vannak ragadtatva, hogy milyen jó All, kérés nélkül adja, de valóban, én sem kértem most.

All... All...

Már nagyon fogunk egymásnak hiányozni. Minél tovább vagyunk együtt, annál több jó tulajdonságát látom. És nagyon tetszik, hogy olyan végtelenül szerény. Csak úgy lassan, beszélgetés közben tudok meg róla egyet s mást. Tegnap például arról beszéltünk, hogy milyen jó érzés, mikor betűimet olvasom az újságban. Akkor mondja, hogy neki meg az nagyon jó mindig, mikor jön az újság, és olvassa a nevét, meg az, hogy dicsérik. Így értek meg lassan mindent. A múltkor egyik mondja: – A Muller otthon nagy ember. Ismert sportember. Nevét nagy betűvel hozzák a sportújságban.

Mondtam Allnak, ha hazamegy, írjon. Bevallotta, ez titkos vágya, és a felső iskolákban is ő volt az „Író". Valamit beszélt az apjáról, és csak úgy véletlenül mondta, hogy bankigazgató. Tegnap mesélte, hogy először erdészmérnök akart lenni, de az apja ellenezte.

(X. Y. keményfejű. Te ugyan nem engedsz, ha valamit elgondolsz. Te, a kemény vas, és All, ez a nagydarab ember puha, mint egy falat kenyér.)

Lassan teljesen megismerem. Pontosan úgy van, mint én. Rettenetes ideges, és ha a másik haragszik, hát még több az idegessége. Mindent elkövet, hogy ne legyen vita. Öt percig nem lehet vele haragban lenni. Ha más nem, a két ujja jár. Lassan tökéletes trükkfilmfigura lesz a keze. Tegnap meg akart nevettetni, hát a harmonikaszóra keringőt táncolt a két ujja. Nevetni ugyan nem tudtam, de megbámultam. Vagy például ma, mikor befejeztük a franciatanulást, amit már nagyon unt, ujjai megjátszották az örömet. Csak néztem. Ha agyonütnének, sem tudnám utánacsinálni. Különben is remek színész. Kérdeztem, miért nem megy színésznek. Azt mondja, már késő. Előbb kellett volna, már nincs

türelme sokat tanulni. Lelkileg nagyon megviselte ez a két év. Idegei teljesen kimerültek. Pár hónapi csend kell majd otthon. Persze ő sem tudja, mi várja otthon, milyen fájdalmak, csalódások. Lassan lopakodnak belénk az egyforma gondolatok. Pár napja gondoltam rá, hogy ha X. Y. nem változtatja meg akkori elhatározását, és kimegy Palesztinába, akkor jó volna együtt lenni All-lal Franciaországban. Természetesen minden erővel vágyom, hogy X. Y. velem maradjon, de ha mégsem. És tegnap este azt mondja All:

– Ha nem él a menyasszonyom, vagy már férjhez ment máshoz, kóborolni fogok a világban. Először egész Franciaországot járom be egy kis autóval (ott nem elérhetetlen egy kis autó). Ugye, ha nem úgy alakul az életed, ahogyan vágyod, velem tartasz? Ha hív majd a levelem, eljössz? – Ha úgy lenne, nem is mennék, de repülnék, hisz régi vágyam járni a világot.

Nem jó még rágondolni sem, hogy X. Y. valóban elmehet esetleg Palesztinába, de arra még rosszabb gondolni, hogy esetleg elmegy, All meg együtt lesz az aszszonyával. Én igazán kívánom, hogy boldog legyen, de rossz lenne nagyon.

All már nem nyugszik. Nem szól, de ujjai itt játszanak. Meglepődnek, kérnek, hogy hagyjam abba, sötét van, és gyenge a szemem.

Mély sóhaj szakad föl belőlem. X. Y., ugye szeretsz? Ugye nemhiába gondolok Rád mint az Emberemre. A szemem vággyal telin néz feléd. Mi van a Te szemedben, amely olyan, mint az opál, melyben tüzek égnek...

Itt nehéz veszekedni egy házaspárnak. Ha valamelyik hangos szóra vetemedik, a többiek rázendítenek: – Ruhe... ruhe...[243] – Végül a veszekedők elnevetik magukat.

Most már harmadik napja úgy élünk itt, mint egy kis szigeten, nem tudunk a világról semmit.

Ma a munkára menőket visszaküldték, hogy már nem kell dolgozni. Állítólag ma egy óráig adtak nekik terminust. Semmi biztosat nem tudunk. Azt is hallottuk, hogy az amerikaiak meg az angolok már teljes egyezségre jutottak, csak még az oroszokkal van egy kis beszélnivalójuk. Az tény, hogy ma még egy pukkanást sem hallottunk. Már furcsa ez a nagy csend, fülünk hozzászokott a zenebonához.

Hanem tegnap este, mikor legforróbb volt itt a kicsattanó jókedv, egy vért hűtő csattanás forrasztotta a torkokra az éneket. Ágyúgolyó szaladt át a szobán. Átszakította a tetőt, és a barakk másik oldalán az ablak fölött távozott. Ha másfél méterrel lejjebb jön, legalább öt embert megsebesit. Ahol átfúrta a deszkát, nagy, nyitott kéz formájú lyuk maradt.

Különben barakkot széjjelfeszítő a hangulat. Ha valóban vége lesz a háborúnak, ezek megőrülnek az izgalom örömétől, és megeszik egymást. Jókedvüket egymás megtréfálásával, birkózással vezetik le. A levegőt francia chansonok töltik be (bűbájosak). A szemek tréfásan villannak, és a kezek hirtelen mozdulnak. Tegnap a francia Nicoláék ágya úszott kávéban, ma Alain, a márki úgy öntötte ki véletlenül a kávét, hogy a bőröndjeik alá folyt. A kis kócos hajú francia nőcske,

[243] Nyugalom (német).

a makrancos, nem véve figyelembe a hadiállapotot, tovább veszekszik a fiújával, és ha nyelve már elfárad, fát ragad a kezébe, azzal hadonász a nevetve védekező, fekete csillogó szemű fiúja felé. Általában a nők kissé túl temperamentumosak. Tegnap egy lengyel nő konyhakéssel futkározott egy idősebb férfi után. Senki sem tudta, miért cicáznak, de nem is voltak rá kíváncsiak. Megelégedtek magával a látvánnyal.

Nagy kések csapkodják a deszkákat, a városban szerzett húsdaráló nyikorog. Vagdalt húst készítenek. Főleg a férfiak főznek, Szilvesztró vörös kis szakállára, nagy, kövér testére fölröppenő húsdarabok tapadnak. Szája be nem áll. Cseng, bong, csattog szájában a szó. Hogy együtt maradjon Alainnal, fölvette egy halott jóbarát nevét.

Alain, a majomfürgeségű, túl karcsú, mozgékony kis francia, akinek odahaza lova van, nem ágaskodik föl, ha szekrénye tetején keres valamit, hanem fölpattan a szekrény tetejére, mintha az egy óriási ló háta lenne. Ahol franciák vannak, ott egyre nevetni kell. Még a levegő is sugaras körülöttük. Meleg, napsütött hazájukat sugározzák szerte, miközben ők egyre borzongattak a hűvös időjárás miatt. Az ő hangjuk a legudvariasabb, mozdulataik a legfinomabbak, és mindenki szereti őket.

Persze vannak közöttük, akik keveset nevetnek, például Sanimorte, aki már öt éve van itt, és otthon két nagy gyereket hagyott, meg feleséget. Nicola, aki tulajdonképpen nem francia, csak ott élt. Nyolc nyelven beszél, sokfelé járt. Benne volt a francia idegenlégióban. Markáns arcát fehér haj keretezi.

Annál többet nevet Bouche. Barátai szerint ő az a típus, aki ha hülyébbet lát magánál, azonnal lelövi, mert ő akar lenni a legnagyobb hülye.

Zúg a barakk, nevetés harsan. Elfüggönyözött kis ágyszobámban fekszem, de csak azért különülök el, hogy jobban hallhassam, ami a pokrócfüggönyön kívül történik.

Finita la comedia!!!!
Ha... ha... há!!!
Finita!!![244]

Délután kettő van. A Lagerführer már elment. A német katonák eltávolították a barikádokat. All elment, érdeklődni akar a láger utcáin, mit lát, mit hall. Pár lépésre tőlünk drótkerítés van. Itt nincs áram a drótban. Szeretnék nekifutni gyerek-játszással, széjjelszakítani, és egymás kezét fogva futni az esőtől nedves tavaszizöld földeken. Teli torokból, karban[245] nevetni, és kölyökkutyák módjára hempergőzni a fűvön.

A fűvön, amely itt is zöld és jószagú, akárcsak otthon.

A lengyel barakk minden eddiginél nagyobb mámorban úszik. Vannak közöttük tisztes családok, halk szavú lányok, udvarias férfiak, de a tömeg nemigen jár egyenesen az utcán. Összefogódzkodva dülöngélnek, és énekelve bukdácsolnak barakkjukba, hogy ott tovább folytassák az ivást. Legerősebb snapsztól a közönséges, melegítéshez használt denaturált szeszig.

Ha ilyen típusú lengyelekkel megtöltött barakkba lépünk fényes nappal, arra kell gondolnunk, hogy az ajtaja fölé színes kislámpát kellene kiakasztani.

Szól a sok harmonika. Nők férfiakkal ölelkezve hemperegnek az ágyukon. A férfiak ruhája hiányos. A nők

[244] E finita la commedia, 'vége a komédiának!', szállóige, eredetileg színházban az előadás végét olasz szokás szerint bejelentő mondat.
[245] Kórusban.

haja oly borzas, mintha hetek óta nem fésülködtek volna. 18-20 éves lányok fetrengenek az ital mámorában, és testükön egyszerre két férfi keze motoz. Másik ágyon két nő becéz egy férfit, harmadikon a férfi, megunva partnerét, másik ágyhoz tántorog új kéjre éhesen.

Ettől a típustól eltekintve sem szeretik őket. Hozzájuk voltak a legdurvábbak, és ők hajoltak meg legjobban hajcsáraink előtt. Ők voltak a civil csendőrök, ők lökdösték legjobban a nőket, ha nem akartak munkába menni. Ők voltak a vérebek mellett a csaholó, fogat vicsorgató kiskutyák.

Az orosz (ukrán) [barakk] legtöbb lakója a falu népe. Hallgatagok, bizalmatlanul, szinte mogorván zárkózottak, nehezen barátkoznak idegennel. Maguk között testvériesen osztozkodnak, de idegennek nem adnának, akármilyen éhes. Ha például két franciának van ennivalója, ott tíz éhes is lehet, amíg a készlet tart. De az orosz (ukrán) parasztoknak akármilyen sok van, tízen nem adnának egynek. A szerelem gyorsan hajt. Megismerkedés után két nappal már együtt feküsznek. Ha idejük van, egész nap játszanak, tréfás kötődéssel hemperegnek. Általában a szabad szerelem buján tenyészik itt. Megtaláljuk az olasz barakkban is, mint mindegyikben, csak ezek lakói kulturáltabb városi réteg, és finomabb a forma. Az olaszok vére lobbanékony, sokat veszekednek maguk között. Különösen esténként, ha valamelyik világosságot gyújt. Meglehetősen gyáva természetűek. A munka elől mindig megszöknek, és nemigen segítenek egymásnak.

Például a franciák megszervezték, hogy pár emberük naponta bejárja a várost, kitéve magukat a könnyen jövő halálos golyóknak, és összevásárolják, amit még lehet, naponta érkezik a lágerbe lóhús, cigaretta, sokszor

sör, bor, szappan, mosószóda. Természetesen a franciák között osztják ki. Akinek van még német pénze, az kifizeti, akinek nincs, az ingyen kapja.

Az olaszok ilyesmire nem kaphatók. Nagy álmodozók, órákig feküsznek szótlanul. Barna arcuk, mely itt már fehéresre halványult, sóvárgó vágyakat mutat. Ha az olaszokra gondolok, mindig Albertót látom, a tengerészt, aki húszéves, pakombartja van, és kis nevető gödröcske az állán. Sokat köhög, és amikor vért köp, mosolyog barna szeme, és mindig legyint. Ő már nem látja többé a meleg, fényes olasz tájakat.

A szerbek, jugoszlávok együtt vannak. Legtöbbjük partizán. Kicsit torzonborzak, mint az erdők lakói. Kevés közöttük a kulturált. Ha segíteni kell valakin, aki bajban van, legtöbbjük az élete kockáztatásával is megteszi. Nikolau, a magas, sápadt arcú, kis szakállas gazdálkodó. Gyuro, a szögletes képű, kék szemű, kérges kezű munkás. Azt mondják, ez a partizánok fogadalma: „Segíteni a bajban lévőn, ha a mi emberünk." Nekem ők segítettek, mikor már mélyen haladtam a halál útján, és hogy szédítő éhségem csillapítsák, kevéske kenyerüket adták.

A szlovákok nem maradtak itt, Drezdába vitték őket, de pár óra elég volt a megismerésre. Vidámak, szolgálatkészek, és nem sandítanak irigyen az éhező felé. Nem tudnának jóízűen enni, ha mellettük valaki éhes. Ha látják, valaki nem eszik, megkérdezik, nem éhes-e. De a feleletre nem várnak, már elé teszik az ennivalót. Frank, Ludvig, ti kedves, jó fiúk, ti lakattatok jól először, miután észrevettétek, hogy sápadt arcomon könnyek gurulnak, látván a vagdalt hússal bélelt friss kenyeret.

Angol csak egy van itt a lágerben. Úgy hallottam, lelőtt egy katonát, és bujdosik. Hallgatag ember, legjobb

barátja a hegedűje. Honfitársait nagyon dicsérik a szerbek. Nagy itt a keveredés. Van két mohamedán is, egy japán, és egy holland – Pietro. Ha előveszi harmonikáját, amely akkora, mint egy kisebbfajta hüvelykujj, és játszani kezd, még az alacsonyan szálló felhők is odanyomnák köd-arcukat az ablakhoz, ha tudnák. És nincs magyar barakk. Állítólag innét egy kilométerre vannak magyarok, de a többieket még januárban más városba vitték.

Január 15-én vagy harminc magyar férfi és nő írta föl nevét egyik barakkszoba falára. Nagyszalontaiak voltak.

Itt kevesen vannak. Egy, aki évek óta Lengyelországban él, és rosszul beszél magyarul. Még egy férfi, aki mintha mindig hallgatózna, úgy járkál közöttünk. Egy tizenkét éves kislány, aki elveszítette az eszét, mikor egy téli éjszakán lemaradt a gyalogoló társaitól. Nem vitték tovább gyenge lábai, és leült egy fa alá.

Egy összeomlott pincében megtalált nő, akinek csak a feje látszott ki a kövek közül. Szőke haját még most sem tudja teljesen lemosni fejsebei miatt.

A nevetőn kék szemű, napsugárhajú Ibi is magyar. Még a morc német csoportvezető (az itteni fővéreb) is mosolyog, ha ránéz. Ha fekete hajú testvérével, Lilivel megy, még jobban világít szőkesége. A velük együtt dolgozó Frida és Blanka.

Egy anya, aki arra gondol, megtalálja-e nyolcéves kislányát, aki elsodródott mellőle már egy éve.

Szándékosan hagytam utoljára a két magyar orvost, mert róluk dicshimnuszt kellene zengeni, olyan hírnevet szereztek itt a magyar orvos fogalmának. Dr. Pálos, az örökké aktív fiatalember kollégájával, dr. Sümegivel fáradhatatlanul jártak naponta a hideg téli időben a muhlberg-wegi lágerbe, amely távol volt lakhelyüktől.

Később a Clauschewitz Schule egyik pincéjében rendeztek be kórházat, a legnagyobb nehézségek árán beszerezve a gyógyszereket. Dr. Pálos sebész, dr. Sümegi belgyógyász.

Most, már egy hónapja, minden beteget ideszállítottak a városból. Tizenöt orvos jött, minden nemzetiségű, és már a második napon dr. Pálost, a magyar sebészt nevezték ki főorvosnak. Ha komplikált műtétet kell végezni, az ő dolga, ha valami kétséges előttük, neki kell megnézni. Félrekezelt sebeket hoz rendbe. Végignéztem, amikor egy golyót fájdalommentesen eltávolított egy beteg vállából, és a többi sebész azt mondta, ezt a módszert nem ismerték. Fáradhatatlan. Még a feje búbján túl is tele van munkával, de soha nem látszik rajta fáradtság. Minden szava tréfás, szeme egyre nevet, a beteg, még ha fájdalma is van, együtt nevet vele. A francia delegáció levélben fejezte ki háláját, biztosítva, hogy nevét nem felejtik el, és a betegek között neve – fogalom.

Mindkét orvos felesége itt él. Nekik külön szobájuk van, és kicsit otthonos a légkör körülöttük. Kicsi magyar sziget. Ha rájuk gondolok, mindig egy háborút jellemző kép van szemem előtt: Sümegi felesége (kicsi gyermek-asszony) mosogat, majd pár percre abbahagyja, és férjének segítve (egy csipesszel) sterilizált műszereket szed ki a forró vízből, óvatosan rakosgatva a steril gézre.

*

Ha jönnek az esték, nem a nyugalmat hozzák. Amint bezárják a fatáblákat, a sok csúnyaságot szépítőn betakarja a sötétség, és a legnagyobb dörrenések közepette

is sugaras látomásaik vannak: Otthon járnak... övéiket látják. Később, mikor éjszaka felé halad az este, szívet szorító kétségek támadnak bennük.

Ha végre hazamehetnek, kit találnak otthon? Szülő, testvér, gyermek él-e még? A kedves, akit szeretnek, ha él is, nem szeret-e már mást?

Teli vannak problémával. A háború majdnem minden fiatal mellé egy másik nembeli fiatalt sodort, akit megszerettek. Az otthoni ugyan legtöbbjükben mélyebben gyökerezett, de arra gondolnak, hátha az nem él, vagy másnak a párja már. Félnek, [hogy] a mostanitól elválnak, és a másikat nem találják majd. Tépelődnek, és elhatározzák, ha a régit nem találják, megpróbálnak összekerülni újra a mostanival. Persze mindez komplikált. Sóvárogva várják azt a napot, amikor végre elindulhatnak hazafelé, és félnek tőle. De ez az érzés nem hatalmasodik el bennük, csak úgy átsuhan.

Fiatalok, öregek, gyerekek, betegek agya mint sok kicsi motor zakatolja:

Ha... za, ha... za.

Amikor kívül fölgyulladnak a Sztálin-gyertyák, csoportokban világítva, ragyogásukkal megszépítve a szürke lágert, legtöbbjük fölkel, kikönyököl az ablakon. Nem törődnek a dörejekkel, szemeik belefelejtkeznek a nagy fényességekbe.

A lassan alászálló csodagyertyák fehér szerpentinként csavarodó füstoszlopokat hagynak maguk után, amelyeket a szél játékosan ringat, lenget tovább. A lassan hulló óriás csillagokból arany eső hull. A hold éppen útjukat keresztezi, és az arany szemecskék áthúznak a hold ezüstje előtt. Apró [– –] tavaszi bárányfelhők gurulnak tova, és az arany eső fürdeti őket. Ragyogók lesznek utána. A csodacsillagok lassan lehullnak,

már újra csak a hold világít sápadt ezüstjével. A lengő füstoszlopok lassan elterülnek a szél hátán, és a feléjük szálló, hazavágyódó sóhajokat felhőkarjaikba véve szertefoszlanak a négy világtáj felé.

945. V. 6. 5 óra

Még nem érkezett el teljesen a befejezés. Most tudtuk meg, miért e nagy csend.

Tárgyalnak. Ma délután hét óráig fegyverszünet van. Ha nem tudnak megegyezni az oroszokkal, akkor tovább megy a tánc. De egész biztosra vesszük, hogy ez a tárgyalás a teljes befejezést hozza. Már nem csak a barikádokat rombolták le a németek. Az Odera folyón az összes hidak alá voltak aknázva, ma már a robbantóanyagokat is eltávolították.

V. 6. este 6 óra

Kis félablakomon elhúztam a függönyt. Kifelé akarok nézni. Látni akarom az emberek ragyogó arcát. Egyegy új arc valahány. Teli új erővel, lázas várakozással. Mi lesz? Hogy lesz? Kérdések feszítik őket. Mikor mehetek haza? Mi várja őket otthon? De mindezt legyőzön az öröm ragyogása: Vége! Vége!

Ma még azt írta a lap, hogy a háború megy tovább, és délután kettőkor különkiadás hozta:

A háború egész Németországban befejeződött.

A németek ma rengeteg ennivalót osztottak széjjel. Nem akarták a raktárakban az oroszoknak hagyni, hát nagy autókon szállították a kórházaknak.

Itt a német katonák mind nevetve járkálnak. Boldogok, hogy végre befejeződött a háború.[246]

Az emberek tudják, hogy továbbra is dolgozni kell nekik, de ez már más munka. Nem az ellenségnek a barát ellen, hanem a barátnak, magukért is.

El kellett magam mosolyogni. Már jó párszor összeszidtam Allt, amiért megzavart. Megmagyaráztam, hiába nem beszél, ha játszik, nevetnem kell, de ez végeredményben rossz. Most hallottam, amint jött, egy chansont énekelt. Megállt a függönyön kívül, ott fejezte be a dalt, azután lépett be. Viszont hosszú lábait olyan óvatosan rakta, hogy nevetnem kellett. Gyorsan eltakartam az arcom, hogy ne vegye észre, mert akkor tovább csinálja. Azért így sem nyugszik. Meg sem mukkan, de játszó ujjai viszik a beteg kezét, és tanítják a beteg ujjakat járni. Igyekszem nem nevetni, így lassan majd abbahagyja. Ha nincs néző, nem érdemes játszani.

Na végre! Elővette a könyvet. Tanul.

Nagyon nehéz itt írni. Gondolataim egyre elvonódnak, és akármiről írok, más dolgok is eszembe jutnak.

[246] 1945. május 6-ról 7-re virradó éjjel Festung Breslau utolsó parancsnoka, Hermann Niehoff gyalogsági tábornok feladta a várost a Vörös Hadseregnek. A szovjetek még május 4-én hangszórókon hirdették ki a város feladásának feltételeit, a tiszteknek és közkatonáknak garantálták a sértetlenséget, személyes javaik megtartását, a háború utáni hazatérést, valamint a teljes polgári lakosság biztonságát és normális életkörülményeit. E garanciákat azonban nem tartották be, a kapituláció után több ezer katona és Volkssturm-tag esett fogságba, Niehoff tábornokot is beleértve, és még hosszú hónapokig rendszeres volt az erőszak, rablás és gyújtogatás városszerte (a Vörös Hadsereg katonái mellett rablóbandák és kényszermunkáról hazatérő civilek is elkövettek bűncselekményeket). Lásd még https://www.rosalux.de/dokumentation/id/14106/1945-46-das-erste-schwere-nachkriegsjahr-in-breslau-wroclow, letöltve 2024. október 18.

Most például azt a képet látom, amint egy nő a vécében alsótestét mossa. Már sokszor gondoltam rá, hogy azok a nők, akiknek nincs ilyen kis sarok, nem tudják kicsit szeparálni magukat, mégis hogyan mosakodnak le?

Hát így. A vécén.

Mennyi gondolat feszül bennem. Mit tudnék most adni, ha úgy éjjel teljesen egyedül átadhatnám magamat a betűnek. De minden vágyon, gondolaton túl keresztültolakszik a fekete papír. Éveken át gyűlöltem, terhemre volt, szerettem volna letépni valahányt. A fények világítanak szabadon, sugárútjuknak nem vetnek gátat. Ragyoghatnak, vakíthatnak, szikrázhatnak. És újra nevethetnek szívből, szabadon.

Gyermekeket nem riaszt föl álmából bombák döreje, és nem kell már minden pillanatban várni a halált. Már lehet merni egy kicsit tervezni, és talán eljön az óra, mikor zavartalanul örülhetünk annak, hogy élünk.

1945. V. 6. este 11

Ez az óra is eljött, hogy én éjjel írhatok. Még nem vagyok egyedül, de majdcsak eljön az is. Estefelé elmentem Ibiékhez, úgy csókolóztunk, mint a bolondok. Oly forró volt a hangulat, hogy visszajöttem Allért, és vele újra mentem. Pálos is szaladt ide-oda, bejött a szanitészszobába és megölelt, megcsókolt, és kérte, hogy adjam vissza. Azután Ibit és Lilit. Pálosnéval is összecsókolóztunk. Sümeginé olyan édes volt, mint egy kislány, aki most érettségizik, és meghatott.

Lilitől kaptam egy szál gyertyát, hogy leírhassam frissen a mai estét.

És elérkezett!

Egész napon át óránként érkeztek a hírek. Ma estig fegyverszünet van, most tárgyalnak – mondogatták, és valóban, még kis pukkanást sem lehetett hallani.

Délelőtt a rendes időben megjelent a helyi frontújság negyede, és arról írt, hogy tovább harcolnak. Hogy Breslaun kívül mi történik, arról egy szót sem. Délután kettőkor különkiadás adta tudtul, hogy a németek nem harcolnak tovább.

Itt a lágerben [– –] idegen nemzetiségű van.

A boldogság magasra csapott. A német katonák örömtől ragyogó arccal újságolták:

Lebontják a barikádokat. Az aláaknázott hidak robbantószereit kiszedték. Este kilenc után civil, katona egyaránt nem tartózkodhat az utcán. Reggel ötkor jönnek az oroszok. A megszálló katonaság között egy magyar század is van.

Az emberek ki-be járkáltak a kapukon. Még egy nappal ezelőtt, aki engedély nélkül túlment a kapun, azt lelőtték. Ma már szabadon jöhettek-mehettek.

Este a Lagerführer és családja nem vacsorázott. Ahogy nőtt a tömeg jókedve, úgy csökkent az övék.

Este nyolckor csoportosan sétáltak az emberek. Sokan összefogódzkodva, énekelve. Akik szeretik az itókát,

már jócskán kóstolgathatták. Ezt elárulta a lábuk, amely sehogyan sem akarta őket egyenesen vinni.

A kórházbarakk előtt nagy tömeg vette körül a láger utcáján táncolókat. Harmonika szólt mindenfelé, citerák pengtek, gitárok, hegedűk. Teljes volt a vidám hangzavar.

Fél kilenckor, miután az egész lágert bejárták a franciák, fölhúzták a vörös, meg a saját lobogójukat. Mikor a tömeg meglátta a vörös lobogót, mámorosan futottak a kilátótorony felé, ahol a vágyott vörös, vért forrósító színt lengette a szél. A barakkokban az ablakokhoz rohantak az emberek, egymást szólongatták. A betegek majdnem sírtak, amiért nem siethettek ők is a kilátótoronyhoz. Mert ott egyre több lobogót lengetett a szél. Percek alatt előkerültek az összes nemzetiségűek lobogói (ezeket titokban már elkészítették). Dr. Pálos, a magyar orvos is gyorsan hozta, és már ott is lengett a piros-fehér-zöld színű lobogó.

Valaki trombitát szerzett, és ébresztőt fújt. A fabarakkok ontották az embereket. Akik már lefeküdtek, gyorsan felkeltek, és csatlakoztak a zászlókat tartó kilátó felé sietőkhöz. A város felől egyre durrantak az üdvlövések, minduntalan rakéták röppentek a magasba. A fellobogózott kilátó alatt összegyűlt tömeg nemzeti dalokat énekelt. Nemzeti dalok zengtek, dobok peregtek.

Ismerősök szorongatták egymás kezét, és összecsókolóztak, ölelkeztek.

Lassan teljesen besötétedett. A kórház előtt szanitészek gyűrűje vette körül egy olasz holttestét, aki pont ezen a napon hagyta itt a világot. Mindenki nagyon sajnálta, hogy pont most kellett meghalnia, de

a jókedvet csak pillanatokra csökkentette. Énekhangok, kurjongatások hangzottak, és a barakkok piszkos kis ablakain kiözönlött a világosság. Mintha sokéves betegség után fölnyíló, csillogó szemek lettek volna. Az elsötétítő fatáblák, papírok mint mérges hályogok egyszerre lehulltak.

Este a franciák karnevált rendeztek, zeneszóval vonultak föl.

Este tizenegy felé elcsendesedett a láger. Aludni tértek az emberek. Ha távolról rakéta pukkant, kicsit összerezzentek. Tudták, hogy már vége, de mélyen egy kis ijedt kétkedés futott át rajtuk.

Lassan elaludtak, a nyitott ablakon behallatszott[247]

Oels,[248] 1945. V. 19.

Tizenhárom napja nem írtam, és nagyon sajnálom, mint rendszerint, már nem tudom érzéseimet lerögzíteni, újabb benyomások vannak. Most már csak vázlatosan írhatom le, túlságosan összegyűlt.

Lustán heverek az ágyban, este hét van. Ibivel, Lilivel, Fridával lakom egy szobában. Ablakunk... Nem, ez nem jó. Előbb az elmúlt napokat.

A felszabadulás boldog estje után reggel már fél ötkor fölkeltünk. A lágerutcán énekelve jártak az emberek, az országútra álltak ki harmonikával, és játszottak. Mikor berobogott az első autó orosz katonákkal, üdvrivalgásba törtek ki, valósággal tombolt a tömeg. Sokan sírtak a boldogságtól, hogy végre elérkezett a sóvárogva

[247] A szöveg itt megszakad.
[248] Ma Oleśnica.

várt nap, valóban vége az erőszak, a kegyetlenkedés uralmának. Vége a megaláztatásoknak, éhezésnek, ütlegelésnek.

Az országúton hemzsegtek a külföldiek. Elözönlötték a láger környékén lévő kaszárnyákat, és pakkokkal megrakva tértek vissza. Élelmiszer, ruha, dohány és minden lehető és lehetetlen holmi. Asszonyok olyan batyukat cipeltek a vállukon, hogy majd leroskadtak. Bicikliken, kis kocsikon húzták a holmikat. Akik már a városból jöttek vissza, dülöngélve haladtak. Sokan autón jöttek vissza. Egyik barakkhoz egy gazdátlan lovat kötöttek.

Az árkokban katonaruhák hevertek. Eldobták.

A biciklisták, gyalog járók egymásnak mentek. Nevettek, nevettek az emberek. Kis kocsikon hordó borokat gurítottak. Még a bicikliken is zászló lengett, meg a botokra is nemzeti színű zászlókat kötöttek. Akinek nem volt, különálló rongyokat kötött rá, színsorrendben. Maskarába öltöztek. Alain cilindert tett, lornyon volt a kezében, és ahogy kissé előrehajolva nézegetett rajta, pontosan úgy nézett ki, mint egy vén, agyalágyult márki. Egyébként Alain valóban márki. Kért, hogy ha valamit írok majd az itt töltött hónapokról, küldjem el neki, és ideadta a címét, akkor láttam. All mondja, hogy valami csodás helyen laknak.

Szilvesztró egész nap a következő maskarában sétált: óriás bokszkesztyű, fején magas, fekete női szalmakalap virággal díszítve, szájából hatalmas tajtékpipa lógott, a pipa szárán nemzetének színei lobogtak, orra hegyén okuláré tolva.

Mi is elmentünk All-lal egyik kaszárnyába, ahol egyegy szobába raktárak voltak. Benéztünk a kulcslyukakon, és ahol láttuk, hogy használt cipők vannak, All

kétszer nekiszaladt az ajtónak, és berúgta. Sikerült egy elfogadható cipőt kihalászni.

Rádiókat, gramofonokat cipeltek az emberek, kosarakban szalma között gyönyörű ólomkristályokat. Mi egy írógépet cipeltünk boldogan. Később csalódva láttam, hogy nem jó.

A jókedv este kicsit alábbhagyott, mikor a barakkokba betértek részeg orosz katonák, nőket keresve. Én ijedten All mögé bújtam, majd magamra húztam a takarót. Egyik összeverekedett egy férfivel a nő miatt, és pisztolyához nyúlt. Szerencsére valaki elszaladt a posztért, és az idejében jött.

Másnap mindenki lázasan csomagolt. A közelben lakó emberek már el is indultak hazafelé. Én is készítettem All csomagját meg az enyémet, és végtelenül ideges voltam. Fájt Alltól elszakadni, vagy éreztem valamit, nem tudom.

Délután orosz katona keresett, egyik szerb vezette hozzám. Zsidó volt, és én letagadtam zsidó voltomat. Láttam, hogy nem hisz nekem, viszont nagyon fájt, mert arra gondoltam, hátha azt hiszi, szégyenlem. Pedig nem, csak még mindig féltem. Tudtam, hogy az oroszoknál nem számít a vallás, de annyira megviselt ez az egy év, hogy pár óra alatt nem tudtam magamból kidobni.

Természetesen azonnal megkérdeztem, mi történt azokkal a lágerekkel, ahol a zsidók voltak. Azt mondta, fölégették a németek. Ezt pár órával később megerősítette egy orosz zsidó katonaorvos, aki már tudta, hogy zsidó vagyok. Olyan voltam, mint az őrült. Csak sírtam... sírtam.

Temettem.

Arra gondoltam, most már egész biztosan soha többé nem látom az én kicsi mamám! X. Y., a bátyáim,

Margit. Talán olyan lágerben voltak, amelyet villanydrót vett körül, és útközben sem tudtak megszökni, mivel nem szállították őket egyik helyről a másikra.

Egyszerre szürke lett minden, hideg hasított lelkembe. Csak ültem lehajtott fejjel, és csurgott szememből a könny. Süvet ültem[249] lélekben.

All kétségbeesett volt, annyira fájt neki kínom. Ő sem evett egy falatot sem, és este tizenegykor erőszakkal levetkőztetett, lefektetett. Karjába vett, mint egy kisgyereket. Úgy aludtam el.

(All... Te kedves, jó, merre jársz már, mi vár rád otthon, fáj-e nagyon a kezed?)

Nyolcadikán (két nap múlva) az egészséges franciákat gyalog indították ide Oelsbe, mert innét megy a vonat. Egész délelőtt dolgom volt, Allt kellett készíteni az útra, csomagjaimat áthordani Ibiékhez, ahol a kórház van, a szanitészszobába. Nem akartam a barakkban maradni.

Mire eljött a búcsú perce, annyira fáradt voltam, hogy még sírni sem tudtam. De nagyon fájt. Elkísértem az országútra, és pár métert karonfogva mentünk a zöld mezők mellett. Akkor éreztük először, hogy szabadok vagyunk. Nem mertem messze menni, féltem a katonáktól, akik vadásztak a nőkre.

Alighogy Alltól elváltam, stoppolt mellettem egy szép luxusautó, és két tiszt kért, hogy üljek be. Féltem, de nevettem, és igyekeztem tréfálni. Az egyik azt mondta, menjek vele Oroszországba mint az ő asszonya, nem kell semmit csinálni, egész nap sétálhatok, ő egy orvos. Mikor látta, hogy nem csábít az ígéret, azt akarta, legalább

[249] Zsidók gyászszertartása, ruhájukat beszakítva ülnek a földön *(a szerző jegyzete)*.

egy kicsit autózni menjek. Mondtam, nem merek beülni, félek, hogy az autót nem tudják majd megállítani. Már kezdtem rosszul érezni magam, mikor egy katona elhaladt mellettem, és nagyot csapott a fenekemre. Erre kijelentettem, nem maradhatok tovább, mert ilyesminek vagyok kitéve – és gyorsan otthagytam őket.

A szanitészbarakkban Ibiék mellett feküdtem. Nagyon elhagyatottnak éreztem magamat. All nagyon hiányzott, nem ettem már olyan jóízűen, lelkileg teljesen összetört voltam, és mély árkok sötétlettek szemem körül, fogytam. Nem tudtam elfelejteni, mit mondott az orosz tiszt. Napokon át csak feküdtem, bámultam magam elé. Remegtem a félelemtől, hogy talán mindenkimet elveszítettem. Nagy szükségem lett volna Allra, sírtam utána. Ha Ibiék erőszakkal elcipeltek sétálni, fájt, hogy All-lal nem jöhettünk egyszer sem együtt ilyen szép helyekre. Csupa fa, zöld, virágok, kis nádasok vizében visszatükröző naplementék.

Mielőtt elment, két tekercs filmet forgattunk le. Egyik nála van, másik nálam. Majd otthon előhívatom. Szeretném, ha jók lennének. Van még egy tekercs a láger érdekesebb részeiről.[250]

X. Y.-ra kétségbeesett fájdalommal gondoltam. Csoda volt számomra, még gondolni sem mertem rá, hogy ő is... (jaj, ezt még leírni sem tudom!). Kell hogy éljen! – hajtogatom magamban.

Mindennap idegesebb lettem, türelmetlenségem kínzó volt. Már majdnem az egész láger kiürült. Sokféle hír járta: Nem mehetünk haza, munkára visznek bennünket. Az emberek egyre kedvetlenebbek lettek, nyugtalanító kétségekkel telin: mi lesz velünk?

[250] A hagyatékban nem található.

Bennem forrtak az indulatok, mérlegeltem, tervezgettem. Toporzékolt bennem a türelmetlenség, ha nem féltem volna a katonáktól, hát nekiindultam volna az útnak egyedül. Ha nem mehetek haza, hát megszököm onnét, ahová visznek. De mikor lesz arra alkalom? Mit kell még megérnem.

Közben egyre érkeztek újabb sebesültek, akik gyalog indultak hazafelé a mezőkön keresztül, és elrejtett aknákra léptek. A városban voltak még harcok (egyéni akciók). Minden órában más hírek jöttek, és egyre erősítették, hogy nem mehetünk haza. Egyik délután beteg voltam a sírástól, hogy nem mehetek haza, és elszakadtam Alltól. Hiába. Elképzeltem őt is, továbbra is hazátlanul, beteg kezével. Még most is fojtogatja torkomat a sírás, ha erre gondolok, mert a félelem még most is bennem van bizonyos fokig. Azt hiszem, így is lesz, amíg haza nem érünk.

Hosszas izgalmak után 17-én elindultunk ide Oelsbe. Pálosékkal, Sümegiékkel, pár szanitésszel jöttünk egy autón (teherautó). Talán egy órát tartott az út. Soha nem bírtam a rázást, el is szoktam tőle, nagyon rosszul lettem, a hányást alig bírtam visszatartani.

Azoktól, akik első napokban jöttek, a katonák elszedték a csomagokat, órákat. Ma már ezt nem teszik, de a fényképezőgépeket, elemeket és hasonlókat le kell adni. Bicikliket, autókat elszedik.

Hogy itt milyen? Egy fokkal jobb. Lassan majdcsak eljutok oda, ahol újra úgy élhetek, mint azelőtt.

Nagyon szép ez a város. A háború itt is pusztított, de még így is elbájolóan regényes parkjaival, fásított utcáival. Egyre az Olasz fasort[251] látom a Trombitás ut-

[251] Ma II., Szilágyi Erzsébet fasor.

cánál, ahol emelkedők az utcák, egyik ház magasabban épül, mint a másik, és fa [– –] virág mindenfelé. A kastély parkja gyönyörű, mint mondjuk a Margitsziget rendezetlen részei.

*

Felszabadításunk után – gyűjtőhelyünkön – Oelsben folytattam a naplóírást. Ez a rész benne volt első tömörítésemben. A Kossuth Könyvkiadónál Nyírő József[252] eltanácsolta: a felszabadítással kell befejeződnie.
A leemelt rész teljes egészében benne van naplóm dokumentációjában.[253] Az Oelsben írt eredetit nem tartom érdemesnek a kötegbe helyezni, nem szerepel megjelent könyvemben. Túl ezen, nem tartom – mint hasonlítás – jónak. Nem mese ez: a nagy szenvedésekben, fájdalmakban írtak a legszebb, legjobb írások.
A felszabadulást követő hetek – hazatérésemig – felületen mozgó ember feljegyzései. Akkor úgy éltünk ott Oelsben, mint a ketrecből, halálveszélyből kiszabadult vadak. Gátlástalanul, mohón keresve az örömöket, tobzódva a szabadság gyönyörében. Az idő alatt teljesen elfelejtettük veszteségeinket, kergettük magunktól a feltörő emlékeket, nem kutattuk, „hogyan tovább", „hogyan lesz", kit és mit találunk vagy nem találunk. Nem az óráknak, csak perceknek éltünk. A kínok, gyötrődések, hazavágyódásunkban összpontosult tömör valóságba.

*

[252] S. Nyírő József szerkesztő, műfordító.
[253] A hagyatékban nem található.

A tényleges valóság hazatérésem után tepert le. Mindaz, amitől féltem, bekövetkezett, és ami további életem meghatározója volt, gyötrelmes tény lett: a szépírói blokk. Ezt a harminc éven át tartó blokkot a *szülővárosommal* – Salgótarjánnal – történt újrakapcsolódás oldotta, de nem teljes mértékben. Életem legcsodálatosabb adományát, a szikrázó belső ragyogást soha többé nem nyertem vissza. Ezt a tényt múlt időben kell mondanom – hetvenegy éves vagyok.
Oelsben másodszor írtam le a felszabadítás első napjait, az első órák örömét újra feljegyezve. Ezekben a jegyzetekben utólag pirossal jeleztem: „Kimaradt, hogy a fellobogózott kilátó alatt összegyűlt tömeg elénekelte az Internacionálét, de az első leírásban benne van." Sajnos abban sincs. Nem találom, és őszintén fájlalom. Csodálatos percek, felejthetetlen élmény volt! Hiszem, aki végigolvasta eredeti naplómat, nem kételkedik abban, hogy úgy történt. Pontosabban: nem kételkedik igazmondásomban.
Úgy érzem, olyan sorokkal kellene zárnom eredeti naplóm legépelését, amelyekből világosan kiérződik: a Haza nem csak az otthont jelentette számomra. A Haza egyenlő volt lelkemben... szívemben az országgal, amelyben éltem, s amelybe a meghurcoltatás szörnyű hónapjai után is visszavágytam. Ezért engedtessék meg nékem, hogy zárósorokként Oelsben, 684., 685., 686., 689. oldalakon írt jegyzeteimből kiragadott részletekkel fejezzem be.

(684–685. oldalon)

Oels, 1945. V. 19.

Takarodót fújtak, a katonák nem lövöldöznek tréfából a levegőbe, nem kopog sétáló szerelmesek cipője az utca kövén.

Éjfél után már csak hegedű hangja kesereg szívszorítóan. Dobok, harmonikák után álomnak, meseszerűnek tűnnek panaszos, síró hangjai:

„Messze a kiserdő..."

Minden ablak tárva. Sötét szobákban, nyitott szemekkel feküsznek a magyarok. Keresztények, zsidók vegyesen, mert még a történtek után is magyaroknak érzik magukat, és minden vágyuk oda menni. Jól tudják, ha bántották őket, az csak személyek rosszasága volt, akiket megmételyezett egy rendszer.

Haza akarnak menni Duna, Tisza, Balaton mellé. Hegyes-völgyes városokba, ahol álmaikban egyre járnak.

(686. oldalon)

Éjszaka van, mély, meleg, nyári éjszaka, pontosan olyan, mint otthoni tárogatós nyári éjszakák.[254]

[254] A tárogatós nyári éjszakák szülővárosomat jelentették *(a szerző jegyzete)*.

(689. oldalon)

1945. VI. 4.

Az ablaknál ülök. Esik az eső. Meg-megállok, hallgatom. Permeteznek az esőszemek, lelkemre permeteznek édes, bús percek.

Olyan furcsán bólongatnak a fák a szélben. Mintha köd lenne. Vagy csak az én szemem homályos?

Kint énekelnek a lányok.

Budapest, 1985. november 7.

KRONOLÓGIA

1944. június 30.: a békásmegyeri téglagyárban

1944. június 30-án érkeztek ide többek között a rákosszentmihályi zsidók, köztük Galló Olga és édesanyja.

1944. július 6–8. között: bevagonírozás, indulás

A vonatok július 6–8-a között indultak, noha Horthy Miklós kormányzó július 6-án felfüggesztette a deportálást.

1944. július 9.: a Békásmegyerről induló szerelvény 1924 fő deportálttal áthaladt Kassán

Ugyanaznap Budakalászról is feljegyeztek egy 3072 főt szállító szerelvényt.

1944. július 10-től Auschwitzban

Galló Olga édesanyját a megérkezéskor azonnal a gázkamrába küldték.

1944. október 20.: érkezés Auschwitzból Hochweilerbe, vonattal

A hochweileri női munkatáborba megérkezett Auschwitzból az 1000 nőből álló kényszermunkás transzport. Három hónapig voltak Hochweilerben.

Közben 1945. január 19-től kb. két héten át: Breslau kiürítése

Galló Olga még január 27-én is sok civillel találkozott; február 11-én azt írja, hogy a várost teljesen kiürítették. A civil lakosságot evakuálták; a hadsereg, a Volkssturm és a kényszermunkások ezután a várost katonai erődítménnyé („Festung Breslau") alakították.

1945. január 20.: Hochweilerből gyalogmenetben elinditották a menetképes nőket

A gyalogmenet kb. kéthetes volt, Gross-Rosenig, majd onnan később Bergen-Belsenbe vitték tovább az életben maradtakat.

1945. január 23-án, kedden: Galló Olga „lemaradt" a menettől a rosenthali cukorgyárban, és elrejtőzött.

1945. január 25.: Magazin-Strasse, gyűjtőláger

Elfogták, a rendőrségre vitték, majd a Magazin-Strassén levő gyűjtőlágerbe küldték – onnan Drezdába akarták vinni; itt volt együtt „szlovákokkal Prága mellől" (Frank, Fritz, Ludvig); majd egy másik helyen oroszokkal, ukránokkal lakott együtt (Pása, Alexej, Petyka stb.).

1945. február 14. este: bement a betegszobába, hogy ne kelljen az oroszokkal együtt továbbmennie: itt találkozott a franciákkal, köztük All-lal.

Majd tovább kellett menniük: „Ahol a láger épült, új városrész lehetett, a házak építkezése ezt mutatta. Modern, szögletes vonalak, lapos tető, az

úgynevezett skatulyaépítkezés. A cement és a téglaszín dominált. Szemnek jóleső lett volna a kép, ha a rombolás nem lenne oly feltűnő. [...] Az új városrészt a régivel elszórt, régi kis házak, földek, kertészetek kötötték össze."

1945. március 14.: Burgweide

„Ma azt is mondták: lehet, el kell innét menni egy nagy, nagy lágerbe, azt hiszem, ötezer ember számára van ott hely. Kívül van a városon, talán 6 km lehet Burgweide. Először jön Rosenthal (ott van a cukorgyár, ahonnét megszöktem), azután Lilienthal, és úgy Burgweide. Most arra gondolok, nincs-e valami összefüggés, hisz az orosz azt akarja, az összes Ausländer (mi), együtt legyen egy nagy lágerben."

1945. április 3.: Kasowitz (Kraschnitz)

„Másnap délelőtt jött a parancs: – Két óra múlva indulás másik lágerba. Mindenki örömmel készülődött, mert szinte lehetetlen maradni élve. [...] Délben indult a csoport, kb. 1000 ember. [...] Három órát jöhettünk, mire ideértünk Kasowitzba. A városon kívül egy kis falu, vagy még inkább úgy, mint Pest és Rákosszentmihály. Egy nagyváros melletti kis község. Sok fa, kis szántóföldek és nagyszerű levegő! A láger óriási, és koncentrációs, szigorú. Nem lehet a városba menni..."

1945. május 6-ról 7-re virradó éjjel: kapituláció

Festung Breslau utolsó parancsnoka, Hermann Niehoff gyalogsági tábornok feladta a várost a Vörös Hadseregnek.

1945. május 8.: elválás Alltól

„Nyolcadikán (két nap múlva) az egészséges franciákat gyalog indították ide Oelsbe, mert innét megy a vonat."

1945. május 17.: Oelsbe viszik a Breslauban maradt felszabadultakat

Itt megszakad a szöveg; idézeteket tesz még hozzá az Oelsben írtakból, június 4-i az utolsó.

1945. június 10–11.: hazatérés Magyarországra Csehországon és Szlovákián keresztül

Fennmaradt közlekedési engedélye alapján június 10-én Moravská Ostravában van; 11-én átszáll Pozsonyban, majd Szobnál lépi át a határt.

SZÓMAGYARÁZAT

Appel	sorakozó, létszámellenőrzés (német)
aufstehen	felkelni (német)
Ausländer	külföldi (német)
Blockälteste	barakkparancsnok (német)
blokk	barakk
blokkova	barakkparancsnok
commandó	parancs
egal	mindegy (német)
eszkarte	élelmiszerjegy
etwas	valami (német)
fertig	kész, készen van (német)
heraus	kifelé (német)
immer	mindig (német)
kólya	többemeletes priccs
kommandant	parancsnok
Lagerführer	tábor- (vagy tábori szekció-) parancsnok (német)
Lagerführerin	tábor - (vagy tábori szekció-) parancsnoknő (német)
los!	gyerünk! (német)
magazin	raktár
pakombart	oldalszakáll, pofaszakáll, barkó
polen	lengyel
raus/rauss	vö. heraus

Revier	gyengélkedő (német)
Schreiberin	írnoknő (német)
Waschraum	mosdóhelyiség (német)
Wurst	kolbász (német)
zupa	a lágerkoszt alapja, híg zöldségleves
zusammen	együtt (német)

SZEMÉLYEK MUTATÓJA

A szövegben becenéven, rokonsági fokkal szereplő személyeket is mutatózzuk.

Adler, Helene – orvos, auschwitzi fogoly, a Hochweilerbe került ezerfős női transzport egészségügyi kíséretének (Santitätspersonel) tagja. Valószínűleg ő „Ilus, a csehszlovák doktornő"; Mengele kísérőlevele szerint „Ung. Jüd.", magyar zsidó 40, 41
Ady Endre (1877–1919) költő, író, újságíró 48, 50, 137, 383
Alain (Alen, Allen) francia hadifogoly Breslauban, „a zsoké" 179–182, 184, 185, 296, 297, 302, 303, 316, 321, 330, 340, 370–373, 375, 377, 413, 414, 427
Alberto (Albertó) olasz fogoly Breslauban 188, 194, 237, 243, 248, 290, 296, 301, 316, 320, 417
Alexej – ukrán/orosz fogoly Breslauban 134, 142, 170
All (Alfonz) *lásd* Muller, Alphonse
Antalffy József (1897–1972) asztalos szakmunkás, 1944. december 16-tól az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője; beválasztották az SZDP ideiglenes országos vezetőségébe is. 1945 első felében az SZDP debreceni titkára, és tagja Debrecen város törvényhatósági bizottságának; ugyanekkor a *Népszava* debreceni kiadásának felelős kiadója volt 126
Antonek – a Lagerführer „vérebe" Breslauban 248, 254, 255
Arisztotelész (i. e. 384 – i. e. 322) ókori görög filozófus 48

Babits Mihály (1883–1941) író, költő, irodalomtörténész, 1929-től haláláig a *Nyugat* szerkesztője 48, 244
Babka – ukrán (?) hadifogoly Breslauban; idős nő, „a legényes" Pása anyja 175
Basilides Barna (1903–1967) festő 199

Basilides Sándor (1901–1980) festő 199
Belgráder Pál (1893?–1965?) orvos, belgyógyász, 1921-ben végzett Budapesten; az 1930-as években a zuglói Budapesti Szanatóriumban működött 67, 69
Benamy Sándor (1899–1989) író, újságíró, műfordító 47, 323, 324
Benedek Nóra 19
Benjámin László (1915–1986) költő, szerkesztő, országgyűlési képviselő; 1980-tól haláláig az *Új Tükör* című képes hetilap főszerkesztője 13
Berta – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 62
Blanka – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, Breslauban is felbukkan 367–369, 373, 374, 382, 388, 418
Boache (Bouche) francia fogoly Breslauban 372, 376, 377, 414
Boriska *lásd* Hirschl Boriska
Boros János (1923–2019) újságíró, 1945 és 1948 között egyebek mellett a *Világosság* munkatársa; 1949-től a Magyar Rádió szerkesztője; 1980–1987-ig a *Rádió és Televízió Újság* főszerkesztője 16
Bouche *lásd* Boache
Braham, Randolph L. 31
Brunó/Brúnó – fiatal francia fogoly Breslauban 296, 333, 363

Chevalier, Maurice (1888–1972) francia sanzonénekes, színész 379

Cserven – rákosszentmihályi fodrász 223

Disney, Walt (1901–1966) rajzfilmkészítő, producer, forgatókönyvíró 105
Dumas, Alexandre, ifj. (1824–1895) író, újságíró; nevét az irodalomban *A kaméliás hölgy* című műve őrzi 385

Erika, csehszlovák orvos *lásd* Schüssler, Erika
Ernst – francia fogoly Breslauban, All barátja 184, 197–199, 217, 218, 222, 225, 233, 235, 237, 244–249, 272, 345
Etyu – hároméves ukrán kisfiú Breslauban 269, 277

Farkas – Ilusnak (Galló Olga barátnőjének) a barátja 323
Feliz – munkás, Galló Olga fogolytársa Hochweilerben 64–66, 95

félkarú ukrán asszony *lásd* Stefka
Fodor Zsuzsa 19
Fragholz Laura (Friss/Frisch Árpádné, 1885/1895–1944) férjével együtt deportálták, Auschwitzban halt meg 260
Frank – a magazinstrassei gyűjtőláger foglya, szlovák (?) Prága mellől 110, 117, 145, 146, 417
Freud, Sigmund (1856–1939) bécsi pszichiáter, a pszichoanalitikus iskola megalapítója. Az Anschluss (1938) után Londonba menekült 180
Frici – felvidéki lány; auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja (az utóbbi helyen asztalosként dolgozott) 40, 54, 87, 91, 92, 112, 118
Frida – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, Breslauban is felbukkant 366, 368, 418, 426
Friss (Frisch) Árpád (1882/3–1944) újságíró, a *Népszava* munkatársa, Auschwitzban halt meg 128, 260
Fritz – rosenthali cukorgyári munkás, Galló Olga egyik segítője a „partizántanyán" 110, 113, 117, 118, 140, 175, 187
Fullajtár Andrea 5, 17, 19

Gárdos Miklós (1920–1998) újságíró, író, lapszerkesztő, 1945 után többek között a *Világosság* és a *Népszava* munkatársa; 1964 és 1984 között a *Magyarország* című hetilap főszerkesztő-helyettese volt. Fia, Gárdos Péter *Hajnali láz* című könyvében állít emléket holokauszttúlélő szüleinek 7, 16, 22
Gärtner Dezső – Galló Olga fivére, 1939-ben az Egyesült Államokba emigrált 8, 105, 313, 323, 404
Gärtner Endre – Galló Olga fivére, a háború elején munkaszolgálatosként eltűnt 8
Gärtner Ferenc – Galló Olga fivére, túlélte a holokausztot 8, 148, 200, 348, 404, 428
Gärtner Jenő (?–1944?) Galló Olga fivére, könyvkötő, munkaszolgálatosként Borban halt meg 8, 79, 105, 128, 148, 155, 200, 217, 282, 313, 323, 324, 348, 365, 369, 370, 404, 428
Gärtner Margit – Galló Olga lánytestvére, az 1940-es évek elején már nem élt 8, 148, 200, 348, 404, 429
Gärtner Sámuel – Galló Olga apja, az első világháborúban halt meg 8, 22, 411
Gärtner Sámuelné (Freireich Johanna, 1872/3–1944) Galló Olga édesanyja, Auschwitzban gyilkolták meg 8, 23, 45, 58, 72,

105, 127, 147, 155, 190, 200, 202, 230, 240, 313, 315, 323, 381, 404
Géraldy, Paul (1885–1983) francia költő 48, 50, 180
Gergely István (1906–1977) újságíró, lapszerkesztő; 1945-ben szerkesztésében indult újra Debrecenben a *Népszava;* 1946-tól a *Világosság* felelős szerkesztője volt 126
Giscard d'Estaing, Valéry (1926–2020) francia politikus, a Francia Köztársaság 20. elnöke (1974–1981) 16
Gizike – „őskeresztény" (vagyis nem kikeresztelkedett zsidó), deportált férjét követve került Auschwitzba; a hochweileri női transzport tagja 31, 42–45, 66, 70, 74
Gizike, másik – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 76
Glantz Klári – rákosszentmihályi fiatal lány, auschwitzi fogoly 230, 324, 335, 336, 404
Gounod, Charles (1818–1893) francia zeneszerző 39
Göring, Hermann (1893–1946) német katonatiszt, náci politikus, a II. világháborúban a légvédelem és a légierő irányítója 402
Greese, Irma *lásd* Grese, Irma
Grese, Irma (Irmgard Ilse Ida Grese, 1923–1945) tábori felügyelő Ravensbrückben és Auschwitzban; tizenhét évesen önként belépett az SS-be, 1943-ban került Auschwitz-Birkenauba, ahol lágerfelügyelő (Aufseherin), a táborvezetőnő helyettese lett; részt vett a szelekciókban. 1945 elején egy Auschwitzból Ravensbrückbe, majd Bergen-Belsenbe tartó transzportot kísért. Itt fogták el 1945. április 17-én; ügyét a Belsen-per keretében brit katonai törvényszék tárgyalta Lüneburgban. Halálra ítélték és felakasztották (ő a legfiatalabb kivégzett nő a 20. századi brit igazságszolgáltatás történetében) 21, 22, 35, 36
Groszberger Gézáné (1899–1944) salgótarjáni, majd rákosszentmihályi lakos, 1944. augusztus 13-án halt meg Auschwitzban 216

Gyuro – rosenthali cukorgyári munkás, Galló Olga egyik segítője a „partizántanyán" 22, 99–106, 110, 117, 366, 368, 369, 410, 417

Hanke, Karl (1903–1945) Sziléziában született német náci tiszt, az utolsó SS-Reichsführer. Építészetet tanult, később építőmunkásként, majd kereskedőként dolgozott. 1928-ban csatlakozott a náci párthoz, gyorsan emelkedett a ranglétrán. 1931-ben belépett az SS-be, és Goebbels személyes adjutánsa lett; 1939 júliusában csatlakozott a Wehrmachthoz, Rommel mellett harcolt, majd 1941. január 27-én Alsó-Szilézia Gauleitere lett. 1944 augusztusától Festung Breslau parancsnoka. 1945. április 29-én Hitler a végrendeletében Reichsführerré nevezte ki, miután Himmler kegyvesztett lett. Május 20-án elfogták és egy cseh börtönbe vitték. 1945. június 6-i sikertelen szökési kísérlete után két nappal cseh kommunisták agyonverték 107, 344, 402
Hanna – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 59, 63
Havas László (X. Y.) 1944-ben negyedéves orvostanhallgató, cionista, Galló Olga nagy szerelme; túlélte a háborút 50, 69, 73, 119–121, 126, 129, 144, 146, 150, 156, 159, 171, 181, 190, 200, 207, 221, 225, 229, 230, 240, 250, 251, 253, 274, 278, 281–287, 293, 295, 298, 310, 311, 315, 322–324, 329, 332, 342, 348, 349, 357–359, 362, 365–367, 369, 375, 377, 379–381, 383, 389, 390, 404, 410–412, 428, 430
Havasné Berta (?–1944?) Havas László (X. Y.) édesanyja, Galló Olgáékkal együtt deportálták Auschwitzba, ahol egy ideig még fogolyként élt; majd később elszakadtak egymástól, és vélhetően a lágerben meghalt 57, 66, 150, 151, 216, 230, 231, 289
Héra Zoltán (1929–1987) költő, esszéista, kritikus, műfordító, a *Szabad Nép,* majd a *Népszabadság* munkatársa 15, 16, 22, 386
Himmler, Heinrich (1900–1945) német náci politikus, SS-Reichsführer; 1943. augusztustól birodalmi belügyminiszter, 1944. júliustól a tartalék hadsereg parancsnoka; döntő szerepet játszott a holokauszt megszervezésében 391
Hirschl Boriska – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 40, 53, 59, 66, 86, 241
Hitler, Adolf (1889–1945) a (Nagy)Német (1939-ig Harmadik) Birodalom vezére (Führer), az NSDAP fő ideológusa, megszervezője, a második világháború és a háborús népirtások fő felelőse 107, 391, 401, 406
Hoffmann Ica – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja; betegápoló a hochweileri Revierben 41, 59, 65, 66, 77, 86, 88–92, 95, 118
Hofi Géza (1936–2002) humorista, színész, a magyar kabaré műfajának rendkívül népszerű művelője az államszocializmus évtizedeiben és a rendszerváltás után is 10

Horthy Miklós (1868–1957) altengernagy, politikus, a nyilas hatalomátvételig Magyarország kormányzója (1920–1944. október 15.). Felelősség terheli a német szövetség melletti kitartás, Magyarország hadba lépése és a tömeges deportálások miatt. Portugáliai emigrációban halt meg 31
Huhák Heléna 19

Ibi – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, Breslauban is felbukkan 368, 373, 374, 380, 400, 418, 423, 426, 429, 430
Ibi – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja („a vakbélműtétes") 86, 94
Iboly – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 111, 112
Ica *lásd* Hoffmann Ica
idegbénulásos asszony *lásd* Thoda
Ilike (1924?–1944) auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 42
Illés Endre (1902–1986) író, újságíró, esszéista, szerkesztő, kritikus. 1939-től a Révai Rt. irodalmi igazgatója; 1950-től a Szépirodalmi Könyvkiadóban töltött be vezető tisztségeket, 1967-től haláláig a kiadó igazgatója volt 16
Ilus, csehszlovák doktornő *lásd* Adler, Helene
Ilus – Galló Olga rákosszentmihályi barátnője, özvegy; vele együtt deportálták Auschwitzba 57, 66, 95, 150, 323, 404
Iván – ukrán (?) hadifogoly Breslauban 134, 174

Jaurès, Jean (1859–1914) politikus, a franciaországi korai szocializmus egyik emblematikus alakja, humanista; merénylet áldozata lett 398
Joelsohn, Elli (Oppenheim, 1904–1994) berlini német orvosnő, auschwitzi deportált; a Hochweilerbe került ezerfős női transzport egészségügyi kíséretének (Santitätspersonel) tagja. 1943-ban deportálták Auschwitzba férjével, dr. Fritz-Joachim Joelsohn berlini orvossal együtt; részben fogolyorvosként végzett munkájának, részben egy másik fogoly iránti vonzalmának köszönhetően tudott életben maradni. Hochweilerben egy női őr „kapcsolatra" kényszerítette, amely a háború után még egy ideig folytatódott. A férje nem élte túl a lágert, ő maga a háború után visszatért Berlinbe (vö. https://www.gsoses-ur.de/events-and-news/detail/zwischen-liebe-und-zwang-nachdenken-ueber-eine-biografie-aus-der-queeren-holocaustgeschichte; https://www.stolpersteine-berlin.de/de/else-lasker-schuler-str/15/fritz-joachim-joelsohn, mindkettő letöltve 2024. november 13.) 40
Joli – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 65
József Attila (1905–1937) költő 48
Juci – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 77
Juhász Gyula (1883–1937) költő 148
Julia – gyógyszerész, auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 71, 72

Kabók Lajos (1884–1945) géplakatos, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő, szakszervezeti vezető. A nyilasok 1945. januárban elhurcolták és meggyilkolták 47
Kádár János (1912–1989) kommunista politikus, az MSZMP főtitkára, majd elnöke (1956–1989), a pártállami diktatúra róla elnevezett politikai korszakának teljhatalmú vezetője 10, 16
Karola – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 79
Kató – Galló Olga ismerőse hazulról („M. unokatestvére"), auschwitzi deportált 75, 117
Kernstok Károly (1873–1940) festő; az első zsidótörvény (1938) elleni tiltakozás egyik aláírója 199
Kertész Imre 240
Kéthe – gépírónő a hochweileri lágerirodán 45
Kéthly Anna (1889–1976) politikus, a szociáldemokrata nőmozgalom vezető alakja, 1922 és 1948 között országgyűlési képviselő. A német megszállás és nyilas uralom alatt bujkált. 1945 és 1948 között a parlament alelnöke. A kommunista és a szociáldemokrata párt egyesülése után kizárták a pártból, 1950-ben letartóztatták, tárgyalás nélkül életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. 1954-ben kiengedték. 1956-ban a harmadik Nagy Imre-kormány államminisztere. A forradalom leverése után Belgiumban élt, 1964-ig a londoni *Népszava* szerkesztője volt 47, 126
Koltai (Koltay) ács, a Gärtner család rákosszentmihályi szomszédja 69, 133, 172, 229, 404
Komjáti Klári – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja; a háború után Galló Olga társbérlője 19, 39, 40, 41, 42, 55, 186

Kossuth Lajos (1802–1894) újságíró, politikus, pénzügyminiszter, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, 1849-ben Magyarország kormányzó-elnöke 353
Kovács Éva 11
Krausz Lili – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport vezetője; Blockälteste 55, 62, 68, 90, 92, 96, 100, 170

Lakenbach Artúr – nyomdász, a szociáldemokrata mozgalom tagja, a fogyasztási szövetkezetek és a munkáslakások ügyében cikkei jelentek meg a *Népszavá*ban 260
Legmann – Galló Olga a békásmegyeri téglagyárban említi, valószínűleg rákosszentmihályi deportált 230
Ligetiné, Irma – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 42, 71, 73, 92
Lili – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, Breslauban is felbukkant; Ibi testvére 400, 418, 423, 426
Lucien – francia hadifogoly Breslauban 333
Ludvig – a magazinstrassei gyűjtőláger foglya, szlovák (?) Prága mellől 110, 117, 145, 146, 417
Luther, Martin (1483–1546) teológus, a protestáns vallásreformáció elindítója, az evangélikus egyház alapítója 242

Magdi – rákosszentmihályi ismerős, Tóthné rokona (?) 323
Malasits Géza (1874–1948) lakatos, villanyszerelő, szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő; a német megszállás után letartóztatták és Mauthausenbe hurcolták 47, 49, 229
Manci – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, „a bősz vitarendező" 42, 67, 86, 87, 118
Márai Sándor (1900–1989) író, költő, újságíró 231
Maya – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 92, 95
Mengele, Josef (1911–1979) német SS-tiszt, auschwitzi orvos, a tömeggyilkos szelekciók és az emberkísérletek fő irányítója 21, 31, 36, 37, 40, 59–61
Molière (Jean-Baptiste Poquelin, 1622–1673) francia drámaíró, rendező és színész, a modern komédia megteremtője 180
Muller, Alphonse (All, 1921–?) francia mérnök; hadifogoly Breslauban, Galló Olga társa a breslaui fogság idején 16, 184–186, 197–199, 201, 217–223, 228, 232–237, 243–245, 248–252, 254, 256, 257, 269–271, 274–276, 279, 280, 283–286, 288–291, 294–303, 307–309, 311, 313, 316–322, 324–330, 332–334, 337–349, 351–354, 356–358, 360–363, 365, 366, 368–391, 393, 399, 400, 405, 406, 410–412, 415, 422, 423, 427–431
Musset, Alfred de (1810–1857) francia költő, drámaíró, a romantika kiemelkedő képviselője 48, 180
Mussolini, Benito (1883–1945) olasz fasiszta politikus, 1922–1943 között a fasiszta olasz állam diktátora, majd 1945-ig a Salói Köztársaság miniszterelnöke 391
Myehno, Petro – kijevi orosz hadifogoly Breslauban 160

N. Kósa Judit 19
N. N. – Galló Olga egyik nagy szerelme 19, 47–49, 67, 69, 76, 78, 128, 137, 138, 148, 228, 229, 260, 263, 278, 281, 282, 284, 286, 317, 319, 322–325, 342, 349, 358, 364, 365, 367, 369, 372, 394, 404
Nagy Karola (1906–1933) fiatalon elhunyt brassói születésű író, újságíró 323, 324
Napóleon, I. (Bonaparte, 1769–1821) francia hadvezér, politikus, császár 259
Násztya – ukrán (?) hadifogoly Breslauban 156, 170
Nicola – volt idegenlégiós, „nem is francia, csak ott élt"; hadifogoly Breslauban 386, 413, 414
Niehoff, Hermann (1897–1980) német tábornok, 1945. március 2-ától a breslaui erőd (Festung Breslau) parancsnoka volt, amelyet 1945. május 6-án feladott a szovjet 6. hadseregnek 422
Nikolaj (Nyikolaj) orosz/ukrán hadifogoly Breslauban; „a sztaroszta", szobaparancsnok 133, 134, 136, 140, 141, 144, 169, 170, 175
Nikolau – rosenthali cukorgyári munkás, Galló Olga egyik segítője a „partizántanyán" 101, 102, 104, 105, 110, 307–309, 311, 314, 315, 331, 337, 338, 344, 366, 368, 369, 386, 390, 400, 403, 406, 410, 417
Nina (Nyina) ukrán (?) hadifogoly Breslauban 136, 156

Nyikolaj *lásd* Nikolaj
Nyina *lásd* Nina
Nyírő András 78
Nyírő József lásd *S. Nyírő József*

Olga – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja; Galló Olga „druszája" 56, 59, 61, 65, 66, 74, 75, 77, 79, 90–92, 94, 95, 97, 103, 111, 118

Ovidius Naso, Publius (i. e. 43 – i. sz. 17/18) római költő 48, 180
Oziembłowska, Michalina 19

Pálinkás Béla (1880–?) festő 199
Pálos – orvos (sebész), Breslauban főorvos 352, 353, 379, 382, 384, 387–389, 401, 418, 419, 423, 425, 431
Pálosné – az orvos felesége 393, 394, 423, 431
Pása, a „legényes" – fiatal nő, ukrán (?) hadifogoly Breslauban 136, 152–156, 170, 175
Pása, „akinek nem kell legény" – fiatal nő, ukrán (?) hadifogoly Breslauban 153, 156
Paul – francia hadifogoly Breslauban 330, 341
Pelle János (1950) író, újságíró, irodalomtörténész, műfordító, 1974 és 1986 között a Kossuth Kiadó munkatársa 12
Pelsőczy Réka 19
Petőfi Sándor (1823–1849) költő 138
Petyka – orosz/ukrán hadifogoly Breslauban 134, 136, 140
Peyer Károly (1881–1956) szociáldemokrata politikus, szakszervezeti vezető, az ún. Bethlen–Peyer-paktum (1921) aláírója; 1922–1944 között országgyűlési képviselő, különböző pozíciókban az MSZDP irányítója a két világháború között; 1947-ben az Egyesült Államokba emigrált 47
Pietro (Pietró) – holland fogoly Breslauban 330–333, 337, 340, 343, 418
Platón (i. e. 427 – i. e. 347) ókori görög filozófus 48
Poe, Edgar Allen (1809–1849) amerikai író, költő 359
Polgárné – Gärtner Jenő barátnője 324
Ponyi Andrásné (Gizi néni) Galló Olga Rákosszentmihályon élő salgótarjáni ismerőse 223, 323, 404
Pubi – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja 92

Robert (Róbert) lengyel fogoly Breslauban 243, 246, 249, 273, 279
Rózsi – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, Maya húga 95
Ruzicskay György (1896–1993) festő; embermentő tevékenységéért 1978-ban a Yad Vashem a Világ Igaza kitüntetésben részesítette 47, 63, 323, 324
Rytko, Anna 19, 23, 206

S. Nyírő József – szerkesztő, műfordító, az 1970-es években a Kossuth Kiadó irodalmi vezetője 11, 12, 22, 432
Sanimorte – francia hadifogoly Breslauban 378, 390, 414
Scholz (Herr Scholz, 1881?–?) vasúti alkalmazott Breslauban 110, 112, 115, 116
Schön (Schőhn) Jenő – orvos 324
Schüssler, Erika (1907–1948) prágai születésű orvos; auschwitzi fogoly, a Hochweilerbe került ezerfős női transzport egészségügyi kíséretének (Santitätspersonel) tagja 40, 41
Shakespeare, William (1564–1616) angol költő, drámaíró 180
Solt Róbert 19
Stefka – félkarú ukrán nő, fogoly Breslauban 186, 188, 196, 233, 245, 247, 269, 271
Sümegi – orvos (belgyógyász) Breslauban 418, 419, 431
Sümeginé – fiatal nő, az orvos felesége 388, 394, 400, 419, 423, 431

Szakasits Árpád (1888–1965) szociáldemokrata politikus, újságíró; 1908-tól a *Népszava* munkatársa, 1940-től a német megszállásig (1944. március 19.) főszerkesztője; az első zsidótörvény (1938) elleni tiltakozás egyik aláírója; a szociáldemokrata–kommunista pártfúzió (1948) támogatója, az új MDP első elnöke. Tildy Zoltán lemondatása után köztársasági elnök (1948. augusztus 3.), 1949-ben a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökévé választották. 1950 tavaszán letartóztatták; koncepciós perben életfogytig tartó fegyházbüntetésre ítélték, 1956 tavaszán szabadult. 1958-tól haláláig számos tisztséget viselt (az MSZMP KB tagja, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke, országgyűlési képviselő, az Országos Béketanács és a Magyarok Világszövetségének elnöke) 126
Szeder Ferenc (1881–1952) szociáldemokrata politikus, országgyűlési képviselő 47, 137, 281
Szegő János 19
Széman Richárd 199
Szepesi Kuszka Jenő (1885–1948) festő 199
Szilvesztro (Szilvesztró) olasz hadifogoly Breslauban 198, 232, 236, 237, 243–245, 248, 296–298, 302, 314, 316, 319, 321, 322, 327, 330, 370, 373, 375, 377, 414, 427
Szókratész (i. e. 470 k. – i. e. 399) ókori görög filozófus 48

Takács Klári 19
Thoda – idegbénulásos ukrán (?) nő, „Varsóban sok borzalmat élt át" 244, 249, 271, 272, 283, 288, 298, 299, 321
Tóth Árpád 359
Tóthné – a rákosszentmihályi drogista felesége; Galló Olga tanoncként dolgozott náluk 286, 323, 404

Unger – hadifogoly Breslauban, a dolgozóbarakk kommandósa 353

Vági Zoltán 19
Vágó József (1877–1947) építész, a magyarországi szecessziós építészet kiemelkedő alakja, bátyjával, Vágó Lászlóval (1875–1933) számos jelentős épület tervezője 331
Vanda (Wanda, 1930?–?) ukrán (?) lány, szüleivel együtt fogoly Breslauban 244, 249, 271, 272, 277, 279, 284, 297, 299, 317, 321, 373
Vera – banktisztviselő; auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, „a kis mackó" 42, 52, 54, 62, 72, 75, 87, 91, 99, 118
Villon, François (1431/1432–1463) francia költő 48

Wanda *lásd* Vanda
Wollemann Mária (1923–2019) orvos, biokémikus 163, 164

X. Y. *lásd* Havas László

Zichy Mihály (1827–1906) festő, grafikus 213

Zsebe Antal – kelmefestő Rákosszentmihályon 404
Zseni – auschwitzi fogoly, a hochweileri női transzport tagja, „a másállapotos" 86, 89, 94

KÉPEK, DOKUMENTUMOK

Galló Olga édesanyjával a rákosszentmihályi kertben, 1933

Galló Olga, 1938 körül

1944 februárjában

Az 1978-as kiadás címlapképe

A *Népszava* székháza, VIII., Conti – ma Tolnai Lajos – utca 4. (Forrás: *A Népszava Naptára*, 1911)

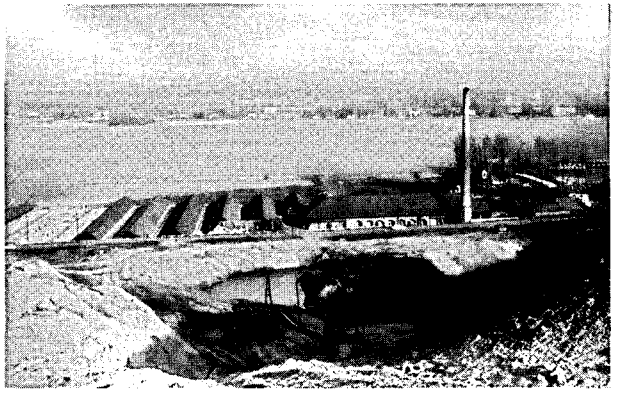

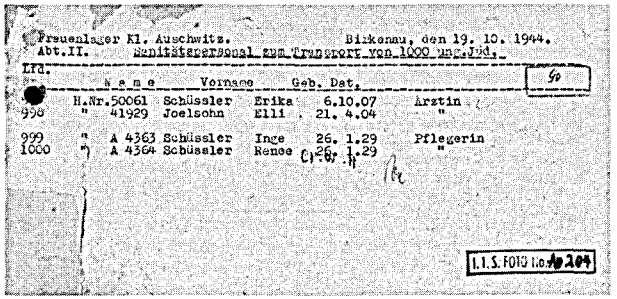

Frauenlager Kl. Auschwitz. Birkenau, den 19. 10. 1944.
Abt.II. Sanitätspersonal zum Transport von 1000 weibl. Jud.

Lfd.		Name	Vorname	Geb. Dat.	
998	H.Nr. 50061	Schüssler	Erika	6.10.07	Ärztin
	" 41929	Joelsohn	Elli	21. 4.04	"
999	" A 4363	Schüsseler	Inge	26. 1.29	Pflegerin
1000	" A 4364	Schüsseler	Renee	26. 1.29	"

I.T.S. FOTO No. 4b 204

A békásmegyeri téglagyár

Női láger, Auschwitz-Birkenau. Egészségügyi személyzet az ezer magyar zsidó nőből álló transzporthoz (három orvos és négy ápolónő), 1944. október 19. (Forrás: Arolsen Archives online, ref. code 8000700005)

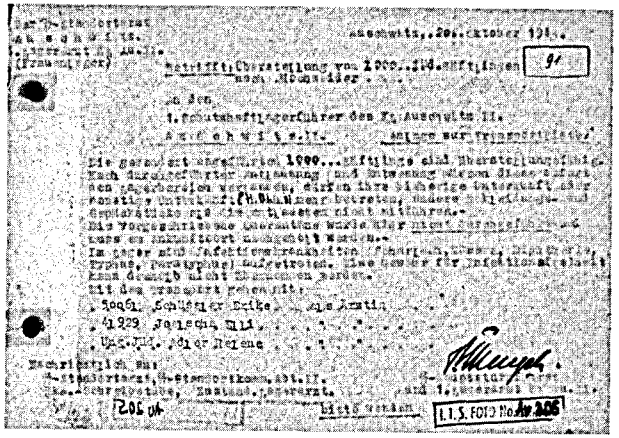

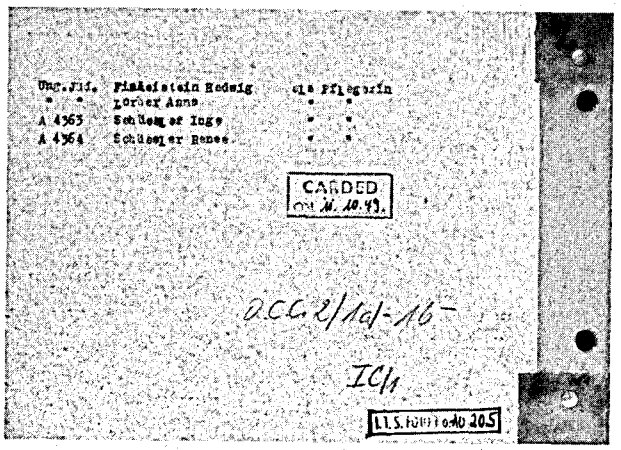

A Hochweilerbe irányított női transzport menetlevele Josef Mengele aláírásával, Auschwitz-Birkenau, 1944. október 20. (Forrás: Arolsen Archives online, ref. code 8000700005)

Az SS helyőrségi főorvos, Auschwitz[1]
SS főorvos, KL Auschwitz II[2]
(női tábor)

Auschwitz, 1944. október 20.

Tárgy: 1000 zsid. fogoly átszállítása Hochweiderbe [sic]

A védőőrizetes tábor főparancsnokának, KL Auschwitz II[3]
Auschwitz II. Kísérőlevél a szállítmányhoz

A külön felsorolt 1000 fogoly szállítható állapotban van. Tetvetlenítés és fertőtlenítés után azonnal el kell hagyniuk a tábor területét, eddigi szálláshelyükre, sem más szálláshelyre nem léphetnek be, csak tetvetlenített ruhadarabokat vihetnek magukkal, másmilyet nem.
Az előírt karantén itt nem került megvalósításra, ez beérkezés után pótlandó.
A táborban fertőző betegségek (skarlát, kanyaró, diftéria, tífusz, paratífusz) léptek fel. Ezért nem vállalhatunk kezességet, hogy ilyen fertőzés nem fordulhat elő.
A szállítmány kísérői:
50061 Schüssler Erike [sic] mint orvos
41929 Joelsohn Elli " "
Magy. zsid. Adler Helene " "

Tájékoztatásul kapja még:
SS helyőrségi főorvos;
a táborparancsnokság II. osztálya;[4]
a tábori fogolykórház irodája;[5]
illetékes tábororvos

J. Mengele
SS-százados
és a KL Au II főorvosa

lapozzon

Magy. zsid.	Finkelstein Hedwig	mint ápolónő
" "	Lorber Anna	" "
A 4363	Schüssler Inge	" "
A 4364	Schüssler Renee	" "

[1] Der SS-Standortartzt Auschwitz: Auschwitz táborkomplexum (azaz Auschwitz, Birkenau, Monowitz és az altáborok) SS-főorvosa (1942 és 1945 között Eduard Wirths). *(Itt és a következőkben Vági Zoltánnak köszönjük a jegyzetekhez nyújtott segítségét.)*
[2] Lagerartzt KL [Konzentrationslager] Au. II.: Auschwitz-Birkenau (= KL Au II) SS-főorvosa (Josef Mengele, Birkenau 1. sz. orvosaként a Standortarzt közvetlen beosztottja és a többi orvos – Lagerarzt – elöljárója).
[3] 1. Schutzhaftlagerführer des KL Auschwitz II.: az auschwitz-birkenaui főparancsnok-helyettes. Az Auschwitz-komplexum legfőbb vezetője a Kommandant ('parancsnok'). Kapcsolatot tart az SS felettes szervekkel, a külső katonai és civil hatóságokkal, az iparvállalatokkal, ő az SS-helyőrség főparancsnoka stb.; magát a tábort (hivatalos nevén Schutzhaftlager, 'védőőrizetes tábor') napi szinten a Schutzhaftlagerführer irányítja. Kezdetben egy Kommandant és egy Schutzhaftlagerführer volt Auschwitzban, 1943 végétől azonban Birkenau (Au II) és Monowitz (Au III) is önálló tábori státuszt kapott saját Kommandanttal és Schutzhaftlagerführerrel. Birkenau további növekedésével az egyes tábori szektorok élére újabb Schutzhaftlagerführereket (2., 3.) neveztek ki, közülük az 1. számú volt a vezető. Ha a birkenaui Kommandant távol volt, az 1. Schutzhaftlagerführer helyettesítette.
[4] SS-Standortkomm[andantur] Abt[eilung] II.: valójában a Politische Abteilung (politikai osztály), azaz a tábori Gestapo.
[5] HKB [Häftlingskrankenbau] Schreibstube; az önálló HKB-irodában tartották nyilván a beteg foglyok sorsát (kórházi felvételét, elbocsátását, esetleges kezelését, halálozását).

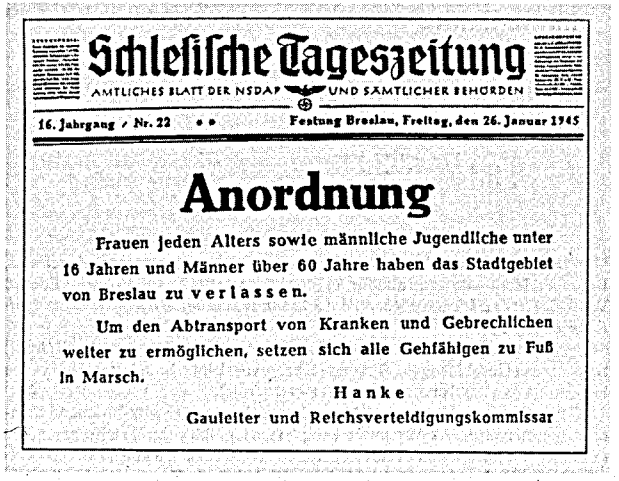

Schlesische Tageszeitung

AMTLICHES BLATT DER NSDAP UND SÄMTLICHER BEHÖRDEN

16. Jahrgang / Nr. 22 — Festung Breslau, Freitag, den 26. Januar 1945

Anordnung

Frauen jeden Alters sowie männliche Jugendliche unter 16 Jahren und Männer über 60 Jahre haben das Stadtgebiet von Breslau zu **verlassen.**

Um den Abtransport von Kranken und Gebrechlichen weiter zu ermöglichen, setzen sich alle Gehfähigen zu Fuß in Marsch.

Hanke

Gauleiter und Reichsverteidigungskommissar

Strasse der SA (korábban Kaiser-Wilhelm-Strasse), Breslau, 1938–1941 körül

Kiürítési rendelet a *Schlesische Tageszeitung*ból, 1945. január 26., Breslau. „Bármely életkorú valamennyi nőnek, továbbá a 16 év alatti fiataloknak és a 60 év feletti férfiaknak el kell hagyniuk Breslau városát. A betegek és gyengélkedők elszállításának megkönnyítése érdekében minden munkaképes személynek gyalog kell útnak indulnia. Hanke Gauleiter, birodalmi védelmi biztos"

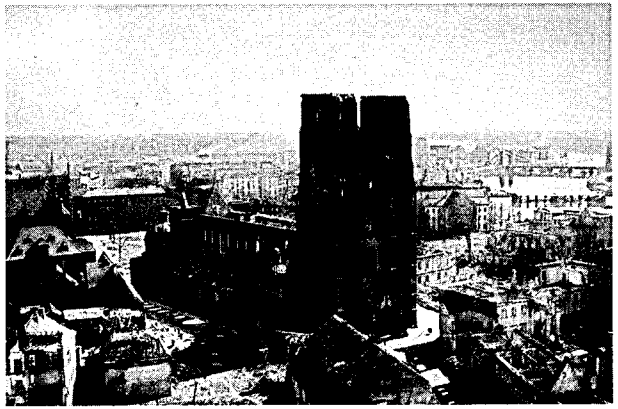

A lerombolt breslaui városháza, 1945

A romos Breslau látképe, 1945

Német tisztek küldöttsége a kapitulációról szóló tárgyalások előtt, Breslau, 1945. május 6. (Az orosz nyelvű felirat: Állj! Útlezárás. Front.)
(Forrás: Ryszard Majewski: *Wrocław - godzina zero,* Wrocław, 1985)

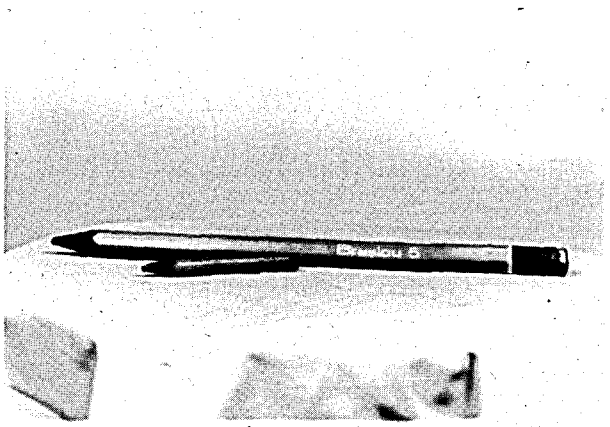

„A naplómban szereplő két ceruza reprója.
1. A ceruzacsonk: Hochweilerben Komjáti Klárától kaptam. Az ára két ebéd volt. (Komjáti Klára, IX. Tompa u. 15/a)
2. A reklámceruza (ácsceruza): Breslauban kaptam jugoszláv kényszermunkásoktól (Ausländerek)."
(A Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány jóvoltából)

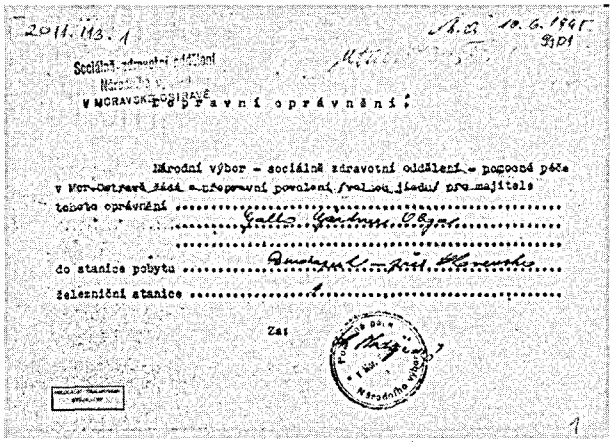

2011.113.1

Sociální zdravotní oddělení
Národní výbor
v Moravské Ostravě

Národní výbor - sociální zdravotní oddělení - pečovné péče
v Moravské Ostravě žádá o cestovní povolení /volný jízdní list/ pro majitele
tohoto oprávnění .....
Galló Gärtner Olga
.....
do stanice pobytu .....
železniční stanice .....

Zaslal

Národního výboru

1

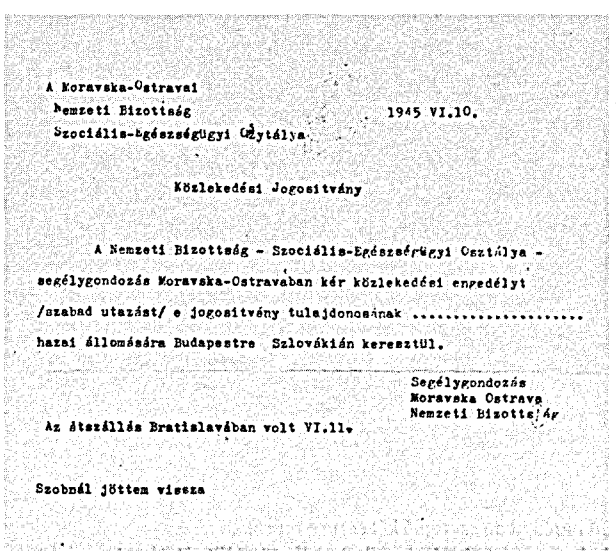

A Moravska-Ostravai
Nemzeti Bizottság 1945 VI.10.
Szociális-egészségügyi Osztálya

Közlekedési Jogositvány

A Nemzeti Bizottság - Szociális-Egészségügyi Osztálya -
segélygondozás Moravska-Ostravaban kér közlekedési engedélyt
/szabad utazást/ e jogositvány tulajdonosának .....
hazai állomására Budapestre Szlovákián keresztül.

Segélygondozás
Moravska Ostrava
Nemzeti Bizottsága

Az átszállás Bratislavában volt VI.11.

Szobnál jöttem vissza

A Galló Gärtner Olga nevére Moravská Ostravában kiállított cseh nyelvű közlekedési igazolvány, 1945. június 10.
(A Holocaust Dokumentációs Központ és Emlékgyűjtemény Közalapítvány jóvoltából)

Egy szemtanu elmondja
a bergenbelseni bestia bűntársnője,
Irma Grese
rettenetes bűneinek részleteit

IRMA GREESE

Egy Budapestre hazaszökött szemtanu a Moorthausist mondja el Irma Greesről, Josef Kramer, a bergenbelseni bestia szadista bűntársáról, aki a világ legnagyobb emberi kínjait okozó gyilkosságait követte el.

Irma Grese, a Tábyea filmszínésznő-szépségcsp, hóhérok közt, emberszörnyek közt mint *Josef Kramer*, a bergenbelseni bestia szadista bűntársa. Auschwitzban is „működött". Ha csak a nevét hallották, tízezreken reszketni vágy a félelem. (Valóban tízezreken, mert amikor a C lágerbon harmincötezer magyar nő volt összezsúfolva.)

Ha megjelent a barakok között, frissen, illatosan, elegánsan, a koncentrációs fejű, rongyokba burkolt nők, akik különben feldúltan, dühöngő szadizmusa vámszerettak, minden erejüket összeszedve, rémülten menekültek barakjaikba.

Hóhérja legtöbb mesedről valósult. Mindig kesztyűben járt, nehogy rápadjon kezére ebből a szennyből, amelyben rendelkezésére lokták a szerencsétleneket. Arra is ő volt ez a kesztyű, nehogy feltörje finom bőrét a korbács. Most a korbácsai sokat és nagy erővel használta. Aki előtt megállt, fekete lakkcsizmáját tüdőgyive az halálmpadban várta a végtelenet. Maldem mindig kurképtron érezett. *Greese jön* — gyilkosságra, *Josef Kramer* is a falánkság szörnyű megnyugtatóan félelemtől. Mindig jelenségeinek hangját szemükben.

Amikor *dr Mengele*, a hunáriumok sajátjelvalasztásnak rejtett alegjobb fórumra", a bonviván megjelenésű orvos munkába indult, *Greese* mindig vele ment. Ez az orvos, kezének hagyott, önzi mosolyával emberlétmegvetet küldött a krematóriumba.

Ilyenkor Greese sóhajtozása az volt, hogy az egyszálú elszakított, értelegre vetkőztetett nőket vérvesz korbácsolta ... mert sirni merjek.

De a legbestiálisabb akkor volt, amikor az embrionális előtt fájdalomtól roskadozó, fekélyes szőr nőket *fehérhúsu Aryákra*.

Október végén az SS csontrázott nők illatszere vált testtől is. mondanak. Hogy valamennyire vélik magyar, pokrócdarabokat szavarva testükre az egy szál ruhanyra ruha alá. Fel vizsgálták a nőnemtek. Kár a pokrócért, — mondták. — A „tétkezet" ergyűrűn megbüntették. Kar ilyen vétkező ruhája alatt összevette Greese a pokrócot és a korbácsa lesujtott. Kétségbe ejtő, szaggatta le a ruhát, vérzett a szőr a mestelen testet. Arcinzat meg nem rendultak, csak azt a szörnyű a szitkokat. Akit pokrócot talált, az előbbi sorsára jutott. *Pokol rongyokrobok repülték*, sebtöltöző *papirdarabokat dobáltak az ott, a sárban élők* nők keresték és *fölszakított szélükből fejét e pengyvarra vér.* Greese pedig ázón, csillogó szemmel állt alottuk. Kerítette vigyorgott néhány SS-legény.

Galló Olga

Mesterséges megtermékenyitési kísérleteket hajtottak végre fiatal leányokon Bergen-Belsenben

Lüneburgban szerdán *Stein Hans* magyar állampolgárságú deportált nők hallgatták ki, aki a vádlottak közül állomat fellemert, tőzttk *Kramert* és *Irma Greesot* is. Stein Hans szívesen terhelő vallomásában elmondotta, hogy

Auschwitz kiürítésekor nyolc napig menetelték éjjel-nappal és aki nem tudott lépést tartani, azt a helyszinen agyonlőtték.

Egy hengerel orvostanhallgatónő vallomása szerint a tábor kórházában fiatal lányokon mesterséges megtermékenyitési kísérleteket hajtottak végre.

A szervezetlenséget lábujjnál fogva, fejjel lefelé felakasztották és úgy tépették el rajtuk az igen feldúlatsan kísérleteket. Igen sokan belepusztultak e szinte elviselhetetlen fájdalmakba.

A szerdai tárgyaláson az angol elnökhöz Németországban tartózkodó elnöke, *Clifton Brown* szerdán is megjelent a hallgatóság soraiban.

Világosság, 1945. szeptember 28.

SOMOGYI KÖNYVTÁR
1881
SZEGED

TARTALOM

AJÁNLÁS 5
A SZERKESZTŐ ELŐSZAVA 7
A szövegkiadásról 18

BEVEZETŐ 21

AUSCHWITZI TÖRTÉNET 25

GALLÓ OLGA
TÍZ HÓNAP BABILON CÍMŰ KÖNYVÉNEK
EREDETI NAPLÓJA
I. rész 33
II. rész 191
III. rész 305

KRONOLÓGIA 437
SZÓMAGYARÁZAT 441
SZEMÉLYEK MUTATÓJA 443
KÉPEK, DOKUMENTUMOK 455

„Nem kellenek hivatalos pecsétekkel ellátott ténymegállapítások, nem is a harcmenet történelmi tényeit írtam le, azokat még nem is tudhattuk. Az emberekkel szemben elkövetett bűnökre, amelyektől sínylődtek, pusztultak, nem kell hivatalos pecsét. Újra ki kell hangsúlyoznom, minden, ami eddig megjelent – még a naplóformában írtak is –, mind utólag megírt memoár. Ez pedig eredeti, ott írt napló. Sőt a Breslauban sínylődő kényszermunkások lágerélete-téről egyáltalán nem jelent meg könyv, ott csak én írtam, senki más."

(Levél a Kossuth Kiadó irodalmi vezetőjének, 1976)